

MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY

Vedecký časopis pre medzinárodné
politické, ekonomické, kultúrne
a právne vzťahy

Ročník IV.

1/2006

Medzinárodné vzťahy

Vedecký časopis
pre medzinárodné politické, ekonomické, právne a kultúrne vzťahy
Fakulty medzinárodných vzťahov
Ekonomickej univerzity v Bratislave

Medzinárodné vzťahy 1/2006, ročník IV.

Medzinárodné vzťahy

Vedecký časopis
pre medzinárodné politické, ekonomické, právne a kultúrne vzťahy
Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave

Redakcia:

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava
Tel.: 00421 2 624 11 856
E-mail: lipkova@euba.sk

Hlavná redaktorka:

prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.

Redakčná rada:

prof. Ing. Víťazoslav Balhar, CSc.
prof. Dr. Otmar Höll
prof. PhDr. Zuzana Lehmannová, CSc.
Ing. Július Kostolný
JUDr. Ing. Juraj Králik, CSc.
prof. PhDr. Peter Kulašik, CSc.
doc. PhDr. Ján Lidák, CSc.
Ing. Ladislav Lysák, DrSc.
doc. PhDr. Milan Márton, CSc.
doc. Ing. Miroslav Mečár, CSc.
Mgr. Boris Mattoš
doc. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.
doc. Ing. Pavel Nezval, PhD.
prof. Dr. Joachim Osinski
JUDr. Peter Rusiňák, PhD.
doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.
prof. JUDr. Ľudovít Tóth, CSc.
prof. Ing. Eduard Urban, CSc.
PhDr. Peter Weiss, CSc.
prof. Ing. Dana Zadražilová, CSc.

Výkonný redaktor:

Ing. Richard Woltemar

Jazyková redaktorka:

PhDr. Katarína Strelková, CSc.

Vydavateľ:

Vydavateľstvo EKONÓM

Registračné číslo:

2761/2002

ISSN 1336 – 1562

Obsahové zameranie

Variability of Contents

Vedecké články

Scientific articles

Diskusie

Discusion

Názory

Opinions

Prehľady

Surveys

Informácie

Information

Tézy doktorandov

Doctorand's Thesis

Recenzie

Reviews

Obsah

Content

Vedecké články

ĽUDSKÉ PRÁVA V OSN PO NOVOM JUDr. Ing. Juraj Králik, CSc.	7
---	---

ZROD MYŠLIENKY KOLEKTÍVNEJ BEZPEČNOSTI A PRÍČINY NEÚSPECHU JEJ APLIKÁCIE PROSTREDNÍCTVOM SPOLOČNOSTI NÁRODOV PhDr. Peter Weiss, CSc.	19
--	----

RECENT DEVELOPMENTS OF AND KEY OBSTACLES TO RAPID AND CORRECT IMPLEMENTATION OF EC LEGISLATION Ing. Denisa Báráňová-Čiderová, M.A. PhD.	37
---	----

Diskusie

ROZVOJOVÁ POMOC SLOVENSKEJ REPUBLIKY PO VSTUPE DO EURÓPSKEJ ÚNIE A ĎALŠÍCH MEDZINÁRODNÝCH ŠTRUKTÚR Ing. Dr. Valéria Zolcerová	45
---	----

SR AKO SÚČASŤ EÚ VO VZŤAHU K REGIÓNOM BLÍZKEHO A STREDNÉHO VÝCHODU A SEVERNEJ AFRIKY – STREDOMORSKÁ INICIATÍVA A MIEROVÝ PROCES NA BSV Ing. Katarína Havlová	57
--	----

Názory

VÝVOJ KOSOVSKEJ KRÍZY A HUMANITÁRNA INTERVENCIA NATO V KOSOVE Ing. Zuzana Vilčák	65
--	----

EURÓPSKA INTEGRÁCIA A SLOVENSKÁ DIPLOMACIA doc. Milan Kurucz, CSc.	80
--	----

Prehľady

GLOBÁLNE PROBLÉMY V OPTIKE SUMMITU G8 V ST. PETERSBURGU doc. Ing. Vladimír Gonda, PhD.	84
--	----

POPULÁCIA VO SVETOVEJ EKONOMIKE Ing. Martin Grešš, PhD.	92
---	----

Informácie

IDENTIFIKÁCIA EFEKTÍVNYCH CIEST ZVIDITEĽNOVANIA MLADÝCH VÝSKUMNÍKOV

PhDr. Mária Antalová, PhD. _____ 104

Tézy doktorandov

MEDZINÁRODNÁ BEZPEČNOSŤ A JEJ AKTÉRI

Mgr. Andrej Eštvaník _____ 115

YAOUNDÉ, LOMÉ, COTONOU-BILANCIA VZŤAHOV EURÓPSKEJ ÚNIE A KRAJÍN ACP

Ing. Jozef Polakovič, M.E.S _____ 121

PRÁVNA ÚPRAVA SÚDNEJ SPOLUPRÁCE V CIVILNÝCH VECIACH V EURÓPSKEJ ÚNII

JUDr. Lucia Hurná _____ 132

SPRÁVA Z 5. MEDZINÁRODNEJ DOKTORANDSKEJ KONFERENCII

Ing. Miloš Ondrušek _____ 144

SPRÁVA O 6. MEDZINÁRODNEJ VEDECKEJ KONFERENCII „MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY

Ing. Marek Csabay, PhD. _____ 146

Recenzie

PROF. ING.ĽUDMILA LIPKOVÁ, CSC. A KOLEKTÍV: EURÓPSKA ÚNIA, 2006

Ing. Tomáš Dudáš, PhD. _____ 148

ZA PROF. ING. JAROSLAVOM FILIPOM, CSC. _____ 150

ABSTRAKT

Po intenzívnych, niekoľkomesačných rokovaníach, 15. marca 2006 prijalo Valné zhromaždenie väčšinou rezolúciu o vytvorení Rady ľudských práv, kt. nahradila často kritizovanú Komisiu ľudských práv. Generálny tajomník OSN Kofi A. Annan prijal toto rozhodnutie pozitívne, vyjadrujúc, že to dáva OSN „ konečne šancu na nový začiatok v oblasti práce týkajúcej sa ľudských práv na celom svete“.

ABSTRACT

Culminating months of intensive negotiations, the United Nations General Assembly on 15. March 2006 voted overwhelmingly on a Resolution setting up a new Human Rights Council to replace the much - criticized Human Rights Commission. Welcoming the vote, Secretary – General Kofi A. Annan said it gave the UN „ a much needed chance to make a new beginning in its work for human rights around the world “.

„Keď sme sa pustili do tejto práce, museli sme si uvedomiť dve dôležité skutočnosti. Prvú: očakávania a sny našich národov o tejto organizácii a druhú: váha reality v našom svete, obidve sprítomnené aj v tejto budove. Ľud, ktorému slúžime, očakáva teda od nás veľa“.

/Z otváracieho prejavu Predsedu 6. Valného zhromaždenia OSN Jana Eliassona /

Honorárny prezident Svetovej federácie spoločnosti pre OSN /WFUNA/, prof. Mihályi Simay ocenil Zasadanie najvyšších predstaviteľov členských štátov OSN - „*Summit*“ konaný od 14.-16. septembra 2005, pred 60. zasadnutím Valného zhromaždenia OSN, veľmi pozitívne: „Žiaden z členských štátov Spojených národov – tak ako to predpovedali niektorí extrémisti v novinách – nenavrhol rozpustenie organizácie. Naopak. Všetky vyhlásenia hláv štátov, prípadne ministerských predsedov zdôrazňovali nevyhnutnosť posilňovania Spojených národov tak, aby mohli lepšie odpovedať na súčasné i budúce známe, alebo ešte nám neznáme výzvy. Názor, že Spojené národy musia byť čoraz účinnejšie, pôsobivejšie a transparentnejšie a ich systém čoraz zdôvodniteľnejší, bol obsahovo alebo výslovne prijatý v prejavoch všetkých zúčastnených.“ (WFUNA Doc. EC 188/72).

Napriek takémuto hodnoteniu sa však na Summite prejavili aj isté rozdiely v názoroch. Pomimo pozitívnych, ktoré charakterizoval prístup vrcholnej schôdze členských štátov k upevňovaniu mieru ustanovením Mierotvornej komisie – *očakáva sa od nej, že rozšíri kapacitu Spojených národov pri vysporadúvaní sa s regionálnymi a postkrízovými situáciami* – sa, pravda, objavili aj latentné rozpory. Ich podrobnejší rozbor presahuje zamýšľaný rozsah článku, a preto sa budeme zaoberať iba názormi „in puncto“ reformy mechanizmov v oblasti ľudských práv a rozširovania demokracie. To, pravda, v žiadnom prípade neznamená, že si autor dostatočne neuvedomuje aj ľudské tragédie, pokiaľ ide o genocídu, vojnové zločiny, etnické čistky a zločiny proti ľudskosti.

Stanoviská prednesené v súvislosti s reformou mechanizmu v oblasti ľudských práv a demokracie a s ustanovením Rady pre ľudské práva v OSN, predstavujú významný potenciál pre urýchlenie rozvoja všestrannej spolupráce členských štátov. Medzinárodná výmena názorov o budúcich prioritách, globálnej bezpečnosti, limitoch humannej intervencie, ako aj pri definovaní terorizmu bude preto zrejme pokračovať. A to aj napriek tomu, že mnohé

predchádzajúce dokumenty OSN už zdanlivo vyčerpali názory i formulácie prijaté v tejto oblasti. Najmä ekonómov však musí potešiť, že materiálny rozvoj a znalostná ekonomika sa už stáva súčasťou kolektívneho bezpečnostného systému OSN, s dôrazom na také základné rozvojové ukazovatele ako je medzinárodný obchod, zahraničné dlhy a dosiahnutý stupeň vedeckého a technického rozvoja.

Väčšina najvyšších predstaviteľov členských štátov nachádzajúcich sa na nižšom stupni ekonomického a vedecko-technického rozvoja však všeobecný optimizmus, ktorý bol pre Summit charakteristický, prijímala ešte vždy iba s menšou mierou optimizmu. Očividne sú pod pretrvávajúcim vplyvom populárneho bonmotu predsedu vlády Indie Mohmoda Singha z Miléniového Summitu OSN : „...uvedomujeme si, že medzinárodná komunita je rozšafnou pri stanovovaní cieľov, avšak veľmi obozretnou pri ich dosahovaní“.

Naozaj treba konštatovať, že ani vlaňajší Summit úplne neskoncoval s mnohými otázkami, pokiaľ ide o vôľu a úsilie dôsledne splniť ciele vytýčené Milénárnym stretnutím najvyšších predstaviteľov členských štátov OSN.

Napriek uvedenej kritike, bol však vlaňajší Summit v čomsi nesporne „reálne“ užitočný. „Otcovia“ Spojených národov sa totiž pred šiestimi desiatkami rokov odhodlali položiť smelé základy novej, úspešnej cesty k mierovému, prosperujúcemu a spravodlivému svetu. Istotne si pritom uvedomovali, že sa ani táto cesta nepremení urýchlene na „super – autostrádu“, istotne preto sa ani Summit 2005 nestal jej kvalitatívne novým míľnikom. Nepochybne však presvedčil, že niektoré aj spoločne vybudované úseky treba ustavične ďalej zlepšovať tak, aby sa stali prijateľnými aj pre svetové obyvateľstvo nového tisícročia.

Niekoľko mesiacov trvajúci proces prípravy Summitu sa v medzinárodných vládnych organizáciách sa vyznačoval obdivuhodnou pracovnou intenzitou. Odrobilo sa tisíce hodín pri formulovaní čiastkových správ resp. návrhov uznesení a pri ich zdôvodňovaní. Zároveň sa registrovalo množstvo dní venovaných stretnutiam a diskusiám medzi diplomatmi členských štátov a odbornými pracovníkmi týchto organizácií. A to všetko len preto, aby bol generálny tajomník úspešný už pri formulovaní základných téz čoraz významnejšej správy, ktorá sa každoročne predkladá Valnému zhromaždeniu .

V tej vlaňajšej, nazvanej : „Vo väčšej slobode: rozvoj a ľudské práva“ sa generálny tajomník rozhodol prezentovať svoje názory ako „súbor plánov“, ktorých splnenie predpokladá „celoplošné a axiomatické“ presvedčenie, že bezpečnosť, rozvoj a ľudské práva predstavujú tri vzájomne prepojené základné piliere Spojených národov. Nečudo, že do prípravy tohoto „súboru „ Kofi A. Annan zapojil nielen veľa významných odborníkov, ale aj znásobené množstvo mimovládnych organizácií.

Tieto totiž už neboli bez skúseností, pretože v septembri r. 2004 publikovali „Globálne volanie po akcii proti chudobe“ a o niečo neskôr aj výzvu „Bezpečnejší svet“, „Náš podiel“ a ďalšie. Svoje publikácie pritom mimovládne organizácie orientovali najmä na aktívnu pomoc pri presadzovaní myšlienok naklonených reforme OSN, ktorú generálny tajomník presadzoval už od svojho nástupu do funkcie v r.2000. „Svetová federácia národných spoločností pre OSN“ (WFUNA) sa v r. 2005 pritom „býsila“ zverejnením obsiahlej publikácie o OSN „*My, čo sme ľud*“ a jej generálny sekretár bol preto zaslúžene zvolený do čela aktivistov OSN pre prípravu Summitu 2005.

Zverejnenie rozhodnutia veľvyslanca USA Johna Boltóna, že k „etablovanému“ návrhu Rezolúcie uplatní množstvo pripomienok, však odradilo väčšinu zástupcov členských štátov – zrejme sa domnievali, že ide o ďalší zárodok rozporu veľmocí – a značne pomýlilo aj mimovládne organizácie. A vlastne aj znemožnilo pokračovať v príprave vlaňajšieho Summitu, ako jednoznačnej oslavy 60. výročia OSN a zároveň aj ukončenia dlhého a ťažkého procesu obrody tejto organizácie.

Autor si, pravda, v tomto článku vytýčil za cieľ zhrňujúco informovať čitateľa o zamýšľanom organizačnom modeli uplatňovania problematiky rozvoja a ochrany ľudských

práv a demokracie v systéme OSN, a preto sa vráťme k „mottu proprio“ Predsedu 60. Valného zhromaždenia OSN, ktorým sme tento článok napísali.

Svoj prejav, ktorým uvádzal Rezolúciu o novom zaradení problematiky rozvoja a ochrany ľudských práv do agendy Rady pre ľudské práva, ako pridruženého orgánu Valného zhromaždenia, (pripomeňme si, že Komisia pre ľudské práva bola pridruženým orgánom Hospodárskej a sociálnej rady) začal Jan Eliasson nasledovným, nesporne objektívnym zistením:

„Žijeme vo svete, ktorý si vyžaduje globálne myslenie a globálne riešenia. Prechod od odstránenia chudoby, hladu a chorôb k prevencii a ukončeniu konfliktov, ako aj k boju proti terorizmu si totiž vyžadujú predovšetkým dialóg, spoluprácu, hlbšie poznanie i väčšie porozumenie medzi vládami a ľuďom, *a to bez ohľadu na religiózne, kultúrne a etnické hranice.*

Napriek intenzívnejšej medzinárodnej spolupráci v týchto smeroch, sme však v nedávnych mesiacoch registrovali aj nedôveru a podozrievanie. Všetci sme teda mali dôvod rozmýšľať o potrebe vzájomného rešpektu a porozumenia, ako o dvoch nevyhnutných základných pilieroch civilizovaného sveta. *Nikdy totiž nemôžeme dosiahnuť úctu, kým ju voči inému sami nepreukážeme!*“.

V ďalšom Eliasson uviedol, že v čase všeobecných diskusií v OSN, sa viac než kedykoľvek predtým cíti potreba mať silné Spojené národy, keďže žiadna iná organizácia ako OSN nevykazuje legitimitu a mandát kontinuálne sa zaoberať tými spornými otázkami a výzvami, s ktorými sa dnes stretávame.

Ani v minulosti nebolo, pravda, riešenie týchto otázok ľahké. V súčasnosti by však izolovanie Organizácie od politických realít sveta bolo dvojnásobne nebezpečné. Treba sa totiž sústreďovať nielen na historické úlohy organizácie, ale aj na jej úlohy perspektívne, ktoré treba správne definovať, predostrieť a ich riešenie záväzne prerokovať, napr. aj na stretnutiach hláv členských štátov OSN. Medzi takéto záväzky možno, podľa Eliassona, obsahovo zaradiť napríklad rozvoj, mier a medzinárodnú bezpečnosť rovnako, ako ľudské práva a všetky ďalšie problémy, ktorých riešenie by napomohlo sústavnejšie zefektívnenie práce OSN. *„Treba urobiť všetko, čo je v našej moci, aby aj toto zasadanie svedčilo o tom, že sme dosvedčili ďalší pracovný pokrok na každom stupni Spojených národov.“*

Ďalšiu časť svojho prejavu venoval Eliasson hodnoteniu pokroku, ktorý organizácia v r. 2005 dosiahla. Dobrým štartom vraj bolo zriadenie Mierotvornej komisie v rámci Ústredného pohotovostného fondu so základným dvojročným rozpočtom. Aj keď fond nezodpovedal celkom predstavám, ktoré mali navrhovatelia, pomohlo sa ním do istej miery tým, ktorí potrebovali akútnu pomoc, alebo boli v takom nebezpečí, ktorého odstránenie bolo v záujme globálnej spolupráce Spojených národov.

Vlani sa vykonal úspešný štart aj v tom, že sa odsúhlasilo zriadenie Komisie pre budovanie mieru, spolu so založením Ústredného fondu pre núdzové potreby v rámci dvojročného rozpočtu OSN. Ani v tomto prípade sa požiadavky neuspokojili v plnom rozsahu, predsa sa však čosi urobilo v záujme rozšírenia globálnych krokov v rámci OSN. V blízkej budúcnosti sa ráta s ďalším zefektívnením práce Hospodárskej a sociálnej rady OSN, pričom odčlenenie novo pomenovanej Komisie pre ľudské práva z tohto, v podstate „pragmatického orgánu“ pre ekonomickú a sociálnu politiku a prax Spojených národov, predstavuje aj prvý krok k ďalšiemu zvýšeniu praktickej účinnosti HSR a jej ďalších pridružených orgánov.

Práve selektívne zamerané úsilie si však v Spojených národoch logicky vyžaduje plnú zainteresovanosť hláv členských štátov, a to od urýchleného začatia aktivít Mierovej komisie, reformy sekretariátu a manažmentu OSN, či reformy Bezpečnostnej rady a zvýrazňovania environmentálnej problematiky alebo systémovej koherencie organizácie, až po celkovú revitalizáciu Valného zhromaždenia OSN.

Nie menej aktuálnym je aj pokračovanie v úsilí o zvýraznenie dobrého mena a integrity Valného zhromaždenia OSN. Najmä tu sa však reformná agenda musí vykonávať racionálne a

s prehľadom, aj napriek politickým turbulenciám, *pretože často bývajú v stávke hodnoty a efektívnosť solidarizmu v súčasnom svete.*

Podľa názoru Predsedu 60. Valného zhromaždenia OSN nastal teda čas, aby sa dospelo aj k rozhodnutiu vo veciach, ktoré mu výslovne zveril Summit formou špecifického mandátu, v ktorom konkrétne ide o zriadenie *Rady pre ľudské práva, ako pridruženého orgánu* Valného zhromaždenia, a to už v priebehu jeho 60. zasadania tj. v roku 2005.

Tento mandát Jan Eliasson, pomocou svojho zástupcu, veľvyslanca Kumallova z Južnej Afriky a veľvyslanca Panamy Ariasa, úspešne splnil, pričom aj ich menom prehlásil, že je pripravený - vo veci návrhu príslušnej Rezolúcie - stretnúť sa s každou delegáciou, ktorá o to požiada. V rámci plenárnych zasadaní VZ OSN nasledovalo potom vyše tridsať neformálnych konzultácií a po získaní cenných pripomienok aj z „ľudsko-právnej obce“ v Ženeve, návrh rezolúcie týkajúcej sa zriadenia Rady pre ľudské práva, bolo možno predložiť plénu Valného zhromaždenia na odsúhlasenie.

Summit rozhodol o zriadení Rady pre ľudské práva na základe odhodlania členských štátov ďalej upevňovať ľudské práva v systéme OSN, ako hlavnej úlohy a povinnosti, ktorú táto univerzálna medzinárodná organizácia má voči obetiam porušovania ľudských práv vo svete. Pri posilňovaní uvedomenia si zodpovednosti za súčasnú jej premenu *na nástroj spolupráce a dialógu*, sa autori Rezolúcie preto rozhodli umocniť „*pocity spoločného vlastníctva OSN*“ a ďalej zintenzívniť zodpovednosť organizácie za ochranu ľudských práv a rozvoj demokracie vo svete a tiež v samotnom medzinárodnom spoločenstve.

Obidva tieto prvky sa dostali, ako podstatné, prípadne doplnkové komponenty do návrhu Valnému zhromaždeniu predkladaného textu, v ktorom sa:

v par. 1, odznovu zdôrazňuje zásada medzinárodnej spolupráce pri riešení medzinárodných problémov,

v par. 2, uvádza, že sa podpora a ochrana ľudských práv vykonáva na zásadách kooperácie a úprimného dialógu,

v para 4., prikazuje, aby sa práca Rady vykonávala pri zohľadňovaní zásad: univerzality, nestrannosti, objektivity a neselektivity, ako aj konštruktívneho medzinárodného dialógu a spolupráce,

v par. 5/a, sústreďuje pozornosť na poradenské služby, technickú pomoc a zvyšovanie kapacít, pričom sa toto ustanovenie má uplatňovať až po konzultáciách a súhlase zainteresovaných členských štátov,

v par. 5/c, ustanovuje „univerzálny periodický prehľad“ ako spolupracujúci mechanizmus,

v par. 5/f, ustanovuje, že sa prínosy Rady v oblasti prevencie porušovania ľudských práv majú uskutočňovať dialógom a spolupracou,

v operatívnom para 12, ustanovuje, že metódy práce Rady majú byť transparentné, slušné a nestranné, umožňujúce nefalšovaný dialóg.

Po 1.februári 2006 uvedený text doplnili ďalšie pripomienky. Po ich zhodnotení sa urobili, v súlade so základnými zásadami Organizácie spojených národov, tieto zmeny:

Úvodné /preambulárne/ paragrafy sa v návrhu Rezolúcie sformulovali podľa Charty OSN o ľudských právach, v súlade s Viedenskou Deklaráciou a jej Akčným programom a pri zohľadnení výsledkov Dokumentu z Vrcholnej schôdze členských štátov uskutočnenej pred 60. zasadáním VZ OSN.

Všetky uvádzané „zlepšenia“ uznávajú za základné piliere OSN : rozvoj, mier, bezpečnosť a ľudské práva, pričom sa znovu zdôrazňujú princípy univerzality, nerozlučnosti, internacionalizácie a nezávislosti všetkých ľudských práv, t.j. občianskych, politických, hospodárskych, sociálnych i kultúrnych, vrátane *práva na rozvoj.*

Zároveň sa uznáva šesť dekád práce Komisie vo sfére rozvoja ľudských práv a oceňuje hrdinská história aplikácie noriem i úsilia o odstraňovanie dvojakých štandardov. Nechýbajú však ani isté kritické vyjadrenia na jej adresu.

V preambulárnych paragrafoch sa vo všeobecnosti priznáva aj nemalá účasť mimovládnych organizácií na národných, regionálnych i medzinárodnej úrovni, a preto sa tiež dáva Rade možnosť aj naďalej konzultovať v súlade s Čl. 71 Charty OSN. vybrané mimovládne organizácie, ktoré sa zaoberajú otázkami súvisiacimi s jej kompetenciou. V očakávaní, že sa kapacita členských štátov ešte viac zameria na vykonávanie svojich povinností v ľudsko-právnych reláciách, predvída sa spresnenie textu návrhu Rezolúcie v tom zmysle, že sa tieto aktivity zamerajú na dosahovanie prospechu pre všetky „*ľudské bytosti*“. Ide o slovný výraz prevzatý zo znenia Čl. I Všeobecnej deklarácie ľudských práv, ktorý sa začal používať miesto termínu „*nositelia práv*“, keďže tento pojem sa vo všeobecnosti stal už nepresným a nejasným.

Prihlásila sa tiež potreba rozšíriť znenie preambulárneho paragrafu /PP7/, ktorého základ treba hľadať v aktivitách Valného zhromaždenia pred rokom 2006. Ide v podstate o nevyhnutnosť - v súčasnosti veľmi potrebného - *dialógu medzi civilizáciami, rôznymi kultúrami a náboženstvami*. Nové znenie práve tohoto paragrafu vysiela jednoznačný signál všetkým, ktorí sa usilujú o medzinárodný dialóg a porozumenie, pri súčasnom rešpektovaní všetkých vyznaní. Očakáva sa, že sa urobí všetko pre to, aby sa prejavy takejto tolerancie rešpektovali v celej medzinárodnej komunite, keďže iba tak bude možné znížiť nedôveru a napätie v súčasnom svete, pritom, žiaľ, s tendenciou veľmi nebezpečne narastať.

Pokiaľ ide o *operatívne paragrafy*, zasluhujú si pozornosť a osobitnú zmienku predovšetkým tri:

1. *univerzálny periodický prehľad*, ktorého novonavrhovaný mechanizmus zaručuje rovnaký prístup ku každému členskému štátu a zároveň odmieta dvojznačný výber, prípadne publikáciu výsledkov. Valné zhromaždenie teda už kontrolou príslušného mechanizmu získa prehľad aj o dodržiavaní jednak metodiky výberu a jednak aj o uplatňovaní predpísaných postupov pri jeho najvhodnejšom zostavovaní. Očakáva sa, že ďalšie modalitty prehľadu ustanoví až Rada. Prehľad by pritom nemal znásobiť už existujúce povinnosti štátov v oblasti spravodajstva, pričom sa očakáva, že expertné služby v Ženeve ďalej spresnia významné parametre zachovávanía ľudských práv v jednotlivých štátoch.

2., *členstvo v Rade*. Text návrhu Rezolúcie predpokladá Radu pre ľudské práva o 47. členoch, zvolených v súlade so *zásadou rovnovážnej geografickej reprezentácie* takto : 13 z členských štátov v Afrike, 13 z Ázie, 6 z Východnej Európy, 8 z Ameriky a Karibskej oblasti a 7 z Európy Západnej. V texte sa ustanovujú aj limity výkonu členstva v Rade, čím sa zabezpečuje jeho rotácia a zvyšuje možnosť pre účasť ďalších členských štátov OSN. Člena bude voliť Valné zhromaždenie *väčšinou hlasov všetkých členov Valného zhromaždenia, t.j. absolútnou väčšinou*. Individuálna a priama voľba kandidátov takto zabezpečí plnú legitimitu členov.

3, *členstvo v Rade je otvorené všetkým členským štátom*. Určuje sa spôsob posúdenia prínosov kandidátov pri šírení a ochrane ľudských práv v prípade, že sa stanú členmi Rady. Zároveň sa však ustanovuje, právo Valného zhromaždenia zbaviť členstva v Rade tie štáty, ktoré sa *sústavne dopúšťajú hrubého porušovania ľudských práv*. Od členov Rady sa očakáva dodržiavanie najvyšších štandardov pri rozširovaní stanovenej úrovne ochrany a zachovávanía týchto práv, zmysluplná kooperácia s Radou a podrobenie sa univerzálnemu i periodickým mechanizmom počas ich členstva v Rade.

Na záver subkapitoly si položíme otázku: *v čom je rozdiel medzi bývalou Komisiu pre ľudské práva a novou Radou pre oblasť tejto problematiky v Spojených národoch?*

Ak odhliadneme od pozitívnych výsledkov a praktík Komisie pôsobiacej v rámci Hospodárskej a sociálnej rady OSN, isté nové prvky, ktoré sme uviedli, robia z Rady pre

ľudské práva pôsobiacej v rámci Valného zhromaždenia OSN znateľne odlišný orgán s čerstvým štartom, ktorý možno definovať zhruba tak, že nová Rada:

- a./ je subsidiárnym (pridruženým) orgánom Valného zhromaždenia,
- b./ navrhované nové zásady dialógu a spolupráce umožňujú založiť prácu Rady ako celku, na komplexne integrovanej implementácii ľudských práv,
- c./ Rada získava efektívny mechanizmus na zvolávanie osobitných zasadnutí, ktorým Komisia nedisponovala,
- d./ napriek tomu, že členstvo v Rade je otvorené všetkým členským štátom Spojených národov, bude sa od členov právom očakávať, že Valné zhromaždenie, deklarujúc svoju autoritu, bude môcť vylúčiť z členstva členský štát, ktorý *sústavne, hrubo a systematicky porušuje ľudské práva*.
- e./ Rada pre ľudské práva sa bude pravidelne schádzať.

Po oboznámení s názormi prekladateľa návrhu Rezolúcie o zriadení Rady pre ľudské práva, zrejme nebude nezaujímavé ozrejmiť si aj názory Koffiho A. Annana, ktoré - k problematike zriadenia Rady pre ľudské práva - zverejnil v už zmienenej správe Valnému zhromaždeniu OSN, resp. po predložení príslušného návrhu rezolúcie na schválenie tomuto orgánu OSN aj tlmočil.

Vo svojej správe Valnému zhromaždeniu OSN a v skratenej jej verzii, ako aj v materiáloch pre Schôdzu hláv členských štátov Spojených národov, generálny tajomník OSN odôvodnil svoj návrh na zmenu Komisie pre ľudské práva na Radu pre ľudské práva - ako pridruženého orgánu Valného zhromaždenia OSN – *najmä novou víziou kolektívnej bezpečnosti*.

Jej predvídaná predstava by podľa generálneho tajomníka OSN mala vziať do úvahy predovšetkým to, že v 21. storočí už mier neohrozuje iba medzinárodné vojny a konflikty, ale aj civilné násilie, organizovaný zločin, terorizmus a zbrane hromadného ničenia. Medzi ďalšie príčiny zarátal chudobu, smrteľné prenosné choroby a degradáciu životného prostredia, ktoré tiež môžu mať katastrofické dôsledky. *Všetky však môžu podlomiť štáty ako základnú jednotku medzinárodného systému!*

Kolektívna bezpečnosť si v súčasnosti teda vyžaduje aj to, aby si všetky štáty uvedomili, že ohrozenie regiónu, ktorý považujú zo svojich hľadísk za najnebezpečnejší, je pre svet rovnako nebezpečným, ako je ním *každý nebezpečenstvom ohrozený región!*

V priebehu schvaľovania návrhu Rezolúcie, koncom februára t.r. generálny tajomník OSN obsahovo znovu pripomenul potrebu novej vízie kolektívnej bezpečnosti sveta slovami:

„Je čas podporiť kompromisný text Predsedu Valného zhromaždenia, aj keď prípadne neobsahuje všetko, čo autor chcel, pričom za najdôležitejšie čo treba dosiahnuť považujem:

- a/ členovia Rady musia byť *odhodlaní rozširovať a ochraňovať ľudské práva*,
- b/ práva a privilégia členov *možno suspendovať, ak sa ich štáty sami dopustia hrubého porušenia ľudských práv*.

Pokiaľ ide o prínos samotného nového orgánu, K. Annan vyjadril presvedčenie, že nový orgán bude môcť lepšie „zrkadliť“ univerzalitu ľudských práv, keďže jeho členov bude voliť Valné zhromaždenie, ktoré zasadá podľa potreby a jeho subsidiárny orgán, Rada pre ľudské práva, bude preto mocť *porušovateľov ľudských práv permanentne oslovovať a naliehavo požadovať aj nápravu stavu*.

Na záver pripomenul, že text Rezolúcie je produktom mnohých mesiacov práce a už aj preto je *výborným prísľubom potenciálne efektívnejšieho prístupu medzinárodnej komunity k problematike ľudských práv*.

Vysoká Komisárka OSN pre ľudské práva pani Louise Arbour považovala predstavy Predsedu Valného zhromaždenia o Rade pre ľudské práva za jedinečnú príležitosť *na oživenie systému schopného zvýšiť ochranu a rozvoj základných slobôd a ľudských práv v celej OSN*.

Budúca Rada pre ľudské práva, na rozdiel od Komisie, bude totiž môcť *permanentne preverovať situáciu ľudských práv vo všetkých štátoch, vrátane členských štátov Rady*. Táto bude zasadať po celý rok a bude môcť preto aj urýchlene reagovať.

V tejto súvislosti si autor považuje za povinnosť pripomenúť, že Komisia pre ľudské práva, zriadená na ustanovujúcom zasadnutí Valného zhromaždenia Spojených národov v r.1946 v Londýne, predložila medzinárodnej komunite na ďalších dvoch zasadaniach Valného zhromaždenia - konaných v Paríži v rokoch 1948 a 1949 - návrh *Všeobecnej deklarácie ľudských práv* a od tej chvíle mohla svetu v trvaní šiestich týždňov, každoročne prezentovať najväčších vinníkov z oblasti porušovania ľudských práv. Jeden z jej expertov dokonca, ako prvý upozornil na genocídu v Rwande!

Za samotný vznik Všeobecnej deklarácie však treba poďakovať najmä trom nadšencom: *René Cassinovi z Francúzska, Charlesovi Malikovi z Libanonu a vdove po Prezidentovi USA, Eleanor Roosveltovej, ktorej vďačíme aj za vôbec prvú precítenú definíciu univerzality ľudských práv* :

„Kde predovšetkým treba s univerzalitou ľudských práv začať? Na malých priestranstvách, blízko domovov – takých blízkych a nepatrných, že ich nenachádzame na žiadnej mape sveta. Napriek tomu práve tie predstavujú pre jednotlivca celý svet: susedstvo s ktorým spolunažíva, škola alebo univerzita, ktorú navštevuje, závod , farma či kancelária, kde pracuje. To sú miesta, kde každý muž, žena alebo dieťa hľadajú rovnoprávnú spravodlivosť, rovnakú príležitosť a rovnakú dôstojnosť bez diferenciácie. Ak sa tieto práva nebudú prejavovať tu, budú mať nepatrný význam všade. Bez koncentrovanej občianskej akcie usilujúcej sa o povznesenie ľudských práv bližšie k domovu, sa budeme márne usilovať o pokrok v širom svete“ / Králik J. : Letokruhy diplomacie, Iura Edition , Bratislava , 2003 s. 36l).

Vysoká komisárka pre ľudské práva pani. Lousie Arbour nemohla, pravda, neprejsť aj kus „ *profesionálneho pesimizmu* “.

„Predstavy Predsedu 60 .Valného zhromaždenia OSN“ tvrdí, “sú kompromisom, čo, pravda, neznamená, že nemôžu byť ideálnym „blue printom“ do budúcnosti! Každá, akákoľvek inštitúcia na papieri nebude totiž úspešnou, ak sa nezmení kultúra ochrany ľudských práv, pričom príklad Rwandy je smutne poučným, pretože tu nezlyhali procedúry Komisie, *ale upozornenia expertov sa nebrali do úvahy!*

Politická vôľa a oddanosť medzinárodnej komunity bude teda aj do budúcnosti rovnako dôležitá, ako práca novej Rady a tiež každá zmena v jej pracovných metódach. Potenciálni porušovatelia ľudských práv nech si uvedomia, že svet ich sústavne pozoruje, a to nielen počas šiestich týždňov, keď Komisia pre ľudské práva v každom roku na jar zasadala !“ /INF/200/3 GE 06-00380 /F/

Pre úplnosť pohľadu na nové zaradenie ľudských práv do systému OSN, si však uvedme aj názor zdánlivo „nepovolaných“, no napriek tomu „vysoko kompetentných“ ochrancov ľudských práv z praxe – piatich nositeľov Nobelových cien, udelených za ochranu a rozvoj ľudských práv: *Jimmy Cartera, Oscara Ariasa, Kim Dae –Junga, Širín Ebadióvu a Desmondovu Tutu*.

Zhodli sa v tom, že návrh, ktorý dostali do rúk členovia OSN, predstavuje významné zlepšenie práce nového orgánu pre ľudské práva v Spojených národoch. Treba ho vďaka rýchlo schváliť, pretože opätovné otvorenie rokovaní by jeho pozitíva vystavilo riziku. Poskytlo by totiž len ďalšiu príležitosť tým, ktorí uprednostňujú slabší systém, aby sa aj naďalej páchali škody.

Znamenalo by to však aj riziko opätovného predkladania veľmi škodlivých návrhov. Medzi nimi je napríklad poskytnutie politicky motivovanej možnosti, aby viaceré členské štáty dohliadali na prácu vysokého komisára pre ľudské práva, ktorý dnes pôsobí ako nezávislý úrad a hovorca obetí. Ďalej by hrozilo obmedzenie činnosti osobitných spravodajcov, mimovládnych organizácií, médií a pod.

Naším cieľom teda musí byť vybudovanie pevného základu na ochranu ľudských práv a na poskytovanie pomoci obetiam v rámci OSN – jedinej naozaj globálnej organizácie vlád na našej planéte. „*Eliasson našiel cestu, v ktorej sa nájdú všetci. Takmer 60 rokov po prijatí Všeobecnej deklarácie ľudských práv nás konečne doviedol tam, kde môžeme zásady stavať nad politiku*“. (2006 The New York Times Syndicate)

„A nadišiel deň...“, v ktorom Predseda Valného zhromaždenia OSN, Jan Eliasson, na základe prijatých pripomienok predložil pozmenený návrh Rezolúcie na „historické hlasovanie“.

Prekladateľ nazval v úvodnom prejave zasadanie, konané dňa 15. marca roku 2006, „*rozhodujúcim momentom nielen pre ľudské práva, ale aj pre dobrú povesť Spojených národov ako celku*“. Zvýraznil hlavné momenty, ktoré odlišujú prácu Rady pre ľudské práva od často „zlovoľnej“ bývalej Komisie. V tejto súvislosti zdôvodnil aj jej dôležitejšie postavenie - ako pridruženého orgánu Valného zhromaždenia - ktoré umožňuje znásobiť počet jej zasadnutí a zrovnoprávniť geografickú reprezentáciu a hlasovacie práva spojené s členstvom. Každý kandidát bude volený individuálne a priamo, no musí dosiahnuť v tajnom hlasovaní kvalifikovanú väčšinu kladných hlasov.

Členovia Rady budú zvolení dvoj tretinovou väčšinou členov Valného zhromaždenia, inakšie povedané absolútnou väčšinou. Každý kandidát bude pritom volený individuálne a priamo a musí získať najmenej 96 percent hlasov podpory v tajnom hlasovaní. Valné zhromaždenie má, za dvoj tretinovej prítomnosti a dvoj tretinovým počtom kladných hlasov prítomných suspendovať práva člena Rady, ktorý sa dopustil hrubého a systematického porušovania ľudských práv.

Rada bude mať 47 členov a prvé voľby sa plánujú na 9. mája, prvé zasadanie Rady je zvolané na 19. júna t.r.

Rezolúcia bola prijatá 170 kladnými hlasmi, štyri členské štáty: Spojené štáty americké, Izrael, Marshallove ostrovy a Palau, boli proti. Hlasovania sa zdržala Venezuela, Irán a Bielorusko. (Doc. A/60/ L.48)

Generálny tajomník OSN, Koffi A. Annan, ktorý v tom čase bol na služobnej ceste v Afrike, telegraficky poďakoval všetkým, ktorí sa na prácach spojených s Rezolúciou a na úspešnom prijatí „delikátneho materiálu“ zúčastňovali, ale podotkol, že si treba uvedomiť, „že skutočná práca je ešte len pred nami“.

„Skutočným testom vierohodnosti Rady“, dodal, „bude to, čo z nej členské štáty zúročia. Ak v nastávajúcich týždňoch a mesiacoch, budú konať v súlade so záväzkami, ktoré v Rezolúcii prijali, som presvedčený, že Rada vdýchne nový život do našej práce v oblasti ľudských práv, a v dôsledku toho sa vylepšia aj životné podmienky miliónov ľudí na celom svete. Zrejme nie všetky štáty budú súhlasiť so všetkými aplikáciami jednotlivých paragrafov, podstata medzinárodných rokovaní je však aj v tom“. (UN News Centre, 20. March 2006)

Úplný text Rezolúcie sa autor rozhodol uviesť v Prílohe čitateľovi predkladanej informácie, a preto sa jej obsahom už podrobnejšie nebudeme zaoberať. Považuje však za účelné zverejniť podstatné časti príspevkov niektorých štátov prednesených pred a po odhlasovaní Rezolúcie.

Veľvyslanec Venezuely *Fermin Toro Jimenez*, prehlásil, že ak nebude hlasovať proti Rezolúcii, to neznamená, že bude hlasovať za ňu, pretože má voči jej obsahu vážne výhrady. Preto sa hlasovania zdrží. Jeho vážne výhrady smerujú najmä proti preambulárnemu par. 1. ako aj proti včleneniu do rezolúcie výrazu „humanitárny charakter“, ktorý umožňuje nachádzať zámienky pre zasahovanie do vnútorných záležitostí štátov. Nesúhlasil taktiež so znením par. 11. reglementujúcom vzťahy Rady k mimovládnym organizáciám.

Len čo doznel potlesk, oceňujúci súhlasné prijatie návrhu rezolúcie, veľvyslanec USA *John Bolton*, vo svojom výklade plénum varoval: „Nech sa už nikdy nepovie, že členské štáty Spojených národov boli ochotné „vhodne usporiadať“, „prijat“ ako kompromis“, alebo „ako to

najlepšie, čo sa dalo dosiahnuť“, namiesto konštatovania, že sme sa (v Rade) presvedčili, že vlády urobili pre šírenie ľudských práv všetko to, čo bolo v ich silách pre aplikáciu a rozvoj ľudských práv“. (Doc. GA 1446 z 15. March 2006).

Nadväzujúc na tento úvod k oficiálnemu vyhláseniu, Bolton prehlásil, že jeho krajina bola vždy najaktívnejším navrhovateľom rozumných iniciatív v oblasti ľudských práv, a to od založenia Spojených národov. Stála vždy na čele úsilia rozširovať ľudské práva a demokraciu tak vo vlastnej krajine, ako všade vo svete. USA boli totiž založené na princípe, že štáty musia spolupracovať, aby mohli zmierňovať ľudské utrpenia. V budúcich rokoch budeme preto posudzovaní podľa toho či sme v Spojených národoch utvárali mechanizmy, ktoré boli schopné na to, aby efektívne pracovali na realizácii týchto cieľov. Komisia pre ľudské práva však už nebola schopná dosahovať tieto ciele. Preto generálny tajomník stanovil nové, pravda ambiciózne, no správne ciele reformy Komisie. A bol to tiež generálny tajomník, ktorý obmedzil diskusiu tým, že konštatoval, že kapacita Komisie plniť úlohy, bola sústavne podmínovaná „jej klesajúcou kredibilitou a znižujúcou sa profesionalitou, čo vrhalo temný tieň aj na dôveryhodnosť Organizácie spojených národov ako celku“.

Ocenil potom aj ďalšie úsilie generálneho sekretára, ktorý navrhol celý rad zlepšení práce nového pridruženého orgánu a rovnako tak aj úsilie Predsedu Valného zhromaždenia a jeho pomocníkov. Vďaka ich snaženiu sa niektoré jeho ciele dostali aj do textu Rezolúcie. V mnohých smeroch sa však nový orgán dostatočne nezdokonalil. Ak by sme sa sústredili na členstvo v novom orgáne, Spojené štáty by boli v najlepšej spoločnosti, a to vzhľadom na to, že generálny sekretár sa zameral práve týmto smerom, ako na fundamentálny problém Komisie. Príliš veľa krajín sa však usiluje o členstvo len preto, aby sa ubránili kritike iných, alebo aby mohli kritizovať druhých. V tomto smere Bolton plne súhlasil s generálnym sekretárom a týmto smerom sa niesla aj jeho *primárna kritika Komisie pre ľudské práva*.

Generálny sekretár však navrhol, aby bol nový orgán volený dvojtretinovou majoritou. Toto ale sťaží prístup krajinám, ktoré sú menej zainteresované v ľudských právach, pričom USA navrhli aj vlastné kritériá, „aby sa mohli hrubí narušitelia ľudských práv držať mimo Rady, prípadne sa z nej takýto členovia dali vylučovať“.

Žiaľ, tieto návrhy USA sa do textu nedostali. Rezolúcia požaduje od členských štátov OSN, aby v prípade uchádzača „brali do úvahy“ iba správu o stave ľudských práv v príslušnom štáte, pričom v prípade suspendovania členstva v Rade požaduje dokonca dvoj tretinový volebný štandard“.

„Prvoradou však musí byť“ zvýraznil Bolton, „úroveň dotyčného štátu! Naša vďaka preto patrí tým štátom, ktoré súhlasili s našim názorom, že v novej Rade nemajú mať miesto porušovatelia ľudských práv, alebo také štáty, na ktoré už boli uvalené sankcie pre porušovanie ľudských práv. V USA sa však domnievame, že môžeme a musíme urobiť viac. Máme totiž historickú príležitosť kreovať základný orgán v Spojených národoch, ktorý má napomáhať tým, ktorí to najviac potrebujú“.

„Vzhľadom na absenciu záruk vierohodnosti členstva“, končil svoje prehlásenie veľvyslanec Spojených štátov „nemám dostatočnú dôveru voči textu, z ktorého nemožno usudzovať, že nový orgán bude lepší než akým je ten doterajší. Spojené štáty preto urobia všetko, aby sa Rada pre ľudské práva stala takou výkonnou, akou to len bude možné, a v tom tiež spočíva aj historické poslanie šíriť a chrániť ľudské práva všetkých občanov sveta. *Reálnym testom toho bude kvalita členstva v Rade, bez ohľadu na to, či v nej bude Kuba, Sudan, Zimbabwe, Iran, Bielorusko a Burma*“.[UN GA 72nd Meeting, /News/Press/ Doc. 2006/10449 z 20.3.06]

Odpoveď jedného z delegátov Boltonom citovaných štátov nedala na seba dlho čakať. „Kuba dúfala,“ reagoval vzápätí jej veľvyslanec, Rodrigo Malmerca Diaz, „že sa položia základy takej organizácie, ktorá upevní medzinárodný systém na šírenie a ochranu ľudských práv prostredníctvom skutočnej spolupráce, avšak USA a ich spojenci presadili trestný a

sankčný prístup, ktorý umožní suspendovať práva tých, ktorí spochybnia alebo nesúhlasia s „hegemonickými a dominantnými plánmi impéria“.

V celom priebehu rokovaní bola Kuba – s neľúbosťou – svedkom, ako Spojené štáty a ich spojenci vykonávali „hrubý nátlak a zopakovali tradičné vydierania, aby zlomili odpor proti novému sprisahaniu“. Preto taktiež súčasný útok americkej administratívy na konečný text iba potvrdzuje jej aroganciu. Nič totiž nestrácajú, naopak len „získavajú nové nástroje na vyvolávanie konfrontácií, nenávisť a trestania, a ak dnes protestujú, to len preto, aby pre svoje akcie získali nové koncesie.“

„Kuba opätovne potvrdzuje svoje vážne výhrady voči textu zmluvy, najmä pokiaľ ide o zníženie počtu členov, ktorí v novej Rade budú môcť rozhodnúť, že členský štát- zvolený do Rady podporou 96 členských štátov- má byť vo svojich právach suspendovaný vôľou aj menšieho počtu štátov. S nevôľou registruje aj to, že právo na rozvoj, za ktoré sa zasadzovali mnohé rozvojové krajiny sa „odignoroval“. A boj proti rasizmu, rasovej diskriminácii, xenofóbii a zrejmej intolerancii sa nevšímavo obišiel! Rada s takouto charakteristikou umožní Spojeným štátom a ich spojencom nielen posilniť inkvizičný tribunál proti štátom z Juhu, ale im zaručí beztrestnosť, ktorú im doteraz zaručovala Komisia“.

„Útok súčasnej US administratívy na text... dokazuje len jej aroganciu, nenávisť a konfrontačnosť. A jej dnešný protest i to, že chcú dosiahnuť len ďalšie koncesie. Každý, kto sa mylne domnieva, že politika appeasementu a systematických koncesií nasýtí apetít neokonzervatívcov, ktorí získali kontrolu nad Bielym domom, nech sa poučí z agresívnych ich akcií a ich hegemonizmu v minulosti. Povinnosťou Kuby je odsúdiť tieto činy!“ (Tamže)

Návrh Rezolúcie „Rada pre ľudské práva“ (Doc. A/60/ L.48) prijalo Valné zhromaždenie OSN, 15. marca roku 2006 rekordným počtom hlasov: 170 za rezolúciu a 4 hlasov proti /Izrael, Marshallove ostrovy, Palau a USA/ s tromi absenciami /Bielorusko, Iran a Venezuela /.

Aktivity, dnes už bývalej Komisie Hospodárskej a sociálnej rady OSN možno historicky rozdeliť do štyroch časových intervalov: od r. 1946 do r. 1978 /1./ od r.1978 do r. 1998 /2./ od r. 1988 do r. 1994 /3/ a od r. 1994 do r. 2006 /4/.

Prvý interval bol svedkom prenikania rozvoja ľudských práv na medzinárodnú arénu. Svetlo sveta uzrela už spomínaná Všeobecná deklarácia ľudských práv. V roku 1952 sa v Komisii objavili prvé rozpory, pretože jedna časť členských štátov zdôrazňovala potrebu sústrediť prácu Komisie na občianske a politické práva druhá na ekonomické, sociálne a kultúrne práva občanov. Rozpory sa odstránili až po prijatí Konvencií o Občianskych a politických a o Ekonomických, sociálnych a kultúrnych právach.

Druhý interval práce Komisie naplnilo úsilie monitorovať prijaté dohody prostredníctvom ňou zriadeného aparátu. Sťažnostná procedúra „1508“,schválená Hospodárskou a sociálnou radou Rezolúciou 1503 /XLVIII/ z roku 1978 priznala jednotlivcom právo žalovať za porušenie platných dohôd štáty. Prijali sa aj ďalšie osobitné procedúry a osobitné pracovné skupiny a reportéri neprestali vyšetrovať ďalšie, aktuálne porušovania ľudských a občianskych práv v členských štátoch OSN. V uvedenom období sa tiež naplno rozvinuli poradenské služby i technika spolupráce pri plnení jednotlivých programov a začal sa pripravovať „prelom“ vo výchove v oblasti ľudských práv.

Najvýznamnejšou iniciatívou *tretej historickej epochy* Komisie sa stalo zriadenie funkcie Vysokého komisára OSN pre ľudské práva v súlade s odporúčaním Svetovej konferencie o ľudských právach, konanej vo Viedni v roku 1993.

Poslednú etapu aktivít Komisie charakterizovalo napĺňanie etablovaných programov opierajúcich sa o prijaté normy a úpravy ľudských práv. V oblasti ochrany ľudských práv a praktického uplatňovania Všeobecnej deklarácie ľudských práv sa právne nástroje Deklarácie a mimozmluvné mechanizmy stali spoľahlivým základom pre dosahovanie cieľov v nej ustanovených. Navyše, prijatím Deklarácie o práve na rozvoj, ľudsko-právnu výchovu a

technickú pomoc, sa utvorili priaznivé predpoklady aj na perspektívu rozvoja a uplatňovania týchto práv.

Záverom teda možno konštatovať, že v Komisii pre ľudské práva sa vďaka odhodlaniu a náležitému odbornému zloženiu členov delegácií i pracovníkov aparátu v oblasti ľudských práv, utvorili základné predpoklady na kvalifikované posudzovanie i zvládanie situácií v oblasti ľudských práv, tak vo svete, ako aj v mechanizmoch OSN.

Autor sa vo funkcii Stáleho predstaviteľa našej vlasti pri OSN v Ženeve, a neskôr ako Predseda správnej rady Slovenského národného strediska pre ľudské práva, v priebehu rokov 1963 až 1996 sa ľudskými právami v OSN zaoberal „ex professo“. Získal preto, pomimo odborných aj vlastné, skúsenosti s prácou Komisie HSR pre ľudské práva, vrátane jej troch subkomisií : pre národnosti, otroctvo a pôvodných obyvateľov. Hlavnú príčinu nespokojnosti niektorých členských štátov OSN s aktivitami Komisie v posledných rokoch preto vidí nie natoľko v odbornej vyspelosti jej pracovníkov alebo delegátov zúčastňujúcich sa na jej zasadaniach, ale v počte delegácií, ktoré sa na jej zasadaniach aktívne, prípadne len nominálne zúčastňovali.

Komisia pre ľudské práva je medzivládny orgánom , ktorý má za úlohu pripravovať konvencie, deklarácie o iné normy v oblasti ľudských práv. Pôvodný počet volených členov 18 v roku 1946, sa však už v r. 1961 zvýšil na 21, v roku 1966 na 32 a v roku 1979 na 46. *Od roku 1992 zasadalo v Komisii až 53 volených členov!* To, pravda, nebolo všetko, pretože sa zasadani Komisie mohol ako pozorovateľ zúčastniť delegát každého členského štátu OSN, pravda, bez práva voliť, no nie bez práva prehovoriť!

Počet členov Komisie kopíroval počty v Hospodárskej a sociálnej rade OSN. Autor sa aj na jej plenárnych zasadaniach zúčastňoval osem rokov, ako alternát nášho hlavného delegáta, ktorým bol spravidla námestník ministra zahraničných vecí.

Práca v Rade bola od počiatku radostná a poučná, pretože v malom kolektíve (18 a neskôr 21 členov) sa všetci zúčastnení postupom času spoznali natoľko, že odpadali zbytočné formality a v bezprostrednom styku sa prípadné ideologické rozpory stierali na všeobecne prospešné riešenia. Od roku 1961 sa členstvo v Rade, najmä v dôsledku získavania suverenity bývalých koloniálnych oblastí, sústavne zvyšovalo (takisto ako v Komisii), čo malo za následok skomplikovanie rokovaní i zníženie kvality výsledkov týchto rokovaní. Za všetky uvediem jediný príklad. V jeden deň prišiel za mnou mladý delegát, nepamätám sa, z ktorého už (rozvojového) členského štátu Rady, a ponúkol mi podporu s jeho návrhom rezolúcie s takýmto slovným vysvetlením: „Excelencia, prinášam Vám návrh rezolúcie, ktorej by ste mohli byť sponzorom, pretože sovietsky veľvyslanec mi už sľúbil, že nebude mať voči nej žiadne výhrady“.

Sponzorstvo som neprijal zo zásadného a zároveň didaktického dôvodu s tým, že ja mám svoju vládu a musím si vyžiadať jej súhlas. Ale návrh jeho rezolúcie starostlivo zvážim. Nech ma skontaktuje o tri dni.

So zvyšovaním počtu členov HSR až na 54, sa z pracovného kolektívu v mnohých prípadoch stal „bazár“, prípadne fórum na výmenu politických názorov, ktoré nemal kto ani usmerňovať, no ani „rozsúdiť!“, pričom sa enormne rozšírilo aj prijímanie rezolúcií „aklamačným“ spôsobom, t.j. prijímali sa kolektívnym „potleskom“, pričom sa. nezisťuje „kto tlieskal a kto nie“!

Pamätám sa však aj na časy z konca sedemdesiatych rokov, keď mala rada 32 členov a v delegáciách sa vo zvyšovanej miere objavovali známi odborníci na ľudské práva z celého sveta. Počúvať ich prejavy, alebo pripomienky bolo lukratívne, pretože predstavovali nielen školu života, ale aj akadémiu najnovších vedomostí a pohľadov z oblasti ľudských práv. Nečudo, že sa vyvinul zvyk delegátovi osobne poďakovať, prípadne s vďakou mu verejne stisnúť pravicu, ak pochválil vývoj v našej vlasti v zmienených oblastiach.

Tieto reminiscencie ma vedú k tomu, že plne súhlasím s názorom veľvyslanca USA Johna Boltona i s jeho výhradami voči k priamo opačnej situácii a zameraní novozriadenej Rady pre ľudské práva.

Žiaľ, o dvadsať rokov neskôr sa už 53 členná Komisia rozhodla zvolať jedno zo svojich zasadaní, tuším v roku 1991, na úrovni prezidentov, prípadne predsedov vlád členských štátov. O prejav požiadal aj prítomný Jasir Arafat, ktorého Palestína sa práve stala pridruženým členom OSN. Na recepcii v predvečer otváracieho dňa sa však dozvedel, že mu nedovolia predniesť prejav zo zvýšeného pulpitu príslušného pre hlavy štátov, ale len od stola predsedu Komisie. A to zrejme bojovne naladilo aj celú jeho delegáciu. Navyše sa jeden z asistentov „vodcu“ v tejto súvislosti nevyhol prudkej výmene názorov s jedným z mojich diplomatických pracovníkov. Čírou náhodou, a len preto, že sa práve jemu pošťázoval, že sa Palestínčanom, pri ich úsilí stať sa plnoprávnym členom OSN vytýka terorizmus. A to bez ohľadu na to, že sa Československo dostalo svojho času do Spoločnosti národov ako zakladajúci člen aj napriek tomu, že Eduard Beneš bol vedúcim funkcionárom Českej mafie...

A u t o r:

J.E. JUDr., Ing. Juraj Králik, CSc., dlhoročný veľvyslanec a Stály predstaviteľ pri OSN v Ženeve, osobitný poradca dvoch generálnych tajomníkov OSN v New Yorku a Prezident Asociácie pre OSN na Slovensku, je členom katedry diplomacie a medzinárodných vzťahov a Vedeckej rady Fakulty medzinárodných vzťahov EU. Predmet Dejiny diplomacie a systém OSN zároveň vyučuje aj na Ústave medzinárodných vzťahov a aproximácie práva, Právnickej fakulty UK v Bratislave.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. Kofi A. Annan: „*In Larger Freedom*“ *United Nations*, New York 2005, str.87.
2. Report of the Seminar on the Commission on Human Rights Geneva, 2004 s.50.
3. United Nations Treaty Series, Vol. 1522, No. 26369. and Vol. 1954,
4. General Assembly Doc. GA 10449, 15. March 2006
5. Králik J: *Letokruhy diplomacie*, Iura Edition, spol s r.o., Bratislava 203, s. 522.

KONTAKT

JUDr. Ing. Juraj Králik, CSc.
Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta medzinárodných vzťahov
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava

ABSTRAKT

Príspevok analyzuje okolnosti a príčiny zrodu myšlienky kolektívnej bezpečnosti a jej obsah, ktorý sa premietol do Paktu o Spoločenosti národov. Autor sa podrobne zaoberá úlohou, ktorú pri príprave Paktu a vzniku Spoločenosti národov zohral americký prezident T. W. Wilson, a rozoberá politické diskusie, ktoré sprevádzali vtedajšie úsilie zamedziť vzniku ozbrojených konfliktov a vytvoriť záruky mieru odmietnutím starého konceptu mocenskej rovnováhy a uplatnením princípov kolektívnej bezpečnosti. Analyzuje najdôležitejšie články Paktu a z nich vyplývajúci spôsob fungovania Spoločenosti národov. Hodnotí najdôležitejšie výsledky tejto v histórii ľudstva prvej univerzálnej a všestrannej medzinárodnej organizácie. Hlavný dôraz kladie na analýzu príčin jej zlyhania, ktoré otvorilo cestu k Druhej svetovej vojne, a na konceptuálne a prakticko – politické príčiny neúspechu Wilsonovho projektu kolektívnej bezpečnosti, ktorý bol nahradený Organizáciou spojených národov.

ABSTRACT

This paper analyses the circumstances and the causes of the birth of the idea of collective security and its contents, reflected in the Treaty on the League of Nations. The author deals in detail with the role played by the American President T. W. Wilson at the preparation of the Treaty, and analyses the political debates that accompanied the endeavours to prevent armed conflicts and establish peace guarantees by rejecting the old concept of power balance and applying collective security principles. He discusses the most important articles of the Treaty and the resulting way of functioning of the League of Nations. The author evaluates the most significant results of this international organisation – the first universal organisation in the history of humanity. He puts emphasis on analysing the causes of the League of Nations' failures that lead to World War II and on the practical and political causes of the non-success of Wilson's collective security project, later replaced by the United Nations.

1.1 Úvodné poznámky

Opakované vojny a ich negatívne dopady na veľké spoločenstvá ľudí i jednotlivcov vyvolávali nové a nové úvahy o tom, ako zabezpečiť mier. Tieto úvahy a od nich sa odvíjajúce projekty nového usporiadania vzťahov medzi štátmi v sebe väčšinou obsahovali priamu alebo nepriamu kritiku idey mocenskej rovnováhy štátov ako najdôležitejšej záruky stability a mieru a hlavného nástroja formovania štruktúry politického systému. Hneď po tom, ako sa v 15. storočí na začiatku talianskej renesancie sa táto idea objavila a rozpracovala prvýkrát v spise Benátčana Francesca Barbaru v r. 1439, postavil sa proti nej ideál kresťanského univerzalizmu. Pre cirkev bolo uznanie existencie živej mocenskej rovnováhy medzi štátmi ideologicky neprijateľné. Ďalšiu vlnu odmietania mocenskej rovnováhy ako zdroja zla v medzinárodných vzťahoch priniesla humanistická filozofia mieru (Holanďan E. Rotterdamský, Angličan T. More a Španiel J. L. Vives) a po nej osvietenstvo (J. Lemercier), a radikalizmus (W. Godwin, R. Cobden). Po nich prišli liberáli volajúci po voľnom obchode ako základe pozitívnej zmeny medzinárodných vzťahov a neskôr socialisti s predstavou transformácie svetového politického systému prostredníctvom sociálnych revolúcií vo vnútri štátov.¹

Zdrojom projektov, ako usporiadať vzťahy medzi (európskymi) štátmi, aby bol zaručený mier, boli aj pacifistické hnutia. V modernej podobe sa prvýkrát rozvinuli po krvavých napoleonských vojnách a objavovali sa s novou intenzitou po každej ďalšej

¹ Bližšie pozri Krejčí, O.: Mezinárodní politika, Ekopress, Praha 2001, s. 131 – 136

vojnovej kataklizme. Boli stimulátorom hľadania ďalších foriem rozumného usporiadania vzťahov medzi štátmi s cieľom zabrániť vzniku vojen. Dôležitou hodnotovou a myšlienkovou inšpiráciou pre toto hľadanie boli aj abstraktné projekty veľkých osvietených mysliteľov, medzi ktorými vyniká najmä „plán večného mieru“, ktorý v roku 1795 formuloval nemecký filozof I. Kant. Podobne, ako ďalší osvietenecký mysliteľ J. J. Reusseau, vychádzal z toho, že predpokladom pacifistického zmýšľania štátov je, aby mali republikánske zriadenie.²

Z týchto myšlienkových prúdov sa živila idea kolektívnej bezpečnosti. Vychádzala z princípu „jeden za všetkých všetci za jedného.“ Autorom prvého európskeho návrhu na zaistenie mieru, ktorý sa opierať a túto ideu a mal právnu formu, bol český kráľ Jiří z Poděbrad v r. 1464. Ruka v ruke s vytváraním medzinárodného práva sa rozvíjala myšlienka, aby sa pri konfliktoch nebolo treba uchýľovať k vojnám, ktorá znamenali výrazné posilnenie idey kolektívnej bezpečnosti. Začal sa objavovať pojem „spoločenstvo národov“, čiže organizované zoskupenie štátov. H. Grotius už na začiatku 17. storočia navrhoval „zhromaždenie, kde by spory kresťanských mocností boli súdené tými účastníkmi, ktorí na sporoch nie sú zainteresovaní, aby bolo možné nájsť prostriedky, ktoré by obe strany donútili zmieriť sa za rozumných podmienok“.³

Moderné chápanie kolektívnej bezpečnosti sa spravidla odvodzuje a od zmluvy v Osnabrúcke z r. 1648, ktorá bola súčasťou Vestfálskeho mieru. Veľkým protagonistom idey kolektívnej bezpečnosti (ale aj konfederatívneho usporiadania sveta) sa neskôr stala Fabiánska spoločnosť, z prostredia ktorej pochádza aj názov Spoločnosť národov.

Idea kolektívnej bezpečnosti predpokladá, že: a) pri zaisťovaní bezpečnostných záujmov štátov je živelná mocenská rovnováha nahradená systémom ich spolupráce; b) mocenské vzťahy sú v zásade riadené z jedného spoločného centra, pričom ale silové potenciály ostávajú v rukách vlád jednotlivých štátov; c) útok proti ktorémukoľvek štátu sa pokladá za útok proti všetkým.⁴

Dá sa povedať, že kolektívna bezpečnosť predstavuje ideálne medzinárodné usporiadanie, vytvorené na základe dohody spoločenstva štátov s cieľom zabezpečiť efektívnu akciu proti akémukoľvek narušiteľovi medzinárodného status quo. Zatiaľ čo tradičné aliancie v minulosti boli zamerané proti špecifickým hrozbám a definovali presné záväzky konkrétnych skupín, ktoré spájali spoločné (národné) záujmy alebo bezpečnostné obavy, kolektívna bezpečnosť nedefinuje konkrétne ohrozenie, neposkytuje záruky konkrétnej krajine a nevystupuje diskriminačne proti žiadnej krajine. Mala by zamedziť každému ohrozeniu mieru, bez ohľadu nato, odkiaľ príde a proti komu bude zamerané.

Zatiaľ čo v rámci aliancie je príčinou vojny útok na záujmy či bezpečnosť členov, v systéme kolektívnej bezpečnosti je to porušenie princípu „mierového riešenia sporov za predpokladu, že na ňom majú spoločný záujem všetci členovia a neznamená presne vymedzený záväzok. Aplikácia jej práv závisí až od interpretácie konkrétnych okolností v čase ich vzniku“.⁵ Idea kolektívnej bezpečnosti má veľký morálny náboj. Jej mimoriadna prestíž pramení z faktu, že sám výraz „kolektívny“ neznamená prekonanie sebeckého správania sa štátov, ktoré sa vníma ako najvodnejšia príčina vojen. Výraz „bezpečnosť“ sa zase spája s ideou mieru, pokoja a sociálnych istôt. Idea kolektívnej bezpečnosti sa preto chápe nielen ako odstránenie negatívnych črt mocenskej rovnováhy, ale tiež ako zachovanie štátnych a národných špecifik.⁶

² Bližšie pozri Gerbet, P.: Budování Evropy, nakladatelství Karelímu, Praha 2004, s. 14 – 15

³ Pozri Gerbet, P.: Budování Evropy, nakladatelství Karelímu, Praha 2004, s. 14

⁴ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, Ekopress, Praha 2001, s. 164

⁵ Novotný, A.: Slovník mezinárodních vztahů, Magnetpres, Slovakia, 2004 s. 116

⁶ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, Ekopress, Praha 2001, s. 165

1.2 Vznik Spoločnosti národov

Prvým historickým pokusom pretaviť ideu kolektívnej bezpečnosti do podoby reálne fungujúcej univerzálnej a všestrannej medzinárodnej organizácie je Spoločnosť národov (League of Nations). Duchovným a politickým otcom Spoločnosti národov bola americký prezident **T. W. Wilson**, ktorý čerpal aj z teórií vyššie spomínanej Fabiánskej spoločnosti.⁷ Priamy podnet na vytvorenie Spoločnosti národov, ktorej úlohou by bolo presadzovať mierové urovnávanie sporov, dostal americký štátnik ešte počas trvania Prvej svetovej vojny od vtedajšieho britského ministra zahraničných vecí E. Greya. Ten mu 22. septembra 1915 poslal list, v ktorom sondať takúto možnosť, vsádzajúc na idealistické založenie prezidenta USA. Následne už 27. mája 1916 T. W. Wilson predložil prvý plán na vytvorenie svetovej organizácie na udržanie mieru, pričom spočiatku neuvažoval o vstupe USA do nej, nakoľko 93 rokov stará Monroeova doktrína zakazovala Američanom angažovať sa v európskych záležitostiach a naopak, európanom v amerických. Zmienku si zaslúži aj skutočnosť, že od jari 1915 sa v Severnej Amerike propagovala Līga na posilnenie mieru.⁸

Paralelne sa k myšlienke Spoločnosti alebo Lígy národov prepracovávala francúzska osobitná ministerská komisia, ktorá pôsobila od začiatku r. 1917. Na jej čele stál významný právnik a politik L. Bourgeois. Ten už v roku 1896 publikoval prácu „Solidarita“ a r. 1910 dielo „Za spoločnosť národov“. V komisii presadzoval názor, že štáty - podobne ako jednotlivci - sú medzi sebou spojené väzkami vzájomných záujmov a reciproitou práv a povinností a táto faktická solidarita má preto vyústiť do určitého súboru noriem, akéhosi zákonníka národov, schopného obmedziť, ba i vylúčiť použitie násilia medzi štátmi. Po zverejnení Wilsonovho návrhu „vytvoriť všeobecné združenie národov na základe zvláštnych dohôd za tým účelom, aby boli dané záruky politickej nezávislosti a územnej celistvosti tak veľkým, ako aj malým štátom“⁹, sa z podnetu L. Bourgeoisa založilo Francúzske združenie za Spoločnosť národov, v ktorom boli vynikajúce osobnosti francúzskeho verejného a kultúrneho života, a vypracovalo projekt medzinárodnej ústavy. Jeho účelom bolo zamedziť ozbrojeným konfliktom alebo ich potláčať a zabezpečiť bezpečnosť v Európe a vo svete. Bourgeois bol presvedčený, že to možno dosiahnuť iba vytvorením medzinárodnej armády zloženej z kontingentov vyčlenených jednotlivými signatárskymi štátmi. Rátal s použitím vojenských sankcií voči tým z nich, ktoré sa dopustili agresie proti inému členovi medzinárodného spoločenstva.

O vytvorení určitého združenia národov usilujúceho sa zabrániť vojnám uvažovali aj Briti. Hlavnými nositeľmi týchto koncepcií boli W. Phillimore, významný odborník na medzinárodné právo, a popredný expert ministerstva zahraničných vecí Spojeného kráľovstva lord R. Cecil. Na rozdiel od názoru L. Bourgeoisa sa títo britskí experti domnievali, že v novom spoločenstve národov a štátov, ktoré sa budú riadiť mravnými zásadami, nebude potrebná kolektívna vojenská sila a postačí iba morálny záväzok a apel. Mnohí britskí politici a vojenský činitelia pokladali uvedené stanovisko za nesprávne, lebo nedávalo odpoveď na otázku, čo robiť, ak zlyhá pacifizmus a morálny apel sa minie účinkom. Britský vojnový kabinet sa napokon priklonil k názoru Phillimora a Cecila. Jednak preto, že ho podporovala

⁷ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, Ekopress, Praha 2001, s. 164

⁸ Pozri Krejčí, O.: Mezinárodní politika, Ekopress, Praha 2001, s. 78; Cmelár, E.: Vznik Spoločnosti národov, www.noveslovo.sk/archiv/1999-23-24/str30.html; Petruš, P.: Wilsonovo storočie – koniec amerického izolacionizmu. Thomas Woodrow Wilson a Spoločnosť národov, www.historiarevue.sk/index.php?id=2004petrufl2

⁹ Príloha 1, Štrnásť bodov prezidenta Spojených štátov Woodrowa Wilsona (Výňatok z posolstva prezidenta Wilsona adresovaného Kongresu Spojených štátov severoamerických, 8. januára 1918). In.: Králik, J.: Letokruhy diplomacie, Tritisčročia rastu i krpatenia, KON – RAD, Bratislava 2003, s. 499

väčšina britskej verejnosti a jednak preto, že spoznal moralisticko-idealistické sklony amerického prezidenta.¹⁰ Tento zásadný rozpor medzi britským a francúzskym stanoviskom neskôr skomplikoval rokovania o podobe Spoločnosti národov a v konečnom dôsledku sa premietol aj do jej neskoršieho praktického fungovania.

K definitívnemu zasadeniu sa za vytvorenie svetovej organizácie – Spoločnosti národov, čo oficiálne formuloval v americkom kongrese 8. januára 1918 ako posledný bod štrnásťbodového programu svetového mieru, T. W. Wilson dospel tak na základe mocensko-politickej reality, ako aj pod vplyvom činiteľov nepolitického a nesilového charakteru. Za prechodom od amerického izolacionizmu k intervencionizmu stáli jednak obavy, že ak USA nevstúpia do (prvej svetovej) vojny a nebudú sa angažovať v povojnovom usporiadaní v Európe, ohrozia tým svoje národné záujmy, a jednak Wilsonovo morálne presvedčenie, že vojna je odsúdeniahodná. Vstup USA do vojny zdôvodňoval americkej i svetovej verejnosti úsilím, „brániť“ zásady mieru a spravodlivosti“ a prispieť k vytvoreniu povojnového sveta, ktorý zabezpečí ich dodržiavanie.¹¹

Wilson vychádzal z predpokladu, že prvú svetovú vojnu nevyvolala absencia mocenskej rovnováhy, ale úsilie o ňu. Tvrdil, že „starý poriadok vecí nebol závislý na všeobecných morálnych zásadách ľudstva, nezakladal politiku na medzinárodnej moci. Vytváral teda skupiny národov, ktoré sa spoliehali na zbrane, stáli tvárou v tvár inej skupine“. Pričom každá táto skupina bola presvedčená, že je založená na lepších princípoch. Zároveň podľa Wilsona predpokladali, že „najlepšie, čo by mohlo byť vytvorené na svete, je to, čo sa nazýva mocenská rovnováha“.¹²

Wilson bol prvý, kto chcel vytvoriť záruky mieru na základe princípov kolektívnej bezpečnosti. Svet mal podľa neho fungovať na princípe, nie na moci, mal fungovať podľa práva, nie podľa záujmov. Americký prezident sa pokúšal zaviesť taký svetový poriadok, v ktorom by bol odpor voči agresii založený na mravných, nie geopolitických dôvodoch.. Prijateľnosť správania sa toho ktorého štátu sa mal posudzovať podľa toho, či je jeho konanie spravodlivé, a nie podľa toho, či ohrozuje záujmy veľmoci. ¹³ Vo svojom vystúpení pred Kongresom v januári 1917 o . i . povedal: „nemusí tu byť mocenská rovnováha, ale komunita moci, nie organizovaná rivalita, ale organizovaný mier.“ Cieľom vstupu USA do vojny malo byť vsadenie monštra, ktoré sa uchýľuje k zbraniam, do želiez, ktoré majú byť nerozbitné. Nový svetový systém podľa neho nesmie byť nová mocenská rovnováha, teda jedna skupina národov proti druhej, ale „jedna všeobsahujúca mocná skupina národov, ktorá bude kurátorom svetového mieru.“ ¹⁴ Wilsonovou víziou nebol univerzálny svet demokracií, ale systém liberálno-demokratických štátov, ktoré si vzájomne rozumejú, prijímajú arbitráž a odzbrojujú, svet národného sebaurčenia, diplomacie, mechanizmu mierových zmien a aliancií všetkých proti akémukoľvek agresorovi. ¹⁵

Kľúčovým nástrojom na presadenie koncepcie kolektívnej bezpečnosti bolo pre T. W. Wilsona Spoločnosť národov. Americký prezident zohral rozhodujúcu úlohu pri formulovaní jej cieľov a zásad. Ústrednou myšlienkou bolo, že len nadnárodná inštitúcia môže nezávisle a správne určiť, či došlo k porušeniu mieru a kto ho porušil a má byť označený za agresora. ¹⁶ Wilsonova vízia medzinárodnej organizácie, ktorá zaručí otvorenú diplomaciu a zmierovacie konanie v prípade medzinárodných sporov bola u európskych obyvateľov, ktorých vojna

¹⁰ Pozri Petruf, P., tamtiež

¹¹ Tamtiež

¹² Citované podľa Krejčí, O.: Mezinárodní politika, Ekopress, Praha 2001, s. 548

¹³ Pozri Chmelár, E.: Vznik spoločnosti národov

¹⁴ Citované podľa Krejčí, O.: Mezinárodní politika, Ekopress, Praha 2001, s. 548

¹⁵ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, Ekopress, Praha 2001, s. 548

¹⁶ Bystrický, V.: Organizovanie bezpečnosti v rokoch 1918 – 1939. Medzinárodné vzťahy a nádeje na zabezpečenie mieru. www.dejiny.sk/revue06-01/nato.bystricky.htm

ožobráčila a spôsobila im veľké utrpenie, veľmi populárna. Keď prezident USA prišiel v januári 1919 na mierovú konferenciu, vítali ho obyvatelia európskych hlavných miest ako jediného vizionárskeho štátnika doby. O miere jeho obľuby a úcty k jeho 14 – bodovému mierovému programu svedčí, že r. 1919 mu bola udelená Nobelova cena mieru. Wilsonova popularita a neformálna autorita nútila európskych politikov a diplomatov, ktorí víziu amerického vnímali veľmi rezervovane a skepticky, aby jeho návrhy neodmietli. Po veľmi náročných rokovaníach sprevádzaných množstvom sporov a hašterenia, sa Wilsonove predstavy premietli do Paktu o Spoločnosti národov, ktorý sa napokon napriek odporu Francúzska stal súčasťou Versaillskej mierovej zmluvy.¹⁷ Text paktu pripravil od 16. januára do 13. februára 1919 Wilsonom vedený osobitný výbor Versaillskej konferencie a bol podpísaný 28. júna 1919. Do platnosti vstúpil 10. januára 1920.

Zmluva o Spoločnosti národov, hoci bola prijatá ako integrálna časť Versaillskej mierovej zmluvy, mala charakter autonómneho dokumentu, v ktorom bolo možné na základe jeho 26. článku možné realizovať potrebné zmeny. Iné mierové zmluvy, ktoré podpísali po prvej svetovej vojne (Saint – Germainská zmluva z 22. novembra 1919, Trianonská zmluva zo 4. júna 1920), preniesli časť svojej jurisdikcie na Spoločnosť národov, ktorú tak urobili strážcom poriadku, ktorý bol týmito zmluvami vytvorený.¹⁸

Jadrom aktu o spoločnosti národov bol jeho článok 10, ktorý sa zvykol označovať za „svedomie ľudstva“, a to s poukazovaním na Wilsonove vystúpenie 14. septembra 1917 v Indianopolise, kde obhajoval svoj projekt mierového usporiadania. Vytvorenie Spoločnosti národov a uplatňovanie zásady kolektívnej bezpečnosti vtedy nazval „svedomím sveta a článkom dotýkajúcim sa srdca celej záležitosti.“¹⁹ Článok 10 znie: „Členovia spoločnosti sa zaväzujú rešpektovať a chrániť pred agresiou zvonku teritoriálnu integritu a súčasnú politickú nezávislosť všetkých členov spoločnosti. V prípade každej agresie, ako aj v prípade hrozby alebo nebezpečenstva takejto agresie Rada navrhne prostriedky, ktorými má byť tomuto záväzku učinené zadost.“²⁰ Články 11 až 16 definovali postupy riešenia medzinárodných konfliktov. Všetky štáty sa zaviazali predložiť svoje konflikty na arbitráž, právne riešenie alebo Rade Spoločnosti národov, ktorá mala vyšetrovať, zmierovať a a stanovovať termíny. Keby Rada Spoločnosť národov jednomyseľne odporučila postup rokovania alebo termín dohody, nemohli by strany neskôr použiť ozbrojené sily. Pokiaľ by nedošlo k jednomyseľnému súhlasu, potom by strany mohli po trojmesačnom zmrazení pristúpiť k vojne. V prípade, že by štát porušil v rozpore s dohodami ozbrojené sily, boli by ostatné štáty povinné pristúpiť k hospodárskym sankciám. Spoločnosť národov mohla odporučiť iba vojenské sankcie.

1.3 Spoločnosť národov a jej fungovanie

Prvotnými členmi Spoločenstva národov sa stalo 32 signatárskych štátov Versaillskej zmluvy a 13 štátov, ktoré boli v čase vojny neutrálne a boli pozvané do spoločnosti národov. Táto členská základňa sa postupne menila. Začiatkom roku 1920 už bolo členských štátov 42, r. 1937 bol ich počet najvyšší – 58 v r. 1940 to bolo 40 štátov a v r. 1943 už iba 10 štátov.

Medzi signatárskymi štátmi bola aj Československá republika. Tri signatárske štáty – USA, Ekvádor a Al – Hejaz (neskôr Saudská Arábia) neratifikovali Versaillskú zmluvu a teda

¹⁷ Knutsen, T.L.: Dějiny teorie mezinárodních vztahů, Centrum strategických studií, Brno 2005, s. 232.

¹⁸ Encyklopédia medzinárodných organizácií., Výkladný slovník, Sprint, Bratislava 1997, s. 413 – 414; Ozmanczyk, E.J.: Encyklopedia OSNa stosunków miedzynarodowych, Wiera Powszechna, Warszawa 1982, s. 300.

¹⁹ Pozri Králik, J.: Letokruhy diplomacie, Tritisicročia rastu i krpatenia, KON – RAD, Bratislava 2003, s. 225.

²⁰ Pozri príloha 2, Pakt (dohoda) o Spoločnosti národov. In.: Králik, J.: Letokruhy diplomacie, ... s. 502 – 503.

sa nestali pôvodnými členmi Spoločnosti národov. Jeden členský štát – Mexiko sa medzi signatárske štáty nedostal preto, že na žiadosť USA mu nebola vystavená ponuka členstva. Mexiko sa pripojilo k Spoločnosti národov až 19. Septembra 1951, keď bolo jednomyseľne akceptované jej členskými štátmi. Členskými štátmi sa nestali ani také európske mocnosti ako Rusko (od r. 1924 Zväz sovietskych socialistických republík) a Nemecko. Sovietsky zväz do Spoločnosti národov vstúpil až v r. 1934 a už v r. 1939 z nej bol kvôli napadnutiu Fínska vylúčený. Nemecko bolo do Spoločnosti národov prijaté v r. 1926, ale už r. 1933 z nej spolu s Japonskom vystúpilo a o 4 roky neskôr to isté urobilo Taliansko. Členskou krajinou Spoločnosti národov sa mohol stať každý štát, (pravda, ak nepatril medzi signatárske štáty), alebo domínium či dokonca kolónia, ktorá disponovala samosprávou, ak sa za jeho prijatie vyslovili dve tretiny členských štátov.

Medzi členskými štátmi – signatármi a priateľnými štátmi - neboli žiadne právne ani faktické rozdiely. Práva a povinnosti všetkých členom boli identické. Každý štát mal právo vyslať troch delegátov a disponoval pri prijímaní rezolúcií, rozhodnutí a nových členov jedným hlasom. Najvyššími orgánmi Spoločnosti národov boli Zhromaždenie a Rada. Ich kompetencie neboli rozdelené a boli vlastne rovnaké, čo vážne komplikovalo prácu Spoločnosti. Ďalšou skúsenosťou, ktorá často prinášala komplikácie bolo, že všetky dôležité rozhodnutia sa museli tak v Zhromaždení ako v Rade prijímať jednomyseľne.

Zhromaždenie tvorili členovia Spoločnosti národov. Výnimkou z požiadavky jednomyseľnosti pri prijímaní rozhodnutí boli záležitosti, ktoré stanovoval Pakt. Tam postačovala jednoduchá alebo kvalifikovaná väčšina. Napr. dve tretiny členov zhromaždenia boli potrebné na prijatie novej členskej krajiny.²¹

Zhromaždenie sa stretávalo raz ročne septembri na pravidelných zasadaniach; v prípade potreby bolo možné zvolávať mimoriadne zasadania. Sídлом Spoločnosti národov bola Ženeva. Toto mesto dostalo prednosť pred ďalšími uchádzačmi – Parížom, Janovom, Bruselom a Rímom kvôli uznávanej „letore Ženevy“ (l'esprit de Genève). Sekretariát bol umiestnený do hotela Nationel, ktorý sa postupne dobudoval na impozantný palác. Táto budova dostala r. 1924 meno Palais Wilson po zakladateľovi Spoločnosti národov. Už na prvom zasadnutí Zhromaždenia 15. novembra 1920 sa začali prerokúvať návrhy vybudovania svetového sídla Spoločnosti národov. Výber z 235 návrhov (na súťaži sa neúspešne zúčastnil aj slávny architekt L. Corbussier) organizoval československý diplomat Štefan Osuský, ktorý bol zvolený za predsedu Výboru Spoločnosti národov pre financie a kontrolu. Napokon bol r. 1934 slávnostne uvedený do prevádzky Palác národov.²²

K právam Zhromaždenia patrilo prijímanie rezolúcií, odporúčaní, voľba nestálych členov Rady a zvyšovanie počtu jej členov, zostavovanie rozpočtu a stanovovanie príspevkov členov Rady. Zhromaždenie disponovalo výhradným právom prijímať nových členov, v zakladajúcej Zmluve a revidovať zmluvy, ktoré sa už nedali vykonávať. Bežné práce vykonávali výbory volené po otvorení zasadania. Zhromaždenie malo 6 komisií: 1)Právnu, 2)Technických a intelektuálnych organizácií, 3)Pre obmedzenie zbrojenia, 4)Rozpočtovú, 5)Sociálnu, 6)Politickú. Zhromaždenie sa s využitím týchto pomocných orgánov zaoberalo všetkými aktivitami Spoločnosti národov, ktoré sa vzťahovali k svetovému mieru.

Rada sa v súlade s článkom 4 Paktu skladala zo stálych a nestálych členov. Medzi stálych členov patrili Francúzsko, Japonsko, Taliansko, Veľká Británia. V r. 1926 bolo do Spoločnosti národov prijaté a do Rady kooptované Nemecko, v r. 1934 – 1939 bol členom tohto orgánu Sovietsky zväz. Nestálych členov volilo Zhromaždenie „slobodne

²¹ Oxfordský slovník svetovej politiky. Ottovo nakladateľství, Praha 2000, s. 829. Encyklopédia medzinárodných organizácií..., s. 414, Osmanczyk, E.J. : Encyklopedia OSNa stosunków międzynarodowych, Wiera Powszechna, Warszawa 1982, s. 300.

²² Blížšie o aktivitách Š. Osuského v Spoločnosti národov pozri Králik, J.: Letokruhy diplomacie, Tritisicročia rastu i krpátenia, KON – RAD, Bratislava 2003, s. 229 - 230 .

v obdobiach, ktoré uzná za vhodné“. Pokiaľ títo členovia neboli zvolení, nestálymi členmi prvej Rady boli zástupcovia Belgicka, Brazílie, Španielska a Grécka. Do r. 1936 sa počet členov volených väčšinou Zhromaždenia na určitú dobu zvýšil na 11, v r. 1920 boli 4, v r. 1922 ich bolo šesť, 1926 – 9, 1933 – 10 a 1936 – 11. Časť nestálych členov mala štatút „polo stálych“ v dôsledku ich opakovanej voľby. Napr. Poľsko bolo zvolené na trojročné obdobie od r. 1926 do r. 1938, keď už na zvolenie nereflektovalo viackrát po sebe. Poslednými stálymi členmi boli Veľká Británia a Francúzsko, nestálymi členmi Belgicko, Bolívia, Čína, Dominikánska republika, Egypt, Fínsko, Grécko, Irán a Juhoslávia, Peru a Juhoafrická únia.

Rada sa schádzala tak často, ako si to okolnosti vyžadovali, zvyčajne niekoľkokrát ročne. (Kvôli neratifikovaniu Versaillskej zmluvy americkým senátom sa USA nestali a nikdy neboli členom Rady a miesto ich zástupcu, ako sa pôvodne očakávalo, prvé zasadanie Rady, ktoré sa uskutočnilo za účasti 18 zástupcov 18 krajín 18. januára 1920 v Paríži, zvolal francúzsky premiér.) Neskôr rada zasadala aj v Ríme, Londýne, San Sebastiáne, Bruseli a najčastejšie v Ženeve.

Iba rada mala právo vylučovať členov, čo urobila iba jedenkrát v už spomínanom prípade Sovietskeho zväzu. Rada, podobne ako Zhromaždenie, mohla posudzovať akúkoľvek otázku vzťahujúcu sa k mieru. Delba právomocí medzi Radou a Zhromaždením nebola presne vymedzená preto, že to bolo v záujme mocností. Rada ustanovovala generálneho tajomníka a bola splnomocnená k akciám na zachovanie mieru.

Rada tiež mohla prijímať sankcie proti členom, ktorí postupovali v rozpore s rezolúciami Spoločnosti národov. Rada bola okrem toho Zhromaždením poverená riešiť nasledujúce úlohy: pripraviť projekt odzbrojenia, kontrolovať mandáty; mala exkluzívne právo zasahovať do záležitostí a ochrany národnostných menšín a menovať členov výboru, ktorý spravoval Sársko; menovala vojenského komisára v Gdansku a riešila nezhody medzi Gdanskom a Poľskom.

Jediným permanentne aktívnym orgánom Spoločnosti národov bol Sekretariát. Tvorili ho generálny tajomník, jeho dvaja zástupcovia, traja pod tajomníci a štáb úradníkov (okolo 600 osôb), ktorý bol rozdelený do nasledujúcich sekcií: politickej, právnej, pre odzbrojenie, pre menšiny, ekonomickej, finančnej a ďalších. V r. 1922 sa vytvorilo osobitné oddelenie pre Latinskú Ameriku s cieľom uľahčiť vzťahy medzi Latinskou Amerikou a sekretariátom. Vyšší úradníci sekretariátu mali zaručené diplomatické výsady a imunity. Funkcie generálneho tajomníka vykonávali: Sir James Eric Drummond z Veľkej Británie (1920 – 1932), Joseph Avenol z Francúzska (1933 – 1940) a Sean Lester z Írska (1940 – 1946). Sekretariát publikoval *Journal Official* (v angličtine a francúzštine)²³. Spoločnosť národov mala aj svoj súdny orgán – Medzinárodný tribunál spravodlivosti, ktorý mal sídlo v Haagu a ktorý plnil aj poradenskú funkciu. Druhou pomocnou organizáciou Spoločnosti národov bola Medzinárodná organizácia práve (ILO). Okrem toho existoval aj rad ďalších pomocných orgánov a poradných komisií, o .i. Medzinárodný inštitút intelektuálnej spolupráce.

1.4 Výsledky činnosti Spoločnosti národov

Spoločnosť národov radikálne rozbila medzinárodné praktiky, ktoré existovali od 18. a 19. storočia. Myšlienka vzájomných garancií a vyhlásení (čl. 11 Paktu), že akékoľvek použitie ozbrojenej sily by bolo záležitosťou všetkých členov, poprela starý princíp neutrality. Tým, že Pakt Spoločnosti národov zaväzoval štáty k mierovému riešeniu sporov (čl. 12) a k rešpektovaniu zásady neporušiteľnosti územnej integrity (čl. 10), priniesol zásadné novum do medzinárodných vzťahov. Pakt podkopal dovtedajšie právo panovníkov použiť silu. Vojna nebola postavená mimo zákon, ale jej oprávnenosť bola silne obmedzená. Zásadným prínosom Paktu o Spoločnosti národov bolo tiež to, že sa začala realizovať myšlienka kolektívnych

²³ Osmanczyk, E.J.: *Encyklopedia OSNa stosunków miedzynarodowych*, Wiera Powszechna, Warszawa 1982, s. 300 – 301; *Encyklopedia medzinárodných organizácií*, ... s. 414

hospodárskych sankcií. Vyšetrovacia komisia Spoločenstva národov, ktorá skúmala všetky medzinárodné spory a konflikty, pripravila aj ďalší významný príspevok pre rozvoj medzinárodného práva – Návrh konvencie o zdokonalení na opatrení na prevenciu vojny.

Aktivity Spoločnosti národov zahŕňali tak aktuálne politické a vojenské problémy zabezpečenia medzinárodného mieru, ako aj riešenie medzinárodných problémov v oblasti práva, ekonomiky, vedy, kultúry. Orgány Spoločnosti národov riešili v medzivojnovom období (1920 – 1939) 66 sporných bodov a konfliktov. Dvadsať z nich sa odovzdalo iným inštitúciám. Jedenásť riešených prípadov vyvolalo odpor proti princípom a prístupom Spoločnosti národov. U ostatných 35 prípadoch, ktoré tvorili 76 %, však vyústili postupy, odporúčania a rozhodnutia spoločnosti národov do kompromisných záverov. Tieto čísla sú podstatne vyššie, než aké dosiahla OSN po r. 1945. Pokiaľ išlo o nezhody, historickou zásluhou tejto prvej globálnej organizácie bolo, že na vyriešenie konfliktov zaviedla hlasovanie a zmierovacie konanie. Významnou skúsenosťou a precedensom bolo, že hospodárske sankcie, hromadne zavedené proti Taliansku po jeho útoku na Etiópiu v r. 1935 – 1936, predovšetkým na prospech medzinárodnej spoločnosti, mali takmer úspech.

Spoločnosť národov mala taktiež na starosti rýchlo rastúcu sieť súkromných transakcií medzi spoločnosťami. Ustanovila Úrady a Výbory v oblasti zdravotníctva, spojov, komunikácií, vojenskej dopravy, otroctva, drog a životných a pracovných podmienok žien a detí. Špecializované organizácie zhromažďovali údaje pre štatistiky (Od r. 1920 do r. 1945 Spoločnosť národov vydávala Svetovú štatistickú ročenku.), rozširovali informácie, sponzorovali medzinárodné konferencie k dôležitým témam a vyvíjali tlak na vlády, aby plnili dohody alebo uplatňovali v týchto záležitostiach vyšší stupeň svojej legislatívy.

Konferencie, ktoré sa uskutočnili pod patronátom Spoločnosti národov, vypracovali 19 medzinárodných konvencií, ktoré boli sčasti schválené až následníckou Organizáciou spojených národov. Spoločnosť národov začala systematicky riešiť problém utečencov a ľudí pozbavených štátneho občianstva. Podporovala činnosť Medzinárodnej organizácie práce a Inštitút kultúrnej spolupráce. Spoločnosť národov realizovala uznesenie Diplomatickej konferencie v Berne, z r. 1892, keď vydala zborníky medzinárodných zmlúv pod názvom Treaty Series od the League of Nations. V r. 1920 – 1945 vyšlo v 204 dieloch 4822 medzinárodných zmlúv.

Spoločnosť národov taktiež zorganizovala mandátny systém, ktorým sa zámorské kolónie imperiálneho Nemecka dostal pod správu vzt'ahov Prvej svetovej vojny. Mandátne mocnosti boli zodpovedné za životné podmienky miestneho obyvateľstva, pričom Spoločnosť národov mala právo monitorovať tieto „podniky“. Dohoda stanovila, že konečným cieľom tohto ochranného vzťahu je vychovávať obyvateľstvo kolónií k politickej nezávislosti.²⁴

V čase vojny pracovala dozorná komisia Spoločnosti národov (Supervisor Comission) . Najprv v Ženeve, od r. 1940 v Lisabone a od r. 1941 v Montreale. Od 8. do 18. apríla 1946 sa uskutočnilo XXI. zasadnutie Zhromaždenia spoločnosti národov pod predsedníctvom Nera C.J. Hambra, ktorého sa zúčastnili zástupcovia 36 štátov. Zhromaždenie zvolilo Likvidačnú radu (Board of Likvidation), ktorej predsedal C.J. Hambro, a jednomyseľne, hlasmi zástupcov 34 krajín, ktoré boli v sále, scválilo rozpustenie Spoločnosti národov a odkázali jej majetok rodiacej sa Organizácii spojených národov. Na poslednom zhromaždení, keď sa bilancovala činnosť Spoločnosti národov, sa vzhľadom na vyššie uvedené aktivity pozitívne hodnotila jej organizátorská činnosť a jej príspevok pre rozvoj medzinárodného práva. Väčšina delegátov však negatívne hodnotila jej politické výsledky. Podľa ich názoru Spoločnosť národov slúžila udržiavaniu koloniálneho systému vo svete, nebola v stave zabezpečiť mier, lebo paktovala s agresormi a nevyužila možnosť použiť sankcie, čo uľahčilo Japonsku, Taliansku a

²⁴ Osmanczyk, E.J.: Encyklopedia OSNa stosunków miedzynarodowych, Wiera Powszechna, Warszawa 1982, s. 301, Oxfordský slovník svetovej politiky,... s. 829 – 830.

Nemeckej tretej ríši rozpútať Druhú svetovú vojnu.²⁵

Historickou skutočnosťou ostáva, že Spoločnosť národov nebola schopná zabrániť japonskej, talianskej, nemeckej a sovietskej agresii v r. 1931 – 1939. Ukázalo sa, že bola schopná konať iba v situáciách, keď sa konfliktné strany chceli vyhnúť vojen a keď sa brali vážne záväzky, ktoré boli obsiahnuté v článku 10 Paktu. Agresívne sily na konci 30. rokov však mali také záujmy a také silné presvedčenie o svojej vojenskej sile, ktoré ich viedli k tomu, že sa dostali do absolútneho rozporu so základnými myšlienkami a zásadami Paktu.²⁶ Aj keď Spoločnosť národov zaviedla nové pravidlá týkajúce sa medzinárodných vzťahov, nič nezmenila na politickej realite Európy určovanej mocenskými potenciálmi veľmocí a ich egoistickými záujmami.

1.5 Príčiny neúspechu Wilsonovho projektu kolektívnej bezpečnosti

Wilsonov projekt globálnej inštitucionalizácie nahrádzajúcej mocenskú rovnováhu spojený s ideou kolektívnej bezpečnosti podporovanej medzinárodnými normami, ktorý vychádzal z predstavy, že Spoločnosť národov bude reagovať na každú agresiu alebo pokus utvoriť hegemoniu, že bude konať na základe participácie všetkých členov a že bude mať schopnosť identifikovať akt agresie a organizovať odpoveď naň,²⁷ zohral vo vývoji medzinárodných vzťahov významnú úlohu. H. Kissinger ho zaradil medzi idealistické koncepcie, ktoré neboli ani naplno úspešné ani nezlyhali, argumentujúc, že niektoré z najuľáhtenejších činov diplomacie 20. storočia mali korene práve vo Wilsonovom idealizme: Marshallov plán, statočný záväzok zadržať komunizmus, obrana slobody západnej Európy a dokonca aj nešťastná Spoločnosť národov a jej neskoršie prevtelenie – OSN.²⁸ Problémovú stránku wilsonovského idealizmu vidí Kissinger v prvom rade v tom, že „nekritická podpora etnického sebaurčenia obsiahnutá v štrnástich bodoch nebrala do úvahy mocenské vzťahy a destabilizačné účinky toho, že sa etnické skupiny dali úzkoprso viesť nahromadenou životnou a odvetnou nenávisťou.“²⁹

To, že Versaillská zmluva, ktorej súčasťou bola aj Pakt o Spoločnosti národov, uznávala právo na národné sebaurčenie až do odtrhnutia, „vydláždilo cestu nerozriešiteľnému etnickému zápasu v Strednej Európe a Blízkom Východe. Zmluva rozbila na kusy multietnickú Osmanskú a Rakúsku ríšu. Rakúsko odtrhla od Uhorska, hranice v Strednej Európe upravila tak, aby to vyhovovalo národným konfiguráciám, a vytvorila sedem nezávislých štátov – Československo, Estónsko, Fínsko, Juhosláviu, Lotyšsko, Litvu a Poľsko. Od Osmanskej ríše odkrojila konferencia Sýriu a Libanon, ktoré pridelené ako mandátne územie Spoločnosti národov Francúzsku. Palestína a Irak boli na rovnakom základe pridelené Británii. Tieto kroky rozčuľovali vodcov neeurópskeho sveta a rozdúchavali ohne nacionalizmu a antiliberalizmu na Stredom východe a v Ázii.“³⁵

Fenomén etnického napätia, živý na jednej strane zlosťou niektorých národov, že prišli o ovládnuté národy, územia a „historické“ hranice, a na druhej strane obavami tých národov, ktoré žiadali slobodu a vlastnú štátnosť, že sa stanú obeťou revanšu a novej revízie hraníc, určite zhoršoval podmienky na napĺňanie Paktu o Spoločnosti národov. K tomu treba

²⁵ Osmanczyk, E.J.: Encyklopedia OSNa stosunków miedzynarodowych, Wiera Powszechna, Warszawa 1982, s. 301.

²⁶ Oxfordský slovník svetovej politiky, ... s. 829.

²⁷ Krejčí, O.: Mezinárodní politika, Ekopress, Praha 2001, s. 545.

²⁸ Kissinger, H.: Umění diplomacie. Od Richelieua k pádu Berlínské zdi, Prostor, Praha 1997, s. 845.

²⁹ Kissinger, H.: Umění diplomacie. Od Richelieua k pádu Berlínské zdi, Prostor, Praha 1997, s. 845

³⁵ Knutsen, T.L.: Dějiny teorie mezinárodních vztahů, Centrum strategických studií, Brno 2005, s. 232.

prirátat' ďalší silný emocionálny faktor oslabujúci politickú vôľu rešpektovať záväzky vyplývajúce z Paktu. Bolo ním rozhorčenie, ktoré vniesla do západnej politiky Versaillská zmluva. Tá zaviazala Nemecko, aby zaplatilo za škody spôsobené vojnou 32 miliárd dolárov, a bohaté ložiská železa a uhlia v Porúří priznala Francúzsku. Účelom týchto opatrení bol na jednej strane potrestať Nemecko, ožobrať ho a olúpiť ho o jeho industriálnu základňu, aby nebolo schopné byť v budúcnosti vojenskou hrozbou. Na druhej strane mali reparácie pomôcť obnoviť vyčerpanú ekonomiku Spojencov. Po vojne, ktorá zničila pôdu, pracovnú silu, kapitál a narušila medzinárodný obchod potrebovali tak Francúzsko ako aj Veľká Británia peniaze, aby mohli USA splácať dlhy za nákupy zbraní počas vojny i za financovanie povojnovej rekonštrukcie.³⁶

V Nemecku táto logika uvažovania víťazov vojny vyvolávala nenávisť. Versaillská zmluva v 20. rokoch ochromila nemeckú ekonomiku a urobila ju zraniteľnou. Nemecko však ani nezničilo, ani nezmierilo s jeho nepriateľmi. Vytvorila však politické a psychologické podhubie pre nemecký revizionizmus. Vydávanie reparácií za vykúpenie viny za rozpútanie vojny, ktorú článok 231 tejto zmluvy pripisoval výlučne Nemecku, a to s prísnyim morálnym odsúdením, rovnako ako pokrytectvo pri presadzovaní politiky odzbrojovania, ktorá bola voči Nemecku diskriminačná, viedlo iba k tomu, že v nemeckej verejnej diskusii sa spomínaný článok 231 nazval lžou o nemeckej vine za rozpútanie vojny a z Versaillskej zmluvy vyplývajúce usporiadanie Európy sa pokladalo za nespravodlivé a ponižujúce pre Nemecko.

S rozhodnutím prinútiť Nemecko platiť obrovské reparácie súvisí aj ďalší faktor, ktorý podmínoval pôdu pre napĺňanie zámerov Spoločnosti národov. Bola akurát veľká hospodárska kríza z r. 1929. Tá bola najmä dôsledkom skutočnosti, že povojnová svetová ekonomika vlastne fungovala na základe toho, že Spojené štáty platili samy sebe. Spojenci totiž nemohli splácať americké pôžičky bez nemeckých reparácií a Nemecko nemohlo platiť reparácie Spojencom bez amerických pôžičiek, lebo Versaillská zmluva mu vzala priemyslové a obchodné zdroje. Vypuknutie Veľkej krízy rozbilo Willsonovu predstavu otvorenej svetovej ekonomiky tvorenej demokratickými štátmi. A práve tento typ svetovej ekonomiky mal byť garanciou nových medzinárodných vzťahov.³⁷

Veľká kríza rozvrátila trh s komoditami a pracovnou silou. Bezmocnými továrnikmi a robotníkmi nepredvídateľne zmietalo sem a tam. Tieto výkyvy boli rozumom nepochopiteľné; vzpierali sa akémukoľvek širšiemu poriadku, ktoré by bola ľudská myseľ v stave odhaliť; neopisovali nejaký jednosmerný vývoj schopností, bohatstva a moci. Za takýchto chaotických okolností zneli odkazy na prirodzené zákony voľného trhu ako odmietnutie sociálnej zodpovednosti.³⁸

Tento odkaz si žiadal odpoveď. Trhové hospodárstva veľkých krajín začali ustupovať plánovanému a direktívnemu riadeniu ekonomiky a demokratické politické režimy boli nahrádzané otvorenými diktatúrami fašistického typu v Taliansku, Nemecku, Španielsku, Portugalsku a v ďalších krajinách. Ďalšou alternatívou voči v kríze sa zmietajúcemu liberalizmu sa usilovala byť Stalinova komunistická diktatúra v Sovietskom Zväze. To znamenalo podkopanie demokratizácie medzinárodných vzťahov. Wilsonov predpoklad, že štáty, ktoré vyznávajú demokratické princípy organizácie politického života a zásady slobodného trhu a liberálneho medzinárodného obchodu, sú mierumilovné, sa nemohol naplniť.

³⁶ Knutsen, T.L.: Dějiny teorie mezinárodních vztahů, Centrum strategických studií, Brno 2005, s. 232.

³⁷ Knutsen, T.L.: Dějiny teorie mezinárodních vztahů, Centrum strategických studií, Brno 2005, s. 233.

³⁸ Knutsen, T.L.: Dějiny teorie mezinárodních vztahů, Centrum strategických studií, Brno 2005, s. 236.

Navyše, regulačná sila medzinárodných inštitúcií a medzinárodného práva, obsiahnutá v Pakte o Spoločenosti národov, sa ukázala nedostatočnou nielen voči diktatúram, ktoré sa jej odmietli podriaďovať a bezohľadne sledovali svoje záujmy spoliehajúc sa na vojenskú prevahu. Problém osvojiť si Wilsonovo videnie sveta, rešpektovať projekciu americkej liberálnej filozofie do medzinárodných vzťahov, mali aj predstavitelia európskych spojeneckých mocností. Tí akceptovali Wilsonovu predstavu o nahradení systému medzinárodných vzťahov založeného na mocenskej rovnováhe systémom opierajúcim sa o princípy kolektívnej bezpečnosti najmä preto, že ich k tomu nútila verejná mienka nadšená Wilsonovými ideálmi. Dôležitú úlohu zohrávala aj potreba zaistiť si americkú podporu vo vojne a a pri riešení povojnového usporiadania. Sila verejnej mienky bola taká veľká, že v oficiálnom britskom komentári k štatútu Spoločenosti národov sa vyhlasovalo, že „najväčšou a najsilnejšou sankciou sa musí stať verejná mienka.“³⁹ Lord Cecil v Dolnej snemovni dokonca tvrdil: „Spoliehame sa na verejnú mienku... a ak sa v tomto mylíme, je omylom celá táto koncepcia.“⁴⁰ Zástupcovia „reálpolitiky“ vychádzajúcej z národných záujmov a zo stáročnej skúsenosti, že bezpečnosť je záležitosťou rovnováhy síl a vhodných aliancií, však koncept kolektívnej bezpečnosti od samého začiatku spochybňovali. Títo britskí politici, diplomati a vojaci požadovali odpoveď na otázku, čo sa stane, ak pacifizmus zlyhá a morálny apel bude neúčinný.

Ešte väčšia skepsa voči praktickému uplatňovaniu princípov kolektívnej bezpečnosti prostredníctvom Spoločenosti národov vládla vo Francúzsku. Pretože Francúzi viedli mnohé vojny a boli často napádaní svojimi susedmi, mohli len ťažko uveriť, že „rozporné národné záujmy“ nie sú vlastne reálne, prípadne, že jestvuje akási doteraz zahmlená mierová harmonizácia ľudstva. Prežili dve nemecké okupácie a preto chceli od Spoločenosti národov reálne záruky, najmä čo sa týka Nemecka.“⁴¹ Práve francúzske požiadavky nahradiť záruku kolektívnej bezpečnosti zárukami jednotlivých štátov alebo ich skupín, teda alianciami a koalíciami, donútili W. Wislona, aby sa dopracovanie zásad kolektívnej bezpečnosti zverilo založenej Spoločenosti národov⁴², ktorá ich však napokon nebola v stave presadiť.

Nedôvera v koncept kolektívnej bezpečnosti, ktorú v sebe prechovávali politické elity a diplomati, sa premietala aj v ich praktickom správaní sa pri riešení kríz, keď uprednostňovali egoistické národné záujmy pred vznešenými princípmi a normami medzinárodného práva. S narastajúcim medzinárodným napätím, ktoré vyvrcholilo nástupom A. Hitlera k moci v Nemecku, frustrovanom Versaillskou mierovou zmluvou, sa ukazovalo byť závažným problémom aj to, že „Spoločnosť národov nedostala do vienka žiadny mechanizmus vojenského presadzovania a táto skutočnosť zvýraznila problémy obsiahnuté vo Wilsonovom pojme kolektívnej bezpečnosti. Neúčinný Kellogov a Briandov pakt z r. 1928, v ktorom sa štáty zriekli vojny ako prostriedku politiky, ukázal medze výlučne právnych obmedzení. Ako neskôr predviedol Hitler, „vo svete diplomacie je nabité delo často mocnejšie než právnické elaboráty.“⁴³

Život dal za pravdu francúzskemu politikovi a právnikovi L. Bourgeoisovi, ktorý v čase po uverejnení Wilsonových bodov v projekte medzinárodnej iniciatívy požadoval, aby v záujme zamedzenia, resp. potlačenia vojenských konfliktov vznikla medzinárodná armáda zložená z kontingentov vyčlenených jednotlivými signatárskymi štátmi, ktorá by bola nástrojom vojenských sankcií voči tým štátom, ktoré sa dopustia agresii voči inému členovi

³⁹ Citované v Kissinger, H.: Umění diplomacie. Od Richelieua k pádu Berlínské zdi, Prostor, Praha 1997, s. 261.

⁴¹ Králik, J.: Letokruhy diplomacie, Tritisicročia rastu i krpatenia, KON – RAD, Bratislava 2003, s. 225.

⁴² Králik, J.: Letokruhy diplomacie, Tritisicročia rastu i krpatenia, KON – RAD, Bratislava 2003, s. 225.

⁴³ Kissinger, H.: Umění diplomacie. Od Richelieua k pádu Berlínské zdi, Prostor, Praha 1997, s. 845.

medzinárodného spoločenstva. Alternatíva k uplatňovaniu mechanizmu vojenských sankcií v záujme prevencie ozbrojených konfliktov a potrestania prípadných agresorov, ktorou bolo efektívne všeobecné odzbrojenie, sa veľmi rýchlo po vzniku Spoločnosti národov ukázala byť nereálnou.

Autorita Spoločnosti národov trpela aj v dôsledku toho, že Pakt, na základe ktorého vznikla, sa stal integrálnou súčasťou Versaillskej mierovej zmluvy, lebo Spoločnosť národov „potom všetky porazené štáty vnímali ako súčasť donucovacej mašinérie víťazov nad porazenými, vytvorenej mierovými zmluvami“.⁴⁴ Na druhej strane viaceré štáty, predovšetkým Francúzsko, vnímali Spoločnosť národov a svoje pôsobenie nej ako nástroj „na posilňovanie mocenskopolitickej prevahy a na udržanie tzv. versaillského systému, t.j. usporiadania Európy a sveta na základe mierových dohôd po veľkej vojne.“⁴⁵

Nový duch spolupráce a solidarity, ktorý sa z povojnového mierového entuziazmu nesporne preniesol do činnosti Spoločnosti národov a do vôle konzultovať o problémoch a spolupracovať na ich riešení, a ktorý bol základom jej pomerne veľkej prestíže v 20. rokoch, čoraz viac narážal na recidívy nedôvery, podozrievavosti a neznášanlivosti a fakt, že každá krajina mala svoje partikulárne záujmy a presadzovala svoje politické ciele. Tak, ako sa jednotlivé paragrafy Paktu o Spoločnosti národov dostávali do neprekonateľného a oslabovala sa jej morálna sila, pričom predelom bola práve Veľká hospodárska kríza, oslabovala sa aj schopnosť tejto medzinárodnej organizácie riešiť množiace sa konflikty. Pritom treba zdôrazniť, že práve jej univerzalizmus, ktorý bol jej zásadným historickým novom a prínosom, a bol nevyhnutný a potrebný, sa v niektorých prípadoch stal faktorom jej slabosti a neschopnosti vyriešiť konflikt. Neraz bolo totiž ťažké zaangažovať doslova celý svet do riešenia lokálnych konfliktov, ktoré mala Spoločnosť národov podľa Paktu v náplni činnosti.

Slabosť Spoločnosti národov pri krotení egoizmu a agresivity tých štátov, ktoré vsádzali na prevahu sily a z nej vyplývajúcu beztréstnosť, bola predurčená skutočnosťou, že práve najsilnejšie štáty, s výnimkou Francúzska a Veľkej Británie, neboli jej súčasťou, resp. Stali sa jej členmi a iba na krátku dobu. Mnohí historici tvrdia, že odmietnutie vstupu USA do Spoločnosti národov zmarilo aj medzinárodný Pakt o Spoločnosti národov.⁴⁶ Aj keď je, samozrejme, odvážne tvrdiť, že za americkej prítomnosti by sa Spoločnosť národov vyvíjala úplne inak a k Druhej svetovej vojne by vôbec nebolo došlo, ťažko možno spájaniu osudu Spoločnosti národov s neprítomnosťou jej hlavného zakladateľského štátu s najväčším hospodárskym potenciálom uprieť logiku. Ostane večným paradoxom dejín, že ten, koho možno považovať za otca Spoločnosti národov, sa napokon na práci tejto prvej svetovej organizácie nemohol zúčastňovať. Aj napriek tomu, že na naliehanie kongresmanov sa súčasťou Paktu Spoločnosti národov stala Monroeova doktrína z r. 1823, ktorá Spojené štáty zaväzovala nezasahovať do európskych záležitostí, Senát Kongresu USA 19. novembra 1914 odmietol Versaillskú zmluvu, ktorej súčasťou bol Pakt o Spoločnosti národov, ratifikovať.⁴⁶

Neúčasť USA s ich ekonomickým a politickým vplyvom bola nepochybne jedným zo základných nedostatkov Spoločnosti národov. USA, ktoré vypracovali koncept Spoločnosti národov a zásady kolektívnej bezpečnosti, ich vzápätí ignorovali. Vyhli sa pritom zodpovednosti a záväzku bojovať proti agresii čo i len uplatňovaním hospodárskych sankcií, ako to bolo v prípade útoku Japonska proti Mandžusku. Naopak, keď začiatkom 30. rokov

⁴⁴ Petruf, P.: <http://historiarevue.sk/index.php?id=2004> Wilsonovo storočie- koniec amerického izolacionizmu. Thomas Wodrow Wilson a Spoločnosť národov

⁴⁵ Bystrický, V.: Organizovanie bezpečnosti v r. 1918 – 1939, medzinárodné vzťahy a nádeje na zabezpečenie mieru. [Hhttp://wiev.dejiny.sk/prevue/h06-01/nato/bystricky.htm](http://wiev.dejiny.sk/prevue/h06-01/nato/bystricky.htm)

⁴⁶ Králik, K.: Letokruhy diplomacie, Tritisícročia rastu i krpatenia, KON – RAD, Bratislava 2003, s. 226.

⁴⁶ Pozri Chmelár, E. a Petrík, P.

začalo byť zrejme, že hrozí vypuknutie nových ozbrojených konfliktov, USA svoju politiku izolacionizmu ešte prehĺbili. Poučením z 1. svetovej vojny sa stalo, že americký ľud by nemal prinášať obete účasťou v sporoch a konfliktoch, ktoré sa ho netýkajú. Politika izolacionizmu vyvrcholila v 2. polovici 30. rokov, keď USA prijali zákony o neutralite, ktorých nariadenia stavali agresora a jeho obeť prakticky na rovnakú úroveň. Vytriezvenie z politiky izolacionizmu priniesol až japonský útok na Pearl Harbour v decembri 1941.⁴⁷ Na druhej strane treba však vziať do úvahy, že pri tejto „izolacionistickej nálade v Amerike by... jej členstvo v Spoločnosti národov, či ratifikácia záruk, (ktoré boli dané Versaillskou zmluvou – pozn. aut.) nemali veľký význam. Buď by Spojené štáty proti agresii nepoužili silu, alebo by definovali agresiu tak, aby sa jej definícia nevzťahovala na východnú Európu – rovnako ako to urobila Veľká Británia a v tridsiatych rokoch...“⁴⁸

Vysvetlenie postoju USA k Spoločnosti národov má viacero vrstiev. Najjednoduchšou z nich je, že americký prezident T.W. Wilson, ktorý bol hviezda mierovej konferencie v Paríži, ktorá sa konala v januári až júni 1919, zaplatil za svoju dlhú neprítomnosť vo Washingtone krutú daň – oslabila sa „jeho moc v Kongrese, čo sa osobitne neprijemne prejavilo vo chvíli, keď mala byť zmluva ratifikovaná.“⁴⁹

Hlbším politickým problémom bolo, že americký národ nebol ochotný brániť ustanovenia Versaillskej zmluvy. Bolo isté, že americký senát nikdy neratifikuje stálu medzinárodnú armádu, akýsi medzinárodný policajný zbor, alebo trvalú vojenskú angažovanosť USA, čoho sa z hľadiska svojich obáv z Nemecka domáhalo Francúzsko. Ešte neprijateľnejšie však bolo pre Američanov podporiť inštitúciu, ktorá by sa, ako tomu bolo pri prvotnom koncepte Spoločnosti národov, vlastne rovnala svetovej vláde, vybavenej automatickým presadzovaním mechanizmu pre prípad, že by Nemecko z versaillského usporiadania vystúpilo. O . i . sa argumentovalo tým, že Ústava USA dáva právo vyhlásiť vojnu iba Kongresu. Vojna, ku ktorej by došlo automaticky na základe podmienok definovaných v zmluvných ustanoveniach, by nebola vojnou vyhlásenou Kongresom, čo presne znamenalo, že žiadna Aliancia so Spojenými štátmi nebude nikdy záväzná.

Zo všetkých týchto dôvodov napokon T. W. Wilson odolal francúzskym tlakom na zavedenie stáleho presadzovacieho mechanizmu návratom k pôvodnej, ničím neoslabenej doktríne kolektívnej bezpečnosti. Ubezpečoval francúzsku delegáciu, že Spoločnosť národov bude sama všade vo svete vzbudzovať silnú dôveru. Tvrdil, že „jediná metóda...spočíva v našej dôvere v dobré úmysly štátov, ktoré sú členmi Spoločnosti... až príde nebezpečenstvo, prideme aj my, avšak musíte nám dôverovať“. Presvedčivosť argumentácie amerického prezidenta spočívala v neexistencii alternatívy. Pre Francúzsko bolo v čase príprav Versaillskej zmluvy a Paktu o Spoločnosti národov lepšie mať aspoň neurčité záväzky tejto medzinárodnej organizácie než perspektívu, že Spojené štáty, ktoré nemohli zo Spoločnosti národov nič získať, sa úplne stiahnu z európskych záležitostí a budú sa starať samy o seba, k čomu napokon aj došlo. Neratifikáciou Versaillskej zmluvy americkým Senátom padol aj záväzok Veľkej Británie a USA ísť do vojny, keby Nemecko narušilo mierové usporiadanie. Záväzok, ktorý bol v duchu starej diplomacie a tradičných aliancií a teda v rozpore s myšlienkou kolektívnej bezpečnosti, predpokladajúcej práve odstránenie tohto druhu štátnych záväzkov. Amerických izolacionistov však netrápilo to, že táto záruka je v rozpore s účelmi, kvôli ktorým bola Spoločnosť národov vytvorená a že vlastne ukazuje, že keby Spoločnosť fungovala tak, ako sa tvrdilo, tak záruka tohto druhu pre Francúzsko by bola zbytočná. Amerických izolacionistov

⁴⁷ Pozri Bystrický, V.: Organizovanie bezpečnosti v rokoch 1918 – 1939. Medzinárodné vzťahy a nádeje na zabezpečenie mieru. www.dejiny.sk/revue06-01/nato.bystricky.htm

⁴⁸ Kissinger, H.: Umění diplomacie. Od Richelieua k pádu Berlínské zdi, Prostor, Praha 1997, s. 253.

⁴⁹ Kissinger, H.: Umění diplomacie. Od Richelieua k pádu Berlínské zdi, Prostor, Praha 1997, s. 241.

trápila predstava, že záľudní Európania vlákajú Ameriku do sietí starých hanebných záväzkov.⁵⁰ A tak sa nakoniec zo záruk voči Francúzsku po USA vyvíjala aj Veľká Británia a Francúzsko sa stalo Hitlerovou obeťou.

Okrem neúčasti USA oslabila túto organizáciu nepochybne aj skutočnosť, že pri jej vzniku, resp. pri prerokovávaní Versaillskej zmluvy, neboli dva najsilnejšie európske štáty, v ktorých žila oveľa viac než polovica obyvateľov Európy, a ktoré mali aj suverénne najväčší vojenský potenciál – Rusko a Nemecko. V tom čase už Leninovo Rusko odmietalo Versaillskú konferenciu s tým, že ide o kapitalistickú zvrhlosť organizovanú štátmi, ktorých konečným účelom bola intervencia v Rusku, v ktorom práve prebiehala občianska vojna.⁵¹ Navyše, po skončení občianskej vojny v Rusku poznamenatej intervenciou a po následnom vzniku ZSSR r. 1922 sa proti tomuto novému štátnemu zväzku zo strany väčšiny štátov uplatňovala politika „sanitárneho kordónu“, ktorej účelom bolo izolovať sovietskú vládu na medzinárodnej aréne a vytvoriť podmienky pre zničenie ideologicky a politicky neprijateľného režimu. Na druhej strane, od začiatku svojej existencie videl nový politický režim v Rusku najlepšiu záruku prežitia a bezpečnosti v socialistických revolúciách v ďalších štátoch a teda aj v stimulovaní a výraze týchto revolúcií. Až neskôr sa – dočasne – prijala myšlienka „vybudovania socializmu“ iba v jednej krajine. A v roku 1934, sa dokonca stalinskému vedeniu zdalo vhodné do Spoločnosti národov vstúpiť, aby sa krátko po tom práve Sovietsky Zväz stal jedinou krajinou, ktorá bola zo Spoločnosti národov vylúčená, a to 14. decembra 1939.

Nemecko, ktoré vnímalo Versaillskú mierovú zmluvu ako „mierový diktát, síce r. 1926 do Spoločnosti národov vstúpila, ale v r. 1933, po nástupe Hitlera k moci, z nej hneď vystúpila, aby nemala pre nasledujúcu expanzionistickú politiku zviazané ruky.⁵² Versaillská zmluva tak viedla k dvom dôsledkom:

1) novovzniknuté štáty, ktoré boli výsledkom naplnenia práva národov na sebaurčenie na úkor Rakúsko – Uhorska a Osmanskej ríše, ktoré sa rozpadli, a Rusko a Nemecko, ktoré prišli o časť územia, sa ocitli medzi Ruskom a Nemeckom, t.j. medzi dvomi oslabenými, zruinovanými alebo prinajmenšom mierovými zmluvami v ich aktivitách obmedzenými veľmocami, ktoré však boli z dlhodobej perspektívy dostatočne silné na to, aby svojich susedov zničili.“⁵³ a

2) „zmluvné dielo, ktoré vzniklo s vylúčením dvoch veľmocí, ba dokonca proti ich vôli, nemohlo mať účinok – ak použijeme Talleyrandov výrok – ako „európske medzinárodné právo.““⁵⁴ Vzniknulé situácie najlepšie vystihujú tieto slová: „Západní spojenci predstierali, že Sovietsky zväz a Nemecko, dva najmocnejšie štáty kontinentu, je možné jednoducho ignorovať. Vôbec si neuvedomovali, aké pokušenie táto politika v týchto krajinách vyvoláva.“⁵⁵ Navyše, aj ďalšie mocnosti, Japonsko a Taliansko, boli v Spoločnosti národov iba dočasne – Japonsko vystúpilo r. 1933 a Taliansko r. 1937. A tak počas celej svojej histórie nemala táto organizácia vo svojo kľúčovom orgáne – Rade - za členov viac ako štyri zo siedmich rozhodujúcich mocností.

Spoločnosť národov sa tak nestala zamýšľanou univerzálnou organizáciou. Navyše sa ukázalo, že jej štruktúra trpí vážnymi nedostatkami a chybami z hľadiska dôsledného plnenia cieľov, ktoré vyplývali z Paktu alebo z návrhov členských krajín, ktoré spoločnosť

⁵⁰ Kissinger, H.: Umění diplomacie. Od Richelieua k pádu Berlínské zdi, Prostor, Praha 1997, s. 246 – 250.

⁵¹ Kissinger, H.: Umění diplomacie. Od Richelieua k pádu Berlínské zdi, Prostor, Praha 1997, s. 242.

⁵² Kissinger, H.: Umění diplomacie. Od Richelieua k pádu Berlínské zdi, Prostor, Praha 1997, s. 242, Durosell, J.B.: Dejiny Európy a Európanov, Fortuna Print, Bratislava 2002, s. 356.

⁵³ Duroselle, J.B.:... s. 356.

⁵⁴ tamtiež

⁵⁵ Kissinger, H.: Umění diplomacie. Od Richelieua k pádu Berlínské zdi, Prostor, Praha 1997, s. 277.

akceptovala.⁵⁶ Mechanizmy jej fungovania boli ťažkopádne a trpela nevyjasnenosťou problémov týkajúcich sa sankcií proti útočníkom.⁵⁷ Okrem toho sa pri pokusoch organizovať politickú vôľu štátov jedným smerom narážala na to, že niektoré štáty sa v dôsledku sledovania egoistických cieľov pokúšali spochybniť alebo oslabiť záväznosť niektorých častí Paktu. Najsilnejší tlak sa už na začiatku počas Versaillskej konferencie sústredil najmä zo strany Talianska a Kanady, na jeho článok 10, ktorý mal garantovať nemennosť hraníc a ktorý znel: „členovia spoločnosti sa zaväzujú, že budú chrániť a brániť územné celistvosti a politické nezávislosti všetkých členov Spoločnosti proti každému vonkajšiemu útoku. V prípade útoku, hrozby ním alebo nebezpečenstva útoku navrhne Rade prostriedky, ktorými sa zabezpečí dodržanie tohto závähu.“⁵⁸ Doktrína, že implikácie tohto článku delí štáty na exponované, t.j. tie, ktoré sú na konkrétnej teritoriálnej integrite zainteresované (napr. Francúzsko a Nemecko), a na štáty neexponované, napr. štáty Latinskej Ameriky, ktoré nebývajú na európskych sporoch vôbec zainteresované, síce nebola prijatá, ale fakticky sa presadila inou cestou - ustanovením piatich regiónov európskej bezpečnosti v rámci Versaillskej mierovej zmluvy, čím sa vlastne poprela zásada kolektívnej bezpečnosti a spochybnil sa záväzok vzájomnej pomoci členských štátov.⁵⁹

Zásady vzájomnej pomoci v prípade nevyprovokovaného útoku boli však celkove nejasne koncipované. Azda najznámejší šesťnásty článok Paktu v takomto prípade nariaďoval členským štátom Spoločnosti národov finančnú a hospodársku blokádu útočníka za podmienky, že Rada jednomyselne určí, kto zaútočil. To však z praktického hľadiska predstavovalo nesmierne zložitý problém. Spoločnosť národov mohla taktiež po jednomyselnom rozhodnutí odporúčať svojim členom, aby pomohli obeti agresie aj vojensky. Počas jej existencie sa však nič také nestalo. Veľmoci aj v tejto organizácii presadzovali najmä svoje mocenské záujmy a nikdy nepoužili ustanovenia Paktu na obranu malých krajín, keď došlo k agresii proti nim.⁶⁰

Stalo sa tak aj preto, že predovšetkým kvôli nesúhlasu Veľkej Británie viazať sa na kontinente sa nepodarilo schváliť Ženevský protokol z r. 1924, v ktorom sa precízne formulovali záväzky spojiť sa proti agresorovi a pomôcť obeti agresie. Táto dohoda predpokladala, že všetci jej signatári poskytnú pomoc každému jej účastníkovi, ak sa stane obeťou agresie. Zároveň splnomocňovala Radu určiť agresorov, rozhodnúť o ekonomických sankciách a zaviesť ich, ustanoviť, akú (vojenskú) silu má poskytnúť každý zo signatárov, pripraviť plán finančnej kooperácie v záujme napadnutého štátu a konštituovať hlavný štáb spoločných ozbrojených síl. Odôvodňovalo sa to jednak tým, že ustanovenia Ženevského protokolu idú údajne nad rámec Paktu, a jednak tým, že protokol môže byť platný iba po odzbrojení Nemecka, ktoré vtedy ešte nebolo členom Spoločnosti národov.⁶¹

Podobne jalovým sa stal aj napriek schváleniu v r. 1928 Briand – Kellogov pakt, pomenovaný po jeho hlavných aktéroch – štátnom tajomníkovi USA a francúzskom ministrovi zahraničných vecí. 62 signatársk štátov, vrátane Nemecka, Japonska a Talianska, sa v tomto

⁵⁶ Králik J.: Letokruhy diplomacie, Tritisícročia rastu i krpatenia, KON – RAD, Bratislava 2003, s. 232.

⁵⁷ Bystrický, V.: Organizovanie bezpečnosti v rokoch 1918 – 1939. Medzinárodné vzťahy a nádeje na zabezpečenie mieru. www.dejiny.sk/revue06-01/nato.bystricky.htm

⁵⁸ Pakt (dohoda) o Spoločnosti národov, Príloha 2. In.: Králik, J.: ... s. 502 – 503.

⁵⁹ Králik J.: Letokruhy diplomacie, Tritisícročia rastu i krpatenia, KON – RAD, Bratislava 2003, s. 236.

⁶⁰ Bystrický V.: Organizovanie bezpečnosti v rokoch 1918 – 1939. Medzinárodné vzťahy a nádeje na zabezpečenie mieru. www.dejiny.sk/revue06-01/nato.bystricky.htm

⁶¹ Králik, J.: Letokruhy diplomacie, Tritisícročia rastu i krpatenia, KON – RAD, Bratislava 2003, s. 236, Bystrický, V.: Organizovanie bezpečnosti v rokoch 1918 – 1939. Medzinárodné vzťahy a nádeje na zabezpečenie mieru. www.dejiny.sk/revue06-01/nato.bystricky.htm s. 2.

medzinárodnom pakte zaviazalo nepoužiť vojnu na riešenie sporných otázok. Táto dohoda však mala iba morálny a nie praktický význam. Symbolickým vyjadrením tejto skutočnosti je jeden z paradoxov medzivojnovej histórie – r. 1938 dostal F.B. Kellog Nobelovu cenu mieru a o rok vypukla Druhá svetová vojna.⁶² Neúspešný ostal aj pokus Spoločnosti národov z r. 1932 ujasniť princípy dohôd o odzbrojení, na konferencii, ktorá sa konala v Ženeve. Mnohé princípy sa síce spresnili, ale nedošlo k dohode v ich aplikácii.⁶³

Niet divu, že ani v jednom z väčších vojnových konfliktov Spoločnosť národov nebola v stave energicky zasiahnuť. Úspechy v urovnávaní sporov dosahovala vlastne iba na zčiatku svojej činnosti, v 20. rokoch, keď jej prestíž bola v európskej a svetovej verejnej mienke značne vysoká. Spoločnosti národov sa podarilo urovnať napr. spor medzi Fínskom a Švédskom v oblasti Alandských ostrovov v r. 1920, o hranice medzi Albánskom, Juhosláviou a Gréckom v r. 1921, spor medzi Gréckom a Bulharskom o spoločné hranice z r. 1925. Avšak už francúzska okupácia Porúria a Talianska okupácia ostrova Korfu boli ukážkou, že veľmoci si budú robiť svoje aj napriek zásahu Spoločenstva národov.⁶⁴

Postupná erózia prestíže a vplyvu spoločnosti dosiahla kritický bod v dôsledku vypuknutia veľkej hospodárskej krízy a v 30- tých rokoch pokračovala závratným tempom. Definitívnym dôkazom prázdnoty koncepcie kolektívnej bezpečnosti a jej stelesnenia v Spoločnosti národov a zároveň začiatkom eskalácia násilia sa stala japonská okupácia Mandžuska, ktoré bolo z právneho hľadiska súčasťou Číny. Išlo totiž o najväčšiu intervenciu od založenia Spoločnosti národov. Tá ukázala, že Spoločnosť národov nemá presadzovateľný mechanizmus, dokonca ani na presadenie hospodárskych sankcií podľa článku 16 Paktu. Na jednej strane žiadny členský štát nebol ochotný akceptovať okupáciu Mandžuska, na druhej strane sa naplno obnažili dve dôležité skutočnosti: 1)aj keby existoval mechanizmus hospodárskych sankcií, ani jedna krajina nebola ochotná v čase vrcholiacej hospodárskej krízy obmedziť obchod s Japonskom; 2) žiadna krajina nebola ochotná bojovať proti Japonsku, resp. nebola schopná s ním bojovať bez americkej účasti, lebo ázijské vody ovládalo japonské námorníctvo. Navyše v Európe zavládol názor, že okupácia Mandžuska je iba akousi úchylkou príznačnou pre vzdialené kontinenty. A tak rokovania o odzbrojení, ktoré organizovala Spoločnosť národov, pokračovali, akoby Mandžuská kríza ani neexistovala.⁶⁵

Charakteristické pre postoj Spoločnosti národov k mandžuskej kríze je, že nakoniec, vymyslela mechanizmus, ktorý jej umožňoval neurobiť nič: vyšetrovaciu komisiu. Takéto komisie sú „štandardným prostriedkom diplomatov, ktorí chcú dať najavo, že žiadúcim výsledkom je nečinnosť. Vždy nejaký čas trvá, než sa taká komisia zide, než vypracuje štúdie a než dôjde k zhode názorov. Medzitým sa pri troche šťastia problém vyrieši sám.“⁶⁶

Japonsko, ktoré vojenský pád do Číny vyhlásilo, za „vnútornú záležitosť Japonska“, a a požiadali o doplnenie Paktu, ktorého zmysel spočíval v zbavení Spoločnosti národov akejkolvek právomoci rozhodovať o tom, či vzájomný konflikt, záujmov členských štátov má medzinárodný charakter. Paralelne sa zasadzoval za zriadenie takejto komisie. Tá prišla k záveru, že Japonsko malo oprávnené dôvody na sťažnosti, ale jeho chybou bolo, že

⁶² Králik.: Letokruhy diplomacie, Tritisícročia rastu i krpatenia, KON – RAD, Bratislava 2003, s. 237-238, Bystrický V.:... s. 2.

⁶³ Králik J.: Letokruhy diplomacie, Tritisícročia rastu i krpatenia, KON – RAD, Bratislava 2003, s. 238

⁶⁴ Osmanczyk, E.: Encyklopedia OSNa stosunków miedzynarodowych, Wiera Powszechna, Warszawa 1982, s. 301, Petruf, T.:... s. 3

⁶⁵ Pozri Kissinger, H.: Umění diplomacie. Od Richelieua k pádu Berlínské zdi, Prostor, Praha 1997, s. 300 - 301

⁶⁶ Kissinger, H.: Umění diplomacie. Od Richelieua k pádu Berlínské zdi, Prostor, Praha 1997, s. 300

nevyčerpalo všetky mierové prostriedky k ich náprave. Napriek miernosti tejto kritiky okupácie územia, ktorého rozloha prevyšovala rozlohu Japonska, sa však výsledok práce komisie stal pre Japonsko vítanou zámienkou na vystúpenie zo Spoločnosti národov a uvoľnenie si rúk pre ďalšiu expanzionistickú politiku. 23. marca 1933 túto organizáciu opustilo.⁶⁷

Iba fakt, že ozbrojený konflikt vznikol ďaleko od Európy, ako tak zmierňoval obavy, že svetová organizácia nebude v prípade konfliktu schopná zabezpečiť pomoc obeti útoku a zmôže sa iba na morálne odsúdenie agresie. Tieto obavy vzrástli po tom, čo sa Spoločnosti národov nepodarilo odradiť Taliansko od toho, aby v r. 1935 napadlo Habešské cisárstvo (Etiópiu). Spoločnosť národov potom síce vyhlásila proti Mussoliniho Taliansku hospodárske sankcie, ale nepodnikla nič na aktívnu obranu územia jedného z jej členských štátov. Nepodarilo sa dosiahnuť ani vylúčenie Talianska z tejto organizácie. Začalo sa potvrdzovať, že veľmoci – t.j. najmä „Veľká Británia“ a Francúzsko, ale aj Taliansko – nemienia využívať možnosti, ktoré poskytoval Pakt, a v záujme presadzovania svojich cieľov a plánov dokonca budú oslabovať účinnosť kolektívnych opatrení proti agresorovi miesto toho, aby pochopili riziko postaviť mu hrádzu.⁶⁸

Táto degradácia Spoločnosti národov prudký pád jej prestíže sa prejavili aj v neschopnosti zabrániť vojne medzi Paraguayom a Bolíviou v r. 1932 – 1935, napadnutiu Albánska Talianskom r. 1939 (už po vystúpení Talianska z nej), v neochote angažovať sa v Španielskej občianskej vojne v r. 1935 – 1936 a najmä v jej bezmocnosti voči takým Hitlerovým akciám proti Versaillskej mierov zmluve, ako remilitarizácia Porýnia, anšlus Rakúska, rozbitie a okupácia Československa.

Tieto udalosti ukázali, že „nakoniec sa kolektívna bezpečnosť stala obeťou svojej hlavnej premisy, že všetky štáty majú rovnaký záujem na kladení odporu konkrétnej agresii a že sú ochotné podstúpiť v boji s inou rovnaké riziko. Skúsenosť ukázala mylnosť týchto predpokladov. Žiadna agresia, na ktorej sa zúčastnila veľmoc, nikdy nebola porazená uplatnením princípu kolektívnej bezpečnosti. Svetové spoločenstvo buď odmietlo posudzovať agresívny čin ako agresiu, alebo sa nezhodlo na primeraných sankciách. A aj tam, kde boli sankcie uplatnené, nevyhnutne odrážali najnižší spoločný menovateľ a často boli tak neúčinné, že napáchali viac škody ako úžitku.“⁶⁹

Vierolomné napadnutie Poľska vojskami Nemeckej tretej ríše 1. 9. 1939 a krátko na to agresia Sovietskeho zväzu voči Fínsku znamenali umierneník pre Spoločnosť národov. Jej Rada sa na poslednom zasadnutí zišla z iniciatívy Fínska v decembri 1939. Následne časti Sekretariátu začali premiestňovať na univerzitu v Princetowne, do Londýna a Washingtonu, pričom v Ženeve zostala len malá skupina jeho pracovníkov.. De jure však neprestala existovať v Paláci národov boli stále zastúpenia 43 členských štátov vrátane exilovej československej vlády. Záverečné zasadanie Zhromaždenia Spoločnosti národov sa konalo 8. apríla 1940. Otvoril ho inšpirátor prvého zasadnutia lord R. Cecil. Prijalo sa rozhodnutie o formálnom ukončení existencie tejto organizácie k 18 aprílu 1946 a o majetku, archívov a knižnice z časti práve vzniknutej OSN a z časti na Medzinárodnú organizáciu práce. Symbolickým vyjadrením konca jednej historickej epochy z začiatku nového pokusu o praktickú realizáciu myšlienky kolektívnej bezpečnosti sa stalo zvolenie 80 – ročného lorda Cecila na záver

⁶⁷ Králik, J.: Letokruhy diplomacie, Tritisicročia rastu i krpatenia, KON – RAD, Bratislava 2003, s. 233 – 234, Kissinger, H.: ... s. 300

⁶⁸ Bystrický, V.: Organizovanie bezpečnosti v rokoch 1918 – 1939. Medzinárodné vzťahy a nádeje na zabezpečenie mieru. www.dejiny.sk/revue06-01/nato.bystricky.htm

⁶⁹ Kissinger, H.: Umění diplomacie. Od Richelieua k pádu Berlínské zdi, Prostor, Praha 1997, s. 262.

posledného rokovania Zhromaždenia Spoločnosti národov: „Spoločnosť národov je mŕtva! Nech žijú Spojené národy.“⁷⁰

V prednáške, ktorú predniesol 2. apríla 1954 na Univerzite v Kalifornii na tému „Spoločnosť národov a OSN“ vtedajší generálny tajomník OSN U- Thant, zhodnotil význam prvej univerzálnej medzinárodnej organizácie týmito slovami: „Kým vznikla Spoločnosť národov, takmer všeobecným bolo presvedčenie, že každý štát je jediným suverénnym sudcom svojich vlastných činov a teda zostáva hluchý ku kritike a výhradám iných štátov. Idea - dnes všeobecne prijatá, že spoločenstvo národov má morálnu a justičné právo diskutovať o medzinárodnom správaní sa svojich členov a posudzovať ho, sa nenachádzala pred Paktom o Spoločnosti národov v žiadnom traktáte ani inštitúcii. Od tej chvíle sa datuje idea, dnes všeobecne prijímaná, že útočná vojna je zločinom proti ľudskosti a že každý štát má záujem, povinnosť a právo spájať sa s inými štátmi s cieľom zabrániť jej...“

KONTAKT

PhDr. Peter Weiss, CSc.
Katedra diplomacie a medzinárodných vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
weiss@euba.sk

⁷⁰ Králik, J.: Letokruhy diplomacie, Tritisícročia rastu i krpatenia, KON – RAD, Bratislava 2003, s. 244, Bystrický.: Organizovanie bezpečnosti v rokoch 1918 – 1939. Medzinárodné vzťahy a nádeje na zabezpečenie mieru. www.dejiny.sk/revue06-01/nato.bystricky.htm s.2, Petruf.: <http://historiarevue.sk/index.php?id=2004> Wilsonovo storočie- koniec amerického izolacionizmu. Thomas Wodrow Wilson a Spoločnosť národov s.3.

**RECENT DEVELOPMENTS OF AND KEY OBSTACLES
TO RAPID AND CORRECT IMPLEMENTATION OF EC LEGISLATION**

Ing. Denisa Báránová-Čiderová, M.A., PhD.

ABSTRAKT

Vnútrotný trh Európskej únie (EÚ) poskytuje jej občanom, resp. študentom, pracovníkom, dôchodcom či podnikateľom, možnosť presídlit' sa do iného členského štátu a pôsobiť v ňom. Vnútrotný trh EÚ je však nedokonalý kvôli ťažkosťami s napr. povolením pobytu, uznaním kvalifikácie, registráciou motorového vozidla, či právami vzťahujúcimi sa k zamestnaniu, sociálnemu zabezpečeniu a daniam. Správna a včasná transpozícia legislatívy ES – predovšetkým smerníc týkajúcich sa vnútorného trhu – je kľúčová pre jeho riadne fungovanie. Naopak, neskoré alebo nesprávne prevzatie smerníc môže viesť k fragmentácii vnútorného trhu, ako aj klesajúcej konkurencieschopnosti a súdržnosti hospodárstva EÚ.

Priority stratégie vnútorného trhu na roky 2003 – 2006 zameranej na pokračujúce odstraňovanie prekážok v obchode i službách a usilujúcej sa o správnu implementáciu i aplikáciu legislatívy ES zahŕňali integráciu trhu služieb, zriadenie sofistikovaných sieťových odvetví znižovanie vplyvu daňových prekážok, rozšírenie priestoru pre obstarávanie, zlepšenie podmienok pre podnikanie, zjednodušenie regulácie v podnikateľskom prostredí, reakciu na demografický vývoj, využitie výhod vyplývajúcich z rozšíreného vnútorného trhu i jeho medzinárodného rozmeru, monitoring, zlepšenie informovanosti, ako aj rešpektovaním pravidiel. Cieľom tohto príspevku je skúmať aktuálny vývoj i hlavné prekážky rýchlej a správnej implementácie legislatívy ES.

ABSTRACT

The Internal Market of the European Union (EU) enables to EU citizens and enterprises the possibility to move to another Member State in order to study, to work, to enjoy retirement, to set up a business or to operate on the market of another EU Member State (MS). However, the Internal Market is imperfect due to difficulties with e.g. residence permits, recognition of qualification, car registration, or employment, social security and tax rights. Correct and timely transposition of EC legislation – primarily directives relating to the Internal Market – is crucial for its proper functioning; conversely, late or incorrect transposition of directives may lead to the Market's fragmentation as well as a diminishing competitiveness and cohesion of the European economy.

Priorities for the period 2003-2006 of the Internal Market Strategy striving to further eliminate barriers to trade in goods and services alike ensuring that EC legislation is both implemented and applied correctly entailed integrating services markets, setting up high quality network industries, reducing the impact of tax obstacles, expanding procurement opportunities, improving conditions for business, simplifying the regulatory environment, meeting the demographic challenge, getting the best out of the enlarged internal market alike its international context, monitoring, improving the information policy as well as enforcing the rules. This paper aims to look into recent developments of and key obstacles to rapid and correct implementation of EC legislation.

According to the European Court of Justice, „[t]he Community is governed by the rule of law ... A genuine rule of law in the European context implies binding rules which apply uniformly and which protect individual rights“.¹ Both, primary (treaties) and secondary (the so-called acts of institutions, i.e. regulations, directives, decisions and recommendations) sources of legislation of the European Union need to be coordinated in order to enable its proper functioning. Out of these, directives are legally binding for all Member States (alike regulations); nevertheless, their implementation often faces difficulties. In other words, it is the „result to be achieved“ that determines validity and efficiency of a directive.

Based on the statistics published on 21 February 2006² the percentage of Internal Market Directives that failed to be implemented into national legislation amounted to 1.6% altogether in the EU-25 MSs. Even though this represented the best overall result since the start of monitoring in 1997, the Heads of State have agreed on the target of 1.5%. The ensuing statistics published in July 2006 identified the global transposition deficit for Internal Market directives at the level of 1.9%. Nine out of eleven MSs not having reached the 1.5% target are „old“ MSs complemented by Malta and the Czech Republic (see Figure 1).

Figure 1: EU-25 Member State Transposition Deficit as at 1 June 2006

EU Member State	DK	CY	HU	LT	SI	UK	EE	AT	PL	SK	SE	NL	FI	LV	ES	DE	FR	BE	IE	MT	CZ	PT	EL	IT	LU
Transposition Deficit (%)	0.5	1.0	1.1	1.2	1.2	1.3	1.4	1.4	1.4	1.4	1.4	1.5	1.5	1.5	1.7	1.8	1.9	2.0	2.0	2.2	3.0	3.7	3.8	3.8	3.8
Number of Directives	8	17	18	19	20	21	23	23	23	23	23	24	24	25	28	29	31	32	32	35	48	60	62	62	62

Caption: DK – Denmark, CY – Cyprus, HU – Hungary, LT – Lithuania, SI – Slovenia, UK – United Kingdom, EE – Estonia, AT – Austria, PL – Poland, SK – Slovakia, SE – Sweden, NL – the Netherlands, FI – Finland, LV – Latvia, ES – Spain, DE – Germany, FR – France, BE – Belgium, IE – Ireland, MT – Malta, CZ – Czech Republic, PT – Portugal, EL – Greece, IT – Italy, LU – Luxembourg

Source: European Commission: Internal Market Scoreboard 15, July 2006, pp. 12-13.

This alarming fact along with the “tight” transposition success rate of Slovakia, which remained stable, have been the leitmotifs for outlining the following concise overview of sources boosting the competitiveness of individuals as well as enterprises on the EU Internal Market.

Misinterpretations, delays in implementation and complexity of public administration bodies, among others, hinder prompt and correct implementation of directives in Member States. The European Commission, sometimes being referred to as a „guardian“ of the Treaty establishing the European Community, is in charge of monitoring the application of Community law. In cases of non-notification of national implementing measures, or non-compliance with the EU legislature, the Commission is entitled to bring the Member State concerned before the European Court of Justice, having proceeded in two previous stages: (a) letter of formal notice; and (b) reasoned opinion. Introduction of (considerable) penalties for failure to implement a legal act has reflected in an enhanced discipline of Member States. This

¹ Court of Justice of the European Communities: Report on European Union, 15 July 1974 In: Toth, A. G.: Legal Protection of Individuals in the European Communities – Volume 1: The Individual and Community Law. Amsterdam: North-Holland Publishing Company 1978.

² http://europa.eu.int/comm/internal_market/score/index_en.htm

brings us to the question what the main causes of late, lacking, or wrong implementation of Community are.

Flexibly enough, directives enable Member States to choose the most appropriate implementation method without infringing any obligation imposed by the directive (considering particularities of each Member State). Thus, the methods start as generally legislative and executive measures in form of national law (e.g. governmental regulation), narrowing down to internal administrative directions (e.g. implementing regulations) that entitle administrative bodies to execute matter(s) covered by the directive.

Alberto Ibáñez distinguishes implementation of Community law from its application: the first defined as „the process by which legal obligations under Community law are fulfilled“³ (including a preparatory phase, incorporation and administrative application as well as control); and the latter as „a phase that implies an immediate and daily activity on the part of the administrations consisting of putting the law into practice“⁴. Therefore, application of Community law is likely to play a crucial role in correct administration of transposed law, i.e. in the process of handling individual cases affected by the transposed legal act. Even though the application of Community law may depend exclusively on central national administration bodies, in most cases, it requires actions by local (regional) administrations, legal or natural persons. „In principle, all these factors should voluntarily comply with EC law“⁵, believes Alberto Ibáñez. In 2004 the *Commission Recommendation on the transposition into national law of Directives affecting the Internal Market [Official Journal L 98 of 16.04.05]*, which summarised best practices in Member States concerning correct and timely transposition into the national legal order of Internal Market directives indicated in Figure 2, was published.

Figure 2: Commission Recommendation of 12 July 2004 on the transposition into national law of Directives affecting the Internal Market – overview of best practices

Transposition priority	as	One senior member of government responsible for coordination of EU affairs
		Regular report on the transposition records on the Cabinet or government level
		Allocation of sufficient resources
Permanent monitoring		One ministry responsible for monitoring and coordinating transposition
		Designated officials in each ministry or government body
		Guidelines on transposition
		A central national database
		Reminders before the deadline
		Reminders after deadline
Preparations for transposition		Proactive in seeking Commission assistance
		A planning schedule for transposition prepared
		Drafting of national implementing measures starts at latest when Directive is published in the Official Journal
		Correlation table
		Goldplating is avoided
		National officials responsible for negotiating a Directive are involved in its transposition

³ Gil Ibáñez, A. J.: *The Administrative Supervision and Enforcement of EC Law: Powers, Procedures and Limits*. Oxford: Hart Publishing 1999, p. 13.

⁴ Ibáñez (1999), p. 14.

⁵ Ibid., p. 15.

	Representatives of federal/regional levels are kept informed during negotiations
	Electronic notification of implementing measures to the Commission

Involvement of Parliament	Parliament involved since proposal stage and kept informed during negotiations
	Parliament informed on progress in transposition
	Together with draft national implementing measures, the Parliament receives timetable for transposition
	Parliament receives early warning
	Government encourages Parliament to provide necessary time to transpose directives
Actions taken in case of late transposition	Measures are taken that „late“ transpositions are speeded up
	Parliament encouraged to give priority treatment to late transpositions
	Publication of late transpositions
	Fast track procedure
	Use of alternative legal instruments

Source: European Commission: Internal Market Scoreboard 15, July 2006, pp. 24-25.

Additionally, the Commission would like to see information on transposition specifying:

- the transposition deadline (to show whether the directive is transposed on time);
- the contents of the transposition in question (with specification if the directive is transposed fully); and
- the legal rights of citizens or businesses derived from the transposition of the directive appear in a publication targeted at citizens and businesses or a website set by each Member State government.⁶ Following an assessment of implementation of the recommendations above in May 2005 the Commission concluded that based on the information communicated by the Member States their implementation success rate can be correlated with the transposition deficit data related to them (see Figure 1).

Difficulties in interpretation

Brian Hogwood and Lewis Gunn claim a „perfect implementation“ should comply with two conditions: first, „complete understanding of and agreement on the objectives to be achieved“, and second, these should „persist throughout the implementation process“.⁷ Where the measure implementing a directive is „ambiguous or imprecise“,

„recourse may be had in its implementation to the text of the directive. On the assumption that the national legislator did not wish to fall short of the requirements of the directive, the implementing act must be interpreted in such a way as to give the fullest possible effect to the directive. This is especially the case where the directive has been authoritatively interpreted by the European Court of Justice“⁸.

⁶ SCADPlus: Transposition into national law of directives relating to the internal market, available at <http://europa.eu/scadplus/printversion/en/lvb/122021.htm>

⁷ Richardson, J.: Eroding EU policies: Implementation gaps, cheating and resteeering In: Richardson, J. (Ed.): European Union: Power and Policy-Making. London: Routledge 1996, p. 282.

⁸ Toth (1978), p. 63.

Taking into consideration the decentralised authorisation of public administration, it may be exaggerated to expect that local clerks would question the formulation and character of the directive's objectives ordered by a superior institution (such as Ministry), or even investigate ECJ judgements. Hence, the longer the „chain“ of institutions executing a directive, the increasing probability of misunderstanding or misinterpretation. To summarise, the Member State is responsible for a uniform interpretation, which can be controlled in case of a well-functioning, transparent and efficient public administration at least to a limited extent.

In the view of Sacha Prechal, „the fact that a directive may pose serious problems of interpretation cannot constitute a valid excuse for failing to implement it within the required time“⁹ for the ECJ considers participation of Member States' governments in the process of negotiating terms of a directive sufficient for drafting national implementing measures on time. Hence, if the directive is unfit for some Member States (and its different legal tradition, economic structures, cultural background, etc.), it is likely their negotiating position (in certain cases possibly the negotiating team) to blame. In other words, the need for twenty-five or twenty-seven Member States to come to a common ground only exceptionally does not require a compromise or „informal deals“.

Prechal's suggestion for minimising this deficiency is based on the principle of engaging national participants of the Community negotiation process in national interpretation of the legal act to be transposed in the implementing phase. This may, in my opinion, be done on a level following the central public administration level; yet, it is little likely to ensure such uniform interpretation personally in all local (regional) public administration bodies. Additionally, in the place of negotiation participants, the Member States' governments themselves are responsible for the vagueness of meaning and/or scope of some directives.

Scarcity of resources for implementation

Financial difficulties are an incentive preferring the regulatory nature of the Community legislation so as to transfer financing of the policies and projects concerned onto the Member States, believes Giandomenico Majone.¹⁰ Even in cases when the EU is in charge of the financing, implementation may require additional finances supplied by the national, regional, or local governments in individual stages of the implementation and application process.

Administrative capacities of the national public administration (differing in the extent of power among Member States), represented by personal, technical, and financial resources, usually largely depend on the national administration's assistance in a unitary state, but on the national government in a federation. Along these resources, some elementary knowledge of EU functioning and policies in the top positions even at the local or regional level becomes of more importance in cases of directive application.

„Justified non-implementation“

From the Community law point of view, „there is no difference between delayed and incorrect implementation“¹¹. Under specific circumstances, such as force majeure, or threat of violating certain obligations under an international agreement, should Member States, in Prechal's opinion, be at least temporarily released from their obligation to implement such controversial Community legal act. Another source of difficulty may be one or several ECJ judgements declaring the directive concerned (or some of its parts) contrary to the primary legislation of the Community, and thus void. Could a Member State be accused of failing to implement the directive concerned in such a case?

⁹ Prechal, S.: *Directives in European Community Law: A Study of Directives and their Enforcement in National Courts*. Oxford: Clarendon Press 1995, pp. 26-27.

¹⁰ Richardson (1996), p. 280.

¹¹ Prechal (1995), p. 41.

Intentional non-compliance

Jeremy Richardson, on one hand, understands public policies as „peace treaties agreed between competing member states, interests and institutions at the time the policies are adopted“¹²; but on the other hand, he claims these „signatories“ find means of non-compliance with what has been agreed on. Those Member States that „lost“ in the „negotiating battle“ are likely to incline to either of the ensuing three steps, gaining time that will enable to spread the costs over a longer period.

Firstly, they may strive to postpone implementation of the directive in question as much as possible and take advantage of the by them agreed „transitional period“ (if no such period has been given to them).

Secondly, some Member States may ignore the EU policy aimed to be executed by implementing the particular directive (e.g. when a pro-European government loses an election and an anti-European government comes to power).

Thirdly, in some cases, Member States resort, in Richardson's view, to a „tick the boxes implementation style“, i.e. complete the appropriate monitoring forms in the manner „expected“ by the supervising body, safe in the knowledge that it lacks the resources to check systematically whether what is on the completed form bears any relationship to reality. The risk of being found out or punished is probably quite small and is worth taking.¹³

Moreover, Richardson sees the European Union as lacking some necessary attributes of a political system guaranteeing the acceptance of what has been agreed on also at lower levels than the „European level“. By supplementing directives with provisions aiming to guarantee equivalent administrative practices, the Community has reacted to its regulatory gaps (in legislative acts regulating foodstuffs and technical safety). Need for supplementary control, e.g. by establishing Community inspection services, by substantiating further the requirements national bodies have to meet and by establishing horizontal links between national bodies¹⁴, has still been acute.

Well-designed „implementation plans“ would enable reconciliation of two contradictory tendencies: on the one hand, the Community's interest to apply high standards uniformly across the country; and on the other hand, effort of the Member States to preserve their competencies in considerable amount of areas. Analysing the implementation plans even further, their attractiveness may be documented in the following way: (a) states retain the possibility to act if they see fit; (b) in order for them to do so, they must meet precise standards; (c) such a flexible solution takes due account of the fact that not all states enjoy a similar regulatory capacity – some of them need federal assistance in order to meet national standards.¹⁵

When referring to applicability of implementation plans, however, one needs to consider structure of the legal system, i.e. national administration in a unitary state, and both, federal and national administration in a federation (allowed to acquire the national administration's competencies where necessary). In comparison to the EU, the majority of legal acts is put into practice on decentralised levels;

„yet, to require Member States to draw up an implementation plan and to set up the means that are necessary to make it operational would force them to address the implementation issue more systematically than is currently the case. They would

¹² Richardson (1996), p. 278.

¹³ Ibid., p. 282.

¹⁴ Dehousse, R. – Joerges, C. – Majone, G. – Snyder, F. – Everson, M.: Europe After 1992: New Regulatory Strategies. EUI Working Paper Law No. 92/31. Badia Fiesolana – San Domenico: European University Institute Florence 1992, pp. 23-24.

¹⁵ Ibid., p. 63.

need to identify the means – both human and financial – which will require mobilisation if the objective set at Community level is to be reached. Resources from the structural funds could be used to assist those Member States lacking sufficient resources to develop the requisite structures.¹⁶

Incentives, i.e. financial support conditional upon performance of the national regulating body and claimed in case of failure to implement a directive, might, along with „commercial penalties“ (goods non-complaint with Community legislation would either face systematic controls in other Member States, or be refused entry to their markets) would likely become successful in improving the Community's implementation standard, eventually harmonisation of legal norms, (hence the Community's legal dignity) and make everyday transactions in the common market easier.¹⁷

In line with the previous argument, the subsidiarity principle, and the concept of „innovated“ directives (working solely as „framework laws“)¹⁸, the Member States' alternatives in implementing and applying directives closer to the character of national administration (e.g. strictly formal or „pragmatic“)¹⁹ would not only extend, but also eliminate the dislike of the EU by Member States' citizens as a bureaucratic machinery not knowing their life styles and traditions.

CONCLUSION

Misinterpretations, delays in implementation and complexity of public administration bodies primarily hinder prompt and correct implementation of directives in Member States. A Member State is accountable for uniform interpretation, which can be controlled to some extent in case of a well-functioning, transparent and efficient public administration; furthermore, implementation may require additional finances supplied by the national, regional, or local governments in individual stages of the implementation and application process.

As Bardach believes, the implementation process could be compared to a game: there is a „stake“, winners and losers; „if we assume rational action, actors will calculate their strategies in the implementation game in order to maximise benefits. This is one reason why every member state cheats to some degree.“²⁰ It is also the form of a transposed directive that matters: implementation of directives is mainly conducted by means of secondary legislation (e.g. implementing regulation) rather than in the form of a law. Hence, lack of legal relevance of a superior national legislative act (e.g. law) of the transposed directive may be contrary to a domestic law competent to overrule the „result to be achieved“ by the directive, and doing so, not hindering implementation, but application of the directive.

¹⁶ Dehousse et al. (1992), p. 64.

¹⁷ Ibid., pp. 64-65.

¹⁸ Richardson (1996), p. 292.

¹⁹ See Siedentopf, H. – Hauschild, C.: Implementation of Community Legislation: Framework of Analysis In: Siedentopf, H. – Ziller, J. (eds.): Making European Policies Work: The Implementation of Community Legislation in the Member States. London: Sage Publications, 1988, p. 63.

²⁰ Richardson (1996), p. 291.

LITERATURE

1. Dehousse, R. – Joerges, C. – Majone, G. – Snyder, F. – Everson, M.: *Europe After 1992: New Regulatory Strategies*. EUI Working Paper Law No. 92/31. Badia Fiesolana – San Domenico: European University Institute Florence 1992
2. European Commission: Internal Market Scoreboard 15, July 2006
3. Gil Ibáñez, A. J.: *The Administrative Supervision and Enforcement of EC Law: Powers, Procedures and Limits*. Oxford: Hart Publishing 1999
4. Prechal, S.: *Directives in European Community Law: A Study of Directives and their Enforcement in National Courts*. Oxford: Clarendon Press 1995
5. Richardson, J.: *Eroding EU policies: Implementation gaps, cheating and resteeering*. In: Richardson, J. (Ed.): *European Union: Power and Policy-Making*. London: Routledge 1996
6. SCADPlus: Internal market Strategy – Priorities 2003-2006, available at <http://europa.eu/scadplus/printversion/en/lvb/170003.htm>
7. SCADPlus: Transposition into national law of directives relating to the internal market, available at <http://europa.eu/scadplus/printversion/en/lvb/122021.htm>
8. Toth, A. G.: *Legal Protection of Individuals in the European Communities – Volume 1: The Individual and Community Law*. Amsterdam: North-Holland Publishing Company 1978
9. http://europa.eu.int/comm/internal_market/score/index_en.htm

CONTACT

Ing. Denisa Báráňová-Čiderová, M.A. PhD.
University of Economics in Bratislava
Dolnozemska cesta 1
85235 Bratislava
ciderova@dec.euba.sk

Článok na stranách 45-56 bol 31. augusta 2012 rozhodnutím výkonného redaktora stiahnutý z časopisu Medzinárodné vzťahy 1/2006 na základe podozrenia z porušenia etického kódexu publikovania.

The article on pages 45-56 was retracted by managing editor of the Journal of International Relations on 31st August 2012. Investigation has hinted at a possible breach of publishing ethics.

ABSTRAKT

Po vstupe do Európskej únie sa Slovenská republika zapojila do spoločnej zahraničnej politiky EÚ a stala sa tak súčasťou Stredomorskej iniciatívy a mierového procesu na Blízkom východe. Základy Stredomorskej iniciatívy boli položené na Stredomorskej konferencii ministrov zahraničných vecí v Barcelone v roku 1995. Ide o spoluprácu medzi členskými štátmi EÚ a príslušnými stredomorskými štátmi v politickej, ekonomickej a sociálnej oblasti. Súčasťou Barcelonskej deklarácie je i vytvorenie zóny voľného obchodu do roku 2010. Potrebné je však implementovať dohody o voľnom obchode i medzi stredomorskými partnermi navzájom (tzv. „horizontálna“ liberalizácia alebo integráciu juh – juh). V súvislosti s mierovým procesom na Blízkom a Strednom východe sú cieľmi politiky EÚ vytvorenie dvoch samostatných štátov – Izraela a Palestíny, vyriešenie problémov vo vzťahoch Izraela a jeho arabských susedov a vyriešenie problému Jeruzaléma a palestínskych utečencov.

ABSTRACT

After joining the EU Slovak Republic became a part of the common foreign policy of the EU and also the Euro-Mediterranean Partnership and the Middle East Peace Process. The basis of the Euro-Mediterranean Partnership was laid on the Euro-Mediterranean Conference of Ministers of Foreign Affairs in Barcelona in 1995. The partnership covers the political, economic and social relations between the Member States of the EU and Partners of the Southern Mediterranean. A part of the Barcelona Declaration is also the establishment of a Euro-Mediterranean Free Trade Area by 2010. The Mediterranean Partners are committed to implement free trade also among themselves (“horizontal” or South-South integration). The policy objectives of the EU regarding the Middle East Peace Process are: creating two independent states of Israel and Palestine, solving the problems of Israel and its Arab neighbors and solution to the issue of Jerusalem and Palestinian refugees.

1 Stredomorská iniciatíva

Po vstupe do Európskej únie sa Slovenská republika zapojila do spoločnej zahraničnej politiky EÚ. To znamená, že SR sa sprostredkovane stala súčasťou Stredomorskej iniciatívy a mierového procesu na Blízkom východe.

Stredomorská konferencia ministrov zahraničných vecí, ktorá sa konala v Barcelone 27.-28. novembra 1995, položila základy Stredomorskej iniciatívy (alebo i tzv. Barcelonského procesu) so širokým rámcom spolupráce medzi členskými štátmi EÚ a príslušnými stredomorskými štátmi v politickej ekonomickej a sociálnej oblasti. Posledné rozšírenie EÚ dňa 1. mája 2004 o desať nových členov spôsobilo, že z dvoch partnerov Stredomorskej iniciatívy sa stali noví členovia EÚ. Stredomorská iniciatíva tak dnes má 35 členov – 25 členských štátov EÚ a 10 stredomorských partnerov (Alžírsko, Egypt, Izrael, Jordánsko, Libanon, Maroko, Palestínsku samosprávu, Sýriu, Tunisko a Turecko). Líbya má štatút pozorovateľa od roku 1999.

Stredomorská iniciatíva je jedinečný a ambiciózny projekt, ktorý viedol k vytvoreniu nových regionálnych vzťahov a ktorý predstavuje míľnik vo vzťahoch severnej Afriky a Blízkeho východu. Členské štáty tohto partnerstva si stanovili tri základné ciele:

1. vytvorenie spoločnej oblasti mieru a stability prostredníctvom posilnenia politického a bezpečnostného dialógu,
2. vytvorenie zóny zdieľanej prosperity prostredníctvom hospodárskeho a finančného partnerstva a postupného vytvárania zóny voľného obchodu,
3. zbližovanie obyvateľstva členských štátov cez sociálne, kultúrne a humánne partnerstvo zamerané na posilnenie vzájomného porozumenia medzi kultúrami.

Stredomorská iniciatíva zahŕňa dve komplementárne dimenzie:

- Bilaterálnu dimenziu – EÚ realizuje mnohé aktivity bilaterálne s každou partnerskou krajinou osobitne. Najdôležitejšou súčasťou tejto dimenzie je skutočnosť, že EÚ rokuje so svojimi stredomorskými partnermi individuálne. Tieto bilaterálne vzťahy sa riadia všeobecnými princípmi Stredomorskej iniciatívy, hoci rešpektujú špecifiká individuálnych bilaterálnych vzťahov medzi EÚ a jej stredomorským partnerom.
- Regionálnu dimenziu – regionálny dialóg, pokrývajúci súčasne politickú, hospodársku a kultúrnu sféru, predstavuje jeden z najinovatívnejších aspektov partnerstva. Regionálna spolupráca sa zaoberá problémami, ktoré sú spoločné pre mnohé stredomorské štáty, zatiaľ čo zdôrazňuje národné špecifiká.

Asociačné dohody pokrývajúce bilaterálne vzťahy sa odlišujú v závislosti na špecifikách tej ktorej krajiny. S postupom času boli pridávané ďalšie nové oblasti. Avšak všetky dohody majú spoločné nasledovné aspekty:

- politický dialóg,
- rešpektovanie ľudských práv a demokracie,
- vytvorenie voľného obchodu v súlade s pravidlami WTO do 12 rokov,
- ustanovenia týkajúce sa intelektuálneho vlastníctva, služieb, verejného obstarávania, konkurencie, štátnej pomoci a monopolov,
- hospodársku spoluprácu v mnohých sektoroch,
- spoluprácu v oblasti sociálnej oblasti a migrácie obyvateľstva a
- kultúrnu spoluprácu.

Na implementáciu týchto dohôd boli zriadené dve inštitúcie: Asociačná rada (na ministerskej úrovni) a Asociačný výbor (na úrovni vyšších vládnych úradníkov). Po podpísaní musia tieto asociačné dohody prejsť procesom ratifikácie v národných parlamentoch členských štátov EÚ. S Tureckom uzatvorili Európske spoločenstvá (ES) prvú generáciu asociačných dohôd už v šesťdesiatych rokoch. Výsledkom bolo vytvorenie colnej únie medzi EÚ a Tureckom už od 1. januára 1996.

Hlavným finančným nástrojom Stredomorskej iniciatívy je program MEDA. Od roku 1995 do roku 2003 MEDA investovala 5 458 mil. € do rôznych kooperačných programov, projektov a iných podporných aktivít. Ďalším dôležitým zdrojom financovania je Európska investičná banka, ktorej hlavnou úlohou je poskytovať pôžičky a záruky na financovanie projektov produkčnej sféry členských a nečlenských štátov, osobitne menej rozvinutých oblastí strednej a východnej Európy a Stredomoria. Ročným objemom poskytovaných úverov vo výške 33 mld. € sa stala najväčšou svetovou finančnou inštitúciou¹. Rozvojovým aktivitám

¹ Lysák, L.: Medzinárodné organizácie. Bratislava: Ekonóm 2001

Stredomorskej iniciatívy požíčala od roku 1974 14 mld. € (v rokoch 2002 - 2003 to bolo 3,7 mld. €)².

Južné a východné Stredomorie a Blízky východ sú oblasťou strategického významu pre EÚ, čo Rada EÚ ako aj Európska komisia potvrdili tým, že ich označili za svoje kľúčové priority v externých vzťahoch. Príbližovacia politika EÚ smerom k stredomorskému regiónu je spravovaná Stredomorskou iniciatívou. Mierový proces na Blízkom východe je od nej formálne oddelený, ale dopĺňa ju. Okrem toho EÚ rozvíja i svoje vzťahy s krajinami Perzského zálivu.

Do Stredomorskej iniciatívy je zahrnutých viacero inštitúcií EÚ. Riaditeľstvo externých vzťahov Európskej komisie je zodpovedné za:

- riadenie vzťahov s krajinami regiónu, vrátane rokovaní a implementácie momentálne 11 asociačných dohôd a dohôd o spolupráci regiónu,
- implementácia Stredomorskej iniciatívy,
- vytvorenie stredomorskej zóny voľného obchodu a voľného obchodu s členskými štátmi Rady Zálivu³ (predstavujú štvrtého a piateho najdôležitejšieho obchodného partnera EÚ),
- spravovanie finančnej podpory Stredomorskej iniciatívy.

Európska rada a Rada EÚ zasa poskytujú politickú podporu a rozhodujú o záležitostiach v tejto oblasti. Európsky parlament posilňuje dialóg medzi partnerskými krajinami a rozširuje v Stredomorí spoločné hodnoty EÚ, ako sú ľudské práva a demokracia. Európska rada rozhoduje o výške ročného príspevku EÚ do programu MEDA a ďalších regionálnych rozpočtov v rámci regiónu Blízkeho a Stredného východu a severnej Afriky.

V apríli 2005 Európska komisia oznámila široko rozsiahly program na posilnenie Stredomorskej iniciatívy na nadchádzajúcich päť rokov. Komisia zdôraznila návrhy na pokrok v troch oblastiach kritických pre budúcnosť regiónu – *vzdelanie, trvalý ekonomický rast a ľudské práva a demokracia*. Okrem týchto prioritných oblastí program pokrýva i sociálne reformy, životné prostredie, migráciu, zbrane hromadného ničenia a boj proti terorizmu.

Zvyšovanie kvality vzdelania pre všetkých je ústredným cieľom tohto programu. Komisia navrhuje:

- podporovať trvalý rozvoj vzdelania a zvýšiť finančnú pomoc minimálne o 50 %,
- do roku 2015 odstrániť negramotnosť, základné vzdelanie pre všetky deti, minimalizovať nerovnosť pohlaví na všetkých úrovniach vzdelávania,
- pripraviť schému na poskytovanie štipendií na európskych univerzitách.

Barcelonská deklarácia si stanovila cieľ vytvoriť zónu voľného obchodu do roku 2010. Prehlbovanie ekonomickej integrácie medzi EÚ a jej stredomorskými partnermi prostredníctvom posilnenia investícií a liberalizácie obchodu s poľnohospodárskymi produktmi a službami bude kľúčovým cieľom v najbližších rokoch. Súčasne však musia byť urýchlená regionálna integrácia typu juh – juh. Komisia preto navrhuje:

- odsúhlasiť plán postupu pri tvorbe zóny voľného obchodu do roku 2010,
- zahájiť regionálne prerokovávanie liberalizácie služieb,

² www.europa.eu.int

³ Saudská Arábia, Bahrajn, Kuvajt, Omán, Katar a Spojené arabské emiráty

- dohodnúť sa na postupe liberalizácie obchodu s poľnohospodárskymi produktmi.

Politická reforma je kľúčom na dosiahnutie trvalej bezpečnosti a stability. Komisia sa usiluje dostať do pozornosti otázky ako ochrana ľudských práv, posilnenie postavenia žien v spoločnosti, posilnenie demokracie, pluralizmu a nezávislého súdnictva.

Časový rámec na kľúčové iniciatívy je nasledovný:

<u>2006</u>	<ul style="list-style-type: none"> - usporiadať stredomorskú konferenciu na sub-regionálnej úrovni zameranú na ľudské práva a demokratizáciu, - zintenzívniť postupy pri zbližovaní technických štandardov, certifikátov a legislatívy, - usporiadať konferenciu zameranú na metódy zvýšenia úlohy žien v spoločnosti, - prijatie časového rámca s konkrétnymi opatreniami s cieľom maximálnej obnovy životného prostredia Stredomoria do roku 2020, - zaoberať sa možnosťou založenia Stredomorskej rozvojovej banky, - vytvoriť schému štipendií pre univerzitných študentov, - podporiť subregionálnu integráciu energetických trhov a infraštruktúry.
<u>2007</u>	<ul style="list-style-type: none"> - dosiahnuť dohodu o postupoch pri boji s terorizmom, - usporiadať konferenciu ministrov vnútra a spravodlivosti o sociálnej integrácii a migračných tokoch, - implementovať program rozvoja vidieka, - bilaterálnu spoluprácu vo vzdelávacom sektore zvýšiť o 50 %.
<u>2010</u>	<ul style="list-style-type: none"> - uzavrieť a implementovať všetky dohody typu juh - juh o voľnom obchode (vrátane obchodu so službami a poľnohospodárskymi produktmi), - dokončenie stredomorských trhov s elektrinou a zemným plynom a ich infraštruktúrneho prepojenia.

2 Zóna voľného obchodu Stredomorskej iniciatívy

V Barcelonskej deklarácii (1995) partneri Stredomorskej iniciatívy súhlasili s vytvorením zóny voľného obchodu do roku 2010. Tento cieľ má byť dosiahnutý prostredníctvom asociačných dohôd medzi EÚ a stredomorskými krajinami a vzájomnými dohodami o zóne voľného obchodu medzi stredomorskými krajinami. Turecko podpísalo asociačnú dohodu potvrdzujúcu konečnú fázu colnej únie s EÚ už v roku 1995. Spolu s EZVO (Európske združenie voľného obchodu)⁴ bude táto zóna zahŕňať približne 40 štátov a 600 až 800 mil. spotrebiteľov, čiže jeden z najvýznamnejších svetových obchodných celkov.

Za prípravu a implementáciu asociačných dohôd, ktoré zabezpečujú postupné uvoľňovanie bilaterálnych obchodných vzťahov, je zodpovedná Európska komisia.

⁴ EZVO bolo založené v roku 1959 Dánskom, Nórskom, Portugalskom, Rakúskom, Švajčiarskom (vrátane Lichtenštajnska), Švédskom a Veľkou Britániou. Neskôr pribudol Island a Fínsko sa stalo pridruženým členom. Časť členov postupne prešla do ES/EÚ a dnes sú členmi Island, Lichtenštajnsko a Nórsko.

Stredomorská iniciatíva predpokladá vytvorenie zóny voľného obchodu pre priemyselné tovary a progresívnu liberalizáciu obchodu s poľnohospodárskymi produktmi.

Rokovania o dohodách sa už uzavreli s Tuniskom (1995), Izraelom (1995), Marokom (1996), Jordánskom (1997), Egyptom (2001), Alžírskom (2002), Libanonom (2002) a Sýriou (2004). Dohody s Tuniskom (1998), Marokom (2000), Izraelom (2000), Jordánskom (2002) a Egyptom (2004) už boli aj ratifikované a sú v platnosti. Dohody pokrývajú širokú sféru hospodárskych, sociálnych, kultúrnych a finančných záležitostí vrátane voľného obchodu. Dočasné stredomorské asociačné dohody týkajúce sa obchodných otázok, podpísané s Izraelom (1995), Palestínou (1997) a Libanonom (2003), sú v platnosti.

Na dosiahnutie cieľa Barcelonskej deklarácie, vytvoriť zónu voľného obchodu do roku 2010, nie je dostačujúce uzatvorenie bilaterálnych asociačných dohôd medzi EÚ a stredomorskými partnermi (tzv. „vertikálna“ liberalizácia). Aby sa zvýšil objem ich vzájomného obchodu a maximalizoval potenciál ekonomického rastu regiónu, je potrebné implementovať dohody o voľnom obchode medzi stredomorskými partnermi navzájom. Ide teda o „horizontálnu“ liberalizáciu alebo integráciu juh – juh. EÚ vytvorila fondy na podporu týchto nových väzieb a do roku 2004 investovala do tohto programu približne 1 mld. Eur ročne⁵. Od roku 1995 boli podniknuté viaceré kroky na prehlbenie tejto dimenzie Barcelonskej deklarácie. Ako príklad možno uviesť arabskú úniu Maghreb⁶ založenú vo februári 1989 s cieľom spolupráce v oblasti hospodárskej, zahraničnej, vnútornej a kultúrnej politiky alebo najnovšiu dohodu „Agadir Initiative“ podpísanú vo februári 2004 (ide o regionálnu zónu voľného obchodu medzi Marokom, Tuniskom, Egyptom a Jordánskom).

Vytvorenie zóny voľného obchodu medzi EÚ a Stredomorím má však i svojich odporcov, keďže z krátkodobého hľadiska tieto dohody prinesú len nepatrný prínos pre stredomorský región a hlavným požívateľom výhod bude EÚ. Niektorí ekonómovia ich považujú za krok späť, nakoľko nahradili dohody o spolupráci zo sedemdesiatych rokov, ktoré boli charakterizované nerecipročnými preferenciami zo strany EÚ. Výmenou za otvorenie svojich trhov by však Stredomorské krajiny mali získať ľahší prístup na trhy EÚ a finančnú podporu na financovanie vysokých sociálnych nákladov ekonomickej transformácie. Napríklad liberalizácia obchodu s priemyselnými tovarmi by mohla mať nasledovné následky:

- stratu pracovných miest ako dôsledok otvárania ťažko chránených priemyselných trhov arabských štátov európskym exportérom (napríklad v Maroku sa očakáva, že po otvorení jeho trhu prežije len 30 % miestnych podnikov),
- pokles v príjmoch štátneho rozpočtu po odstránení ciel o 1 až 5 % HDP, čo zasa môže viesť k zníženiu štátnych výdavkov na sociálne programy⁷.

Aby vlády pomohli miestnemu priemyslu zvyknúť si na nové prostredie voľného obchodu, za finančnej podpory EÚ zavádzajú programy zvyšovania konkurencieschopnosti miestnych podnikov. Agropotravinársky priemysel bude jeden z najviac postihnutých liberalizáciou. Aby sa eliminovala strata pracovných miest, vlády by mali mať možnosť selektívnej ochrany priemyselných tovarov a takisto musia vybudovať vhodnú sociálnu sieť, aby ľudia, ktorí stratili prácu, mohli byť rekvafikovaní alebo využiť inú formu pomoci.

⁵ Fawcett, L.: International Relations of the Middle East. Oxford: Oxford University Press 2005

⁶ Maroko, Alžírsko, Tunisko, Mauretánia a Lýbia

⁷ The Euro-Mediterranean Agreements – Partnership or Penury? www.oxfam.org

Ak clá na importy z EÚ klesnú na nulu, v ekonomikách závislých na importoch z EÚ (Libanon, Maroko alebo Tunisko) poklesnú príjmy štátneho rozpočtu až o 5 % HDP. Aby vlády túto stratu kompenzovali, budú musieť zvýšiť daňovú sadzbu alebo daňový základ. Ak straty v príjmoch štátneho rozpočtu nebudú kompenzované domácimi daňami alebo externou pomocou, sociálne výdavky sa budú musieť značne znížiť. Vlády budú taktiež musieť dať pozor na to, aby domáce daňové reformy neboli regresívne, t.j. aby nemali negatívny dopad na chudobných.

Obchod s poľnohospodárskymi produktmi musí byť liberalizovaný veľmi opatrne. V krajinách Stredozemného mora pracuje až 40 % obyvateľstva v poľnohospodárstve, zatiaľ čo v EÚ je to len 5 %. Takmer tri štvrtiny chudobného arabského obyvateľstva žije na vidieku, kde je poľnohospodárstvo jedinou možnosťou prežitia. Navyše v EÚ je poľnohospodárstvo ochraňované celým komplexom opatrení ako sú cenové dotácie, produkčné kvóty, reštrikcie importov a dotácie exportov⁸. Bez špeciálnych privilégií nebudú mať chudobnejšie štáty regiónu možnosť preniknúť na trhy EÚ ani splniť ich hygienické normy. Takisto nebudú schopné konkurovať lacným importom potravín z EÚ, čo povedie k zániku mnohých malých farmárov.

Vlády štátov Stredozemia by si mali na prvé miesto vo svojej národnej politike stanoviť cieľ zníženia chudoby. Musia sa uistiť, že tieto obchodné reformy a ich očakávaný dopad na zamestnanosť, príjmy štátneho rozpočtu a poľnohospodárstvo nepovedie ku zvyšovaniu chudoby.

3 Mierový proces na Blízkom a strednom východe

Pozícia EÚ v blízkovýchodnom mierovom procese bola prvý krát formulovaná v Benátskej deklarácii z roku 1980 a opakovane bola potvrdzovaná na nasledujúcich summitoch. Niektoré z deklarácií a ideí EÚ sú považované za míľniky v tomto mierovom procese:

- Benátska deklarácia z 13. júna 1980 potvrdila právo na existenciu a bezpečnosť všetkých štátov regiónu, vrátane Izraela a spravodlivosť pre všetkých ľudí, ktorí požadujú uznanie práv palestínskeho ľudu.
- V Berlínskej deklarácii z 24. marca 1999 EÚ potvrdila, že je presvedčená, že vytvorenie demokratického a mierového suverénneho palestínskeho štátu by bolo najlepšou zárukou izraelskej bezpečnosti a jeho uznania ako rovnocenného partnera v regióne.
- Sevillská deklarácia z 22. júna 2002 vyjadruje jasne vyjadruje očakávané riešenie konfliktu: riešenie môže byť dosiahnuté len a len rokovaniami. Cieľom by mal byť koniec okupácie a skoré založenie demokratického a mierového suverénneho palestínskeho štátu na základe hraníc z roku 1967. Prijateľné riešenie sa musí nájsť i pre otázku Jeruzaléma a problém palestínskych utečencov.

Cieľmi politiky EÚ v súvislosti s mierovým procesom na Blízkom a Strednom východe sú teda:

- riešenie vytvorenie dvoch samostatných štátov – Izraela a Palestíny,

⁸ Ilustratívny je príklad olivového oleja, ktorý je pre mnohé krajiny Stredomoria významnou exportnou položkou: v roku 2001 podporila EÚ produkciu olivového oleja 2,5 mld. Eur.

- riešenie problémov vo vzťahoch Izrael – Sýria a Izrael – Libanon,
- spravodlivé riešenie problému Jeruzaléma a palestínskych utečencov.

V júni 2000 prijala Európska rada Spoločnú stratégiu pre stredomorský región zaväzujúc sa podporovať úsilie štátov regiónu BSV uzavrieť a následne implementovať mierové dohody. Na základe týchto smerníc a Spoločnej stratégie musí Rada EÚ prijímať potrebné rozhodnutia týkajúce sa tvorby a implementácie Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky. Ku dnešnému dňu prijala spoločné stanoviská, aktivity ako aj rozhodnutia. Príkladom spoločných aktivít je podpora palestínskych volieb v roku 1996.

V roku 1996 vymenovala EÚ Špeciálneho komisára pre Mierový proces na Blízkom východe⁹. Hlavným poslaním tohto mandátu je poskytovať aktívnu podporu aktivitám a iniciatívam, ktoré povedú ku konečnému urovnaniu konfliktu, prispieť k implementácii medzinárodných dohôd, navrhovať možnosti intervencie EÚ, monitorovať aktivity a uľahčiť spoluprácu v bezpečnostných otázkach. Komisia EÚ plne podporuje postavenie EÚ v mierovom procese svojou účasťou v tzv. Kvartete pozostávajúcom z predstaviteľov USA, OSN, Ruska a EÚ. Komisia je takisto zodpovedná za prípravu a implementáciu asistenčných programov pre región BSV. Generálne riaditeľstvo pre vonkajšie vzťahy EÚ je zodpovedné za zostavovanie ročného programu finančnej pomoci. To znamená, určiť priority a prideliť im rozličné rozpočty. Europe Aid potom zostaví finančný plán a riadi projekt od jeho začiatku až po fázu vyhodnotenia jeho úspešnosti. Humanitárnu pomoc má na starosť Úrad humanitárnej pomoci Európskej komisie. Úrad technickej pomoci pre západný breh Jordánu a pásmo Gazy spravuje donorský asistenčný program pre Palestínu.

Európska únia teda v Mierovom procese na Blízkom východe vystupuje ako:

- podporovateľ mieru a prosperity v regióne,
- hlavný donor Palestíny a hospodársky partner Izraela, Sýrie, Libanonu, Jordánska a Egypta,
- kľúčový hráč v procese politických a hospodárskych reforiem v regióne.

Podporovateľ mieru a prosperity v regióne

Úloha EÚ v Mierovom procese na Blízkom východe sa za posledné roky zvýšila. EÚ tu vystupuje ako zmierovateľ, najmä prostredníctvom pravidelných stretnutí s hlavnými aktormi tohto procesu, návštev vysokých predstaviteľov EÚ na Blízkom východe a aktivít vysokého predstaviteľa EÚ Javieru Solana a špeciálneho komisára pre Mierový proces veľvyslanca Marca Otte. Vo všetkých otázkach týkajúcich sa Mierového procesu EÚ spolupracuje s USA. EÚ takisto podporuje regionálny dialóg prostredníctvom Stredomorskej iniciatívy. Hoci ide o dve samostatné aktivity, navzájom sa dopĺňajú. Stredomorská iniciatíva i naďalej zostáva jediným multilaterálnym fórom (okrem OSN), kde sa stretávajú všetky strany konfliktu. Hospodárska, sociálna, kultúra a humanitárna spolupráca v rámci Stredomorskej iniciatívy podporuje integráciu a vzájomné porozumenie medzi štátmi a obyvateľmi regiónu. Okrem toho EÚ podporuje miestne a medzinárodné občianske iniciatívy, ktoré propagujú mier, toleranciu a nenásilie. Jej cieľom je prispieť tak k opätovnému vybudovaniu dôvery vo vnútri spoločnosti i medzi rozdielnymi spoločnosťami navzájom.

Hlavný donor Palestíny a hospodársky partner Izraela, Sýrie, Libanonu, Jordánska a Egypta

EÚ je najväčším donatorom Palestíny. Od vypuknutia druhej intifády v septembri 2000 predstavuje pomoc EÚ určitú kombináciu podpory v núdzi a podpory reformačného procesu. Spolu s Nórskom EÚ spolupredseda stretnutiam medzinárodného donorského mechanizmu,

⁹ Od júla 2003 túto funkciu vykonáva veľvyslanec Marc Otte.

tzv. ad hoc Výboru pre pomoc Palestínčanom. EÚ je takisto zahrnutá do regionálnej skupiny pre organizáciu miestnej donorskej pomoci a humanitárnej pomoci. Bilaterálna hospodárska a finančná spolupráca v rámci programov MEDA Stredomorskej iniciatívy má za cieľ vytvorenie podmienok pre mier, stabilitu a prosperitu regiónu. V súčasnosti je EÚ najväčším obchodným partnerom a hlavným hospodárskym, vedeckým a výskumným partnerom Izraela. Pre Libanon, Sýriu, Jordánsko a Egypt je EÚ hlavným politickým a hospodárskym partnerom.

Kľúčový hráč v procese politických a hospodárskych reforiem v regióne

Európska pomoc Palestíne pri budovaní inštitúcií a v reformačnom procese zohráva významnú úlohu i v Mierovom procese na Blízkom východe. Táto pomoc je nástrojom na dosiahnutie hlavného cieľa – vytvorenie dvoch samostatných štátov Izraela a Palestíny. Ďalším vyjadrením pripravenosti EÚ podporovať palestínske reformačné úsilie je jej vedúca úloha v medzinárodnej pracovnej skupine pre palestínske reformy, ktorá bola založená v roku 2002. Jej cieľom je monitorovať a podporovať implementáciu palestínskych občianskych reforiem a riadiť medzinárodnú donorskú komunitu v jej podpore palestínskeho reformačného programu. Táto skupina je zložená z USA, EÚ, Ruskej federácie, OSN, Nórska, Japonska, Kanady, Svetovej banky a Medzinárodného menového fondu. Každodenné aktivity tejto skupiny sú realizované prostredníctvom siedmich miestnych skupín na podporu reforiem pre nasledovné oblasti: voľby, financie, právny systém, legislatíva, trhové hospodárstvo, vláda, verejná správa a občianske reformy.

EÚ je teda pevne presvedčená o potrebe vytvorenia dvoch samostatných štátov Izraela a Palestíny, ktoré budú bok po boku žiť v mieri a bezpečí. A preto bude i naďalej, v spolupráci s Izraelom a Palestínou ako i medzinárodnými partnermi, pokračovať v snahe o vyriešenie súčasného konfliktu na Blízkom východe presadzovaním tolerance a rešpektovania demokracie a ľudských práv.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. Fawcett, L.: *International Relations of the Middle East*. Oxford: Oxford University Press 2005
2. Lysák, L.: *Medzinárodné organizácie*. Bratislava: Ekonóm 2001
3. Visions for a Shared Future. World Economic Forum 2003
4. Survey of Economic and Social Developments in the ESCWA Region. New York: U.N. 2005
5. www.europa.eu.int
6. www.euromedi.org - The European Union and the Mediterranean
7. www.oxfam.org.uk - The Euro-Mediterranean Agreements – Partnership or Penury? Oxfam International
8. www.foreign.gov.sk

KONTAKT

Ing. Katarína Havlová
Newton IT
khavlova@newtonit.sk

ABSTRAKT

Humanitárna intervencia NATO v Kosove je stále diskutovanou a značne kontroverznou. Zdvihla vlnu rôznych názorov a rozvírila mnohé debaty, a ešte aj dodnes je predmetom otázok týkajúcich sa oprávnenosti, akcie ako aj jej precedентného efektu v medzinárodnom práve, keďže došlo k morálnej dileme medzi medzinárodným právom zakazujúcim použitie sily a snahou zastaviť hrubé porušovanie ľudských práv.

Medzinárodná komunita smeruje k tvorbe silnejšieho medzinárodného práva v oblasti ochrany ľudských práv, vrátane posilnenie prostriedkov a ochrany pred násilím. Napriek tomu nejestvuje doposiaľ žiadny legálny súhlas na humanitárnu intervenciu, ktorý by obchádzal Chartu OSN a súhlas zo strany Bezpečnostnej rady OSN. Operácia NATO v Kosove okrem toho nesie v sebe aj veľmi zložitý morálny podtext, ktorý demonštruje skutočne komplikovanú podstatu doktríny humanitárnej intervencie.

Môžeme teda humanitárnu intervenciu NATO v Kosove považovať za výsledok minulých postupov juhoslovanskej strany voči etnickým Albáncom v Kosove, spojenú s rizikom budúceho konfliktu s možnosťou jeho eskalácie a rozšírenia do celého Balkánskeho regiónu. Napriek tomu, že intervencia v Kosove má dodnes veľa zástancov, ktorí ju považujú za oprávnenú, predstavuje pre medzinárodnú komunitu veľmi zložitý precedens. A možno práve udalosti v Kosove budú tým prvým stimulom pri tvorbe nových noriem medzinárodného práva.

ABSTRACT

The humanitarian intervention of the NATO in Kosovo is still often discussed and considered as controversial. It raised many questions and until present times it is a subject of many debates concerning its legality. This intervention is also regarded as a precedent in the international law, mainly because of the moral dilemma between the rule of none use of force and the effort to stop violation of human rights.

The international community is heading to the strengthening of international law in the field of human rights, especially concerning the protection against violence. But still there is no legal approval to humanitarian interventions, which would by pass the UN Charter. The NATO operation in Kosovo has beside these controversies also a deep moral background, which shows us the complicated nature of humanitarian interventions.

The humanitarian intervention of the NATO in Koso might be considered as a result of past steps of Yugoslavia against ethnic Albanians which is directly linked to the risk of future conflicts and to the possibility to their escalation to the whole Balkan region. Nevertheless, the humanitarian intervention in Kosovo still also has many supporters, but it remains to be a very difficult precedent to the international community. But maybe this precedent will stimulate the creation of new norms of international law.

Úvod

Región Kosova bol osídlený Ilýrskymi kmeňmi už v Dobe bronzovej. V tom čase, bolo územie Kosova nazývané Dardania a obývané Ilýrskym kmeňom s tým istým menom. Juh Kosova patril Macedónsku už od čias vlády Alexandra Macedónskeho v 4. storočí pred

Kristom. Územie patriace Ilýrom bolo neskôr súčasťou Rímskeho impéria pod vládou cisára Augusta. V roku 395 pred n.l. sa územie Kosova dostalo pod správu Východorímskej ríše.

Slovania prišli na teritórium dnešného Kosova v 6.-7. storočí. Kresťanstvo prijali v 7.-9. storočí. Centrom Slovanov sa stala oblasť Rascia s mestom Dostinik. V 9. storočí bolo Kosovo pod nadvládou cárskeho Bulharska, no v 10. storočí sa Srbom podarilo ovládnuť časť Kosova, Metohiju.

V roku 1217 vzniklo Srbské kráľovstvo a v roku 1219 Srbská ortodoxná cirkev. V nasledujúcich storočiach sa Kosovo stalo hlavným srbským politickým centrom. Kráľovstvo sa stalo Srbskou ríšou v roku 1345. V roku 1389 invázia Osmanskej ríše prebrala nadvládu nad územím Kosova a začala sa tak postupná islamizácia územia. Na územie Kosova prišlo v tom období veľké množstvo prisťahovalcov z Turecka a Albánska, ktorí v značnej miere splynuli s pôvodným srbským kresťanským obyvateľstvom.

Po skončení Srbsko – Tureckej vojny v rokoch 1876-1877 pripadli mestá Priština a Mitrovica Srbom, no ostatná časť Kosova ostala pod nadvládou Osmanskej ríše. V roku 1878 vznikla v meste Prizen Prizenská liga, založená Albáncami žijúcimi v Kosove, ktorí požadovali zamedzenie rozdelenia územia obývaného Albáncami medzi okolité krajiny. Liga bola silne podporovaná aj Osmanským sultánom, pretože bola v súlade s pan-islamskou ideológiou zjednotenia.

V roku 1908 sa posilnilo turecké centralistické hnutie, ktoré bolo proti akejkoľvek autonómii kosovských Albáncov. V roku 1910 preto vypuklo Albánske povstanie v Prištine, ktoré trvalo až do leta 1911.

Počas Balkánskej vojny pripadlo Kosovo Srbskému kráľovstvu a časť Metohija kráľovstvu Čierna Hora. Srbská nadvláda nad Kosovom spôsobila značný príliv Srbov do pred tým albanizovaného Kosova.

Počas 1. svetovej vojny bolo Kosovo okupované Bulharskom a Rakúskom – Uhorskom. Po 1. decembri roku 1918 bola srbská časť Kosova pripojená k Čiernej Hore a neskôr k Srbskému kráľovstvu, ktoré sa po skončení 1. svetovej vojny transformovalo na Kráľovstvo Srbska, Chorvátska a Slovinska.¹

Srbi ako aj Albánci považovali Kosovo za ich historický priestor. Pre Srbov je Kosovo súčasť ich historického dedičstva. Pre Albáncov je Kosovo rodisko ich predkov, Ilýrov a je kolískou albánskej národnosti a kultúry.

Napätie medzi týmito dvomi komunitami bolo citeľné počas celého 20. storočia a príležitostne vzplanulo do násilností, najmä počas Balkánskej vojny (1912-1913), 1. svetovej vojny a 2. svetovej vojny. Komunistický režim Josipa Broza Tita systematicky potlačoval národné cítenie v celej Juhoslávii a snažil sa tým o vznik Juhoslovanskej národnosti, ktorá by bola nadradená ostatným pôvodným národnostiam².

Avšak najmä sila Srbska, najväčšej a najľudnatejšej republiky bola zmiernená vznikom autonómnej vlády v provincii Vojvodina, ležiacej severne od Srbska a vznikom Kosova na juhu Srbska. Hranice Kosova neboli úplne totožné s albánskym osídlením tohto územia. Veľká skupina etických Albáncov patrila teraz do Macedónska a Čiernej hory a tak sever Kosova ostal vo veľkej miere etnicky srbský. Po roku 1945 však väčšinu obyvateľstva v Kosove tvorili etnickí Albánci³.

Formálna autonómia Kosova, ktorá bola zriadená juhoslovanskou ústavou v roku 1945 v skutočnosti neznamenala veľa. Titova tajná polícia už v zárodku dusila akékoľvek nacionalistické hlasy. Hrozba separatizmu bola v tom čase skutočne minimálna, a hlasy

¹ Mbretëria Serbe,Kroate,Slovene po albánsky a Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca po srbsky.

² Barkawi, T.:Globalization and War. Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Lanham, 2006.

³ Charney, I.J.: Anticipatory Humanitarian Intervention in Kosovo. In: The Vanderbilt Journal of Transnational Law, Vanderbilt University Law School, Nashville, 1999. s 1231.

volajúce po zjednotení s Albánskom boli politicky bez váhy⁴. V tom čase Adem Demaci⁵ založil Revolučné hnutie albánskej jednoty, ktoré neskôr vytvorilo jadro Kosovskej strany oslobodenia. Demaci, ktorý už v tom čase publikoval články vyzývajúce Albáncov na odpor proti Srbom bol preto v roku 1964 uväznený tak, ako aj mnoho jeho podporovateľov.

Juhoslávia prešla obdobím hospodárskej a politickej krízy, keď bol v roku 1968 vládou zahájený program ekonomických reforiem. Tieto reformy však žiaľ v skutočnosti viedli skôr k prehĺbeniu hospodárskych rozdielov medzi vyspelejším severom a zaostalým juhom krajiny. Zhoršujúca sa ekonomická situácia viedla k nespokojnosti obyvateľstva. Študentské demonštrácie, ktoré v júni roku 1968 zachvátili Belehrad sa v novembri toho istého roku postupne rozšírili aj do Kosova, ale boli účinne potlačené bezpečnostnými zložkami. Niektoré požiadavky, ktoré boli počas demonštrácií formulované však boli zo strany Tita vypočuté. Jednalo sa najmä o otázku podpory albánskeho jazyka a zrealnenie zastúpenia Albáncov v štátnych štruktúrach Srbska, ako aj celej federácie.

Následne, v roku 1970 bola založená Prištinská univerzita, ktorá dovtedy fungovala len ako odnož belehradskej univerzity. Albanizácia Kosova napriek vzniku vzdelávacích zariadení vyučujúcich v albánskom jazyku bola značne spomalená a to najmä vďaka skutočnosti, že jestvoval nedostatok edukačných materiálov v albánčine a bola potrebná dohoda so samotným Albánskom, aby do Kosova dodávalo učebnice a ostatné výučbové materiály⁶.

V roku 1974 bol politický status Kosova ústavou znova rozšírený. Spolu s Vojvodinou Kosovo získalo miesto vo federálnych inštitúciách a bola zriadená aj vlastná polícia, národná banka a senát. Politickú silu samozrejme reprezentovala komunistická strana, no aj tá bola reprezentovaná väčšinou etnickými Albáncami⁷.

Situácia sa však mala zmeniť. Titova smrť 4. mája 1980 prišla v čase zjavej politickej nestability, ekonomického úpadku a nacionalistického nepokoja. Prvým nepokojom, ktorý vypukol v kosovskom hlavnom meste Priština bol v marci 1981. Albánski študenti začali protestovať proti nevhodnej strave v školskej jedálni v Prištinskej univerzite. Táto navonok triviálna roztržka veľmi rýchlo eskalovala a rozšírila sa do celého Kosova a vyústila do národnej revolty sprevádzanej mnohými demonštráciami v kosovských mestách. Tu však už protestujúci žiadali, aby sa Kosovo stalo rovnoprávnou, siedmou zväzovou republikou Juhoslávie. Takáto požiadavka ale bola politicky neakceptovateľná pre Srbsko a Macedóniu. Niektorí Srbi (a pravdepodobne aj niektorí albánski nacionalisti) videli požiadavku na rovnoprávne Kosovo ako vstupnú bránu pre veľké Albánsko, ktoré by mohlo pohltiť aj určitú časť Čiernej Hory, Macedónsko a samozrejme Kosovo.

Počas následných nepokojov bolo zabitých 11 ľudí, ale neoficiálne sa hovorí až o tisícich. 4 200 ľudí bolo zatknutých a neskôr uväznených počas policajnej akcie na potlačenie demonštrácií.

Počas 80. rokov bolo v Kosove nasadených mnoho príslušníkov tajnej polície a podľa neoficiálnych odhadov bolo v tej dobe zadržaných a vypočúvaných viac ako 580 000 obyvateľov Kosova⁸. Mnohí z nich prišli o prácu alebo museli zanechať štúdium. Vina bola samozrejme pripisovaná jednoznačne Srbom.

⁴ Tamtiež. s 1231.

⁵ V súčasnosti je prezidentom Rady na ochranu ľudských práv a slobôd v Kosove.

⁶ Drake, M.: *Problematics of Military Power: Government, Discipline and the Subject of Violence*. Frank Cass Edition, London, 2001.

⁷ Charney, I.J.: *Anticipatory Humanitarian Intervention in Kosovo*. In: *The Vanderbilt Journal of Transnational Law*, Vanderbilt University Law School, Nashville, 1999. s 1231.

⁸ Charney, I.J.: *Anticipatory Humanitarian Intervention in Kosovo*. In: *The Vanderbilt Journal of Transnational Law*, Vanderbilt University Law School, Nashville, 1999. s 1232.

Napätie medzi Srbmi a Albáncami sa opäť začalo postupne vyostrovať. V roku 1969 dostala srbská ortodoxná cirkev nariadenie vykonať analýzu náboženských problémov v Kosove s cieľom vyvíjať tlak na vládu v Belehrade zintenzívniť ochranu ortodoxných Srbov v Kosove. Vo februári 1982 doručila skupina ortodoxných kňazov petíciu srbskému ortodoxnému biskupovi s otázkou, prečo cirkev nepodniká kroky na ochranu proti znesväcovaniu posvätných miest v Kosove. Takáto petícia samozrejme pritiahla na seba pozornosť aj v samotnom Belehrade. V médiách sa čoraz častejšie začali objavovať správy, ktoré hovorili o perzekúcii Srbov v Kosove, a niektoré dokonca o genocíde páchanej na ortodoxných Srboch zo strany Albáncov. Tieto správy však neboli pravdivé⁹.

Sčítanie ľudu v Juhoslávii nepotvrdilo správy o masovom odchode Srbov z územia Kosova. Pravdou síce je, že počas 2. svetovej vojny Kosovo opustilo veľa Srbov a Čiernohorcov, ale v období od skončenia vojny až po 1990 bola srbská populácia v Kosove relatívne stabilná a pohybovala sa medzi 200 000 až 260 000 obyvateľmi. Percentuálne však môžeme vidieť dosť výraznú zmenu. Kým v roku 1948 bolo v Kosove 27,5% Srbov, v roku 1981 to bolo už len 13,9% a v roku 1991 už len 10,9%. Príčinou tohto poklesu bola pravdepodobne extrémne vysoká pôrodnosť u albánskeho obyvateľstva.

Ďalším z faktorov, ktorý negatívne vplýval na vývoj v Kosove bola aj rapidne sa zhoršujúca ekonomická situácia. Srbi mali čoraz ťažšie nájsť zamestnanie, pretože etnickí albánski zamestnávateľia uprednostňovali Albáncov, no bez tak možností zamestnať sa bolo veľmi málo. Kosovo sa stalo jednoznačne najchudobnejšou časťou Juhoslávie. V roku 1979 predstavoval HDP per capita Kosova 795 USD, čo je v prudkom kontraste s vtedajším celonárodným priemerom 2 635 USD (Slovinsko 5 315 USD).

Chudoba a zlá ekonomická situácia v Kosove sa stala predmetom politických debát nielen v Srbsku, ale aj v celej Juhoslávii. Napriek povinnosti ostatných zväzových republík prispievať do Fondu solidarity pre zaostalý juh krajiny, nepriniesla táto pomoc žiadne výrazné pozitívne zmeny pre Kosovo. Jednou z príčin bola aj korupcia medzi vysokými vládnymi predstaviteľmi¹⁰.

Nárast nacionalistických tendencií v Kosove medzi prevažne ortodoxnými kresťanskými Srbmi a moslimskými Albáncami viedol k mnohým, nie síce veľmi závažným konfliktom, no v dusnej atmosfére náboženskej neznášanlivosti sa tieto, čo aj menej závažné roztržky dostávali do pozície vážnych problémov.

V júni 1985 začalo 16 členov Srbskej akadémie vied a umenia pracovať na dokumente, ktorý sa v roku 1986 dostal na verejnosť a vyvolal značné kontroverzie. Bol zameraný na analýzu politických problémov Srbov v Juhoslávii a poukazoval na Titovu snahu o zvyšovanie vplyvu Srbov v krajine¹¹.

Tento dokument nazvaný SANU Memorandum vyvolal veľké ohlasy v Kosove, pretože okrem iného uvádzal, že kosovski Srbi museli podstúpiť fyzickú, politickú, právnu a kultúrnu genocídu už od roku 1981. Ďalej memorandum uvádzalo, že vyhlásenie nového statusu Kosova v rámci Juhoslávie v roku 1986 bolo najhoršou historickou porážkou Srbov od roku 1804, kedy sa vymanili spod nadvlády Osmanskej ríše. Autori v dokumente tiež uviedli, že Kosovo opustilo viac ako 200 000 Srbov počas posledných 20 rokov a varovali, že v Kosove v blízkej budúcnosti neostane žiaden Srb. Autori dokumentu navrhli aj riešenie problému, a to prostredníctvom nastolenia bezpečnosti a zavedenia rovnosti v Kosove a

⁹ Tamtiež . s 1233.

¹⁰ Drake, M.: *Problematics of Military Power: Government, Discipline and the Subject of Violence*. Frank Cass Edition, London, 2001.

¹¹ Charney, I.J.: *Anticipatory Humanitarian Intervention in Kosovo*. In: *The Vanderbilt Journal of Transnational Law*, Vanderbilt University Law School, Nashville, 1999. s 1233.

v Metohiji¹² sa majú vytvoriť také podmienky, aby sa srbské obyvateľstvo mohlo bez obáv vrátiť. Vyzývali tiež k aktívnemu postoju Srbska k tomuto problému.

SANU Memorandum teda prinieslo veľa rozporuplných názorov. Albánci ho chápali ako výzvu pre Srbov na nastolenie nadvlády na lokálnej úrovni. Ostatné národy v Juhoslávii – Chorváti a Slovinci zase videli hrozbu vo výzve na zvýšenie asertivity Srbov. A Srbi samotní boli v postoji k dokumentu nejednotní. Mnohí s dokumentom súhlasili, no komunisti SANU Memorandum tvrdo napadli. Jedným z tých, ktorí tvrdo odmietli SANU Memorandum bol aj predstaviteľ Srbskej komunistckej strany Slobodan Milošević¹³.

Udalosti následne nabrali rýchly zvrät. V marci 1989 Milošević vyhlásil „anti – byrokratickú revolúciu“ v Kosove a Vojvodine, pričom okresal autonómiu Kosova aj Vojvodiny a ustanovil zákaz nočného vychádzania a výnimočný stav v Kosove počas demonštrácií, ktoré si vyžiadali 24 obetí na životoch. Milošević a jeho vláda vyhlásili, že uvedené opatrenia boli potrebné na ochranu Srbov v Kosove pred albánskou väčšinou.

Milošević v roku 1990 úplne zrušil autonómiu Kosova, ako aj Vojvodiny. 5. júla 1990 prebehlo v Srbsku a Kosove referendum o ústavných zmenách, ktoré bolo úspešné pre Srbov, čo predstavovalo drastické zmeny v Kosove.

Ústavné práva, ktoré boli v referende Kosovu odňaté, sprevádzalo aj zrušenie mnohých politických inštitúcií. Keďže väčšina kosovského priemyslu bola v rukách štátu, nastali masívne zmeny aj na vedúcich pozíciách priemyselnej výroby. Vedenie podnikov bolo nútené podpísať lojalitu Srbsku. V tom čase prišlo o zamestnanie v Kosove približne 115 000 etnických Albáncov.

Albánska kultúrna autonómia bola tiež značne potláčaná. Jediné noviny, vychádzajúce v albánčine Rilindja boli zrušené, rovnako ako aj televízia a vysielanie v rádiu po albánsky. Celkové používanie albánskeho jazyka bolo značne obmedzované. Prištinská univerzita, ktorá bola dovtedy považovaná za Mekku albánskeho nacionalizmu v Kosove bola nútená prepustiť 800 pedagógov a 23 000 študentom bola pozastavená možnosť študovať. Kosovská polícia bola nahradená 40 000 príslušníkmi srbskej polície. Bieda a nezamestnanosť v Kosove naberali katastrofické rozmery, keď viac ako 80% celkového práceschopného obyvateľstva bola nezamestnaná. Mnoho ľudí sa v tom období rozhodlo hľadať si prácu v zahraničí, a to najmä v Nemecku¹⁴.

Dominantnou politickou stranou sa v Kosove stala Demokratická liga Kosova pod vedením spisovateľa Ibrahima Rugovu. Rugova nesúhlasil s ozbrojeným odporom voči Srbsku, pretože nepomer síl by bol v takomto prípade značný a viedol by ku zbytočnému krviprelievaniu. Vyzval Albáncov na bojkot proti Srbom tým, že sa nezúčastnia na voľbách a nenastúpia do povinnej vojenskej služby. Čo však bolo najzávažnejšie opatrenie, Rugova vyzval k neplateniu daní a odvodov štátu. Vyzýval tiež v vzniku paralelných albánskych škôl, kliník a nemocníc. V septembri 1991 tieňová vláda Kosova zorganizovala referendum o nezávislosti Kosova. Napriek prekážkam kladeným proti referendu zo srbskej strany, bolo referendum úspešné a takmer 1 milión ľudí hlasovalo za nezávislosť Kosova (98%). V máji 1992 druhé referendum zvolilo Ibrahima Rugovu za prezidenta Kosova. Srbská vláda vyhlásila obe referendá za nelegálne, a teda neplatné.

Politika pasívneho odporu Ibrahima Rugovu bola úspešná na udržanie mierovej situácie v Kosove počas vojny v Slovinsku, Chorvátsku a Bosne na začiatku 90-tych rokov. Napriek tomu však krvavé boje vyvolali značný nepokoj aj v Kosove. Daytonské dohody z roku 1995 sa netýkali Kosova samotného a Rugova sa preto obrátil na OSN a požiadal o vyslanie mierových síl do Kosova. Nestalo sa ale tak. Navyše ďalšou hrozbou sa stal

¹² Po albánsky nazývaná aj Rrafshi i Dukagjinit leží na juhozápade Kosova.

¹³ Charney, I.J.: Anticipatory Humanitarian Intervention in Kosovo. In: The Vanderbilt Journal of Transnational Law, Vanderbilt University Law School, Nashville, 1999. s 1234.

¹⁴ Hopkins, A.G.: Globalization in World History. Pimlico, London, 2002.

samotný Slobodan Milošević, ktorý bol zvolený za prezidenta Juhoslávie, vtedy pozostávajúcej zo Srbska a Čiernej Hory.

22. apríla 1996 prebehli štyri simultánne útoky na civilné srbské obyvateľstvo v Kosove, čo viedlo k dramatickej zmene situácie. Dovtedy neznáma organizácia pod menom Kosovská oslobodenecká armáda, zložená prevažne z radikálnych Albáncov pochádzajúcich prevažne z oblasti Drenica na západe Kosova, bola považovaná za páchatel'ov útokov na srbských civilistov.

Veľká časť Albáncov považovala Kosovskú oslobodeneckú armádu za spravodlivých bojovníkov proti srbskej nadvláde, kým srbská vláda ich nazývala teroristami. Albánci žijúci v zahraničí sa rozhodli podporovať Kosovskú oslobodeneckú armádu zbraňami ako aj finančne. Bujar Bukoshi, tieňový predseda vlády žijúci v exile vo Švajčiarsku vytvoril skupinu nazvanú Ozbroyené sily republiky Kosovo¹⁵, ktorú však v roku 1998 pohltila Kosovská oslobodenecká armáda.

Reakcia zahraničia na dianie v Kosove bola značne protichodná. Zvláštny predstaviteľ USA v Juhoslávii Robert Gelbard vyhlásil Kosovskú oslobodeneckú armádu za teroristov, no ani USA a ani iné mocnosti vo svete nepodnikli žiadne kroky na zastavenie dodávok zbraní alebo toku financií do Kosova. Všeobecne sa predpokladalo, že Daytonské dohody urovnali srbskú nočnú moru v podobe Kosova, a nebola preto politická vôľa v medzinárodnej komunite znova otvárať problém v Juhoslávii. V januári 1997 bola Kontaktná skupina pozostávajúca zo 6 štátov (USA, Veľká Británia, Francúzsko, Nemecko, Taliansko, Rusko) ustanovená koordinovať medzinárodnú politiku týkajúcu sa Kosova. Skupina však nepodnikla žiadne významné kroky na zamedzenie narastajúceho násilia.

V roku 1997 sa situácia rapídne zhoršila po tom, čo bol zvrhnutý albánsky prezident Sali Berisha. Došlo k niekoľkým ozbrojeným prepadom vojenských skladov v Albánsku, pričom väčšina vojenského materiálu skončila na západe Kosova ako arzenál Kosovskej oslobodeneckej armády. Proti Kosovskej oslobodeneckej armáde bola nasadená srbská polícia a postupne sa ozbrojený konflikt rozvíjal ďalej. Srbská polícia, známa svojou brutalitou začala rozsiahle represálie a krvavé útoky v Kosove.

V lete 1998 ozbrojený konflikt spôsobil smrť niekoľko stovkám osôb, a prinútil 300 000 etnických Albáncov opustiť svoje domovy¹⁶. Prúdy utečencov sa dostali najmä do Macedónska a narušili tak krehkú stabilitu krajiny. Takáto situácia predstavovala katastrofickú strategickú dilemu pre NATO a Európsku úniu. Ak by došlo k vypuknutiu občianskej vojny medzi Slovanmi žijúcimi v Macedónsku a Albáncami prúdiacimi z Kosova ohrozovala by sa tak stabilita aj v susedných krajinách – Srbsku, Albánsku, Grécku a Bulharsku. Situácia bola o to zložitejšia, že všetky štyri susediace krajiny mali nedoriešené teritoriálne otázky s Macedónskom. Do hry vstúpilo aj Turecko, ktoré oficiálne deklarovalo podporu Albáncom. Eskalácia ozbrojeného konfliktu v Kosove tak predstavovala nesmierne riziko pre celý južný Balkán a vyvolávala obavy v NATO, ako aj v EÚ. NATO, EÚ, OBSE a USA sa zhodli na skutočnosti, že niečo je treba podniknúť na zabránenie eskalácie konfliktu mimo územia Kosova.

Medzinárodná komunita sa nevel'mi úspešne pokúšala presvedčiť Srbov zastaviť kruté boje a presvedčiť Miloševiča, aby povolil vstup mierových síl NATO do Kosova. V októbri 1998 Srbsko povolilo vstup veľkému kontingentu mierových monitorovacích zložiek OBSE do Kosova.

Útoky Kosovskej oslobodeneckej armády a srbské represálie pokračovali aj počas zimy 1998/1999 a kulminovali 15. januára 1999 v incidente v Račaku. Incident bol okamžite (ešte pred oficiálnym vyšetrovaním) označený zo strany Bezpečnostnej rady OSN a západných

¹⁵ Ozbroyené sily republiky Kosovo pôsobili najmä na západe Kosova v oblasti Drenica a mali približne 3 000 členov.

¹⁶ <http://www.unmikonline.org/>

krajín ako masaker, ktorý sa neskôr stal východiskom pre rozsiahly súdny proces so Slobodanom Miloševićom a jeho prívržencami. Detaily toho, čo sa udialo v Račaku ostávajú však dodnes značne nejasné.

NATO sa uznieslo, že konflikt v Kosove môže byť vyriešený len nasadením ozbrojených mierových zložiek a 30. januára 1999 zahájilo preto rozsiahle diplomatické rokovania:

- NATO oznámilo, že je pripravené podniknúť ozbrojené nálety na ciele v Juhoslávii s cieľom vyhovieť požiadavkám medzinárodnej komunity a dosiahnuť politické urovnanie sporu. Bol to značný zastrašujúci manéver voči Miloševićovi, no zároveň obsahoval aj posolstvo pre kosovských Albáncov, a to najmä pre albánske ozbrojené sily v Kosove;
- Kontaktná skupina vypracovala plán pod názvom Status Quo Plus, ktorý mal nastoliť autonómiu Kosova v Srbsku v podobe spred roku 1990 a zaviesť dohľad nad demokratizáciou za pomoci medzinárodných organizácií. Vyzvala taktiež na mierovú konferenciu, ktorá sa uskutočnila vo februári 1999 v Château de Rambouillet pri Paríži.

6. februára 1999 sa teda začali mierové rokovania a viedol ich generálny sekretár NATO Javier Solana. Predpokladalo sa, že mierové rozhovory sa skončia 19. februára, no v skutočnosti sa pokračovalo až do 19. marca, žiaľ bezúspešne. Podľa NATO srbská strana neprišla do Rambouillet so skutočným cieľom dosiahnuť dohodu. Naopak albánska strana súhlasila s návrhom NATO. Na rokovaníach dokonca nebol prítomný ani Slobodan Milošević, ale srbská strana bola zastúpená Milanom Milutinovićom. Bol to navonok ďalší znak, že Srbi nemajú vážny záujem o riešenie situácie¹⁷.

Kľúčovým problémom zlyhania mierových rozhovorov boli nasledujúce body:

- Albánci neboli ochotní akceptovať návrh, aby sa Kosovo stalo súčasťou Srbska;
- Srbi nemali záujem na nastolení autonómie Kosova spred 1990 a odmietali akúkoľvek medzinárodnú účasť na riadení Kosova.

18. marca 1999 podpísala albánska, britská a americká delegácia takzvané Dohody z Rambouillet, no ruská a srbská delegácia to odmietla. Podľa dohody malo NATO spravovať Kosovo ako autonómnu provinciu v rámci Juhoslávie. NATO malo umiestniť 30 000 vojakov do Kosova a malo mať neobmedzené právo na vstup na Juhoslovanské teritórium, a zároveň byť vyňaté spod juhoslovanskej jurisdikcie.

Samozrejme srbská strana s takýmito ustanoveniami nesúhlasila a predložila úplne zmenené znenie dohody, s ktorým dokonca ani Rusi, tradiční spojenci Srbov, nesúhlasili. Srbská strana si dovoľila vylúčiť z dohody dokonca aj paragrafy, hovoriace o humanitárnej pomoci zo strany medzinárodných organizácií, a vylúčila pasáže hovoriace o medzinárodnom dohľade. Zároveň si musela byť vedomá, že takáto okresaná verzia nebude zďaleka akceptovateľná Albáncami a ani Kontaktnou skupinou. Zdalo sa, že Milošević považoval vyhrážku NATO za bluf a nevenoval jej dostatočnú pozornosť. A zdalo sa tiež, že Milošević kalkuloval, že môže stratiť oveľa viac v procese tvorby mieru ako vo vojne¹⁸.

Text dohody, ktorú Srbi odmietli, hovoril aj o privatizácii všetkých štátom vlastnených priemyselných podnikov, čo by viedlo ku strate ekonomickej sily Srbska v Kosove. Tu

¹⁷ Charney, I.J.: Anticipatory Humanitarian Intervention in Kosovo. In: The Vanderbilt Journal of Transnational Law, Vanderbilt University Law School, Nashville, 1999. s 1240

¹⁸ Tamtiež. s 1240.

považujeme za potrebné spomenúť, že počas náletov NATO bolo 372 priemyselných výrobných podnikov zbombardovaných (mnohé bez akéhokoľvek vojenského významu), ale priemyselná výroba, ktorá bola v rukách súkromníkov ostala nedotknutá.

Situácia nabrala rýchle obrátky po neúspechu mierových rozhovorov v Rambouillet. Medzinárodné monitorovacie zložky OBSE boli 22. marca 1999 stiahnuté z dôvodu obáv o životy vzhľadom na hrozbu bombardovaním zo strany NATO. 23. marca srbská vláda akceptovala princíp autonómie pre Kosovo. Mala však stále výhrady k tej časti dohody, ktorá hovorila o vojenských opatreniach, ktoré označila ako okupáciu zo strany NATO. Nasledujúci deň, 24. marca 1999 začalo NATO s bombardovaním.

NATO začalo vzdušné nálety 24. marca 1999 ktoré trvali do 10. júna 1999. Bolo do nich zapojených 1 000 bombardérov, ktoré leteli zo základní prevažne v Taliansku. USA boli dominantným odporcom Srbov, no aj ostatné členské krajiny NATO boli určitým spôsobom zapojené do útokov (aj Grécko, napriek tomu, že sa v krajine konali verejné protesty proti intervencii). V prvých 10 týždňoch podniklo NATO viac ako 38 000 náletov. Napríklad pre nemeckú Luftwaffe to bola prvá vojenská operácia od skončenia 2. svetovej vojny.

NATO však značne podcenilo Miloševičovu silu odporovať. Nikto si nemyslel, že nálety budú trvať dlhšie ako niekoľko dní. Nálety ale mali katastrofálne následky pre civilné obyvateľstvo. Srbská strana pritvrdila už aj tak neľudské metódy v zachádzaní s miestnym obyvateľstvom, a z Kosova masovo utieklo 300 000 etnických Albáncov do Albánska a susedného Macedónska. V apríli 1999 podľa správy OSN ostalo bez domovov viac ako 850 000 ľudí¹⁹.

Práve obrovský exodus z Kosova vyvolal značnú kontroverziu. Pre jednu stranu boli masy utečencov potvrdením neľudských praktík a genocídy páchanej na kosovskom obyvateľstve, ktorý stal sa základom pre neskorší súdny proces s vojnovými zločincami bývalej Juhoslávie. Pre druhých bol zase exodus spôsobený strachom z náletov NATO a z paniky, ktorá sa šírila medzi miestnym obyvateľstvom. Ďalšie vysvetlenie pre masový odchod kosovských Albáncov bola kampaň Kosovskej oslobodeneckej armády, ktorá podľa niektorých zdrojov nabádala Albáncov k úteku²⁰. Masívne odsuny obyvateľstva sa udiali v Prištine na konci marca 1999, kedy niekoľko tisíc obyvateľov bolo dopravených vlakmi na Macedónske hranice. V iných mestách boli obyvatelia vyvražďovaní a dediny systematicky vypaľované²¹.

Nemecký minister zahraničných vecí Joschka Fischer obvinil Srbov z masového útoku kosovského obyvateľstva. OSN zase pokladala za príčinu masového exodu etické čistky zo strany Srbov. Podľa Americkej asociácie pre rozvoj vedy, ktorá vykonala rozsiahlu štúdiu o príčinách exodu z Kosova došla k záverom, že hlavný faktor, ktorý vplýval na prúdy utečencov boli operácie srbskej armády v Kosove a operácia NATO mala na presun obyvateľstva len minimálny vplyv²².

Predpokladá sa, že Slobodan Milošević sledoval etnickými čistkami v Kosove posilnenie srbskej moci tým, že pôvodné obyvateľstvo plánoval nahradiť Srbmi, ktorí utiekli z Bosny alebo z Chorvátska. Tak by postupne došlo k srbizácii Kosova a k upevneniu moci Srbska²³.

Množstvo utečencov predstavovalo pre Európu vážny problém. Jednalo sa vlastne už o druhú vlnu utečencov z Balkánu, keďže prvá vlna prebehla počas vojny v Chorvátsku a Bosne. Ďalší príliv utečencov by mohol viesť k značnej destabilizácii situácie v juhovýchodnej Európe. Musíme si uvedomiť, že kríza v Kosove nebola prvoradým cieľom na

¹⁹ Charney, I.J.: Anticipatory Humanitarian Intervention in Kosovo. In: The Vanderbilt Journal of Transnational Law, Vanderbilt University Law School, Nashville, 1999. s 1241.

²⁰ Tamtiež. s 1241.

²¹ www.hrw.org

²² www.aaas.org

²³ Hopkins, A.G.: Globalization in World History. Pimlico, London, 2002.

riešenie zo strany NATO, ale masívne prúdy utečencov ju takou spravili. Na druhej strane predstavovali utečenci akési morálne zdôvodnenie pre NATO, ktoré kládlo srbské etické čistky za príčinu masového pohybu osôb.

Vojenské operácie NATO pokračovali detailnými náletmi na jednotlivé srbské ciele, no aj strategickým plošným bombardovaním. Cieľmi sa stali mosty cez Dunaj, továrne, elektrárne, telekomunikačné zariadenia, zničené bolo sídlo politickej strany, ktorú viedla manželka Slobodana Miloševića – Juhoslovanskí ľavičiari. Pre mnohých však práve takéto ciele predstavovali porušenie humanitárneho práva a to najmä Ženevských dohovorov. NATO samozrejme argumentovalo, že tieto zariadenia boli potenciálne využiteľné na vojenské účely a preto bolo ich zničenie oprávnené.

Na začiatku mája 1999 NATO zasiahlo albánsky utečenecký konvoj, mysliac si, že sa jedná o srbský vojenský konvoj. O život pri tom prišlo 50 utečencov. NATO priznalo svoju chybu až o 5 dní neskôr, no Srbsko medzitým obvinilo NATO z útokov na civilné ciele. 7. mája 1999 NATO zasiahlo budovu Čínskeho veľvyslanectva v Belehrade, pričom prišlo o život niekoľko novinárov, čo vzniklo vlnu nevôle v Číne. USA a NATO sa neskôr ospravedlnili za útok, a ako dôvod uviedli mapu s neprávne zaznačeným cieľom. Ozvali sa však hlasy, ktoré hovorili, že nálet na budovu Čínskeho veľvyslanectva bol cielený, pretože na jeho streche sa nachádzala anténa na prenos vojenských signálov. V Číne medzitým prebiehali demonštrácie pred zastupiteľstvami západných štátov. Až v roku 2005 NATO priznalo, že útok bol cielený, pretože v tom čase sa vraj v budove veľvyslanectva mal nachádzať Slobodan Milošević.

V apríli NATO začalo zvažovať pozemný útok a inváziu do Kosova. Muselo však dôjsť k okamžitému rozhodnutiu, pretože bolo potrebné ešte pred začiatkom zimy vybudovať prístupové cesty do Kosova z gréckych a albánskych prístavov cez Macedónsko a severné Albánsko. Americký prezident Bill Clinton však bol v otázke nasadenia pozemných síl v Kosove skôr zdržanlivý²⁴. V tom istom čase sa fínski a ruskí vyjednávači snažili Miloševića presvedčiť o ukončení bojov. Miloševićovi v tom čase už muselo byť jasné, že Rusko, napriek svojej rétorike namierenej proti NATO, nepodnikne nič na obranu Srbska, privolil vstupu vojenských síl do Kosova pod vedením OSN.

Legitimita bombardovania zo strany NATO sa stala predmetom mnohých debát. NATO nemalo totiž na útok súhlas Bezpečnostnej rady OSN, ale odôvodnilo akciu ako nutnú v zmysle medzinárodnej humanity. Kritika sa niesla ale aj v duchu, že NATO je organizácia, ktorá slúži na ochranu svojich členov, ale v prípade Juhoslávie sa jednalo o nečlenskú krajinu, ktorá priamo neohrozovala žiadneho z jej členov. NATO sa obhajovalo, že konflikt v Kosove mohol viesť k veľkej destabilizácii situácie na Balkáne, čo by priamo ohrozilo záujmy členských krajín NATO, a preto takáto vojenská akcia bola oprávnená a odôvodnená.

Mnohí považovali útok zo strany NATO ako prenesenú agresiu USA v rámci svojej imperialistickej politiky. Známi odporcovia vojny ako Noam Chomsky, Edward Said, Justin Raimondo alebo Tariq Ali považovali útok za zbytočný a irelevantný²⁵.

Riešenie situácie v Kosove vyvolalo mnohé diskusie vo všetkých stranách politického spektra v medzinárodnej komunite. NATO prezentovalo vojnu ako „čistú vojnu“, v ktorej boli použité presne mierené zbrane tak, aby sa minimalizovalo riziko pre civilné obyvateľstvo. Americké ministerstvo obrany uviedlo, že 99,6% z 20 000 použitých bômb a rakiet zasiahlo svoj stanovený cieľ. Použitie nových technológií na báze uránu zo strany NATO bolo vo vedeckých kruhoch považované za značne kontroverzné, najmä ak boli tieto zbrane nasadené na zničenie rafinérií a chemickej výroby, pretože vedú k značnému znečisteniu životného prostredia.

²⁴ Drake, M.: *Problematics of Military Power: Government, Discipline and the Subject of Violence*. Frank Cass Edition, London, 2001.

²⁵ Hopkins, A.G.: *Globalization in World History*. Pimlico, London, 2002.

Rovnako rôzne názory vyvolala aj voľba vojenských cieľov počas vojny. Zničenie mostov ponad Dunaj významne ovplyvnilo obchod na Dunaji a spôsobilo značné hospodárske straty krajinám ležiacim pozdĺž toku rieky. Zničený priemysel zase spôsobil obrovskú nezamestnanosť v mnohých mestách a došlo k prehĺbeniu už aj tej značnej chudoby. Srbi neskôr priznali, že niektoré továrne nevyrábali len oficiálne deklarované predmety, ale napríklad továreň na vysávače v Čačaku mala aj zariadenie na opravu tankov a továreň Zástava v Kragujevací vyrábala nielen autá, ale aj zbrane.

Najdiskutovanejším sa ale aj tak stal nálet NATO na sídlo Srbskej televízie v Belehrade dňa 23. apríla 1999, pri ktorom zahynulo 14 ľudí. NATO útok odôvodnilo tak, že Srbská televízia bola súčasťou Miloševićovej propagandy²⁶.

V samotnej Juhoslávii bol pohľad na vojnu dvojaký. Srbi samozrejme boli veľmi kritickí a Albánci naopak vojnu väčšinou schvaľovali. Tí Albánci, ktorí ju neschvaľovali obviňovali NATO, že nekonalo dostatočne rýchlo, tak aby sa zabránilo masívnemu krviprelievaniu.

Čo sa týka pohľadov susedných krajín na vojnu v Kosove, Macedónsko, ktoré tiež zažívalo napätie medzi Slovanmi a Albáncami síce neschvaľovalo Miloševićov režim, no na druhej strane bolo znepokojené veľkým prílivom utečencov z Kosova. Albánsko naopak schvaľovalo akciu NATO a očakávalo posilnenie etnického albánskeho citenia na oboch stranách hranice. Chorvátsko, Bulharsko a Rumunsko povolili vzdušným silám NATO prelet ponad ich územím, čo je možné považovať za súhlas s intervenciou. Maďarsko, ako vtedajší nový člen NATO tiež schvaľovalo útok.

V Taliansku prevládal skôr verejný nesúhlas s intervenciou NATO, ale talianska vláda napriek tomu povolila jednotkám NATO plne využívať talianske vojenské letecké základne. Najvýraznejšie sa proti intervencii stavali v Grécku, kde až 96% ľudí nesúhlasilo s vojnou v Kosove.

Kritika intervencie NATO sa niesla najmä v nasledujúcom duchu:

- Genocída bola zámienka na začatie ozbrojeného útoku;
- Skutočný počet zavraždených Albáncov Srbmi bol nižší, než uvádzali USA;
- Nevhodné porovnávanie genocídy v Kosove s Holokaustom;
- Charta OSN nepovoľuje vojenské intervencie na území suverénnych štátov s malými výnimkami, ktoré však podliehajú schváleniu Bezpečnostnej rady OSN. Rusko navrhlo prijať rezolúciu, ktorá by okrem iného potvrdila, že unilaterálne použitie sily predstavuje hrubé porušenie Charty OSN. Čína, Namíbia a Rusko hlasovali za prijatie tejto rezolúcie. Ostatné krajiny ju však odmietli;
- 29. apríla 1999 Juhoslávia podala sťažnosť na Medzinárodný súdny dvor v Haagu na členské krajiny NATO (Belgicko, Nemecko, Francúzsko, Veľkú Britániu, Taliansko, Kanadu, Holandsko, Portugalsko, Španielsko a USA). Súdny dvor však vo veci nerozhodol, keďže Juhoslávia v čase vojny nebola členom OSN.

Najzávažnejší problém, hneď po skončení vojny, utečenci, bol vyriešený relatívne rýchlo. V priebehu len 3 týždňov sa viac ako 500 000 albánskych utečencov vrátilo do vlasti. Podľa vysokého komisára OSN pre utečencov sa v novembri 1999 vrátilo do Kosova 808 913 utečencov z celkového počtu 848 100. Srbi žijúci v Kosove však práve zo strachu pred vracajúcimi sa kosovskými Albáncami Kosovo opustili. Juhoslovanský Červený kríž v novembri 1999 zaregistroval 247 391 srbských utečencov z Kosova.

²⁶ Barkawi, T.: Globalization and War. Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Lanham, 2006.

Podľa oficiálnych zdrojov zahynulo vo vojne okolo 1 200 až 1 500 ľudí. Human Rights Watch zaznamenalo minimálne 500 civilných obetí v 90 rôznych incidentoch²⁷. NATO ale priznalo zabitie približne 1 500 civilistov a 5 000 vojakov a to najmä na území Kosova a 1 000 vojakov na území Juhoslávie. Počet albánskych civilistov, ktorí zomreli počas vojny v Kosove je stále nejasný, no špecializované tímy pracujúce na odkrývaní masových hrobov odhadujú počet zmasakrovaných ľudí na 10 000. Najväčší masový hrob bol nájdený v Dragodane, albánskej štvrti Prištiny.

Intervencia NATO v Kosove na jar 1999 zdvihla vlnu rôznych názorov a rozvírila mnohé debaty, a ešte aj dodnes je predmetom otázok týkajúcich sa oprávnenosti akcie ako aj jej precedenčného efektu v medzinárodnom práve, keďže došlo k morálnej dileme medzi medzinárodným právom zakazujúcim použitie sily a snahou zastaviť hrubé porušovanie ľudských práv.

Mnohí, ktorí sa nejakým spôsobom podieľali na riešení vzniknutej situácie v Kosove sa zachovali v zmysle medzinárodných právnych noriem, no mnohí nie. Faktom ostáva, že bývalá Juhoslovanská republika páchala zločiny proti ľudskosti v Kosove na miestnom obyvateľstve. Treba však povedať, že agresívne správanie bolo na oboch stranách, u Srbov, no i u Albáncov, ktoré koniec koncov doviedlo etnicko-náboženský konflikt do vojny. Kosovská oslobodenecká armáda podnikala rovnako kruté útoky ako boli použité voči Albáncom aj voči Srbom žijúcim v Kosove²⁸.

Pravdou ostáva aj to, že NATO tým, že začalo ozbrojený útok porušilo Chartu OSN a medzinárodné právo. Konkrétne pravidlo, že iný štát, alebo zoskupenie štátov nesmie použiť silu voči inému suverénnemu štátu bez schválenia Bezpečnostnej rady OSN, s výnimkou v situácií, kedy je potrebná sebaobrana vlastnej krajiny. Humanitárna intervencia NATO, nech bol jeho dôvod akokoľvek dobre myslený, predstavuje precedens pre ostatné krajiny pri použití sily na potlačenie hrubého porušovania ľudských práv. Uvedené by mohlo ľahko viesť k zneužitiu, alebo by sa mohli nachádzať iné príčiny na použitie sily, ako humanitárne. Tak by doktrína humanitárnej intervencie mohla ľahko viesť k eskalácii násilia, a v konečnom dôsledku k zhoršeniu dodržiavania ľudských práv celosvetovo. Niektorí teoretici dokonca navrhujú, v takejto situácii zakladať a použiť špecializované organizácie tak, aby sa predišlo všetkým možným rizikám spojeným s ochranou ľudských práv²⁹.

Súčasný medzinárodný právo zakazuje porušovanie ľudských práv a humanitárneho práva so strany štátu voči svojim obyvateľom. Každý štát je povinný na porušovanie ľudských práv reagovať individuálne, alebo kolektívne, použitím nenásilných prostriedkov, alebo opatrení. Rovnako dôležitými hráčmi pri sledovaní dodržiavania ľudských práv a pri naprávaní ich porušovania sú medzinárodné organizácie a mimovládne organizácie.

Humanitárna intervencia NATO v Kosove však priniesla radu otázok, medzi nimi aj tú, či medzinárodné právo povoľuje použitie sily zo strany cudzích štátov, a to individuálne, alebo kolektívne, na zastavenie hrubého porušovania ľudských práv a zastavenie porušovania humanitárneho práva. Odpoveď sa nachádza v Charte OSN a v súčasne platnom medzinárodnom práve.

Bezpečnostná rada OSN bola zapojená do otázky riešenia situácie v Kosove niekoľko krát. Prijala tri rezolúcie v rámci kapitoly VII. Charty OSN, ktoré predchádzali útoku NATO. Tieto rezolúcie predkladali plán, ktorý oprávňoval Bezpečnostnú radu OSN a OBSE umiestniť pozorovateľov pod názvom Kosovo Verification Mission v Kosove na monitorovanie situácie. Rezolúcie OSN zároveň vyzývali vládu Juhoslávie, ako aj Kosovskú oslobodeneckú armádu a iné štáty a organizácie nepoužívať silu a zastaviť porušovanie ľudských práv. Rezolúcie však neautorizovali žiaden subjekt na použitie sily, naopak, skôr opätovne potvrdili suverenitu

²⁷ www.hrw.org

²⁸ Porch, D.: Wars of Empire. Cassell, London 2000.

²⁹ Hopkins, A.G.: Globalization in World History. Pimlico, London, 2002.

Juhoslávie. Takže v tomto prípade, žiaden subjekt nebol autorizovaný podnikat' akékoľvek ozbrojené akcie voči Juhoslávii, či Kosovu.

Mnohí diplomati a vedci sa snažili nájsť v Charte OSN výnimku zo zákazu použitia sily cez miernejšie vysvetlenie pojmov teritoriálnej integrity v článku 2(4). Neuspeli, pretože ozbrojený útok je narušením teritoriálnej integrity cudzieho štátu bez ohľadu na motív. A navyše nesmieme zabúdať ani na dôležitú úlohu, ktorú Charta OSN ako taká zohráva, a to ochrániť nasledujúce generácie pred útrapami vojny zabezpečením medzinárodného mieru a bezpečnosti. Ochrana ľudských práv je tak jedným zo základných kameňov Charty OSN. A práve ustanovenie hovoriace o ochrane teritoriálnej integrity malo slúžiť na zabránení akýchkoľvek špekulácií o možnosti použiť silu v nejakom, špecifickom prípade zo strany či už iných medzinárodných organizácií, alebo štátov samotných.

Napriek limitáciám, ktoré prináša text Charty OSN, doktrína humanitárnej intervencie sa stala základom pre konanie NATO v Kosove³⁰. Avšak, ani humanitárna intervencia nie je výnimkou z ustanovenia Charty OSN hovoriacej o zákaze použitia sily. Keďže doktrína humanitárnej intervencie nie je stále jednoznačne definovaná, nie je možné ju ani stavať do pozície rozhodujúceho ustanovenia, ktoré by použitie sily, v prípade hrubého porušovania ľudských práv povoľovalo.

Práve pri humanitárnej intervencii ostávajú nedoriešené príčiny jej vzniku, ktoré sa môžu, v skutočnosť, značne líšiť od verejne deklarovaného cieľa³¹. Väčšina situácií, v ktorých sa humanitárna intervencia uplatnila bola ochrana vlastných občanov v zahraničí pred nebezpečenstvom. Takáto intervencia ale spadá pod sebaobranu. Ako príklad môžeme uviesť humanitárne intervencie v Kongu, Dominikánskej republike, Grenade a Paname. Riziko zneužitia príčin na začatie intervencie nás ale zase priblíži k jadrú Charty OSN, a to k zamedzeniu použitia sily, aj v prípade, ak by sa jednalo o ochranu vlastných občanov v cudzom, suverénnom štáte. Napríklad India podnikla intervenciu do východného Pakistanu na ochranu etnických Bengálcov počas občianskej vojny v Pakistane v roku 1971.

Veľká väčšina Valného zhromaždenia OSN túto akciu zo strany Indie odmietla, pretože India mala aj iné dôvody na intervenciu, ako len ochranu etnického bengálskeho obyvateľstva.

Napokon pravdepodobne žiadna intervencia doteraz nebola čisto humanitárna, i keď sa navonok takou deklarovala. A preto doktrína humanitárnej intervencie nemôže byť ani právnym základom pre zmenu medzinárodného práva v oblasti zákazu použitia sily.

Kosovo teda prinieslo úplne nový pohľad na medzinárodné právo v oblasti použitia sily. Je však možné, že by tento prípad viedol až k postupnej zmene terajšieho právneho poriadku? Jestvujú názory, že humanitárna intervencia v takej forme, aká bola v Kosove bola vlastne zmenenou a zlepšenou interpretáciou toho, čo je ustanovené Chartou OSN³². Vychádzajú pritom z predpokladu, že od ustanovenia Charty OSN prešiel už dlhý čas, a medzinárodné právo prešlo istým vývojom, pričom humanitárnu intervenciu chápú ako prirodzený smer vývoja, s ktorým sa treba intenzívne zaoberať. Tvrdia, že v čase tvorby Charty OSN sa pozornosť sústreďovala na štátnu suverenitu, čo vychádzalo z vtedajších podmienok, pričom dôraz sa kládol na nevmiešavanie sa do interných otázok druhej krajiny³³.

Nové názory na vývoj v oblasti medzinárodného práva tvrdia, že humanitárne právo, a to najmä v oblasti týkajúcej sa medzinárodných zločinov, alebo zločinov proti ľudskosti sa vyvinulo smerom k možnosti intervenovať zo strany akejkoľvek inej krajiny.

³⁰ Porch, D.: Wars of Empire. Cassell, London 2000.

³¹ Barkawi, T.: Globalization and War. Rowman & Littlefield Publishers, Inc.. Lanham, 2006.

³² Charney, I.J.: Anticipatory Humanitarian Intervention in Kosovo. In: The Vanderbilt Journal of Transnational Law, Vanderbilt University Law School, Nashville, 1999. s 1246.

³³ Porch, D.: Wars of Empire. Cassell, London 2000.

Ale zmenila sa situácia v medzinárodnej komunite skutočne až tak výrazne? Má skutočne záujem, aby individuálne štáty, alebo ich zoskupenia mali možnosť intervenovať? Odpoveď nie je jednoznačná. Dokonca ani v rámci členských krajín NATO. Je nesmierne ťažké nájsť v tomto smere medzinárodný konsenzus. OSN sa jasne stavia proti možnosti uplatňovať humanitárnu intervenciu, a rovnako ani rozhodnutia žiadneho z medzinárodných súdnych dvorov neautorizujú takúto intervenciu. Nie je teda možné nájsť ani žiadne legitímne zdôvodnenie humanitárnej intervencie zo strany NATO v Kosove.

A ako je to s morálnym pozadím humanitárnej intervencie? Je skutočne morálne nevyhnutná v prípade hrubého porušovania ľudských práv? Nestáva sa humanitárna intervencia v zmysle jej ochrany ľudských práv duplicitná ku Charte OSN? Na druhej strane zase doktrína humanitárnej intervencie predstavuje pre bezpečnosť a stabilitu pomerne veľké riziko zneužitia svojich humanitárnych cieľov.

Napriek ohraničenosti a rizikám vyplývajúcim z humanitárnej intervencie, môžeme predpokladať, že v budúcnosti bude podpora doktríny humanitárnej intervencie narastať. V akej miere, a zo strany ktorých štátov však ostáva nateraz otázne. Vedci predpokladajú, že práve slabé štáty ostanú naďalej odporcami doktríny humanitárnej intervencie, zo strachu pred jej zneužitím zo strany silných štátov. Naopak, predpokladá sa, že silné štáty budú zastávať doktrínu humanitárnej intervencie, pretože v určitej miere tak zvýšia svoj silový potenciál³⁴. Preto sa javí za najlepšie riešenie udržanie doktríny humanitárnej intervencie v súčasnom stave ako nelegálnej, s cieľom zabrániť možnému zneužitiu, i keď ani takéto riešenie nie je dokonalé³⁵.

Ak sa medzinárodná komunita prikloní k legalizácii doktríny humanitárnej intervencie, mala by striktné trvať na jej nasadení len v prípade hrubého porušovania ľudských práv. A práve Kosovo dalo nový impulz medzinárodnej komunite sa touto otázkou hlbšie zaoberať.

Keď sa pozrieme, ako by sa mohlo vyvíjať medzinárodné právo tak, aby sa dosiahli ciele, na ktoré by mala humanitárna intervencia slúžiť a zároveň, ako zabrániť jej možnému zneužitiu. Súčasné právo, založené na Charte OSN, teda právo Bezpečnostnej rady OSN rozhodovať o intervencii je podložené na trojpäťnovej väčšine 15 členov Bezpečnostnej rady OSN a žiadneho veta zo strany 5 stálych členov. Myslíme si však, že zmeniť tento systém by bolo viac než náročné a bola by k nemu potrebná aj politická vôľa. Preto sme toho názoru, že v blízkej budúcnosti, napriek rozsiahlym debatám na tému doktríny humanitárnej intervencie táto nebude legalizovaná ako prostriedok na zastavenie násilia.

V literatúre nájdeme niekoľko procedurálnych požiadaviek, ktoré by museli byť splnené, aby sa vytvoril optimálne vyvážený režim medzi ustanoveniami Charty OSN a doktrínou humanitárnej intervencie³⁶:

- predpokladá sa, že by muselo dôjsť k verejne dokázateľnému stavu, že v krajine sa hrubo porušujú ľudské práva, a že toto konanie je z počinu samotného štátu, alebo s jeho súhlasom, alebo je štát neschopný hrubému porušovaniu ľudských práv zabrániť;
- ďalším predpokladom by bolo upozornenie zo strany medzinárodnej organizácie, pôsobiacej v danom regióne na hrubé porušovanie ľudských práv a jej výzva na jeho zastavenie;

³⁴ Barkawi, T.: *Globalization and War*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc.. Lanham, 2006.

³⁵ Tamtiež.

³⁶ Charney, I.J.: *Anticipatory Humanitarian Intervention in Kosovo*. In: *The Vanderbilt Journal of Transnational Law*, Vanderbilt University Law School, Nashville, 1999. s 1247.

- medzinárodná komunita by musela vyčerpať všetky možné prostriedky na zastavenie násilia (rokovania, politické iniciatívy, ekonomické sankcie a iné);
- Valné zhromaždenie a Bezpečnostná rada OSN by museli byť upovedomené o aktuálnej situácii. V prípade, že by sa Bezpečnostná rada nedohodla na postupe a rovnako by Valné zhromaždenie OSN neprijalo žiadnu rezolúciu, bolo by možné tento stav považovať za vyčerpanie všetkých prostriedkov zo strany OSN;
- regionálna organizácia, alebo zoskupenie štátov by mohli, následne, podniknúť silový akt na zastavenie násilia;
- krajina, na ktorú by bola humanitárna intervencia namierená, by musela byť o tom vopred informovaná;
- museli by byť použité primerané prostriedky na zastavenie násilia, ciele by museli byť limitované s prihliadnutím na minimalizáciu rozsahu škôd;
- po ukončení intervencie by museli sily cudzej krajiny štát, voči ktorému bola humanitárna intervencia, bezodkladne opustiť.

Uvedené sú teda základné východiská, ktoré by museli byť akceptované, aby sa predišlo riziku zneužitia a aby škody boli čo najviac minimalizované. Čo však je podstatné, táto úvaha vychádza z poskytnutia možnosti pre OSN vyčerpať všetky možné prostriedky na zastavenie násilia mierovou cestou.

Ak by však skutočne k takémuto postupu niekedy v budúcnosti malo dôjsť, bude nevyhnutné prijať dodatok ku Charte OSN, čo sa v súčasnosti javí nanajvýš komplikované.

Keď sa pozrieme na prípad humanitárnej intervencie v Kosove z pohľadu teoretických východísk pre humanitárnu intervenciu pridáme k nasledujúcemu zisteniu. Pred odchodom pozorovateľskej misie OBSE sa násilie nijak výrazne neprejavovalo. OSN však autorizovalo vyslanie pozorovateľskej misie, ktorá mala monitorovať skutočné dianie v regióne. Násilnosti sa začali však až po odchode tejto misie z Kosova, no v skutočnosti, až po začatí intervencie zo strany NATO. Prvá podmienka by teda nebola úplne splnená.

Čo sa týka vyčerpania všetkých prostriedkov na riešenie sporu, prebehlo len niekoľko pokusov na riešenie situácie mierovou cestou, a dokonca ropné embargo bolo prijaté až po začatí humanitárnej intervencie.

Humanitárna intervencia zo strany NATO nebola odsúhlasená Bezpečnostnou radou OSN, čo je tiež v rozpore s podmienkami, ktoré kladie teória.

NATO tým, že žiadalo stiahnutie pozorovateľskej misie OBSE umožnilo de facto predstaviteľom juhoslovanskej vlády začať nekontrolovateľné násilie na albánskom obyvateľstve. Navyše, humanitárna intervencia bola skôr nasmerovaná na oslabenie moci juhoslovanskej vlády ako na priamu ochranu etnických Albáncov v Kosove.

ZÁVER

Medzinárodná komunita smeruje k tvorbe silnejšieho medzinárodného práva v oblasti ochrany ľudských práv, vrátane posilnenie prostriedkov a ochrany pred násilím. Napriek tomu nejestvuje doposiaľ žiadna legálna autorizácia na humanitárnu intervenciu, ktorá by obchádzala Chartu OSN a autorizáciu zo strany Bezpečnostnej rady OSN. Keďže Bezpečnostná rada OSN intervenciu NATO v Kosove ani neautorizovala pred jej začatím, no ani nepotvrdila v rezolúcii z 10. júna 1999, legitimita konania NATO ostáva naďalej otvorená, a predmetom ďalších debát v budúcnosti. Operácia NATO v Kosove okrem toho nesie v sebe aj veľmi zložitý morálny podtext, ktorý demonštruje skutočne komplikovanú podstatu doktríny humanitárnej intervencie.

Môžeme teda humanitárnu intervenciu NATO v Kosove považovať založenú na minulých postupoch juhoslovanskej strany voči etnickým Albáncom v Kosove a na riziku budúceho

konfliktu s možnosťou jeho eskalácie a rozšírenia do celého Balkánskeho regiónu. Napriek tomu, že intervencia v Kosove má dodnes veľa zástancov, ktorí ju považujú za oprávnenú, predstavuje pre medzinárodnú komunitu veľmi zložitý precedens. Precedens, ktorý by mohol viesť k porušovaniu medzinárodného práva o oblasti zákazu použitia sily zo strany súčasných hegemonov. A možno práve udalosti v Kosove budú tým prvým stimulom pri tvorbe nových noriem medzinárodného práva. No to ukáže až budúcnosť.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. Barkawi, T.: *Globalization and War*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Lanham, 2006.
2. Drake, M.: *Problematics of Military Power: Government, Discipline and the Subject of Violence*. Frank Cass Edition, London, 2001.
3. Charney, I.J.: *Anticipatory Humanitarian Intervention in Kosovo*. In: The Vanderbilt Journal of Transnational Law, Vanderbilt University Law School, Nashville, 1999.
4. Hopkins, A.G.: *Globalization in World History*. Pimlico, London, 2002.
5. Porch, D.: *Wars of Empire*. Cassell, London 2000.
6. International Monetary Fund and the World Bank: The Economic Consequences of the Kosovo Crisis. A Preliminary Assessment of External Financing Needs and the Role of the Fund and the World Bank in the International Response. April 16, 1999.
7. www.hrw.org – oficiálna stránka Human Rights Watch
8. www.ilo.org - oficiálna stránka International Labor Organization
9. www.aaas.org – oficiálna stránka American Association for Advancement of Science

KONTAKT

Ing. Zuzana Vilčák
Externá doktorandka FMV EU v Bratislave
E-mail: zuzana_vilcak@apg.sk

ABSTRAKT

Európska integrácia v období ostatných desiatich rokov v podstatnej miere ovplyvnila slovenskú diplomaciu, a to tak z hľadiska obsahu jej činností, profilu diplomatov a pod. Na Stálom zastúpení Slovenskej republiky v EÚ tvoria väčšinu diplomati, prichádzajúci z iných rezortov ako z rezortu zahraničia a práve v európskych záležitostiach sa výrazne prejavuje „technizácia“ diplomacie. V Únii sa mení aj obsah hospodárskej diplomacie, keď hlavná pozornosť sa nevenuje výlučne podpore exportu, ale presadzovaniu záujmov Slovenska pri tvorbe pravidiel fungovania vnútorného trhu EÚ. V bilaterálnej diplomacii narastá podiel otázok súvisiacich s politikou SR v Únii a táto prepojenosť sa odráža aj v organizačnej štruktúre ministerstva zahraničných vecí.

ABSTRACT

In last ten years european integration has substantially influenced Slovak diplomacy as regard content its activities, professional background of diplomats, etc. Diplomats posted by other ministries than Foreign ministry has made up majority in the Slovak permanent representation in the EU and just in the european affairs has diplomacy become more „technical“. In the Union has been changing also a content of economical diplomacy, which is not focused exclusively on direct promotion of export, however on setting out interests of Slovakia in making of rules of EU internal market. In the bilateral diplomacy has been growing a proportion of questions relating to the policy of the Slovak republic in the Union and this interconnection is mirrored also in the structure of the Ministry of foreign affairs.

Úvod

Podľa jedného z hlavných predstaviteľov realistickej školy medzinárodných vzťahov H. Morgenthaua je moc a sila štátov určovaná, okrem iného, aj kvalitou diplomacie. Táto téza je platná pre veľké, stredné i malé štáty. Pre poslednú skupinu aktérov, medzi ktorých patrí i Slovenská republika, má však efektívna diplomatická služba osobitný význam, keďže malé krajiny môžu vďaka nej kompenzovať nedostatok iných komponentov ovplyvňujúcich ich pozície na medzinárodnej scéne a umožňujúcich presadzovať ich národné záujmy. Kvalita diplomacie v značnej miere závisí od toho, ako sa dokáže prispôbiť meniacim sa podmienkam a reagovať na ne.

Už na samotnom začiatku svojej existencie musela slovenská diplomacia rozvíjať dve na prvý pohľad protikladné aktivity - etablovanie samostatného štátu na medzinárodnej scéne a úsilie o vstup do Európskej únie, na jednej strane úsilie o upevnenie suverenity a samostatnosti a na druhej úmysel dobrovoľne sa vzdať časti týchto atribútov štátnosti. Bez toho aby som ďalej rozvíjal súvislosti medzi nimi, chcem skôr poukázať na to, ako európska integrácia ovplyvnila slovenskú diplomaciu.

Po vstupe do platnosti Európskej dohody v r. 1995 začalo obdobie tzv. asociačnej diplomacie, v ktorom bolo kľúčovým vytváranie politických, legislatívnych, inštitucionálnych a hospodárskych podmienok pre prijatie do Európskej únie. Ďalšou fázou bolo obdobie vyjednávania podmienok členstva a napokon tretím obdobím je samotné členstvo SR, plnoprávna účasť v inštitucionálnom systéme Únie. Kým v asociačnom období prevažovalo úsilie o adaptáciu, v druhom, ale zvlášť v treťom nastáva skôr rovnováha medzi presadzovaním národných záujmov a adaptáciou, alebo oscilovanie okolo tejto rovnováhy.

Vstup SR do EÚ 1. mája 2004 si vyžiadal organizačnú a obsahovú preorientáciu tak na ministerstve zahraničných vecí, ako aj na stálom zastúpení v Bruseli. V určitej miere bolo

možné v tomto procese využiť skúsenosti z asociačnej i negociačnej fázy umožňujúce osvojiť si osobitosti diplomatickej komunikácie i vyjednávania v Európskej únii, ktorá sa v celom rade momentov odlišuje nielen od bilaterálnej, ale i multilaterálnej diplomacie. Kľúčovým však z tohto hľadiska bolo obdobie medzi podpisom prístupovej zmluvy a jej ratifikáciou všetkými členskými štátmi, keď sa slovenskí diplomati spolu so svojimi kolegami z ďalších deviatich novoprijatých krajín zúčastňovali činnosti inštitúcií EÚ ako pozorovatelia.

Na narastajúcu váhu a význam európskej problematiky reagovalo MZV viacnásobnými zmenami svojej organizačnej štruktúry. Vývoj išiel od jediného odboru európskej integrácie takmer po celé obdobie asociačnej diplomacie, cez sekciu európskej integrácie s tromi odbormi v období prístupových rokovaní po vytvorenie sekcie európskych záležitostí, v ktorej sú zjednotené dva integračné odbory – Odbor pre koordináciu sektorálnych politík, Odbor vnútorných záležitostí a inštitúcií EÚ a dva teritoriálne odbory zaoberajúce sa problematikou bilaterálnych vzťahov s členskými štátmi EÚ. Politická sekcia združuje Odbor Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky (SZBP), Odbor bezpečnostnej politiky a teritoriálne odbory zaoberajúce sa východnou a juhovýchodnou Európou, Áziou a Afrikou teda oblasťami, na ktoré sa v prvom rade sústreďuje pozornosť spoločnej zahraničnej politiky EÚ.

Členstvo v Únii si vynútilo výrazný nárast počtu slovenských diplomatov v Bruseli. Ak v roku 1996 pracovalo na Stálej misii SR pri Európskom spoločenstve 10 diplomatických pracovníkov, potom v roku 2006 ich počet na stálom zastúpení stúpil na 55. Výrazne sa zmenila aj štruktúra vysielaných diplomatov, keď „klasickí“ diplomati, resp. pracovníci vysielaní ministerstvom zahraničných vecí sú vo výraznej menšine oproti úradníkom vysielaným z iných rezortov. V súčasnosti zamestnanci MZV tvoria len 1/3 diplomatického osadenstva Stáleho zastúpenia SR pri EÚ. Je tu teda zjavná zmena profilu diplomatov pôsobiacich v únii, ktorú by bolo možné nazvať aj čiastočnou technizáciou slovenskej diplomacie. Myslí sa pod tým tá skutočnosť, že na úkor širokoprofilovaných, či skôr na medzinárodné politické vzťahy orientovaných diplomatov vzrástol význam odborníkov s pomerne úzkou špecializáciou napríklad v oblasti školstva, vnútorných vecí, životného prostredia a pod.

Osobitne je potrebné sa zmieniť o hospodárskych záležitostiach, ktoré sú v tzv. prvom pilieri rozhodujúce. Pracovníci vysielaní z rezortov financií, hospodárstva, poľnohospodárstva, a dopravy majú okolo 30%-ný podiel na celkovom počte slovenských diplomatov v EÚ. Sú aktérmi novej súčasti slovenskej hospodárskej diplomacie, ktorá sa od tej klasickej, zameranej na podporu exportných a investičných aktivít, líši tým, že sa zaoberá presadzovaním záujmov SR pri tvorbe pravidiel obchodných a hospodárskych vzťahov v rámci jednotného trhu.

Z časového hľadiska i z aspektu objemu informácií je kontakt medzi MZV a Stálym zastúpením pri EÚ podstatne intenzívnejší v porovnaní s komunikáciou ministerstva s veľvyslanectvami v rámci bilaterálnych relácií. Odbory MZV pokrývajúce záležitosti EÚ zabezpečujú denný tok informácií týkajúcich sa správ a návrhov EK, ako aj Európskeho parlamentu, správ zo zasadaní pracovných skupín a ďalších rokovaní.

Tak v hospodárskych, ale aj v ďalších otázkach sa podstatnou stáva koordinácia pozícií vo vzájomne súvisiacich prípadne viacaspektových problémoch. Je to občas zložitý proces zladovania rezortných resp. iných partikulárnych postojov. Oproti klasickej bilaterálnej alebo multilaterálnej diplomacii podstatne väčší význam získava vzájomná prepojenosť vonkajšieho a domáceho vyjednávania. Efektívne presadzovanie národných záujmov v hľadaní kompromisu akceptovateľného pre všetky resp. väčšinu členských štátov si vyžaduje koordinovanie stanovísk SR, ktoré sú prezentované v Rade EÚ. V záujme úspechu musia mať pozície tlmočené na pôde Únie podporu všetkých ministerstiev. Ministerstvo zahraničných vecí má v tomto procese kľúčovú úlohu, keďže v európskej agende zodpovedá za vnútornú koordináciu slovenských stanovísk. V záležitostiach európskej politiky má preto oveľa užšie

styky a tesnejšie prepojenie s ostatnými ministerstvami ako v otázkach nachádzajúcich sa mimo rámec problematiky EÚ.

Rozhodnutie o poverení ministerstva zahraničných vecí funkciou koordinátora v európskych záležitostiach logicky vyplývalo predovšetkým z vyše desaťročnej skúsenosti MZV z realizácie politiky k EÚ. Už vo fáze asociačnej diplomacie zladžovalo postup jednotlivých rezortov a prezentovanie stanovísk SR v asociačnom výbore a v asociačnej rade. Význam tejto činnosti rezortu zahraničia vzrástol počas vyjednávania podmienok členstva v EÚ, keď štátny tajomník MZV bol hlavným vyjednávačom SR s Úniou a okrem to, že bol na čele vyjednávacej delegácie, organizoval aj súčinnosť všetkých ministerstiev a ústredných orgánov štátnej správy v príprave a realizácii rokovaní. Dôležité sú v tejto súvislosti znalosti rezortu o fungovaní inštitucionálneho systému EÚ, schopnosti premietnuť národno-štátne záujmy a hľadiská do politiky realizovanej v európskom kontexte. Svoju úlohu nesporne zohrávajú i jeho poznatky a diplomatické zručnosti z medzinárodného vyjednávania.

MZV SR je zodpovedné za riadenie jedného z hlavných inštitucionálnych článkov koordinácie európskej politiky, ktorým je Komisia pre záležitosti EÚ. Sú v nej zastúpené jednotlivé ministerstvá, štátne orgány a inštitúcie. Komisia koordinuje rozhodovací proces v štátnej správe v témach prerokovávaných vo výboroch stálych zástupcov EÚ. Štruktúra komisie je prispôbená zameraniu oboch výborov stálych zástupcov – COREPER 1 (Komisia pre záležitosti EÚ 1)¹ a Coreper 2 (Komisia pre záležitosti EÚ 2)². Predsedu oboch subkomisií vymenúva a odvoláva minister zahraničných vecí SR. Výsledkom rokovaní týchto subkomisií sú inštrukcie pre postup diplomatov na zasadaní výborov stálych zástupcov. Komisia sa podieľa na hľadaní riešení v prípadoch, keď dôjde k rozdielnym názorom vecne príslušného ministerstva s názormi iných ministerstiev. Závažné problémy, ktoré si vyžadujú politické riešenie komisia postupuje Ministerskej rade vlády SR pre záležitosti EÚ.³

V príprave a realizácii európskej diplomacie majú rastúci význam slovenské zastupiteľské úrady v hlavných mestách členských krajín. Súvisí to predovšetkým s rozhodujúcou úlohou národných štátov v rozhodovacom procese Únie, a z neho vyplývajúceho kľúčového postavenia ich ústredných orgánov. Informácie veľvyslanectiev o pozíciách partnerov, o vývoji ich stanovísk, resp. výmena určitých informácií môže zohrávať dôležitú úlohu pri formovaní našej stratégie a taktiky vyjednávania v inštitúciách EÚ. Funkcie veľvyslanectiev sa rozširujú aj o lobovanie v záujme určitého postupu partnerského štátu v rozhodovacom procese, prípadne jeho individuálneho rozhodnutia týkajúceho sa niektorej oblasti európskej agendy. Aktuálnym príkladom je lobing v prospech zrušenia prechodných obmedzení na voľný pohyb pracovnej sily zavedeného väčšinou starých členských štátov po 1. máji 2006. Integrovaná agenda sa stáva čoraz významnejšou zložkou spravodajskej a analytickej činnosti veľvyslanectiev. V tomto kontexte sa rozširuje i rozsah úloh obchodno-ekonomických oddelení (OBEO) o európsku problematiku, keďže práve hospodársko-finančné otázky tvoria jej rozhodujúcu časť.

Členstvo v EÚ prináša so sebou tendenciu narastajúcich priamych kontaktov jednotlivých ministerstiev so svojimi partnermi v členských štátoch uskutočňovaných bez sprostredkovania ministerstva zahraničných vecí alebo príslušného veľvyslanectva. V budúcnosti nemusí byť vylúčená deľba práce, keď v čisto technických záležitostiach budú

¹ V subkomisii sú zastúpené tieto ministerstvá a orgány štátnej správy: MZV SR, MF SR, MH SR, MS SR, MVR SR, MP SR, MPSVR SR, MDPTSR, MŽP SR, MŠ SR, MK SR, MZ SR, MV SR, ÚNMS SR, ÚV SR

² v subkomisii sú zastúpené tieto ministerstvá a štátne orgány: MZV SR, MH SR, MO SR, MV SR, MVR SR, MP SR, GP SR, ÚV SR

³ Rada je koordinačný, konzultačný a odborný orgán vlády SR, ktorý posudzuje a vyjadruje stanovisko najmä ku koncepčným otázkam politiky SR v EÚ, prerokováva sporné záležitosti týkajúce sa postupu SR v inštitúciách EÚ.

ministerstvá spolupracovať s inými členskými štátmi samostatne a politicky citlivé európske otázky sa na bilaterálnej báze budú riešiť za aktívnej účasti ministerstva zahraničných vecí a ním povereného veľvyslanectva.

Napriek tomu, že SZBP patrí do druhého piliera EÚ, kde sa rozhoduje na základe jednomyseľnosti, aj slovenská diplomacia sa prispôsobuje tzv. európskemu reflexu, t.j. svoj postup a reakcie na zahraničnopolitické udalosti, prípadne opatrenia konzultuje s ostatnými členskými štátmi.

Diplomacia SR sa stala súčasťou siete kontaktov medzi rezortmi zahraničia členských štátov, Sekretariátom Rady a Európskou komisiou. Prostredníctvom komunikačného prepojenia COREU poskytuje a prijíma MZV SR informácie týkajúce sa medzinárodných vzťahov. Za fungovanie celého systému zodpovedajú európski korešpondenti v jednotlivých hlavných mestách

Zástupcovia MZV SR sa zúčastňujú zasadnutí pracovných skupín podľa teritoriálneho a vecného zamerania pripravujúcich na ktorých prebieha nielen výmena informácií a stanovísk, ale pripravujú sa aj návrhy rozhodnutí Rady pre všeobecné záležitosti a vonkajšie vzťahy. Prijaté spoločné pozície a spoločné akcie sa stávajú pre členské štáty, teda aj Slovensko záväznými v realizácii ich zahraničnej politiky.

Na pôde medzinárodných organizácií SR koordinuje svoj postup s ostatnými členskými krajinami Únie. Štáty EÚ zvyčajne prezentujú k závažným otázkam zaradeným do programu jednotlivých organizácií spoločné stanoviská. Podieľa sa aj na spolupráci veľvyslanectiev tak v členských krajinách, ako aj v tretích štátoch, pričom túto kooperáciu organizuje zastupiteľský úrad predsedníckej krajiny.

Vstup SR do EÚ zvýšil nároky na slovenskú diplomáciu aj z toho aspektu, že sa musela začať zaoberať aj takými geografickými regiónmi (napr. Afrika, juhovýchodná Ázia a pod., ktoré doteraz nepredstavovali oblasť jej záujmu, avšak EÚ ako globálny hráč voči nim formuluje a realizuje svoju spoločnú politiku. Vypracovanie národných stanovísk vzťahujúcich sa problémy týchto regiónov sťažuje okrem iného aj malý počet zastupiteľských úradov a tým chýbajú aj zdroje pre vlastné informácie (napr. v Afrike má v súčasnosti SR len päť veľvyslanectiev). Tieto problémy sú však spoločné pre väčšinu malých štátov EÚ. Určitou možnosťou pre ich odstránenie by bolo využívanie partnerských veľvyslanectiev na recipročné vysielanie diplomatov bez nutnosti rozširovania siete zastupiteľských úradov, ktoré je finančne značne náročné.

ZÁVER

Na záver možno konštatovať, že vstup SR do EÚ ovplyvnil slovenskú diplomáciu tak z hľadiska obsahového zamerania jej činnosti, ako aj organizačnej štruktúry a personálneho zloženia. Dochádza, okrem iného, aj k zmenšovaniu rozdielov medzi vnútornou a zahraničnou politikou, čo výrazne ovplyvňuje vzťahy medzi ministerstvom zahraničných vecí a ostatnými ministerstvami. Podstatným spôsobom by mohlo funkcie a úlohy slovenskej diplomacie ovplyvniť vznik európskej zahraničnej služby (t.j. diplomacie EÚ), aj keď jej osud je zatiaľ presne tak neistý ako osud Ústavnej zmluvy, na základe ktorej by táto nová inštitúcia mala byť zriadená.

KONTAKT

doc. Milan Kurucz, CSc.
Ministerstvo zahraničných vecí SR
E-mail: milan_kurucz@mfa.sk

GLOBALNE PROBLÉMY V OPTIKE SUMMITU G8 V ST. PETERSBURGU

doc. Ing. Vladimír Gonda, PhD.

ABSTRAKT

Príspevok je venovaný summitu najvyspelejších krajín sveta a Ruska (tzv. skupiny G8), ktorý sa uskutočnil v dňoch 15. – 17. júla 2006 na predmestí ruského Petrohradu v Strelni. Približuje náplň a závery hlavných debatných tém tohtoročnej schôdzky – globálna energetická bezpečnosť, vzdelávanie, boj s nákazlivými chorobami – ktoré navrhla hostiteľská krajina po konzultácii s partnermi v G8. Účastníci summitu schválili Akčný plán na posilnenie globálnej energetickej bezpečnosti a rad ďalších spoločných vyhlásení. Viacerí lídri G8 sa vyslovili za rozšírenie skupiny o najväčšie rýchlo rastúce rozvojové ekonomiky ako sú Čína či India.

ABSTRACT

This report describes summit of the most developed countries of the world and Russia (so-called group G8), which was realized on 15-th – 17-th July 2006 in the suburb of St. Petersburg. This report applies to the cardinal topics of described summit – global energetic security, education and war with the infection diseases –, which was stated by the host country after consultation with the partners in G8. Participants approved Action plan of supporting global energetic security and other common statements. Several leaders of G8 stated that the largest quickly developing countries as China and Indies could participate in this group, too.

Úvod

Na predmestí ruského Petrohradu v Strelni sa 15. – 17. júla 2006 uskutočnil summit najvyspelejších krajín sveta a Ruska, tzv. skupiny G8. Tradičnou tematickou náplňou summitov býva rozvoj svetového obchodu a hospodárstva. Hostiteľská krajina po konzultácii s partnermi v G8 navrhla ako hlavné debatné témy tohtoročnej schôdzky globálnu energetickú bezpečnosť, vzdelávanie a boj s nákazlivými chorobami.

Skupina G8

Skupina G8 je neoficiálne fórum predstaviteľov vedúcich priemyselne vyspelých krajín sveta. Jej členmi sú USA, Japonsko, Veľká Británia, Francúzsko, Nemecko, Taliansko, Kanada, Rusko a taktiež EÚ, ktorá má obmedzený štatus. Na tieto krajiny pripadá 51 % svetovej priemyselnej produkcie, 49 % svetového exportu, 49 % aktív MMF. V rámci skupiny G8 dochádza k zosúladovaniu prístupov k aktuálnym medzinárodným problémom.

História G8 (predtým G7 – Group of Seven) sa začala v novembri 1975¹, keď vtedajší francúzsky prezident Valéry Giscard d'Estaing v nadväznosti na ropnú krízu roku 1973

¹ Doteraz sa uskutočnilo 32 summitov:

1. Rambouillet, Francúzsko: 15. – 17. novembra 1975
2. San Juan, Puerto Rico, USA: 27. – 28. júna 1976
3. Londýn, Veľká Británia („London I“): 7. – 8. mája 1977
4. Bonn, SRN („Bonn I“): 16. – 17. júla 1978
5. Tokyo, Japonsko („Tokyo I“): 28. - 29. júna 1979
6. Benátky, Taliansko („Venice I“): 22. – 23. júna 1980
7. Ottawa, Kanada (Montebello): 20. – 21. júla 1981
8. Versailles, Francúzsko: 4. – 6. júna 1982

a následnú globálnu recesiu, inicioval prvé neformálne stretnutie najvyšších predstaviteľov šiestich najvýznamnejších svetových ekonomík, ku ktorým sa o rok neskôr pripojila Kanada.² Od roku 1977 sa na stretnutiach zúčastňujú aj predstavitelia EÚ (spravidla prezident Európskej rady a predseda Európskej komisie). Rusko bolo prijaté do „osmičky“ ako plnoprávny člen na summite v Denveri v roku 1997.

Pravidelné stretnutia slúžia podpore medzinárodnej hospodárskej spolupráce. Na pravidelných summitoch majú hlavy štátov príležitosť v neformálnom prostredí prediskutovať najaktuálnejšie ekonomické otázky a problémy. Postupom času sa však pôsobnosť skupiny rozšírila na celé spektrum ďalších medzinárodných záležitostí, akými sú napríklad reforma medzinárodných inštitúcií – MMF a Svetovej banky, pomoc rozvojovým krajinám Afriky, hospodárske reformy východoeurópskych krajín, rozvoj vzdelávania, vedecká spolupráca, globálne znečisťovanie, globálne klimatické zmeny, obchodná nerovnováha, ochrana veľrýb alebo prístup k zdrojom nachádzajúcim sa v mori a pod.

Skupina G8 nie je medzinárodnou organizáciou. Nie je založená na medzinárodnej zmluve, nemá vlastný štatút ani stály sekretariát. Jej rozhodnutia majú charakter politických záväzkov členov. Zároveň sa však v rámci G8 vytvoril stabilný pracovný režim. Každoročne organizované summity sa striedavo uskutočňujú v jednotlivých členských štátoch, pričom krajina, ktorá organizuje stretnutie na najvyššej úrovni, vystupuje počas celého kalendárneho roka aj ako predsedajúci G8. Organizuje konanie summitu, ministerských, expertných a pracovných stretnutí, vypracúva harmonogram a zabezpečuje koordináciu bežnej práce skupiny.

Okrem summitov ako hlavnej akcie G8 sa konajú pravidelné stretnutia ministrov zahraničných vecí a financií.³ Konajú sa tiež stretnutia ministrov životného prostredia,

9. Williamsburg, USA: 28. – 30. mája 1983 10. Londýn, Veľká Británia („London II“): 7. – 9. júna 1984

11. Bonn, SRN („Bonn II“): 2. – 4. mája 1985 12. Tokyo, Japonsko („Tokyo II“): 4. – 6. mája 1986

13. Benátky, Taliansko („Venice II“): 8. – 10. júna 1987 14. Toronto, Kanada: 19. – 21. júna 1988

15. Paríž, Francúzsko („Summit of the Arch“): 14. – 16. júla 1989

16. Houston, Texas, USA: 9. – 11. júla 1990 17. Londýn, Veľká Británia („London III“): 15. – 17. júla 1991

18. Mníchov, Nemecko: 6. – 8. júla 1992 19. Tokyo, Japonsko („Tokyo III“): 7. – 9. júla 1993

20. Naples, Taliansko: 8. – 10. júla 1994 21. Halifax, Kanada: 15. – 17. júna 1995

22. Lyon, Francúzsko: 27. – 29. júna 1996 23. Denver Summit of the Eight, USA: 20. – 22. júna 1997

24. Birmingham G8 Summit, Veľká Británia: 15. – 17. máj 1998 25. Köln, Nemecko: 18. – 20. júna 1999

26. Okinawa, Japonsko: 21. – 23. júla 2000 27. Janov, Taliansko: 20. – 22. júla 2001

28. Kananaskis, Alberta, Kanada: 26. – 27. júna 2002 29. Evian –les–Bains, Francúzsko: 1. – 3. júna 2003

30. Sea Island, Georgia, USA: 8. – 10. júna 2004 31. Gleneagles, Škótsko, Veľká Británia: 6. – 8. júla 2005 32. St. Petersburg, Rusko: 15. – 17. júla 2006

(pozri <http://www.g7.utoronto.ca/summit/index.htm>).

² G7 sa dohodlo na vytvorení ešte jednej skupiny, G20, ktorá zahŕňa aj predstaviteľov rozvojových krajín. Ďalšie zoskupenie, G77, sa skladá výlučne z vedúcich predstaviteľov rozvojových krajín, ktorí rokujú o dôležitých otázkach tretieho sveta.

³ Návrhy na program zasadnutia ministrov financií G8 pripravuje krajina, ktorá je predsedajúca v klube, ale konečný program určujú všetci účastníci stretnutia. 10. – 11. februára 2006

energetiky, práce a sociálneho rozvoja, zdravotníctva, vedy a vzdelávania, vnútorných vecí a spravodlivosti.

Od 1. januára 2006 funkciu predsedajúceho skupiny G8 plní Rusko. Tohtoročný summit štátov G8 sa uskutočnil v dňoch 15. – 17. júla 2006 na predmestí Petrohradu.⁴

Kľúčové témy

Výber a prípravu agendy summitu má vždy na starosti hostiteľská krajina. Rusko ako predsedajúca krajina v roku 2006 navrhlo na prediskutovanie (a dohodlo s partnermi) tri základné témy:

1. energetickú bezpečnosť,
2. rozvoj v sfére vzdelávania,
3. boj s infekčnými chorobami.

Energetická bezpečnosť

Energetická bezpečnosť je aktuálnym problémom tak v súčasnosti, ako aj v perspektíve. Ide o to, že (globálna) energetika je dôležitý determinant sociálno-ekonomického rozvoja a bez riešenia energetických problémov nie je možné ani zaistenie dlhodobej bezpečnosti. Vážnu hrozbu pre globálne zásobovanie energiou dnes predstavuje nestabilita vo vývoji trhov fosílnych palív. Výrazne sa roztvárajú nožnice medzi dopytom a ponukou. Značne rastie potreba energetických zdrojov v rýchlo rastúcich ekonomikách Ázie s veľkým počtom obyvateľov (Čína, India). Zároveň okolo 2,4 miliardy ľudí planéty má problémy spojené s obmedzeným prístupom k moderným výdobytkom civilizácie v dôsledku chýbajúcej energie a 1,6 miliardy ľudí v rozvojových krajinách nemá dokonca ani elektrinu.

Trh energie sám osebe nerieši problém chudoby. Na druhej strane, nedostatok energetických zdrojov v niektorých regiónoch sveta podstatne obmedzuje ekonomický rast a ich neracionálne využívanie môže viesť ku ekologickej katastrofe, pričom nie lokálneho, ale globálneho charakteru. Dlhodobo sa potvrdzuje, že „energetický egoizmus“ je cestou do slepej uličky. Energetická bezpečnosť nie je len problémom najrozvinutejších krajín, ale prakticky celého ľudstva a bez riešenia energetických otázok nie je možný jeho ďalší rozvoj.

Ako zdôraznil V. Putin, Rusko preto zvolilo energetickú bezpečnosť ako ťažiskovú tému summitu G8, pretože pri jej riešení príspevok hostiteľskej krajiny môže byť podstatný a zreteľný. Rusko disponuje jedným z najväčších potenciálov palívovo-energetických zdrojov na svete. Na jeho území, ktoré zaberá 13 % teritória Zeme a kde žije menej ako 3 % obyvateľov planéty, je sústredených vyše 34 % zásob zemného plynu a okolo 13 % svetových preskúmaných zásob ropy, okolo 20 % zásob čierneho uhlia, 32 % zásob hnedého uhlia a 14 % zásob uránu. Na svetovej produkcii prvotných energetických zdrojov sa Rusko podieľa vyše 12 %. Krajina sa aktívne zúčastňuje na medzinárodnom energetickom obchode – je na prvom mieste v exporte zemného plynu (208,6 mld. m³) a na druhom mieste (za Saudskou Arábiou) v exporte ropy a ropných produktov (251 mld. ton). Rusko ako jediná krajina disponuje komerčnou jadrovou energetickou technológiou na báze reaktorov na rýchlych neutrónoch.

Napriek tomu, že Rusko má obrovské uhľovodíkové zdroje, vedú sa intenzívne práce v sfére rozvoja miestnych obnoviteľných zdrojov energie. Napríklad na Kamčatke sa rozvíja

v Moskve pracoval finančný klub G8, ktorý posudzoval otázky ekonomického rozvoja a vytvorenia finančnej architektúry.

⁴ Na summite v Petrohrade sa zúčastnili lídri krajín G8 a EÚ – ruský prezident Vladimir Putin, americký prezident George Bush, japonský prezident Džuničiró Koizumi, kanadský premiér Stephen Harper, nemecká kancelárka Angela Merkelová, francúzsky prezident Jaques Chirac, britský premiér Tony Blair, taliansky premiér Romano Prodi, predseda Európskej komisie Jose Manuel Barroso a úradujúci prezident Európskej rady – fínsky premiér Matti Vanhanen.

geotermálna energetika, v krajine v súčasnosti pracuje 24 elektrární, ktoré ako palivo využívajú biomasu atď. Svetový energetický trh a svetová energetická infraštruktúra sú v súčasnosti nemysliteľné bez Ruska. Geografická poloha krajiny predurčuje jej osobitnú úlohu v tranzite energetických zdrojov v rámci euroázijského kontinentu. Dnes vyše 90 % exportovaných energetických zdrojov smeruje do európskych štátov. Stále väčšia pozornosť sa venuje krajinám Ázie a Tichooceánskeho regiónu (buduje sa ropovod Východná Sibír – Tichý oceán, terminál na pobreží Tichého oceánu), ako aj energetickému dialógu s USA.

Lídri G8 sa zhodli na tom, že spoľahlivé zásobovanie energetickými zdrojmi je dôležitým faktorom stabilného ekonomického rozvoja a politickej stability vo svete. Od neho závisí nielen rast svetovej ekonomiky, ale aj kvalita života obyvateľstva, pretože práve energetika zabezpečuje dostupnosť základných výdobytkov civilizácie pre každého človeka.

Zabezpečenie energetickej bezpečnosti si vyžaduje spojené úsilie zo strany medzinárodného spoločenstva v nasledovných hlavných smeroch:

- spoľahlivé a efektívne zabezpečenie svetovej ekonomiky tradičnými uhl'ovodíkovými energetickými zdrojmi,
- diverzifikáciu zásobovania energetickými zdrojmi cestou nových zdrojov energie a technológií (napr. obnoviteľné zdroje energie – slnečná, veterná, geotermálna, biomasu),
- zvýšenie efektívnosti využitia energetických zdrojov.

Otázky globálnej energetickej bezpečnosti sa pritom musia skúmať v kontexte riešenia dvoch ďalších dôležitých svetových problémov – globálnej zmeny podnebia a absencie prístupu značnej časti obyvateľstva najchudobnejších vrstiev obyvateľstva k ekologicky čistej a ekonomicky dostupnej energii.

Skupina G8 na summite v Petrohrade prijala spoločné vyhlásenie o globálnej energetickej bezpečnosti.⁵ Zároveň sa predstavitelia veľkej osmičky dohodli na kompromise o budúcom využívaní jadrovej energie. Za celosvetové budovanie jadrovej energie sa vyslovujú predovšetkým USA a Rusko. Predmetné vyhlásenie podporuje návrh Moskvy, aby boli v Rusku vybudované medzinárodné centrá, ktoré by produkovali jadrové palivo pre krajiny s atómovými elektrárnami, a plán USA na vytvorenie multilaterálnej banky jadrového paliva pod dohľadom MAAE. Návrh reaguje na problémy s iránskym jadrovým programom. Protokol nabáda bohatšie krajiny k zníženiu emisií skleníkových plynov, ktorým je pripisovaná vina za globálne otepľovanie. Aby sa zabezpečilo zásobovanie energiou do roku 2030 – podľa odhadov sa k tomuto roku dopyt po energetických zdrojoch zvýši oproti súčasnosti 1,5-krát – sú potrebné „biliardy dolárov“ na výstavbu infraštruktúry.

Vzdelanie

Problematike vzdelania, ktoré tvorí základ pokroku ľudstva, skupina G8 permanentne venuje veľkú pozornosť. Ako hlavné opatrenia smerujúce k vytvoreniu globálneho vzdelávacieho priestoru G8 vytýčila:

- napomáhať rozvoj systému nepretržitého vzdelávania,
- napomáhať dosiahnutie dostupnosti základného vzdelania pre všetkých v rozvojových krajinách,

⁵ Dokument odráža nezhody vedúcich svetových ekonomík pokiaľ ide o využívanie jadrovej energie a klimatické zmeny. Kým napríklad Rusko vidí v jadrovej energetike budúnosť, Nemecko sa rozhodlo odstúpiť od jadra; Taliansko už v roku 1990 odstavilo všetky atómové elektrárne v krajine.

Rusko nateraz odmietlo ratifikovať tzv. Európsku chartu o spolupráci západnej a východnej Európy v oblasti energetiky. Tento medzinárodný dokument požaduje otvorenie prístupu k energetickým zdrojom a prepravnej infraštruktúre. Podľa V. Putina si taký dôležitý dokument vyžaduje výrazné doladenie, aby bol výhodný nielen pre odberateľov energie, ale aj pre výrobcov (dodávateľov).

- napomáhať rozvoj kvality vzdelávania,
- napomáhať rozšírenie medzinárodných sietí akademickej mobility študentov, učiteľov a vedeckých pracovníkov,
- napomáhať rozvoj dištančného vzdelávania a informačno-komunikačných technológií v systéme základného, stredného a odborného vzdelania.

Vzdelanie je jednou z dôležitých podmienok úspešného rozvoja krajín a regiónov sveta. Konkurencieschopnosť ktorejkoľvek krajiny dnes v značnej miere závisí od vysokokvalifikovaných odborníkov. Tvorba a aplikácia nových poznatkov sa stáva základným zdrojom rastu národných ekonomík a kvality života ľudí.

Jedným z prioritných smerov krajín G8 je napomáhanie rozvoja vzdelania v rozvojových krajinách v rámci programu „Vzdelanie pre všetkých“, ktorý bol iniciovaný v roku 2000 v Dakare. Je zameraný na dosiahnutie rovnakého prístupu k vzdelaniu pre všetkých ľudí, nezávisle od miesta bydliska, náboženskej, etnickej alebo sociálnej príslušnosti. Osobitná pozornosť sa má venovať najchudobnejším krajinám (predovšetkým v Afrike), kde vyše 40 miliónov detí (z toho 60 % dievčat) nemá prístup k školskému vzdelaniu, ako aj kvalite vzdelávacích služieb. V podmienkach rastúcej mobility obyvateľstva a zintenzívňovania migračných procesov mimoriadny význam nadobúda problém adaptácie k inému kultúrnemu prostrediu.

Problém vzdelania nie je len problémom rozvojových krajín, kde doteraz existuje negramotnosť či nízka vzdelanosť. Tá je okrem iného živnou pôdou pre rozdúchavanie národnostného a náboženského nepriateľstva, šírenie extrémistických nálad a terorizmu. Problémy možno pozorovať aj vo vyspelých štátoch – je to napríklad slabá väzba medzi systémom vzdelávania a pracovnými trhmi (a následne nesúlad medzi úrovňou vedomostí a zručností absolventov škôl a požiadavkami súčasnej ekonomiky), dôsledkom čoho je aj zníženie investičnej atraktivity vzdelávacieho sektora.

O nevyhnutnosti vynakladať dostatočné prostriedky na rozvoj vzdelania pre všetky kategórie obyvateľstva svedčí záväzok z Petrohradu zintenzívniť podporu vedy a výskumu v rámci transformácie na znalostnú ekonomiku. O výskum sa má výraznejšie starať aj súkromný sektor tým, že mu bude predkladať úlohy praktického významu.⁶

Osobitná pozornosť by sa mala venovať rozvoju medzinárodných programov akademickej mobility na všetkých úrovniach (študenti, učitelia, výskumní pracovníci) a prehĺbeniu spolupráce medzi univerzitami. Príkladom takýchto programov je Bolonský proces zameraný na vytvorenie celoeurópskeho vysokoškolského vzdelávacieho priestoru.⁷

⁶ Pressburg, A. P.: Summit G8: scenár a réžia – Vladimír Putin. In: Trend, 2006, č. 29, s. 21.

⁷ Dôležitým míľnikom na tejto ceste bola *bolonská deklarácia (1999)*, ktorá vytýčila ako ústredný cieľ do roku 2010 cez dostatočne konvergujúce reformy vytvoriť spoločný európsky vzdelávací priestor vysokoškolského vzdelávania. Medzi základné príčiny, ktoré nabádajú európske štáty a univerzity postupovať v tomto smere patria: proces globalizácie, ekonomickej integrácie európskych krajín a vytvorenie jednotného európskeho trhu pracovných síl; zvýšenie konkurencieschopnosti európskeho vzdelávania v porovnaní s americkým systémom vzdelávania; nutnosť modernizovať vzdelávanie a zvýšiť jeho kvalitu v európskych štátoch. Bolonská deklarácia – ktorú v júni 1999 podpísalo 29 ministrov školstva európskych štátov, v súčasnosti jej signatármi je už asi 40 európskych krajín – je kľúčovým dokumentom harmonizácie národných systémov vzdelávania. Predpokladá spoločný postup pri realizácii nasledovných základných úloh: prijatie jednotného systému diplomov (dodatku k diplomu), prechod na dvojstupňový systém vysokoškolského vzdelávania, zavedenie kreditového systému, rozvoj akademickej mobility (študentov, učiteľov, výskumníkov), rozvoj európskej spolupráce v oblasti kontroly kvality vzdelávania, posilnenie „európskej dimenzie“ (európskych hodnôt) vo vysokoškolskom vzdelávaní.

V súčasnosti už nestačí, aby človek disponoval určitou „sumou“ vedomostí a zručností, ale musí byť pripravený neustále si ich dopĺňať, adaptovať sa na nové podmienky. Prístup ku globálnemu informačnému priestoru zásadne mení samotnú metodiku vzdelávania. Uskutočňuje sa prechod k nepretržitému, celoživotnému vzdelávaniu. Vytvárajú sa predpoklady formovania spoločného globálneho vzdelávacieho priestoru.

Účastníci summitu zdôraznili potrebu zvýšiť príťažlivosť profesie učiteľa, zvýšiť vedomosti a kvalifikáciu učiteľov a udržať talentovaných pedagógov na školách. Osobnosť učiteľa zaujíma ústredné miesto v systéme vzdelávania. Aby učiteľ mohol efektívne plniť svoje funkcie, musí dobre poznať svoj predmet i metodiku výučby. Skutoční učitelia odovzdávajú žiakom a študentom nielen najdôležitejšie vedomosti v rámci daného predmetu, ale im aj pomáhajú rozvíjať ich túžbu a schopnosť k sebazdokonaľovaniu a pokračovaniu vo vzdelávaní počas celého života.

Lídri G8 súhlasili podporiť formovanie globálnej znalostnej spoločnosti prostredníctvom rozvoja a integrácie všetkých troch prvkov „trojuholníka vedomostí“ – vzdelávanie, výskum a inovácie. Privítali iniciatívu Talianska zorganizovať spolu s UNESCO Celosvetové fórum pod heslom „Vzdelávanie, inovácie a výskum: nové partnerstvo pre stabilný rozvoj“.

Infekčné ochorenia

Problém šírenia infekčných chorôb (podobne ako iné sociálne otázky) nenašiel svoje miesto v programe G8 hneď, ale až s postupným uvedením si toho, že globálna ekonomická bezpečnosť a ekonomická bezpečnosť samých členov „klubu“ priamo závisí od rozvoja iných krajín. Odvtedy žiadne stretnutia vedúcich predstaviteľov G8 sa nezaobídu bez posudzovania danej problematiky.

Infekčné ochorenia predstavujú hrozbu rozvoja ľudstva, sú príčinou jednej tretiny ročných úmrtí vo svete. Choroby ako HIV/AIDS, tuberkulóza a malária, a taktiež nové infekcie ako vtáčia chrípka majú podstatný ekonomický a sociálny vplyv na krajiny, brzdia ich rozvoj. Nedostatočne vybavené zariadenia v rozvojových krajinách ohrozujú zdravie miestneho obyvateľstva i ľudí na iných kontinentoch. Je známe, že najlepším prostriedkom proti ochoreniu je prevencia; v tejto oblasti má však rozvojový svet veľké nedostatky.

V posledných rokoch sa čoraz častejšie ľudstvo stretáva s ničivou silou zemetrasení, povodní, tsunami. Urbanizácia, rozvoj dopravných sietí a priemyselnej infraštruktúry robí krajiny zraniteľnejšími k týmto úderom živlov. Prírodné katastrofy za posledných 25 rokov spôsobili materiálne škody za vyše 100 mld. dolárov. Medzi najväčšie živelné pohromy posledného obdobia patrilo tsunami v decembri 2004, ktoré postihlo desiatky štátov v juhovýchodnej a južnej Ázii a východnej Afrike, sezóna tornád 2004 a 2005, ktoré zapríčinili veľké škody v pobrežných štátoch USA, Mexika, Strednej Ameriky a krajinách Karibského mora, zemetrasenie v južnej Ázii v októbri 2005 či zemetrasenie v Indonézii v máji 2006. Tieto živelné pohromy zapríčiňujú veľké škody v ekonomike a sociálnej sfére a hlavne vyvolávajú šírenie infekčných chorôb.

Lídri G8 sa zhodli na potrebe zjednotiť úsilie v boji s týmito problémami, vyčleniť nevyhnutné zdroje na systém monitoringu, výmenu informácií a vedecké metodiky, dosiahnuť koordináciu medzinárodných postupov umožňujúcu operatívne reagovať na mimoriadne situácie, ako je napríklad v súčasnosti hrozba vtáčej chrípky (vírus H5N1) a zabránenie možnej pandémie chrípky. Závery týkajúce sa požiadavky čeliť nákazlivým chorobám hovoria o tom, že do roku 2010 by mali mať všetci chorí na AIDS prístup k liečeniu.

Iné problémy

Pochopiteľne, na summite G8 stranou nezostali ani také aktuálne medzinárodné problémy, ako sú boj s terorizmom, nešírenie zbraní hromadného ničenia, riešenie regionálnych konfliktov (na Blízkom Východe, v Iraku, otázky o iránskom jadrovom

programe, testy rakiet v Severnej Kórei), a taktiež rozvoj svetovej ekonomiky a finančná stabilita, medzinárodný obchod, boj s intelektuálnym pirátstvom, boj s korupciou, ochrana životného prostredia, pomoc Afrike či otázky prijatia Číny, Indie, Brazílie, Mexika a Južnej Afriky do skupiny G8.⁸

Svetoví lídri G8 schválili sedem dokumentov⁹

Lídri krajín G8 na summite v Petrohrade schválili sedem spoločných stanovísk k rozličným problematikám.

Energetická bezpečnosť

Krajiny G8 prisľúbili podporovať „otvorené a transparentné“ energetické trhy, čím chcú predísť „potenciálne ničivým vplyvom na zásoby, dodávky a tranzit energií“. Mocnosti tiež súhlasili s hľadaním alternatív k fosílnym palivám.

Obchod

Lídri súhlasili s dokončením kola obchodných rokovaní z katarskej Douhy do konca roka 2006. Cieľom je zlepšiť prístup k svetovému trhu pre rozvojové krajiny a dať svetovej ekonomike dôležitý impulz. Lídri tiež vyjadrili podporu Rusku v jeho snahe vstúpiť do Svetovej obchodnej organizácie (WTO).

Korupcia

Mocnosti sa dohodli na trestnom stíhaní všetkých foriem korupcie a na spolupráci pri bránení prenikania korupcie do finančných systémov krajín. Lídri sa zhodli na tom, že korupcia škodí demokracii a ekonomickému rozvoju a prisľúbili implementovanie medzinárodných dohôd vrátane konvencie OSN proti korupcii a konvencii OBSE proti prijímaniu úplatkov.

Pirátstvo

Mocnosti sa na summite zhodli na potrebe zvýšenia informovanosti o spôsoboch ochrany vlastníckych práv. Dohodli sa tiež na zintenzívnení medzinárodnej spolupráce v boji proti falšovaniu, na zvýšení hraničných kontrol a výmene právnych informácií v rámci boja proti obchodu s falzifikátmi.

Afrika

Lídri G8 sa dohodli na vybudovaní africkej pomocnej sily vrátane poskytovania dopravnej a logistickej pomoci a na podporovaní regionálnych organizácií akou je Africká únia. Lídri prisľúbili zintenzívniť snahy o dosiahnutie „ambiciózneho a vyrovnaného výsledku“ v rozhovoroch WTO, ktorých cieľom je zlepšenie prístupu k svetovému trhu pre rozvojové krajiny.

⁸ Britský premiér T. Blair ešte pred summitom navrhol, aby sa zoskupenie G8 rozšírilo o ďalších päť krajín – Čínu, Indiu, Brazíliu, Mexiko a Južnú Afriku, čo by podľa neho mohlo viesť k multilaterálnym dohodám v kľúčových otázkach ako je svetový obchod a klimatické zmeny. Podobne francúzsky prezident J. Chirac zdôraznil, že veľká osmička – to nie je svetová vláda, nemožno rokovať o veľkých svetových problémoch v úzkom kruhu. Aj on sa domnieva, že klub G8 treba rozšíriť o predstaviteľov najväčších rozvojových krajín, ktoré majú vo svete stále väčšiu váhu. Ako uviedol na nočnej tlačovej konferencii po neformálnych rozhovoroch lídrov G8 v Petrohrade V. Putin, Rusko by ako najnovší člen nemalo vystupovať s iniciatívou rozšírenia skupiny. Rusko však podporí prijatie týchto rýchlo rastúcich ekonomík, pokiaľ ich žiadosti predložia starší členovia klubu ekonomických veľmocí. Ak sa tak stane, názov skupiny by sa potom mal zmeniť na G13.

Treba však poznamenať, že ani Čína, ani India či Brazília doteraz verejne nedeclarovali želanie oficiálne vstúpiť do klubu najvyspelejších krajín.

⁹ Pozri [http://hnonline.sk/index.php?p=k00000_print&article\[id\]=1889898...](http://hnonline.sk/index.php?p=k00000_print&article[id]=1889898...)

Vzdelanie

Mocnosti prisľúbili podporovanie výskumu a vzdelania vo svojich krajinách a vytváranie znalostnej ekonomiky prostredníctvom zvýšenej spolupráce medzi univerzitami a priemyslom. Krajiny G8 tiež vyzvali na zvýšenie akademickej mobility a na užšiu spoluprácu medzi univerzitami formou výmenných programov.

Infekčné choroby

Lídri G8 sa dohodli na zosilnení boja proti AIDS, tuberkulóze, malárii a vtácej chrípke, na modernizácii zdravotníckych systémov a na zvýšení podpory prevencie a liečby.

ZÁVER

Účastníci summitu spoločnými silami vypracovali odpovede na výzvy, ktoré dnes stoja pred svetovým spoločenstvom. Schválili Akčný plán na posilnenie globálnej energetickej bezpečnosti a rad ďalších spoločných vyhlásení. Aj keď dokumenty G8 majú len charakter deklarácie, závery týchto rokovaní vždy mali a majú veľký význam pre koordináciu aktivít všetkých štátov globalizujúceho sa sveta. Za zreteľahodný považujeme aj fakt, že viacerí lídri G8 sa vyslovili za rozšírenie tejto skupiny v budúcnosti o najväčšie rozvojové krajiny, pretože bez ich účasti nie je možné v súčasnosti efektívne vyriešiť žiadnu dôležitú svetovú otázku.

* * *

Budúcoročný summit G8 sa uskutoční 6. – 8. júna 2007 v nemeckom Heiligendamme. Kancelárka Angela Merkelová oznámila, že agenda bude zahŕňať ekonomické problémy, redukcii chudoby, práva duševného vlastníctva a pomoc africkým štátom.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. Epping, R. CH.: Průvodce globální ekonomikou. Praha: Portál, 2004.
2. Gonda, V.: Bolonský proces (súčasný trendy v európskom vysokoškolskom vzdelávaní). In: Nová ekonomika. Vol. 4, 2005, č. 2, s. 36 – 42.
3. Krejčí, O.: Partneři v rozděleném světě. In: Ekonom, 2006, č. 28, s. 21.
4. Krejčí, O.: Odpovědnost mocných. In: Ekonom, 2006, č. 29, s. 9.
5. Pressburg, A. P.: Summit G8: scénár a réžia – Vladimír Putin. In: Trend, 2006, č. 29, s. 20 – 21.
6. Hospodárske noviny, ročníky 2005 – 2006.
7. [http://hnonline.sk/index.php?p=k00000_print&article\[id\]=1889898...](http://hnonline.sk/index.php?p=k00000_print&article[id]=1889898...)
8. www.g8russia.ru
9. <http://www.g7.utoronto.ca/summit/index.htm>

KONTAKT

doc. Ing. Vladimír Gonda, PhD.
Katedra ekonomickej teórie
Národohospodárska fakulta
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: gonda@euba.sk

ABSTRAKT

Problematika pracovných zdrojov, predovšetkým počet a štruktúra obyvateľstva určitého štátu a špecifickejšie štruktúra pracovnej sily, sa vzhľadom na rôzne exogénne a endogénne faktory, stáva čoraz dôležitejšou a páľčivejšou. Dôvodom je skutočnosť, že všetky tieto otázky sú úzko späté a vplyvajú na stav a perspektívy ekonomického, sociálneho, politického vývoja a rozvoja danej krajiny ako aj na usporiadanie ekonomickej a politickej sily v regionálnom či dokonca vo svetovom rozmere.

ABSTRACT

The question of labor force and its resources, mainly number and structure of population of particular state together with labor force structure, has become more important and more complex due to various exogenous and endogenous factors. The reason for this is fact that all these questions are closely tied and influence the conditions and perspectives of economic, social, and political development of particular country together with the arrangement of economic and political power in regional or even in world dimension.

Obyvateľstvo je nositeľom aktivity v ekonomickej aj mimoekonomickej sfére a producentom a spotrebiteľom všetkých materiálnych aj nemateriálnych hodnôt potrebných k jeho existencii. Z ekonomického hľadiska predstavuje súbor skutočných a potenciálnych producentov a stálych spotrebiteľov. Spotreba materiálnych a iných hodnôt prebieha za účelom zachovania fyzickej existencie, reprodukcie človeka ako pracovnej sily a formovania duševného obzoru jednotlivca v rámci existujúceho spoločenstva¹.

Vzhľadom na uvedené, je možné vymedziť viacero ukazovateľov, ktoré sa používajú pri sledovaní stavu populácie²:

- **celkový počet obyvateľstva** – odhad k prostrednému dňu v roku (183. deň roku). Na Slovensku sa posledné sčítanie obyvateľstva uskutočnilo v roku 2001. Podľa sčítania žilo na Slovensku 5 379 455 obyvateľov. V štatistikách OSN sa počet obyvateľstva vykazuje:
 - *de facto* – všetky osoby fyzicky prítomné na území štátu v čase zisťovania stavu.
 - *de jure* – iba rezidenti štátu, ktorí majú v štáte trvalý pobyt, bez ohľadu na to, či sú v okamihu sčítania prítomní alebo nie.
 - *upravený stav de facto* – celkový počet domáceho aj cudzieho obyvateľstva prítomného na území štátu v čase zisťovania ako aj národní príslušníci armády a diplomatického zboru s rodinami sídliači mimo územia štátu.
- **hustota obyvateľstva** – priemerný počet obyvateľov na jeden km². Na Slovensku je hustota obyvateľstva 109,7 ob/km²
- **štruktúra obyvateľstva** – sa vykazuje:
 - *podľa pohlavia* (Slovensko: 2 612 515 muži; 2 766 940 ženy)
 - *podľa veku*³
 - *predproduktívny vek* – osoby do 14 rokov (na Slovensku: 18,9 %)
 - *produktívny vek* – osoby od 15 – 59 rokov (na Slovensku: 63,1 %)

¹ Hrala, V. a kol.: Geografie světového hospodářství – Vybrané kapitoly. Praha : Oeconomica, 2003, s. 29.

² Dudáš, T. – Schönwiesner, R. – Uličná, L.: Ukazovatele na komparáciu ekonomík vo svetovom hospodárstve. Bratislava : Ekonóm, 2001, s. 23-28.

³ V štatistikách OSN sa používa nasledujúca štruktúra podľa veku: 0-14 rokov, 15-64 rokov, 65 a viac rokov.

- *postproduktívny vek* – osoby od 60 rokov (na Slovensku: 18 %)
- **fertilita** – priemerný počet detí narodených žene v plodnom veku (15 – 49 rokov veku; v niektorých štatistikách 15 – 44 rokov veku). Podľa štatistík OSN je priemerná fertilita na Slovensku 1,2.
- **pôrodnosť (natalita)** – počet živo narodených detí za rok na 1 000 obyvateľov (na Slovensku 10)
- **úmrtnosť (mortalita)** – počet zomretých za rok na 1 000 obyvateľov (na Slovensku 10)
- **prirodený prírastok/úbytok obyvateľstva** – rozdiel medzi počtom narodených a zomretých v určitom období
- **migrácia** – zmena počtu obyvateľov daného štátu. Podľa OSN na Slovensku bol v roku 2005 podiel migrantov na celkovej populácii 2,3 % čo predstavovalo 124 464 obyvateľov.
 - *emigrácia* - vystaňovanie
 - *imigrácia* - pristaňovanie
 - *migračné saldo* – rozdiel medzi emigráciou a imigráciou, zvyšuje/znižuje prirodzený prírastok obyvateľstva daného štátu

Z ekonomického hľadiska je možné deliť osoby podľa ekonomickej aktivity na:

- **ekonomicky aktívne obyvateľstvo** – všetky zárobkovo činné osoby, pomáhajúci členovia domácností a nezamestnaní, ktorí si aktívne hľadajú prácu
- **ekonomicky neaktívne obyvateľstvo** – osoby bez povolania, pripravujúce sa na povolanie, ženy v domácnosti, deti, dôchodcovia, osoby žijúce z verejných podpôr.

Podľa posledného sčítania obyvateľstva na Slovensku predstavovalo ekonomicky aktívne obyvateľstvo 2 665 837, čo je 49,6 % slovenskej populácie.

Okrem toho existujú aj ďalšie spôsoby štatistického sledovania štruktúry obyvateľstva, ktoré sa líšia v rôznych štátoch, napr. podľa **sociálnej a národnej príslušnosti, stupňa kvalifikácie, úrovne vzdelanosti, rodinného stavu, atď.**

1 Demografické cykly

Demografický vývoj, alebo rast počtu obyvateľstva, je závislý predovšetkým od natality a mortality. Z dlhodobého hľadiska a so zreteľom na intenzitu natality a mortality je možné identifikovať dlhodobé demografické cykly⁴:

1. **Veľmi nízky populačný prírastok** – charakteristický nízkou mortalitou ako aj nízkou natalitou; $nM \Leftrightarrow nN$
2. **Slabý populačný prírastok** – charakteristický vysokou mortalitou a zároveň vysokou natalitou; $VM \Leftrightarrow VN$
3. **Spomalenie populačného prírastku** – charakteristický nízkou mortalitou a priemernou natalitou; $nM \Leftrightarrow \varphi N$
4. **Populačná explózia** – charakteristická klesajúcou mortalitou a rastúcou natalitou; $M \downarrow \Leftrightarrow N \uparrow$

VM – vysoká mortalita

nM – nízka mortalita

$M \downarrow$ - mortalita klesá

VN – vysoká natalita

nN – nízka natalita

$N \uparrow$ - natalita rastie

φN – priemerná natalita

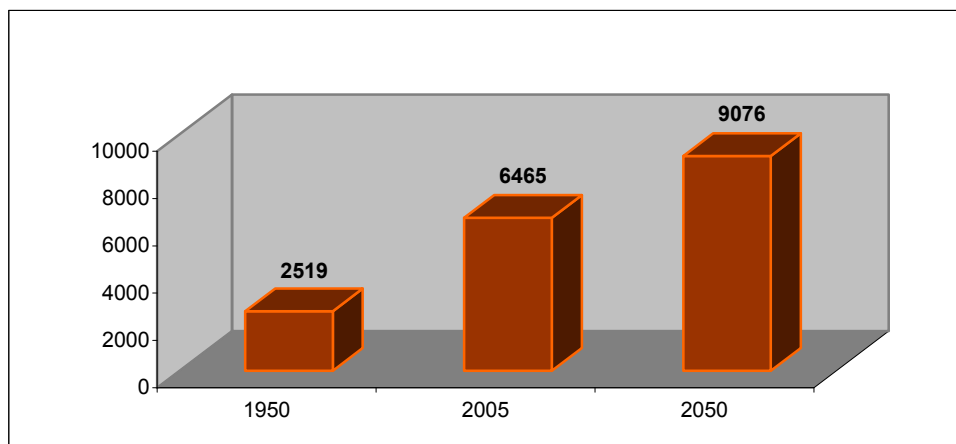
Demografický vývoj tak závisí od vzájomného vzťahu natality a mortality, od ktorých sa odvíja priemerné ročné tempo rastu obyvateľstva. Demografické cykly 1. a 3. sú typické pre rozvinuté ekonomiky. Demografický cyklus 4. je spätý s rozvojovými ekonomikami. Všetky tieto cykly sú späté s jednotlivými vývojovými fázami demografického prechodu, ktorý začal oveľa skôr v rozvinutých krajinách ako v krajinách rozvojových.

⁴ Dudáš, T. – Schönwiesner, R. – Uličná, L.: Ukazovatele na komparáciu ekonomík vo svetovom hospodárstve. Bratislava : Ekonóm, 2001, s. 13.

2 Stav a vývoj svetovej populácie

Populácia v jednotlivých krajinách podlieha dynamickému vývoju. Jednotlivé populácie starnú, mladnú, mení sa ich geografické rozmiestnenie v rámci jednej krajiny, prípadne v rámci skupiny krajín. Dynamický vývoj stavu populácie je spôsobený predovšetkým natalitou, mortalitou, migráciou a životnou úrovňou obyvateľstva. Kombinácia týchto faktorov spôsobuje zmenu stavu populácie. Napriek tomu, že do určitej miery sú tieto faktory predpovedateľné, v niektorých prípadoch výsledky ich skúmania vykazujú určité nepravidelnosti.

Graf 1 Počet obyvateľov Zeme, 1950 – 2050, v mil.

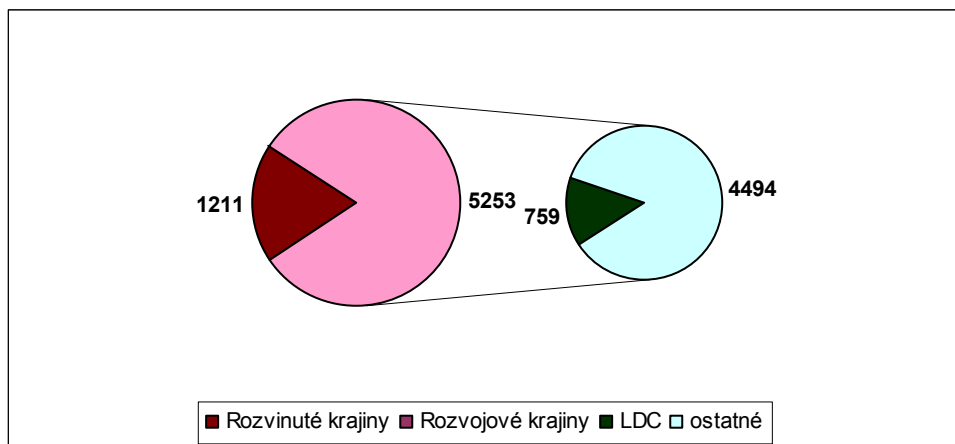

Prameň: World Population Prospects – The 2004 Revision. UN DESA.

Na príklade 20. storočia vidíme, že žiadne iné storočie, ktoré mu predchádzali, nevykazovalo taký prudký populačný rast. Na druhej strane, populácia v niektorých krajinách v posledných desaťročiach 20. storočia klesala. Možno povedať, že takýto pokles populácie v jednotlivých krajinách sa v budúcnosti stane skôr istým pravidlom ako výnimkou, pričom v iných svetových regiónoch bude populácia aj naďalej rásť, aj keď nie tak rýchlo ako tomu bolo v minulosti. Toto rozdelenie na krajiny s poklesom populácie a na krajiny s rastom populácie možno vidieť predovšetkým na krajinách rozvinutých, kde dochádza k poklesu populácie a k jej starnutiu a na krajinách rozvojových, v ktorých sa aj napriek zlým životným podmienkam a nízkej životnej úrovni obyvateľstva darí neustále dosahovať populačný rast. Napríklad v Európe, ktorá reprezentuje rozvinuté krajiny, sa odhaduje miera fertility vo výške len 1,4 a v Afrike, predstavujúcej rozvojové krajiny a LDC, je miera fertility až 5.

Čo sa týka geografickej distribúcie svetovej populácie medzi jednotlivé krajiny sveta, v roku 2005 prevažná väčšina obyvateľstva žila v rozvojových krajinách, kde tvorila približne 81,3 % svetovej populácie. Populácia v rozvinutejších regiónoch tvorila približne 1,2 mld. obyvateľov, čo predstavuje 18,7 % celkovej svetovej populácie (ako je to vidieť na grafe 2). V súvislosti s distribúciou populácie sa predpokladá, že percento obyvateľov žijúcich v rozvojových krajinách sa zvýši zo 67,7 % v roku 1950 na viac ako 86 % v roku 2050.

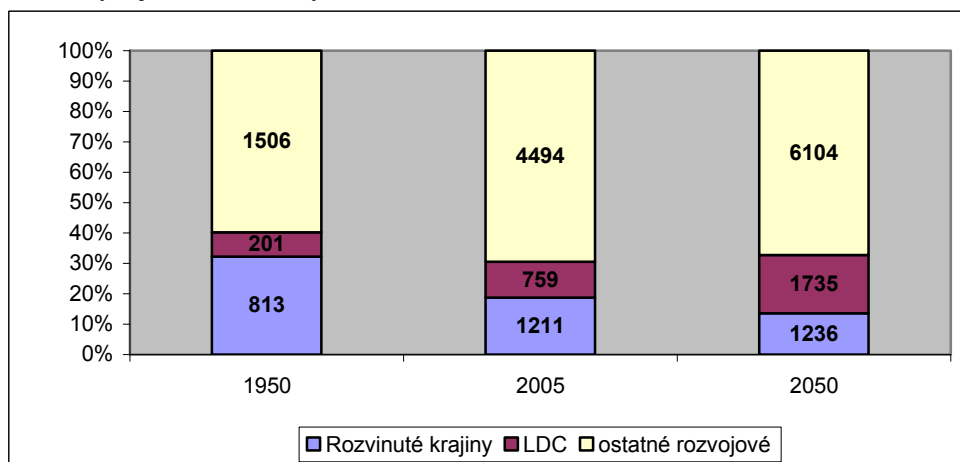
Graf 2 Distribúcia obyvateľstva sveta, 2005, v mil.

Prameň: World Population Prospects – The 2004 Revision. UN DESA.

Na grafe 3 vidieť vývoj distribúcie svetovej populácie v rokoch 1950 a 2005 ako aj prognózu na rok 2050. Z grafu vidíme nárast počtu populácie v rozvinutých krajinách z 813 na 1 211 mil. obyvateľov. Na druhej strane, v prípade percentuálneho podielu v tejto časti sveta dochádza k poklesu z 32,3 % v roku 1950 na 18,7 % v roku 2005. V roku 2050 sa očakáva, napriek rastu počtu obyvateľov, pokles na 13,6 %. Opačná situácia je v rozvojových krajinách. V najchudobnejších krajinách sveta došlo od roku 1950 k nárastu podielu z 8 % (v roku 1950) na 11,7 % (v roku 2005), pričom sa do roku 2050 predpokladá ďalšie zvyšovanie podielu na 19,1 %. V ostatných rozvojových krajinách (medzi ktoré patria India a Čína, dve najľudnatejšie krajiny sveta, v ktorých žije viac ako jedna tretina svetovej populácie) bol podiel v roku 1950 59,8 %, pričom v roku 2005 to už bolo 69,5 % a v roku 2050 sa odhaduje podiel na úrovni 67,3 %. Najvyššiu dynamiku rastu pravdepodobne zaznamenajú najchudobnejšie krajiny sveta (LDC).

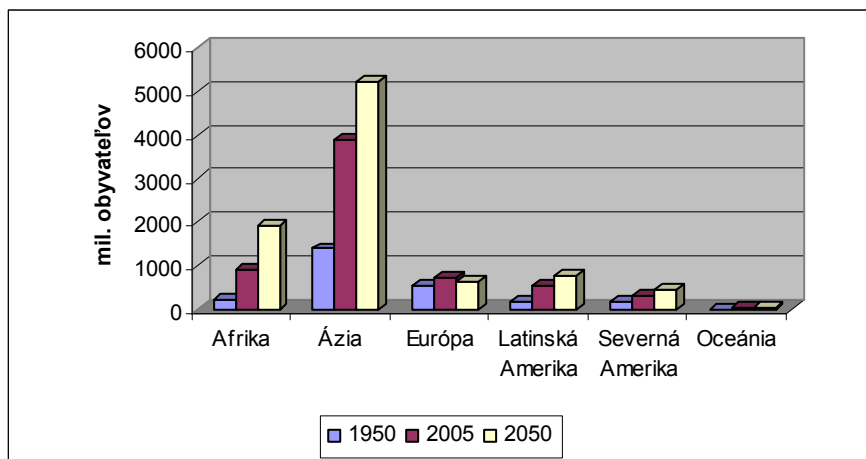
Graf 3 Vývoj distribúcie obyvateľstva, 1950 – 2050, v mil.

Prameň: World Population Prospects – The 2004 Revision. UN DESA.

Najľudnatejším regiónom sveta je Ázia s populáciou 3,9 mld. obyvateľov. Podiel Ázie zostáva viac menej konštantný a pohybuje sa na úrovni 55 – 60 %.

Graf 4 Vývoj počtu populácie v jednotlivých regiónoch, 1950 - 2050

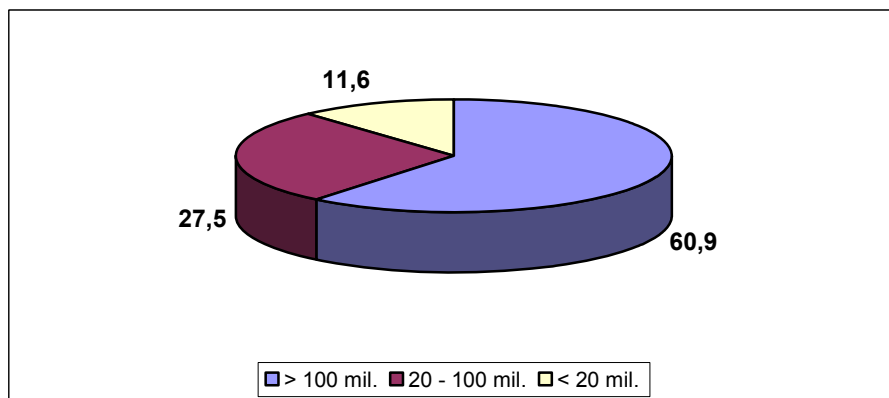

Prameň: World Population Prospects – The 2004 Revision. UN DESA.

Oveľa výraznejší je však posun v podiele na celkovej svetovej populácii v ďalších regiónoch, najmä v Európe a Afrike. V roku 1950 bol podiel Európy 21,7 %, pričom v roku 2005 došlo k prudkému prepadu na 11,3 %. Do roku 2050 sa očakáva ďalší pokles na 7,2 %. V Afrike dochádza k presne opačnému trendu, kedy v roku 1950 bol jej podiel na svetovej populácii 8,9 % a v roku 2005 došlo k zvýšeniu na 14 %. Odhady predpovedajú ďalší nárast populácie na čiernom kontinente na 21,3 % v roku 2050, čo je podiel populácie Európy v roku 1950.

Ďalšou zaujímavou skutočnosťou je aj distribúcia svetovej populácie v jednotlivých krajinách sveta. Len 4,8 % všetkých krajín, čo znamená 11 krajín (Čína, India, USA, Rusko, Japonsko, Indonézia, Nemecko, Brazília, Veľká Británia, Taliansko a Francúzsko), zahŕňa 60,9 % celkovej svetovej populácie. Každá z týchto krajín má počet obyvateľov vyšší ako 100 miliónov. Na druhej strane sú krajiny, ktoré sú relatívne malé, čo sa týka počtu obyvateľov. 77,2 % krajín sveta má počet obyvateľov nižší ako 20 mil., pričom jedna tretina z nich má počet obyvateľov nižší ako 1 milión. Spolu tieto krajiny zahŕňajú 11,6 % svetovej populácie. Krajiny s počtom obyvateľov medzi 20 – 100 miliónmi predstavujú 18 % všetkých krajín a 27,5 % celkovej svetovej populácie.

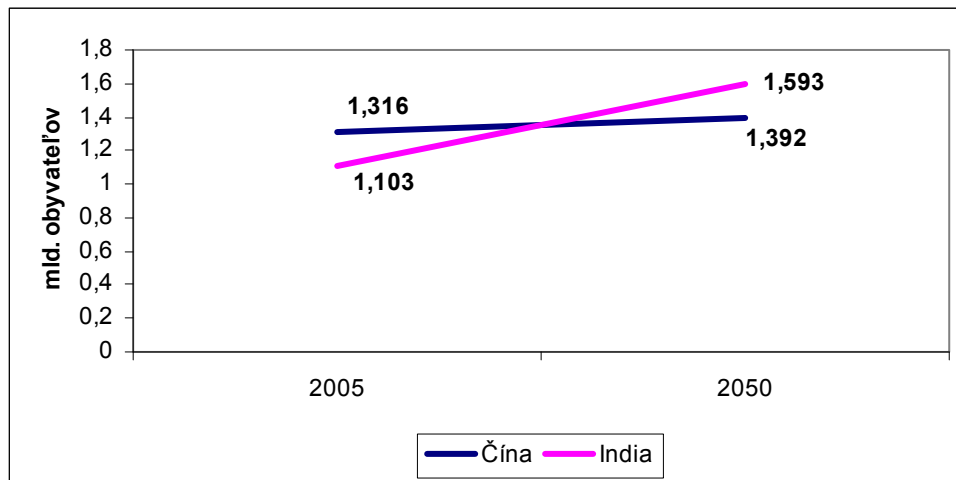
Graf 5 Podiel krajín na svetovej populácii, 2005, v %

Prameň: World Population Prospects – The 2004 Revision. UN DESA.

V súčasnosti je najľudnatejšou krajinou sveta Čína s viac ako 1,3 mld. obyvateľov. Predpokladá sa však, tak ako vidno v grafe 6, že v roku 1950 dôjde k výmene na prvej priečke z hľadiska počtosti populácie v jednotlivých krajinách. Čínu tak pravdepodobne nahradí rýchlo rastúca (demograficky) India, ktorá v súčasnosti už prekonalala hranicu 1 mld. obyvateľov. V roku 2050 sa predpokladá počet obyvateľov Indie na úrovni 1,6 mld. obyvateľov, pričom v Číne sa odhaduje počet obyvateľov na 1,4 mld.

Graf 6 Predpokladaný vývoj počtu obyvateľov v Indii a Číne

Prameň: World Population Prospects – The 2004 Revision. UN DESA.

V rokoch 2000 – 2005 došlo v 16 krajinách k poklesu populácie o viac ako 5 000 obyvateľov (tabuľka 1). Všetky tieto krajiny, s výnimkou Srbska a Čiernej hory, sa nachádzajú na území bývalého Sovietskeho zväzu a v strednej Európe. Pokles varioval od 37 000 obyvateľov v Estónsku až po 3,4 mil. v Ruskej federácii. Čo sa týka krajín bývalého Sovietskeho zväzu, tento pokles bol vyvolaný faktormi ako sú zhoršené životné podmienky obyvateľstva a migrácia smerom do krajín západnej Európy za lepšími pracovnými aj životnými podmienkami. Ďalším možným faktorom je zvýšená miera mortality v týchto krajinách. Čo sa týka krajín strednej Európy (Česká republika, Maďarsko, Poľsko) a pobaltských krajín (Litva, Lotyšsko, Estónsko), hlavnú príčinu tu zohráva migrácia.

V minulosti, vzhľadom na vysokú mieru mortality, rast populácie nebol taký výrazný ako v 20. storočí. Do 17. storočia sa pohybovali miery rastu populácie na úrovni do 0,5 % ročne. Až do začiatku 20. storočia sa pohybovala ročná miera rastu populácie na úrovni 0,5 %. Vzhľadom na zlepšenie hygieny, prístupu k antibiotikám a ďalším faktorom, miera mortality v 20. storočí výrazne klesla, čo sa prejavilo na zvýšení miery prirodzeného prírastku, keď v rokoch 1965 – 1970 dosiahol historické maximum na úrovni približne 2 %. Po tomto období došlo k zníženiu tejto úrovne, pričom **súčasný prirodzený prírastok** svetovej populácie je približne **1,21 %**. V roku 2050 sa odhaduje prirodzený prírastok na úrovni 0,38 %.

Tabuľka 1**Krajiny s najväčším úbytkom obyvateľstva, 2000 – 2005, v tis.**

krajina	populácia 2000	populácia 2005	úbytok 2000 - 2005
Ruská federácia	146 560	143 202	-3 358
Ukrajina	49 116	46 481	-2 635
Rumunsko	22 117	21 711	-406
Bielorusko	10 029	9 755	-274
Bulharsko	7 997	7 726	-271
Gruzínsko	4 720	4 474	-246
Kazachstan	15 033	14 825	-208
Maďarsko	10 226	10 098	-128
Poľsko	38 649	38 530	-120
Moldavsko	4 275	4 206	-69
Litva	3 500	3 431	-69
Lotyšsko	2 373	2 307	-66
Arménsko	3 082	3 016	-66
Česká republika	10 267	10 220	-48
Srbsko a Čierna hora	10 545	10 503	-42
Estónsko	1 367	1 330	-37

Prameň: World Population Prospects – The 2004 Revision. UN DESA.

V súčasnosti rozvinuté krajiny (Európa, Severná Amerika, Austrália, Nový Zéland, Japonsko) rastú o 0,3 % ročne, čo je približne polovica hodnoty, ktorú dosahovali v 18. a 19. storočí. Oveľa výraznejší je rast rozvojových krajín, kde LDC rastú o 2,4 % ročne a ostatné rozvojové krajiny o 1,27 % ročne.

Čo sa týka jednotlivých svetových regiónov, najvyšší rast dosahuje Afrika (2,1 % ročne) a najnižší, nulový, rast dosahuje Európa.

Na úrovni jednotlivých krajín možno nájsť krajiny s najvyšším prírastkom a, na druhej strane, krajiny s najvyšším úbytkom populácie v období 2000 – 2005. V prípade krajín s najvyšším prírastkom, z 10 krajín 5 je z Afriky (Eritrea, Sierra Leone, Čad, Uganda, Niger) a 5 z Ázie (SAE, Katar, Východný Timor, Afganistan, Kuvajt), pričom prírastok sa pohybuje od 6,51 % ročne v Spojených arabských emirátoch po 3,39 % ročne v Nigeri. Väčšinou je v týchto krajinách vysoká miera fertility, no pri krajinách z Arabského polostrova prichádza do úvahy aj ďalší faktor, ktorým je medzinárodná migrácia (UN DESA uvádza, že v roku 2005 bol podiel migrantov v Spojených arabských emirátoch na celkovej populácii až 71,4 %). Z celkového počtu 4,49 mil. obyvateľov bolo v roku 2005 3,21 mil. migrantov. Keďže čistá ročná miera migrácie (= imigranti – emigranti) v rokoch 2000 – 2005 bola 192 tis. (celková čistá miera migrácie za týchto 6 rokov bola 1,15 mil. ľudí), je zrejmé, že v SAE žije veľké množstvo utečencov, ktorí sa narodili v SAE a vrátili sa do krajiny pôvodu.

Na druhej strane sú krajiny s najvyšším úbytkom obyvateľstva, pričom všetky sa nachádzajú vo východnej Európe, prípadne sú nástupníckymi štátmi bývalého Sovietskeho zväzu. Úbytok obyvateľstva sa tu pohybuje na úrovni od -1,1 % (Ukrajina) po -0,37 % (Rumunsko)⁵. Tento úbytok je spôsobený emigráciou domáceho obyvateľstva do zahraničia. V priebehu rokov 2000 – 2005 došlo na Ukrajine k ročnému úbytku obyvateľstva,

⁵ UN DESA World Population Prospects, 2004 Revision.

spôsobeného emigráciou, vo výške 140 tis. osôb, čo predstavovali približne 3 emigrantov na 1000 obyvateľov.

Prirodzený prírastok/úbytok obyvateľstva je len všeobecný ukazovateľ, ktorý môže poskytnúť informáciu o celkovom trende v konkrétnej krajine, no niekedy sa môže stať, že zakryje hnacie sily vyvolané fertilitou a mortalitou v určitých vekových skupinách. Efekt týchto síl na prírastok/úbytok obyvateľstva sa nazýva **vnútorná miera rastu**. Vplyv vekovej štruktúry na rast obyvateľstva je významný faktor, ktorý sa musí vziať do úvahy ešte pred počítaním prirodzeného prírastku obyvateľstva. Môže sa stať, že populácia v krajine má, vzhľadom na nízku fertilitu a vysokú mortalitu v špecifických vekových skupinách, vnútornú tendenciu klesať, no prirodzený prírastok bude kladný. Na druhej strane, populácia s vnútornou tendenciou k rastu, vzhľadom na vysokú fertilitu a nízku mortalitu v určitých vekových skupinách, môže klesať, dochádza teda k prirodzenému úbytku. Preto veková štruktúra každej krajiny je pozostatkom jej demografickej histórie a môže tiež ovplyvniť dynamiku rastu populácie v krajine v budúcnosti. V prípade, že v krajine v minulosti dochádzalo k výraznému populačnému rastu, existuje tendencia, že tento rast bude pokračovať aj v budúcnosti. Dokonca aj v prípade, že sa potenciálni rodičia takýchto silných generačných ročníkov rozhodnú mať menej detí ako mali ich rodičia, je možné, že takéto generácie zabezpečia pozitívny populačný rast.

Vnútorná tendencia k rastu je vyjadrená ukazovateľom **čistá miera reprodukcie**⁶, ktorý sa chápe ako ukazovateľ generačnej výmeny.

Čistá miera reprodukcie je priemerný počet dcér, ktoré sa môžu narodiť hypotetickej skupine žien ku koncu ich reprodukčného cyklu, v prípade, že celý život podliehali miere fertility a mortality v rámci špecifickej vekovej skupiny počas určitého obdobia⁷.

V prípade, že zoberieme do úvahy novonarodené dievča, čistá miera reprodukcie bude priemerný počet preživších dcér, ktoré sa jej počas jej vlastného života narodia. V prípade, že čistá miera reprodukcie je vyššia ako 1, každá novonarodená dcéra priemerne porodí viac ako 1 dcéru, čím porodí viac ako je ona sama (zreprodukuje sa viac) v generačnom zmysle. To znamená, že čistá miera reprodukcie väčšia ako 1 znamená vnútornú tendenciu populácie danej krajiny k rastu.

V prípade, že je hodnota čistej miery reprodukcie nižšia ako 1, znamená to nedostatočnú mieru fertility na generačnú výmenu (dcéra sa zreprodukuje menej ako je ona sama). To vyvolá vnútornú tendenciu populácie danej krajiny k poklesu.

Poslednou možnosťou je stav, kedy sa čistá miera reprodukcie rovná 1. V tomto prípade dochádza ku generačnej výmene, absentuje však vnútorná tendencia k rastu, resp. k poklesu. V prípade, že čistá miera reprodukcie je rovná 1 počas dlhého časového obdobia, prirodzený prírastok obyvateľstva dosiahne nulu a miera prirodzeného prírastku bude 0 %.

Vo vyspelých krajinách je čistá miera reprodukcie 0,8, čo znamená, že v nich dochádza a v budúcnosti dôjde k ešte výraznejšiemu poklesu obyvateľstva. V rozvojových krajinách sa pohybuje tento ukazovateľ na úrovni 0,9. V LDC krajinách je tento ukazovateľ vyšší ako 1 na úrovni 1,15.

3 Veková štruktúra

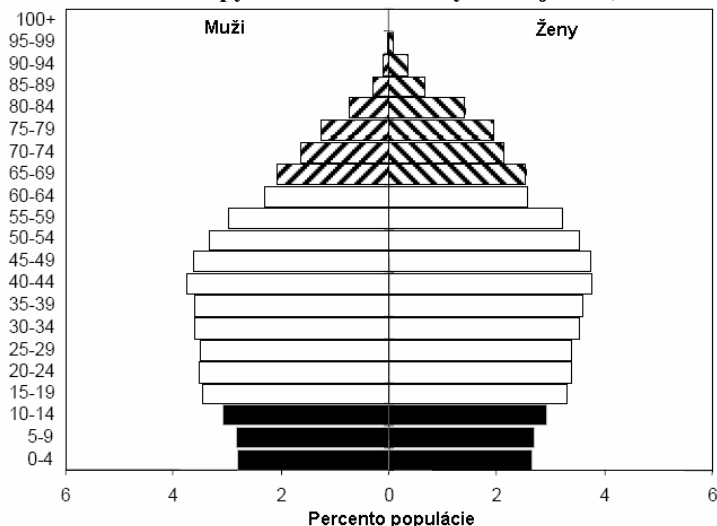
Veková štruktúra populácie je dôležitý ukazovateľ, ktorý má význam nielen v celosvetovom meradle, ale najmä v meradle národnom. V rámci národnej ekonomiky má nesmierny význam skutočnosť, aká je a ako sa bude vyvíjať v budúcnosti veková štruktúra obyvateľstva vzhľadom na dopad na danú ekonomiku. Podiel detí a starých ľudí na celkovom počte obyvateľov konkrétnej krajiny má dopad na štátny rozpočet, na výdavky na školstvo,

⁶ Net Reproduction Rate (NRR), používa sa v štatistikách UN DESA spolu s ostatnými ukazovateľmi, ktoré sú uvedené na začiatku príspevku.

⁷ Alebo: čistá miera reprodukcie = počet dcér narodených žene.

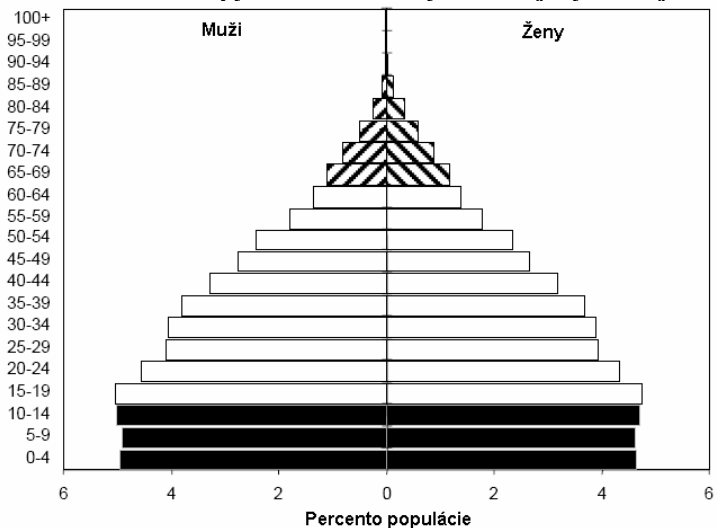
zdravotníctvo (očkovanie detí, prevencia, lieky, atď.); na druhej strane na výdavky na systém sociálneho zabezpečenia starých ľudí a tiež výdavky na zabezpečenie zdravia tých, ktorí trpia chronickými či civilizačnými chorobami vyžadujúcimi dlhodobé liečenie, prípadne tých, ktorí trpia nevyliciteľnými chorobami. Okrem toho je významný aj ukazovateľ podielu populácie staršej ako 65 rokov k pracujúcemu obyvateľstvu. Význam má najmä pre vytváranie a fungovanie verejných systémov dôchodkového zabezpečenia, ako aj na mikroúrovni v rámci vekovej štruktúry rodiny, kde ovplyvňuje možnosti starostlivosti o deti a starých ľudí.

Obrázok 1 Veková pyramída v rozvinutých krajinách, 2005

Prameň: World Population Prospects – The 2004 Revision. UN DESA.

Obrázok 2 Veková pyramída v ostatných rozvojových krajinách, 2005

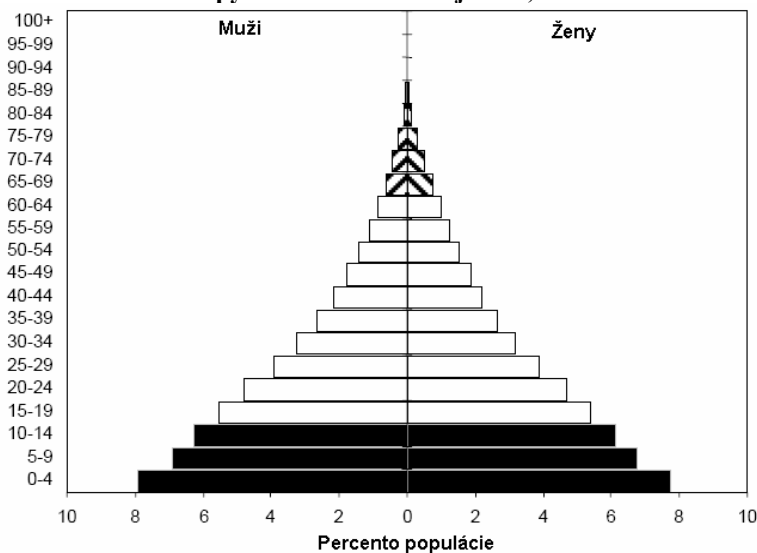
Prameň: World Population Prospects – The 2004 Revision. UN DESA.

V roku 2005 každá zo skupín krajín (rozvinuté, LDC, ostatné rozvojové) vykazovala svoju charakteristickú pyramídovú štruktúru ako je uvedené na predchádzajúcich obrázkoch. Na obrázkoch možno vidieť starnutie populácie vo vyspelých krajinách a nízku mieru fertility,

vysokú mieru fertility v LDC, pokles miery fertility v ostatných rozvojových krajinách. Je to spôsobené historickým vývojom a stavom demografického prechodu v jednotlivých krajinách. Demografický prechod pritom začal o takmer storočie skôr v rozvinutých krajinách (približne 18. – 19. storočie) ako v rozvojových krajinách (koniec 19. storočia a 20. storočie).

Čo sa týka rozdelenia mužov a žien, v ostatných rozvojových krajinách je vo vyššom veku viac žien ako mužov, čo je trend jasne viditeľný pri rozvinutých krajinách.

Obrázok 3 Veková pyramída v LDC krajinách, 2005

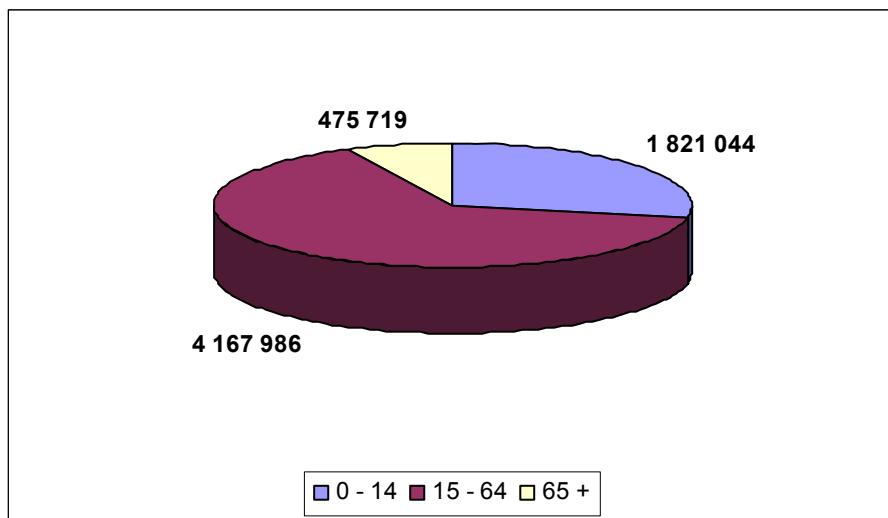

Prameň: World Population Prospects – The 2004 Revision. UN DESA.

Z obrázkov je možné odvodiť aj určitý trend, ktorý začali rozvinuté krajiny, a ktorý bude pravdepodobne pokračovať aj v rozvojových krajinách. Ak zoberieme do úvahy LDC, vidíme, že tu zatiaľ nie je problém s nedostatkom pracovnej sily vo veku 15 – 65 rokov, prípadne so základom jej vytvorenia vo vekovej skupine do 15 rokov. Väčšie percento populácie v produktívnom veku vidíme na vekovej pyramíde ostatných rozvojových krajín, pričom je tu predpoklad, že postupom času sa dostanú do štádia, ktoré vidíme pri rozvinutých krajinách, kde dochádza k problému so zabezpečením pracovnej sily v produktívnom veku a k výraznému starnutiu populácie.

Vyspelé krajiny vykazujú oveľa vyšší podiel starých ľudí (starý človek je človek, ktorý dosiahol 65 a viac rokov veku) na celkovej populácii ako ostatné dve skupiny krajín. Očakáva sa rast počtu starých ľudí zo súčasného podielu 15,3 % na 25,9 % v roku 2050. Okrem toho sa predpokladá zníženie súčasného podielu vekovej skupiny do 15 rokov zo 17 % na 15,6 % v roku 2050. V rozvojových krajinách je súčasný podiel starých ľudí vo výške 5,5 %, pričom by sa mal tento podiel do roku 2050 zvýšiť na 14,6 % (LDC: z 3,2 % na 6,6 %; ostatné rozvojové: z 5,9 % na 16,9 %). Podiel detí do 15 rokov by sa mal znížiť zo súčasných 30,7 % na budúcich 20,9 % (LDC: zo 41,8 % na 28,9 %; ostatné rozvojové: z 28,9 % na 18,6 %).

Graf 7 Podiel jednotlivých vekových skupín v rámci sveta, 2005, v tis.

Prameň: World Population Prospects – The 2004 Revision. UN DESA.

ZÁVER

Čo sa týka budúceho vývoja, vo vyspelých krajinách sa očakáva presun populácie z produktívneho veku do postproduktívneho veku. Predpokladá sa, že dôjde k zdvojnásobeniu populácie starých ľudí zo súčasných 22.6 osôb 65+ na 100 osôb 15 – 64 na budúcich 44.4 osôb 65+ na 100 osôb 15 – 64. V Európe sa pritom predpokladá výrazné zvýšenie až na 48 starých ľudí na 100 osôb v produktívnom veku. Znamená to, že v roku 2050 v Európe budú na jedného dôchodcu robiť 2 ľudia v produktívnom veku, pričom v súčasnosti je tento pomer takmer 5 : 1.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. Akopova, E. S. – Voronkova, O. N. – Gavrilko, N. N.: *Mirovaja ekonomika i mezhdunarodnye ekonomičeskie otnošenija*. Rostov na Donu : Feniks, 2001.
2. Avdokušin, E. F.: *Mezhdunarodnye ekonomičeskie otnošenija*. Moskva : Jurist, 2004.
3. Bulatov, A. S. a kol.: *Mirovaja ekonomika*. Moskva : Ekonomist, 2005.
4. Dachno, I. I.: *Svitova ekonomika*. Kyjev : Centr navčal'noi literatury, 2006.
5. Dudáš, T. – Schönwiesner, R. – Uličná, L.: *Ukazovatele na komparáciu ekonomík vo svetovom hospodárstve*. Bratislava : Ekonóm, 2001.
6. Hrala, V. a kol.: *Geografie světového hospodářství – Vybrané kapitoly*. Praha : Oeconomica, 2003.
7. <http://en.wikipedia.org/wiki/Demography>
8. Chazbulatov, R. I.: *Mirovaja ekonomika*. Moskva : Ekonomika, 2001.
9. Lipková, E. a kol.: *Európska únia*. Bratislava : Sprint, vfra, 2006.
10. Lipková, E. a kol.: *Medzinárodné hospodárske vzťahy*. Bratislava : Sprint, vfra, 2006.
11. Lomakin, V. K.: *Mirovaja ekonomika – vtoroe izdanie*. Moskva : Unity, 2004.
12. Spiridonov, I. A.: *Mirovaja ekonomika – Učebnoe posobie*. Moskva : Infra-M, 2004.
13. UN Department of Economic and Social Affairs, Population Division: *World Population Policies, 2005*.
14. UN Department of Economic and Social Affairs, Population Division: *World Population Prospects – The 2004 Revision*.

KONTAKT

Ing. Martin Grešš, PhD.
Katedra diplomacie a medzinárodných vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: gress@euba.sk

INFORMÁCIE

IDENTIFIKÁCIA EFEKTÍVNYCH CIEST ZVIDITEĽNOVANIA MLADÝCH VÝSKUMNÍKOV (SUMARIZÁCIA POZNATKOV Z VYBRANÝCH KRAJÍN)

PhDr. Mária Antalová, PhD.

ABSTRAKT

Komparatívnu štúdiu identifikujúcu efektívne cesty zviditeľňovania úspešných mladých výskumníkov v rámci vybraných štátov Európskej únie autorka rozdeľuje do dvoch relatívne samostatných častí. V prvej sa venuje mladým výskumníkom ako špecifickej sociálnej skupine, vyznačujúcej sa veľmi podobnými charakteristikami vo všetkých vybraných krajinách. V druhej sa sústreďuje na problémy ich zviditeľňovania. Tie sumarizuje do niekoľkých aspektov: štát alebo Európska únia, organizácia alebo inštitúcia, finančné zdroje, sociálny status a verejná mienka. Poukazuje na existujúci nežiaduci fenomén poddimenzovanosti sociálneho statusu, ktorý je treba riešiť v blízkej budúcnosti, keďže od mladých výskumníkov sa odvíja spoločná vízia, ako má vyzerat' budúca Európa.

Kľúčové slová: mladí výskumníci, sociálna skupina, zviditeľňovanie, sociálny status.

ABSTRACT

Comparative study identifies the effective lines of raising the profile of successful young researchers in selected countries of the European Union. The author divides all problems into two relative separate blocks. In the first part she analyses the young researchers as specific social group with very similar features in analysing countries. In second part she concentrates on problems of their societal profile raising, which are summarised from aspects: state or European Union, organisation or institution, financial resources, social status and public opinion. She points out very low social status as existing problem in various countries. This problem calls for quick solving, therefore from the social credit of young researchers is also developing the common vision of the future Europe.

Keywords: young researchers, social group, raising the profile, social status.

1 Sociálna skupina mladých výskumníkov

Mladí výskumníci predstavujú „podmnožinu“ sociálnej skupiny mladých ľudí a vytvárajú samostatný špecifický fenomén. Vyznačujú sa tými istými základnými črtami ako celá generácia mladých ľudí a súčasne sa z nej niektorými špecifickými charakteristikami vyčleňujú. Ich postavenie od roku 1989 sa významne zmenilo, a to nielen vo vedeckovýskumnom priestore, ale i v existujúcich spoločenských podmienkach, v ktorých nadobudlo nasledovnú formu:

- 1. významnú poddimenzovanosť sociálneho statusu,*
- 2. značnú ohrozenosť práce a*
- 3. vysokú sociálnu zraniteľnosť.*

Mladý výskumník sa musí vo svojom pracovnom prostredí vyrovnat' s viacerými problémami, znevýhodňujúcimi jeho postavenie oproti skúsenejšiemu a staršiemu kolegovi.

1. Musí zápasit' nielen s materiálnymi nedostatkami pracoviska a

2. zmierovať sa so slabým odmeňovaním, ale musí čeliť predovšetkým konkurencii v erudovanosti.

Nemôže sa totiž skúsenosťami, vedomosťami, prípadne i zručnosťami vyrovnáť starším výskumníkom, a tak neraz zostáva akoby „na chvoste“ diania, osamotený a odkázaný na toho, kto mu je ochotný podať pomocnú ruku. Odbornou a sociálnou neskúsenosťou sa prejavuje jeho *zraniteľnosť*. Nie je pripravený ihneď po ukončení univerzitného štúdia riešiť zložité sociálno-ekonomické, prípadne technické problémy. Predovšetkým vo výskumnej oblasti sa kladie dôraz na zvládnutie špecifických teoreticko-metodologických prístupov a spracúvanie empirických údajov, na ktoré univerzity neposkytujú dostatočnú prípravu.

1. Na druhej strane sa od neho často vyžaduje *samostatný prístup k riešeniu vedecko-výskumných problémov*, ale nepriznáva sa mu plný sociálny status, teda plat alebo funkcia.

2. Jeho finančná poddimenzovanosť mu neumožňuje *plne sa osamostatniť od svojich rodičov a založiť si vlastnú rodinu*. Z toho dôvodu hľadá iné možnosti uspokojenia svojich potrieb, ako je oblasť vedy a výskumu, alebo v nej zotrúva len do toho času, kým nie je existenčne prinútený na radikálnu zmenu.

Skupina mladých výskumníkov sa teda vyznačuje značnou nestabilitou spôsobenou, ako sme spomínali, nízkym sociálnym statusom, náročnosťou práce, ktorú vykonávajú, nedostatočným vybavením svojich pracovísk a predovšetkým poddimenzovaným ohodnotením, ktoré im neumožňuje zakladať si samostatné domácnosti alebo rodiny. Tí najschopnejší z nej preto odchádzajú za vidinou lepšieho zárobku do obchodnej sféry alebo do zahraničia a často nebývajú ani nahrádzaní.

2 Podmienky v oblasti vedy a výskumu v niektorých postkomunistických krajinách a v Turecku

Vývoj a súčasná situácia v oblasti vedy a techniky na Slovensku, nie je rozporuplná len u nás, ale aj v iných postkomunistických krajinách a je determinovaná celkovou ekonomickou situáciou po roku 1989. Neustále pokračuje odliv vedeckovýskumných pracovníkov prevažne do západných krajín Európskej únie alebo do USA. Tí, ktorí zostávajú, sú nútení pracovať aj vo viacerých zamestnaniach, čo výrazne ovplyvňuje ich zdravie, ale i vedeckovýskumné výsledky. Náročné podmienky realizácie akéhokoľvek výskumu, ako aj nároky na výskumné spôsobilosti zvyšujú vekový priemer pracovníkov vo vede a výskume. Mladí pracovníci majú veľmi nevýhodné postavenie. Nie sú natoľko erudovaní ako starší a nepoznajú dostatočne úskalia náročnej vedeckovýskumnej práce. Veda a technika ich nepriťahuje aj pre slabé finančné ohodnotenie. Na Slovensku i v ostatných krajinách bývalého východného bloku existuje veľmi pomalý nárast nešťátneho vedeckovýskumného sektora, ktorý by ponúkal výhodnejšie odmeňovanie, a tak zaisťoval aspoň priemerné uspokojovanie životných potrieb.

Akademické a vedecké obce v postsocialistických krajinách „bijú na poplach“ a upozorňujú na vzniknutú a dlhoročne pretrvávajúcu „mizériu“, ktorej hlavnou príčinou je nedostatok finančných prostriedkov. Vynakladané úsilie z ich strán však vykazuje malé výsledky, aj keď ho podporuje Európska komisia ako napríklad bolonské kritériá týkajúce sa oblasti vzdelávania.

Slovensko, ako aj iné analyzované krajiny východného bloku – Slovinsko, Česko, Maďarsko – malo vybudovanú pomerne slušnú výskumno-vývojovú základňu, ktorá však za posledné roky veľmi „schátrala“, ba dokonca si neudržala kontinuitu riešenia základných úloh. Erudovaní pracovníci poodchádzali do iných krajín alebo sa preorientovali na pracovnú činnosť v zahraničných firmách, kde väčšinou zaujali vrcholové pozície. Niekoľkoročná investícia zo strany štátu a organizácií, kde experti pracovali, sa „vytratila“ a dokonca daná

skutočnosť spôsobila, že i pôvodná úroveň vedeckých výstupov sa znížila z veľmi prozaickej príčiny – nedostatku finančných prostriedkov na systémovejšie skúmanie a poznávanie.

Opísaná situácia v rámci nami vybraných krajín EÚ sa v takej vyhranenej podobe netýka len Slovinska, ktoré finančné prostriedky vo vede a výskume natoľko neredukovalo. O niečo lepšia situácia je aj v Turecku, ktoré neprechádzalo veľkými kvalitatívnymi zmenami sociálneho systému a predovšetkým bojuje s formálnou a neformálnou diskrimináciou žien.

V Turecku bola v roku 1980 redefinovaná vedná a technická politika a na tento účel sa vytvorila i nová agentúra s názvom High Committee of Science and Technology, ktorá doteraz monitoruje vyvíjajúcu sa situáciu v celej krajine. Po nejakom čase agentúra upozornila na prevratné zmeny v technológii a trvala na zvýšení kvality výstupov v oblasti vedy a techniky s podmienkou, že dané výstupy budú implementované aj do spoločenskej praxe. Na začiatku roku 1990 Turecký patentový inštitút vytvoril voľnú súťaž, ktorá mala podporiť rozvoj a rozšírenie výskumných aktivít v oblasti celého priemyslu.

Napriek značnému úsiliu zo strany vlády a Agentúry pre vedu a techniku situácia v Turecku je taká, že 59 zo 100 mladých ľudí, ktorí sa vzdelávajú v zahraničí, sa do rodnej krajiny nechcú vrátiť. Na redukovanie daného problému bol vytvorený špeciálny program na podporu mladých výskumníkov s názvom National Young Researcher Career Development Programme, ktorý dosahuje výborné výsledky. V rokoch 2003 a 2004 sa na ňom zúčastnilo 528 mladých výskumníkov.

K jeho hlavným cieľom patria:

- podpora budovania výskumnej kariéry mladých výskumníkov pôsobiacich momentálne v zahraničí,
- prevencia odchodu mladých talentovaných výskumníkov do zahraničia,
- podpora mladých výskumníkov, ktorí chcú budovať svoju kariéru aj vo výskume, aj vo výchovno-vzdelávacom procese,
- podpora vytvárania sietí spolupráce medzi jednotlivými inštitúciami na riešenie problémov v oblasti vedy a techniky. Každoročne sa podporí 10 najlepších projektov.¹

Turecká akadémia vied vyvíja aktivity na podporu mladých výskumníkov a hlavne na ich zviditeľňovanie. Navrhuje rôzne formy oceňovania a organizuje súťaže a zapája mladých do výskumných aktivít s orientáciou na vylepšenie ich kvality života. Bojuje s formálnymi i neformálnymi bariérami dodržiavania rovnosti príležitostí žien a mužov. Výborne sa jej to podarilo v oblasti vzdelávania a výskumu, kde neexistuje žiadna diskriminácia žien.

3 Sociálny status mladých výskumníkov vo vybraných krajinách

Sociálny status mladých výskumníkov predstavuje miesto, ktoré daná skupina v určitom sociálnom systéme zaujíma. Je úzko spätý s pojmom prestíže. V sociologickej teórii sa hovorí, že osoby s vysokým statusom sú:

1. predmetom obdivu,
2. predmetom úcty,
3. predmetom napodobňovania,
4. zdrojom podnetov,
5. stredom príťažlivosti.²

Napriek sčasti odlišným spoločenským podmienkam vo vede a výskume v jednotlivých skúmaných krajinách, možno konštatovať približne rovnaké hlavné

¹ Vybrané z: Lostar, D.: Turkey's Science and Technology Policy and Incentives. In: Veda a mladí výskumníci v SR. Monotematický zborník. Bratislava: EKONÓM 2004, s. 90 – 100.

² Sociologický slovník. Bratislava: EPOCH 1970, s. 542 – 545.

charakteristiky sociálneho statusu mladých výskumníkov. Vo všetkých štátoch existuje jeho značná poddimenzovanosť, ktorú podľa nášho názoru spôsobujú:

1. nedostatočné materiálne vybavenie jednotlivých pracovísk,
2. poddimenzované ohodnotenie pracovníkov a predovšetkým mladých výskumníkov,
3. nedostatočné ocenenie vkladov vedy a techniky do rozvoja spoločnosti zo strany verejných činiteľov,
4. slabé vyzdvihovanie osobností a ich prínosov k riešeniu existujúcich problémov v spoločnosti,
5. postoje verejnosti (či už laickej, alebo odbornej),
6. neexistencia žiadnej metodiky, ktorá by umožnila vytvárať databázu a posudzovanie úspechov jednotlivých mladých výskumníkov tak na národnej, ako i na medzinárodnej úrovni,
7. slabé zviditeľňovania výskumníkov zo strany inštitúcií a organizácií v oblasti vedy a techniky na medzinárodnej úrovni.

Na budovanie sociálneho statusu mladých výskumníkov si v **Slovinsku**³ vytvorili systém opatrení, ktorý zabezpečuje študentovi ešte počas doktorandského obdobia zotrvať v zahraničí. Dokonca je povinnosťou doktoranda polovicu svojho kontraktu stráviť v cudzine. Hostiteľská inštitúcia dostáva na študenta 6,6 milióna SIT (27 500 EUR), čo na druhej strane znamená veľký záväzok pre mladých ľudí, pretože ak neukončia doktorandské štúdium v potrebnom čase, sú povinní náklady na štúdium vrátiť.

Program je vcelku veľmi úspešný a počet študentov využívajúcich jeho podmienky stúpa. Len Ministerstvo školstva v Slovinsku musí zápasíť s problémom zamestnanosti doktorandov, pretože majú tendenciu opúšťať vedu a výskum a orientujú svoje pracovné ambície na podnikateľský sektor.

V Slovinsku v roku 1985 na podporu mladých výskumníkov vytvorili špeciálny vládny program nazývaný Mladý výskumník. Jeho cieľom je podporiť rozvoj mladých ľudí, ktorí sa rozhodli pre akademickú alebo vedeckovýskumnú kariéru. Umožňuje študentom participovať na výskumných úlohách na univerzitách alebo výskumných inštitúciách ziskového alebo neziskového charakteru s možnosťou prípravy svojej diplomovej alebo dizertačnej práce. Program je veľmi obľúbený a neustále narastá počet jeho záujemcov. V roku 2001 sa na ňom zúčastnilo 837 osôb (465 mužov a 372 žien). Od roku 1985 z tohto fondu dostalo podporu 4 737 mladých ľudí.

Doktorandi v **Maďarsku**⁴ sa podobne ako u nás zúčastňujú na vyučovacom procese. Štatisticky sú evidovaní len ako doktorandi, a nie ako pracovníci v pozícii učiteľa. Aj tu majú problém s odlivom mladých výskumníkov, ktorí odchádzajú do zahraničia v počte 4 – 12 osôb z 800 – 1 000 študujúcich. Tí, čo sa nevrátia, patria k skupine najlepších odborníkov.

Odmeňovanie výskumníkov je veľmi diferencované. Výskumné ústavy, univerzity a vyššie odborné školy majú takmer rovnaký systém ohodnocovania. Najlepšie na tom sú analytici alebo výskumníci v bankách a súkromných inštitúciách.

Platy na univerzitách alebo v štátnych výskumných ústavoch sú značne poddimenzované. Odmena za prácu mladého asistenta predstavuje 58 % priemerného platu duševne pracujúceho človeka v Maďarsku. Práve tento fakt spôsobil pokles záujmu mladých ľudí o výskumnú alebo akademickú kariéru.

³ Spracované podľa: Kohout, A.: Mladí výskumníci v Slovinsku. In: Veda a mladí výskumníci v SR. Monotematický zborník. Bratislava: EKONÓM 2004, s. 100 – 104.

⁴ Spracované podľa: Berde, E.: Situácia mladých maďarských výskumníkov na začiatku rokov 2000. In: Veda a mladí výskumníci v SR. Monotematický zborník. Bratislava: EKONÓM 2004, s. 104 – 107.

V oblasti vzdelávania a výskumu možno síce zarobiť peniaze navyše, no len za dodatočný pracovný výkon, ktorý je na úkor oddychu a trávenia času v kruhu svojej rodiny. Z toho dôvodu niekedy sami mladí výskumníci argumentujú, že finančné ohodnotenie nie je pre nich natoľko dôležité ako podpora, ktorá im chýba v začiatkoch svojej výskumnickej kariéry v oblasti základného a aplikovaného výskumu.

Celkovo sa finančná poddimenzovanosť mladých ľudí vo výskume prejavuje čoraz viac a viac, a to hlavne v porovnaní s mladými maďarskými výskumníkmi pôsobiacimi v zahraničí.

V Česku⁵ je kvalita života mladých výskumníkov o niečo lepšia ako na Slovensku. Študent interného doktorandského štúdia (ktoré trvá 3 roky s možnosťou predĺženia o 1 rok) má nárok na štipendium. Jeho výška sa líši podľa jednotlivých fakúlt, vysokých škôl či výskumných inštitúcií. Ako príklad posluží výška štipendia na Prírodovedeckej fakulte Univerzity Karlovej, kde doktorand v prvom ročníku štúdia dostane 5000,- Kč mesačne, študent druhého ročníka 6 500,- Kč a tretieho ročníka 7 000,- Kč.

Existujúce finančné problémy študentov by mohli byť sčasti vyriešené ich zapojením do grantových projektov, ktoré by mohli priniesť nielen peňažné polepšenie, ale navyše cenné praktické skúsenosti z vypracúvania projektov, zhromažďovania a spracovania informácií, ako aj prípravy výskumných správ.

Na aktiváciu mladých výskumných pracovníkov existuje množstvo grantov, do ktorých sa môžu zapojiť prostredníctvom jednotlivých fakúlt na univerzitách, neziskových organizácií a iných firiem v štátnom alebo súkromnom sektore. Významné sú programy Ministerstva školstva ČR ako napríklad ACTION, CEFRES, či Grantovej agentúry Akadémie vied ČR. Jeden zo základných projektov je Juniorský badateľský grantový projekt, na ktorom sa môže zúčastniť mladý výskumník do 35 rokov. Zahraničné štipendijné pobyty rieši Akademická informačná agentúra v spolupráci s Ministerstvom školstva ČR.

V Turecku⁶ pociťujú veľké rozdiely medzi odmeňovaním mladých výskumných pracovníkov v ich rodnej zemi a v zahraničí. Priemerný plat výskumníka v zahraničí je okolo 2 500 dolárov mesačne, kým pracujúceho v Turecku okolo 1 000 dolárov. Keď sa k tomu prirátajú lepšie pracovné podmienky, lepšia technická vybavenosť pracovísk, neexistuje dôvod, prečo by sa mali mladí ľudia vrátiť naspäť. Na elimináciu danej skutočnosti bol zriadený špeciálny program, ktorý sme spomínali v rámci spoločenských podmienok v Turecku – National Young Researcher Career Development Programme.

Pre Európsku komisiu sa ukazuje prioritou do budúcnosti zvýšiť sociálny status výskumného pracovníka. Daný fakt je pre všetky účastnícke krajiny veľmi dôležitý, pretože bez tejto podpory nie je šanca dosiahnuť, aby bol trh práce v oblasti vedy a techniky dostatočne funkčný a tým i zaujímavý pre vynikajúcich špecialistov.

Slabé platy mladých, ako i starších a skúsenejších výskumníkov síce možno vykompenzovať finančnými prostriedkami získanými v rámci riešenia projektov alebo grantov na národnej alebo medzinárodnej úrovni, ale takéto navýšenie znamená vyššiu intenzitu práce. Tá však tiež naráža na limit, najmä ak ide o veľmi kreatívnu a náročnú vedeckú činnosť, v rámci ktorej časový tlak silne ovplyvňuje kvalitu spracovaných informácií. A v neposlednom rade je potrebné zohľadniť aj asociálny pracovný čas a kvalitu života celej rodiny výskumníka.

Ak vezmeme do úvahy existujúce analyzované fakty z oblasti vedy a výskumu a sociálneho statusu mladého výskumníka a budovanie novej Európy ako učiacej sa a informačnej spoločnosti, v ktorej by mali mať veda, výskum a vzdelávanie prioritné postavenie, zistené

⁵ Spracované podľa: Vašková, R.: Doktorandske studium v České republice – jeho možnosti a omezení. In: Veda a mladí výskumníci v SR. Monotematický zborník. Bratislava: EKONÓM 2004, s. 107 – 112.

⁶ Spracované podľa: Dilşen L.: Politika vedy a techniky a jej podnety v Turecku. In: Veda a mladí výskumníci v SR. Monotematický zborník. Bratislava: EKONÓM 2004, s. 107 – 112.

skutočnosti naberajú alarmujúcu podobu a stávajú sa veľkou výzvou na riešenie i našich národných problémov.

4 Zviditeľňovanie a jeho význam pre mladých výskumníkov

Zviditeľňovanie dosiahnutých vedecko-technických výsledkov doktorandov a mladých výskumníkov v rámci Európskej únie je veľmi problematickou záležitosťou, pri ktorej treba abstrahovať od konkrétnych podmienok vytvorených v tej-ktorej krajine a generalizovať rôznosť informácií na medzinárodnej úrovni a následne vrátiť sa späť – k domácim podmienkam a kreovať najefektívnejšiu cestu zviditeľňovania mladých vedcov na Slovensku.

Rovnako ťažké je vyhodnotiť akékoľvek informácie v rámci jednej krajiny, pretože rôzne podmienky rozvoja študenta piateho ročníka na univerzite, iné interný alebo externý doktorand na vysokej škole či vo výskumnom ústave, alebo výskumník inej organizácie alebo inštitúcie. Samozrejme, odlišné podmienky existujú pre mladých vedcov, nie doktorandov, alebo tých, ktorí už dokončili doktorandské štúdium. Významné rozdiely pre rozvoj mladých vedeckých pracovníkov existujú dokonca aj v rámci jednotlivých vedeckých disciplín.

Než pristúpime k podrobnejšej analýze samotného zviditeľňovania, treba vysvetliť obsah daného termínu. Pod „zviditeľňovaním“ treba vnímať dva rozdielne fenomény:

- **prezentácia dosiahnutých výsledkov z oblasti výskumu a vývoja pracovníka,**
 - **akceptovanie prezentovaných výsledkov a ich implementácia do spoločenskej praxe**

V podstate nám pôjde o identifikáciu spôsobov podpory mladých odborníkov zo strany rôznych krajín Európskej únie a využívanie ich profesijných kompetencií pre spoločenský progres.

Oba spomínané fenomény výrazne determinujú vytváranie sociálneho statusu. Nepôjde o ich kvantifikáciu a meranie, ale zistenie rôznych ciest a spôsobov práce s mladými ľuďmi a využívanie ich výsledkov pre spoločnosť, prípadne pre EÚ.

V podstate proces zviditeľňovania znamená budovanie kariéry, osobného imidžu špecifickej skupiny obyvateľstva, ktorá vo svojich začiatkoch profesionálnej kariéry potrebuje silnú podporu skúsenejších výskumníkov, ale aj samotného manažmentu inštitúcie alebo organizácie, kde pôsobí, prípadne podporu vedeckej komunity, ale aj štátu, resp. Európskej únie.

5 Identifikácia efektívnych ciest zviditeľňovania mladých výskumníkov vo vybraných krajinách Európskej únie

Pre identifikáciu efektívnych ciest zviditeľňovania sme si vybrali Slovinsko, Maďarsko a Českú republiku. Sú to všetko post-komunistické krajiny s rovnakými alebo veľmi podobnými problémami i v oblasti vedy a výskumu, avšak s rozdielnymi výsledkami či efektmi riadenia. Z naznačeného vyplýva, že sa treba navzájom poznať, poučiť a aj spoločne vytvoriť optimálnejšie riešenia. Tomuto účelu by mala sčasti slúžiť i predkladaná komparatívna štúdia. K samotnému „zviditeľňovaniu“ v nej pristupujeme ako k špecifickému sociálnemu javu, vyžadujúcemu si aspoň čiastočnú konkretizáciu. Pre naše účely vychádzame z nasledovných oblastí:

1. zviditeľňovanie mladých výskumníkov zo strany štátu a Európskej únie,
2. zviditeľňovanie mladých výskumníkov zo strany iných inštitúcií a organizácií na národnej alebo medzinárodnej úrovni,
3. zviditeľňovanie a vyrovnávanie sa s nedostatkom finančných zdrojov,
4. zviditeľňovanie a vyrovnávanie sa s nízkym sociálnym statusom výskumníkov,

5. postoje verejnej mienky, ktorá v súčasnosti nedostatočne oceňuje klady vedy a techniky pre rozvoj spoločnosti.

Prezentované zameranie zohľadňuje už spomínané dimenzionálne rozdelenie celého javu na:

- verejnú prezentáciu výsledkov práce a
- ich akceptáciu a implementáciu do spoločenskej praxe.

5.1 Zviditeľňovanie mladých výskumníkov zo strany štátu a Európskej únie

Zviditeľňovanie mladých výskumníkov zo strany štátu je súčasťou i diplomatických aktivít každej krajiny voči členským krajinám v EÚ. Vzájomná spolupráca je dôležitá pre rozvoj vedecko-výskumných poznatkov, keďže vytvára jednotnú platformu ich riešenia. Z hľadiska polohy jednotlivých krajín možno zahraničné aktivity na všeobecnej úrovni vydeliť do štyroch skupín :

1. rozhodujúce členské štáty Európskej únie,
2. severské krajiny (Švédsko, Dánsko, Fínsko),
3. krajiny Beneluxu (Holandsko, Belgicko, Luxembursko),
4. juhoeurópske štáty (Španielsko, Grécko).

Strategickým cieľom post-totalitných štátov v strede Európy zostáva budovanie nadštandardných vzťahov v rámci Višegrádskej skupiny.

Časť krajín teritória Ázie, Afriky, Latinskej Ameriky, Austrálie a Oceánie patrí k najvyspelejším krajinám s členstvom v OECD, resp. udržiava intenzívny dialóg s EÚ. Je potrebné zintenzívniť s nimi vzťahy, pretože predstavujú pre európsku ekonomiku rozsiahle trhy a zdroje investícií a výhodných úverov.

Jednotlivé ministerstvá školstva uzatvárajú rôzne bilaterálne alebo multilaterálne dohody o spolupráci vo vede a vzdelávaní. Výsledkom takýchto dohôd sú špecifické programy týkajúce sa všetkých alebo len určitých vedeckých odborov. Súčasťou daných dohôd sú aj štátne alebo mimoriadne štipendiá zamerané na prípravu diplomových, dizertačných alebo habilitačných prác. Všetky krajiny EÚ využívajú program Mládež, ktorý je zameraný na podporu organizovanosti a migrácie mladých ľudí v rámci Európy.

Spomínané programy vzniknuté z bilaterálnych a multilaterálnych dohôd ako i z integračných podnetov v rámci EÚ prezentujú zároveň cesty zviditeľňovania mladých výskumníkov v zahraničí. Participáciou na jednotlivých projektoch majú možnosť získať skúsenosti vo svojich odboroch ešte počas štúdia a rovnako môžu nadviazať neoceniteľné kontakty, ktoré môžu mať vplyv na ich kariéru do budúcnosti. Tvorba projektov a ich realizácia predstavuje zároveň reprezentáciu krajiny pri riešení medzinárodných výskumných problémov.

Ďalšou možnosťou zviditeľnenia sa pre mladých vedcov sú rôzne súťaže vedeckých a odborných prác vypísané ministerstvami školstva. Minister slávnostne udeľuje ocenenia a zároveň oceňuje prácu mladých výskumníkov za podmienok širokej medializácie. Aj medzinárodné firmy vypisujú medzinárodné súťaže, ktorých výsledky sú taktiež široko medializované, a to nielen na národnej úrovni. (Súťaž o vytvorenie značky firmy, projektový tender na riešenie interných špecifických problémov firmy a pod.)

5.2 Zviditeľňovanie mladých výskumníkov zo strany iných inštitúcií a organizácií

Mladí výskumníci alebo doktorandi sú vo všeobecnosti menej alebo viac zapájaní do výskumných úloh na svojich pracoviskách. Záleží len na organizácii ich participácie zo strany manažmentu inštitúcie, aby sa naučili pripravovať a realizovať úlohy zamerané na základný alebo aplikovaný výskum. V post-totalitných krajinách sa nateraz upustilo od rozsiahlych základných výskumov a veľmi zriedka sa realizujú i empirické výskumy, skôr sa pripúšťa, že

pre naše zisťovanie musí postačiť sekundárna analýza, keďže vo všeobecnosti chýbajú zdroje. Z toho dôvodu je pre mladých výskumníkov raritou stretnúť sa priamo v praxi s vypracovávaním výskumného projektu a neskôr i s jeho realizáciou. Čo bolo v minulosti normálnou záležitosťou, napríklad zapožičanie si metodológie výskumného projektu, dnes nie je možné, pretože v knižniciach potrebnú literatúru nenájdete. Jednoduché empirické prieskumy sa realizujú bez vypracovania daného potrebného postupu. Výskumné inštitúcie zväčša spolupracujú s rôznymi nadáciami a fondmi, ktoré svojím zameraním môžu prispievať na riešenie stanovených výskumných úloh. Dané inštitúcie uskutočňujú svoju činnosť na národnej, ale niektoré i na medzinárodnej úrovni. V rámci ich zamerania je možné participovať pri riešení výskumných úloh rôzneho charakteru.

V oblasti vzdelávania sa vytvárajú špecifické programy a projekty zamerané na zlepšenie kvality jednotlivých národných štandardov so zámerom budovať daný štandard na medzinárodnej alebo európskej úrovni. Máme tým na mysli nadácie a organizácie, ktoré koordinujú riešenie niektorých problémov v rámci medzihraničnej spolupráce alebo vytvárajú pracovné príležitosti aj na mimoeurópskej úrovni, kde je treba budovať jednotné medzinárodné edukatívne štandardy pre svojich zamestnancov (IBM, Orange, Ford, Siemens a ďalšie.)

Vo všeobecnosti je v každej krajine vedecko-výskumná činnosť mladých výskumníkov, počas doktorandského štúdia ako i po jeho ukončení, podporovaná zo štyroch zdrojov:

- z univerzity, výskumného ústavu alebo inej organizácie,
- prostredníctvom rôznych nadácií a fondov,
- z firiem väčšinou v súkromnom vlastníctve,

ktoré sa zároveň podieľajú na zviditeľňovaní ich výsledkov ako i budovaní prestíže jednotlivých osobností.

5.3 Zviditeľňovanie a vyrovnávanie sa s nedostatkom finančných zdrojov

Štúdium mladých vedcov sa v jednotlivých krajinách uskutočňuje za rôznych podmienok. Vo všetkých post-totalitných krajinách sa pociťuje mierny pokles ich počtu a samozrejme i pokles vedeckých pracovníkov vo všeobecnosti. Pre nedostatok finančných prostriedkov v oblasti vedy a techniky sú odmeňovaní na nižšej úrovni ako ich kolegovia pracujúci v súkromných firmách. Medzinárodná spolupráca na riešení európskych problémov poskytuje možnosť prilápania si prostredníctvom participácie na zložitých problémov spolu so staršími skúsenejšími kolegami. Dané sa však využíva pomerne ojedinele, keďže mladí vedci väčšinou nemajú dostatok skúseností na riešenie komplikovaných úloh a starší vedeckí pracovníci kvôli zložitosti celého procesu ako i vlastnej finančnej poddimenzovanosti, uprednostňujú riešenie úloh samostatne, alebo len v úzkom okruhu odborníkov. Výskum navyše pre nich znamená zvýšenie finančných prostriedkov a menšiu stratu pracovného času so začínaním mladých. Popísané problémy sa týkajú všetkých skúmaných post-totalitných krajín na rozdiel Slovinska.

V Slovinsku sa vyskytujú špecifické podmienky nielen na sociálno-ekonomickej rovine, ale aj v oblasti samotného výskumu. Každému mladému výskumníkovi je priradený mentor, ktorý mu pomáha dosiahnuť profesionálnu úroveň poznatkov ako i zručností.

Kým pobyty v zahraničí mladých výskumníkov sú u nás ako i v iných krajinách vybavované na osobnej báze a vyslovene závisia od kontaktov mladého človeka, v Slovinsku vytvorili špeciálnu podmienku na získanie vedeckého titulu, ktorá sa viaže s pobytom v zahraničí 1/2 času doktorandského štúdia. Zamestnanecký kontrakt na získanie titulu PhD. sú 4 roky a 6 mesiacov, na rozdiel od iných krajín, kde zvyčajne dané interné štúdium nepresahuje 3 roky a externé je možné realizovať počas 5 rokov.

Prijatím podobných limitov na Slovensku v rámci medzištátnych bilaterálnych alebo i multilaterálnych dohôd by sme podporili medzinárodnú spoluprácu a integračné tendencie

i v oblasti vedy a techniky a prispeli k výraznému budovaniu jednotného trhu práce v oblasti vedy a výskumu v rámci Európskej únie.

5.4 Zviditeľňovanie a vyrovnávanie sa s nízkym sociálnym statusom výskumných pracovníkov

Prioritou sa stáva zvýšenie sociálneho statusu výskumného pracovníka v rámci celej Európskej únie, ale predovšetkým v post-totalitných krajinách. Bez nutnej podpory nebude nikdy trh práce v oblasti vedy a techniky dostatočne funkčný, a tým i zaujímavý pre špecialistov. Na Slovensku ako i v iných krajinách V4 je postavenie v spoločnosti pracovníkov vedy a techniky takmer zhodný, okrem malých rozdielov, a je charakteristický vysokou mierou jeho poddimenzovanosti. Daná poddimenzovanosť nevyplýva len z vnímania tejto pozície verejnou mienkou, ale zo skutočného slabého finančného ohodnotenia pracovníkov v oblasti školstva, vzdelávania, vedy a výskumu. Z toho dôvodu i počet výskumníkov vykazuje z roka na rok klesajúcu tendenciu, čo potvrdzujú štatistické analýzy v skúmaných krajinách.

Na rozdiel od popísanej skutočnosti, sociálny status výskumného pracovníka sa v Slovinsku buduje ešte počas doktorandského štúdia, keď je pracovník povinný ½ kontraktu stráviť v cudzine. Hostiteľská inštitúcia dostáva za študenta 6,6 million SIT (27 500 EUR). V prípade, že doktorand neukončí štúdium v potrebnom čase, je povinný náklady na štúdium vrátiť. Celkovo je program veľmi úspešný a poskytuje sa v rámci neho vzrastajúci počet študentov. Len Ministerstvo školstva v Slovinsku musí zápasit' problémom zamestnanosti PhD. mladých pracovníkov, ktorí opúšťajú po ukončení štúdia vedu a výskum a orientujú svoju pracovnú činnosť na podnikateľský sektor.

Slabé platy mladých ako i starších a skúsenejších výskumníkov je možno vykompenzovať finančnými prostriedkami získanými v rámci riešenia projektov alebo grantov na národnej alebo medzinárodnej úrovni. Takéto navýšenie plátov však v skutočnosti znamená zvýšenie intenzity ich práce, ktorá naráža na limit, keďže ide o veľmi kreatívnu a náročnú vedeckú činnosť, a ktorá sa okamžite odzrkadľuje na nedodržíavaní očakávanej kvality.

Popísané skutočnosti silne ovplyvňujú i tvorbu verejnej mienky na prácu v oblasti vedy a techniky a, samozrejme, i záujem odborníkov zamestnať sa v danom rezorte. Ako zamestnávateľia sú uprednostňované zahraničné firmy, ktoré môžu poskytnúť svojim zamestnancom okrem silnej sociálnej politiky aj 3 - 4 násobok platu, poskytovaného v iných vedecko-výskumných ustanovizniach. Z druhej strany daný problém silne indikuje rozhodnutie mladých výskumníkov začať, pokračovať či dokončiť svoju výskumnú kariéru v zahraničí. Preto odchod skutočných odborníkov v jednotlivých oblastiach vedy a techniky nielen pretrváva, ale naopak s dlhodobými problémami sa vyhrocuje a znevýhodňuje i sociálno-ekonomické postavenie post-totalitných krajín a to nielen v rámci Európskej únie. Berúc do úvahy budovanie novej Európy ako znalostnej a informačnej spoločnosti, v ktorej by mala mať veda, výskum a vzdelávanie prioritné postavenie, zistené skutočnosti naberajú alarmujúcu podobu a sú veľkou výzvou pre riešenie národných problémov jednotlivých štátov.

5.5 Postoje verejnej mienky k vede a technike a ich vplyvu na rozvoj spoločnosti

Všetky prezentované skutočnosti budovania spoločenskej pozície v oblasti

- zviditeľňovania mladých výskumníkov zo strany iných inštitúcií a organizácií na národnej alebo medzinárodnej úrovni,
- zviditeľňovania a vyrovnávania sa s nedostatkom finančných zdrojov,
- zviditeľňovania a vyrovnávania sa s nízkym sociálnym statusom výskumníkov,

silne indikujú samotnú tvorbu verejnej mienky, ktorá predstavuje laickú a odbornú verejnosť.

V nami vybraných krajinách sa podrobný výskum obyvateľstva vydelený do skúmania laickej a odbornej verejnosti nerealizoval. Na základe vyjadrení expertov z Maďarska, Slovinska a Česka existuje vo verejnosti nízke vnímanie sociálneho statusu výskumníkov na

všeobecnej rovine a ešte viac u mladých výskumníkov, ktorí nemajú požadované skúsenosti v danej oblasti.

Verejnú mienku treba chápať ako spätnú väzbu zo strany spoločnosti, komunity, prípadne manažmentu inštitúcií na aktivitu vyvíjanú zo strany mladých ľudí v oblasti verejnej prezentácie svojich výsledkov. Môže posilniť alebo zoslabiť ich sociálny status. Z toho dôvodu treba spolu s budovaním ich sociálneho statusu zmeniť i postoj verejnosti k výskumným a vývojovým aktivitám.

Zo sociologického aspektu môžeme konštatovať, že v post-totalitných krajinách sa postupne znižoval sociálny status všetkých pracovníkov vo vede a technike, čoho dôkazom je i vážne narušenie procesu reflektovania výsledkov ich práce a ich využitia pre spoločenský rozvoj.

Z druhej strany, je veľmi dôležité, do akej miery sú aktívni sami výskumníci, a ako sa dokážu presadzovať a zverejňovať výsledky svojich prác, povedané inými slovami, do akej miery sa vedú predávať.

V budovaní znalostnej a informačnej spoločnosti bude daný fenomén zohrávať jednu zo základných spoločenských zmien, bez ktorej nie je možné dosiahnuť vyššiu spoločenskú prestíž daného povolania a realizovať ciele vyplývajúce zo spoločnej vízie, ako má vyzeráť naša budúca Európa.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. ANTALOVÁ, M.: *Teoreticko-metodologické východiská skúmania zlepšenia spoločenského uznania mladých vo výskume v Slovenskej republike*. In: Veda a mladá výskumníci v SR. Monotematický zborník. Bratislava: Ekonóm 2004, s. 31 – 42.
2. BERDE, E.: *Situácia mladých maďarských výskumníkov na začiatku rokov 2000*. In: Veda a mladá výskumníci v SR. Monotematický zborník. Bratislava: Ekonóm 2004, s. 104 – 107.
3. KOHOUT, A.: *Mladí výskumníci v Slovinsku*. In: Veda a mladá výskumníci v SR. Monotematický zborník. Bratislava: Ekonóm 2004, s. 100 – 104.
4. LEBESSIS, N., PATERSON, J.: *A Learning Organisation for a Learning Society: Proposals for „Designing Tomorrow’s Commission*. Working Paper 1998, Forward Studies Unit.
5. LOSTAR, D.: *Turkey’s Science and Technology Policy and Incentives*. In: Veda a mladá výskumníci v SR. Monotematický zborník. Bratislava: EKONÓM 2004, s. 90 – 100.
6. *Sociologický slovník*. Bratislava: EPOCHA 1970, s. 542 – 545.
7. *Správa Európskej komisie o implementácii, výsledkoch a celkovom vyhodnotení Európskeho roka celoživotného vzdelávania 1996* (Európsky parlament, Výbor pre kultúru, mládež, vzdelávanie, médiá a šport, 14. júla 2000 (A5-0200/2000 final), str. 20), Výzva celoživotného vzdelávania pre vzdelávacie systémy členských štátov Európskej únie, (Brusel, 2000) ako i Výzva celoživotného vzdelávania pre všetkých, (Zv. 1, Národné centrum pre výskum odborného vzdelávania (NCVER), Kensington Park, Austrália, 1999, s. 25.).
8. *Teaching and Learning – Towards the Learning Society*. White Paper on Education and Training. ECSC-EC-EAEC, Brussels, Luxembourg, 1995.
9. TKÁČIKOVÁ, J.: *Vybrané súvislosti formovania ľudských zdrojov*. In: Personálny manažment. Bratislava: Raabe 2001.

10. VAŠKOVÁ, R.: *Doktorandské studium v České republice – jeho možnosti a omezení*. In: Veda a mládí výskumníci v SR. Monotematický zborník. Bratislava: Ekonóm 2004, s. 107 – 112.
11. <http://www.eurofound.eu.int/docs/ewco/4EWCS/4EWCSqualityassurancepaper.pdf>
12. http://www.europa.eu.int/comm/cdp/working-paper/learning_organisation.pdf

KONTAKT

PhDr. Mária Antalová, PhD.
Katedra sociálneho rozvoja a práce
Národohospodárska fakulta
Ekonomická univerzita v Bratislave
Dolnozemska 1
852 19 - Bratislava
tel: 67291439, 624 12 309
e-mail: maria.antal@r16.roburnet.sk

ABSTRAKT

Problematica bezpečnosti je jednou z centrálnych tém teórie medzinárodných vzťahov a vždy bola predmetom pozornosti vedcov a politikov. Tak či onak s témou bezpečnosti je spojený každý jav medzinárodnej politiky. Jedna z hlavných črt medzinárodnej politiky je anarchickosť prostredia v ktorom sa odohráva. Existencia množstva medzinárodných aktérov, či už štátnych alebo neštátnych a rôznorodosť ich záujmov a cieľov spôsobuje, že bezpečnosť nemôže byť absolútnou a vždy bude závisieť od vôle politických predstaviteľov aj keď úloha štátu v medzinárodných vzťahoch stále upadá. V tejto súvislosti je veľmi dôležité zamyslieť sa nad tým, čo to vlastne medzinárodná bezpečnosť je a kto alebo čo hrá kľúčovú úlohu v procese jej zabezpečenia. Táto problematika je obzvlášť aktuálna v podmienkach globalizácie kedy ekonomizácia, informatizácia a demokratizácia medzinárodných vzťahov z jednej strany vytvárajú priaznivé podmienky pre rozvoj, ale z druhej strany spôsobujú väčšiu zraniteľnosť medzinárodného systému voči niektorým obzvlášť novým hrozbám, ako je napr. terorizmus, organizovaný zločin, alebo transnacionálne znečistenie životného prostredia.

ABSTRACT

Security issues were always significant part of the theory of international relations. That is why it is in the centre of scientific research and international politics in the last decade. It causes the fact that every international policy issue is connected with security. One of the supreme properties of the international policy background is its chaotic character. The existence of the large number of international security actors with different interests who effect on or beyond the state level causes that security can't be absolute. It means that although the role of the state as an actor of international relations is on the decline the international security will depend on the will of the world policy leaders. In the conditions of globalization are these issues especially current.

Za posledných dvadsať rokov sa na medzinárodnej aréne objavilo mnoho nových hrozieb, ktoré do značnej miery zmenili predstavy o bezpečnosti. Mnohé z týchto nových hrozieb presahujú hranice štátu. Poukazuje to na existenciu akejsi celosvetovej alebo medzinárodnej bezpečnostnej klímy. Napriek tomu pojem „medzinárodná bezpečnosť“ nebol doteraz presne definovaný. Vo všeobecnosti by však tento pojem mohol zahŕňať také ukazovatele ako stabilný rozvoj, zabezpečenie suverenity a nezávislosti všetkých štátov – nastolenie vlády medzinárodného práva, koordináciu politiky štátov pri riešení problémov medzinárodného charakteru atď.

Na pochopenie toho, čo pojem „medzinárodná bezpečnosť“ obsahuje, je potrebné sa na danú problematiku pozrieť skrz geopolitické chápanie. V rámci geopolitiky by sme mohli medzinárodnú bezpečnosť rozdeliť na tri úrovne – národnú, regionálnu a globálnu.¹

V teórii medzinárodných vzťahov je s bezpečnosťou štátu spojený pojem „národná bezpečnosť“. V tomto slovnom spojení sa do slova „národ“ nevkladá význam národu ako jedného etnika. Ukazuje na také vymedzenie národa, ktoré súvisí s novodobým historickým spoločenstvom ľudí ktorých spája spoločná reč, územie, hospodárstvo a kultúra. Národ je teda

¹ <http://www.nationalsecurity.ru/library/00001/>

vymedzený územím a nie svojráznymi antropologickými rysmi, alebo pokrvnej príbuznosti.² Dá sa teda povedať, že v tomto prípade je slovo národný skrátením slova národnoštátny.³

Termín národná bezpečnosť (national security) bol prvý krát použitý prezidentom USA v jeho reči pred kongresom, v ktorej spájal obsadenie Panamského kanála s národnými záujmami USA. Spočiatku sa s pojmom „národná bezpečnosť“ spájala iba vojenská bezpečnosť štátu. Postupom času sa do tohto pojmu začal vkladať omnoho širší význam – schopnosť štátu chrániť svoje národné záujmy pri určitých vnútropolitických a zahraničnopolitických podmienkach. Je teda zrejmé, že teória národnej bezpečnosti je priamo odvodená od teórie národného záujmu. Ako prvému sa podarilo viac menej presne sformulovať koncepciu národnej bezpečnosti W. Lippmanovi. Podľa neho sa národ nachádza v bezpečí vtedy, ak nemusí obetovať svoje národné záujmy na to aby sa vyhol vojne a ak je schopný tieto záujmy prostredníctvom vojny ochrániť.⁴

Podľa teórie národného záujmu sa národné záujmy delia do niekoľkých kategórií: životne dôležité, alebo hlavné, druhoradé, stále a meniace sa.⁵ Teória národnej bezpečnosti je spojená hlavne s životne dôležitými a stálymi záujmami. Hlavnou črtou týchto záujmov je zabezpečenie existencie štátu. Má sa teda na mysli fyzické zotrvanie štátu, ochrana jeho suverenity a teritoriálnej celistvosti a schopnosť adekvátne reagovať na ľubovoľné vnútorné, či vonkajšie hrozby. S tohto pohľadu je výstižná poučka z knihy Česká bezpečnostní terminologie, ktorá charakterizuje národnú bezpečnosť ako stav, kedy objektu (národnému štátu ako celku alebo jeho podstatných atribútom) nehrozí závažné ohrozenie jeho zvrchovanosti, územnej celistvosti, základom politického usporiadania, vnútornému poriadku a bezpečnosti života a zdravia občanov, majetkových hodnôt a životného prostredia. Ani jeho spojenci nie sú vystavený hrozbám, ktoré by v prípade ich aktivizácie vyžadovali ozbrojenú alebo inú rizikovú spoluprácu. Objekt je schopný a ochotný potenciálne hrozby rozpoznať a v maximálne možnej miere im zamedzovať, prípadne ich eliminovať.⁶

Národná bezpečnosť sa sústreďuje ako na vnútorné hrozby spojené so stavom spoločnosti, tak aj na hrozby vonkajšie spojené s pokusmi podčiňenia si štátu. Štáty so stabilným politickým systémom sa sústreďia predovšetkým na vonkajšie hrozby pretože inštitúcie zabezpečujúce ich vnútornú stabilitu sú pomerne silné. Naopak štáty vnútorne slabé sa musia sústrediť predovšetkým na vnútorné hrozby. V rámci teórii národnej bezpečnosti sa teda zvyrazňujú jej dve stránky a to vnútorná a vonkajšia bezpečnosť. Tieto dva druhy bezpečnosti sa navzájom dopĺňajú a nedajú sa od seba úplne oddeliť.

Vnútorná bezpečnosť sa zakladá na právnom poriadku štátu, ktorý musí byť schopný zaistiť ochranu svojich občanov a ich mierové súžitie. Je to teda stav, kedy sú na najnižšiu možnú mieru eliminované hrozby ohrozujúce objekt a jeho záujmy akciami z vnútra a tento objekt je k eliminácii týchto hrozieb efektívne vybavený.⁷ Na tieto ciele štát využíva svoje vnútorné inštitúcie napr. policajné zložky pri boji s organizovaným zločinom, korupciou alebo extrémizmom. Napriek tomu sú mnohé tieto inštitúcie zapojené do programov medzinárodnej spolupráce a s toho dôvodu je veľmi ťažké určiť, kde sa končí vnútorná a začína vonkajšia bezpečnosť štátu. Dá sa teda tvrdiť, že vnútorná bezpečnosť presahuje cez hranice suverénneho štátu.

Vonkajšia bezpečnosť je priamo odvodená od vnútornej bezpečnosti. Vonkajšia bezpečnosť nemôže existovať bez prítomnosti objektu so svojim vnútrom a svojim okolím. Až do konca studenej vojny bola vonkajšia bezpečnosť vnímaná predovšetkým z vojenského

² Krejčí O., Mezinárodní politika, Praha, Ekopress 2001, str. 441

³ Zeman P.: Česká bezpečnostní terminologie, MPÚ, ÚSS, Brno 2002, str. 19

⁴ <http://www.nationalsecurity.ru/library/00001/>

⁵ Lebedeva, A.: Konfliktológia, Moskava, MGIMO 2000, str. 112

⁶ Zeman, P.: Česká bezpečnostní terminologie, MPÚ, ÚSS, Brno 2002, str. 20

⁷ Zeman, P.: Česká bezpečnostní terminologia, MPÚ, ÚSS, Brno 2002, str. 25

hľadiska, pretože vojenský útok zo strany nepriateľa sa považoval za primárnu hrozbu štátu. Aj keď vojenská hrozba pre národné štáty stále nepominula, objavilo sa na medzinárodnej scéne množstvo faktorov, ktoré ohrozujú bezpečnosť štátov aj nevojenskými prostriedkami. Vonkajšia bezpečnosť by sa teda dala definovať ako stav kedy je štát schopný čeliť všetkým zvonka prichádzajúcim hrozbám.⁸

Národná bezpečnosť je dôležitou, ale nie jedinou súčasťou medzinárodnej bezpečnosti. Ďalšou kategóriou je regionálna bezpečnosť. Regionálnu bezpečnosť by sme mohli charakterizovať ako stav medzinárodných vzťahov v konkrétnom regióne ktorému nehrozia žiadne vojenské, ekonomické, ekologické alebo demografické hrozby.

Regionálna bezpečnosť je vždy veľmi unikátna. Každý región má inú konfiguráciu rovnováhy síl, má svoje kultúrne, historické, jazykové, demografické a iné špecifiká. Regionálna bezpečnosť sa udržuje pomocou organizácií špeciálne založených pre tento cieľ, ako napríklad OBSE, alebo štátne zoskupenie univerzálneho charakteru ako Organizácia afrických krajín. Napríklad, medzi primárne ciele OBSE patrí zlepšovanie vzťahov medzi európskymi štátmi, vytváranie podmienok pre dlhodobý mier v Európe, podporovať uvoľnenie napätia v Európe a konať v zmysle nedeliteľnosti európskej bezpečnosti. V činnosti organizácií, nešpecializujúcich sa na zabezpečovanie bezpečnosti, ale majúcich skôr univerzálny charakter, problematika bezpečnosti zastáva jedno z centrálnych miest, ako predpoklad regionálneho rozvoju. Organizácia amerických krajín za svoj primárny cieľ považuje „upevnenie bezpečnosti na americkom kontinente“ alebo Organizácia afrického jednoty „konať v zmysle suverenity, teritoriálnej celistvosti a práva na nezávislosť afrických štátov“.⁹

Ďalším špecifikom každého regiónu je účasť supervelmocí na zabezpečovaní bezpečnosti. Najmarkantnejšia je účasť velmocí na formovaní európskej bezpečnosti a bezpečnosti ázijsko tichooceánskeho regiónu. Formovanie bezpečnostného systému týchto regiónov sa začalo v 70tych rokoch na konfrontačnom základe. Európsky bezpečnostný systém nadobudol integračný charakter, na ktorom sa na jednej strane podieľala eurazijska veľmoc ZSSR a na strane druhej USA. Základom bezpečnosti ázijského tichooceánskeho regiónu bola politika vzájomného zdržiavania ZSSR, USA a Číny. V 90tych rokoch sa ako v Európe tak aj v Ázii začína upúšťať od politiky konfrontácie a prechádza sa k spolupráci. V ázijsko-tichooceánskom regióne sa jadrom bezpečnosti stávajú vzťahy Číny s jej južnými susedmi. Vonkajšími stabilizujúcimi faktormi bezpečnosti tohto regiónu predstavuje spojenectvo USA s Japonskom a Južnou Kóreou.¹⁰

Za posledných 10 rokov sa začala veľká pozornosť udeľovať subregionálnej úrovni v procese zabezpečovania regionálnej stability. Koniec studenej vojny, prechod od konfrontačnej k kooperatívnej forme udržiavania bezpečnosti v rôznych regiónoch planéty napomáha tomuto procesu – k prechodu viac kompaktnjším formám. V Európe sa tento proces najviac aktivizoval v subregiónoch Baltického a Čierneho mora.

V Baltickom regióne sa za posledných 10 rokov značne uvoľnilo medzinárodné napätie a vzrástla politická jednota štátov. To napomáha riešeniu nielen tradičných problémov medzinárodnej politiky (udržiavanie mieru, odvrátenie prírodných katastrof), ale aj špecifickjších pre tento subregión problémov (boj s organizovaným zločinom, nelegálna migrácia, obchod s drogami, zbraňami a rádioaktívnymi materiálmi). Avšak zabezpečovanie bezpečnosti na subregionálnej úrovni je súčasťou procesu realizácie regionálnej bezpečnosti.

⁸ Zeman, P.: Česká bezpečnostní terminologia, MPÚ, ÚSS, Brno 2002, str. 27

⁹ <http://www.nationalsecurity.ru/library/00017/index.htm>

¹⁰ Bogoturov A.: Velké mocnosti na Tichom oceáne, Moskva, MGIMO 1998, str. 77

Subregionálna spolupráca v Európe v oblasti bezpečnosti môže byť teda úspešná iba ako súčasť celoeurópskeho procesu.¹¹

Podobné procesy prebiehajú aj v čiernomorskom subregióne. V roku 1993 bolo založené Parlamentné zhromaždenie čiernomorskej ekonomickej spolupráce (PZČES), ktoré má 11 členských krajín (Albánsko, Arménsko, Azerbajdžan, Bulharsko, Gruzínsko, Grécko, Moldavsko, Rumunsko, Rusko, Turecko a Ukrajina). Za hlavný cieľ si táto organizácia ukladá „rozvoj tesných vzťahov medzi národmi tohto subregiónu – napomáhať upevňovaniu postavenia tejto organizácie ako súčasti novej európskej bezpečnostnej architektúry.“¹²

Poslednou úrovňou medzinárodnej bezpečnosti je tzv. globálna bezpečnosť. Globálnu bezpečnosť by sme mohli charakterizovať ako bezpečnosť ľudstva, teda ochrana pred nebezpečenstvom celosvetového rozsahu, ktoré by mohlo ohroziť existenciu ľudskej rasy, alebo výrazne zhoršiť podmienky života na planéte. K takým patria predovšetkým tie hrozby, ktoré prináša moderná doba – hrozby planetárneho rozsahu, ktoré sa dotýkajú každého občana zemegule, všetkých štátov a národov.

Globálna bezpečnosť má všeobecný charakter. Musí sa teda zabezpečovať pri účasti všetkých členov svetového spoločenstva. Dá sa však dosiahnuť jedine vtedy, ak sa pri jej realizácii berú do úvahy všetky krízotvorné faktory historického rozvoja ľudstva. Avšak pri dnešnom množstve aktérov medzinárodnej bezpečnosti a pri rozmanitosti ich záujmov je priam nepredstaviteľné, aby medzinárodná bezpečnosť nadobudla ideálny alebo celoplanetárny charakter.

Dôležitú súčasť upevňovania globálnej bezpečnosti predstavuje odzbrojenie a kontrola zbrojenia, ochrana životného prostredia, podpora ekonomického a sociálneho rozvoja rozvíjajúcich sa krajín, efektívna demografická politika, vojna s globálnym terorizmom a organizovaným zločinom, regulovanie etnických, náboženských a iných konfliktov a racionálne využívanie prírodných zdrojov.

Pojem globálnej hrozby v jeho dnešnom chápaní vošiel do teórie medzinárodných vzťahov v 60tych rokoch, kedy vedcov mnohých štátov znepokojovali problémy, ktoré by reálne mohli zničiť ľudskú rasu, alebo výrazne degradovať podmienky života na planéte. Za krátke obdobie sa sformovala vedecká disciplína „globalistika“, ktorá v súčasnosti zaznamenáva svoj rozkvet. Mnohí vedci sa snažia vytvoriť zoznam globálnych svetových hrozieb. Napríklad autori „Encyklopédie svetových problémov a ľudského potenciálu“ (Mníchov 1991) predstavili okolo 12 tisíc svetových hrozieb.¹³

Globálne problémy, alebo hrozby, sa charakterizujú celoplanetárnym rozsahom, vzájomným prepojením a vysokou dynamikou. V tomto zmysle sa vedú diskusie hlavne o aktuálnosti hrozby jadrového konfliktu, svetového mieru, ochrane životného prostredia, energetickom, surovinovom a potravinovom zabezpečení, mierovom využívaní kozmu a oceánov, prekonanie ekonomického zaostávania mnohých rozvíjajúcich sa štátov, likvidácia nebezpečných chorôb atď.

Otázky globálnej bezpečnosti majú dôležité miesto v rokovacom poriadku Valného Zhromaždenia OSN. Na preskúmanie globálnych hrozieb bolo Valným zhromaždením vytvorených niekoľko komisií. Výsledky výskumu týchto komisií majú predovšetkým odporúčania charakter v oblastiach ako sú boj proti chudobe, zníženie spotreby energie moderných technológií, zachovanie biosféry, branie do úvahy prírodných zákonitostí pri prijímaní politických a ekonomických a sociálnych rozhodnutí.

¹¹ Dwan R.: Building of regional security in the Baltic sea space, Prague, Institute for East-West 2000, str. 3

¹² Parlamentné zhromaždenie Čiernomorskej ekonomickej spolupráce, 12. plenárne zasadanie Generálneho zhromaždenia, Peterburg 2000, (http://www.sovrep.gov.by/images/page47/delegacija_8.htm)

¹³ <http://www.nationalsecurity.ru/library/00016/index.htm>

Aktéri medzinárodnej bezpečnosti

Bezpečnosť neexistuje samostatne a je vždy spojená s určitým subjektom. Ak uvažujeme o teórii bezpečnosti ako o súčasti teórie medzinárodných vzťahov, je bezpečnostný subjekt aj nositeľom medzinárodných vzťahov. Nehľadiac na to, že úloha štátu ako medzinárodného aktéra sa postupne pod vplyvom globalizácie znižuje, môžeme štát stále považovať za hlavného aktéra medzinárodných vzťahov. Štát môže vystupovať ako celok, ale môže pôsobiť aj parciálne na úrovni svojich inštitúcií (ozbrojené sily, polícia, spravodajské služby atď.) Ide o pôsobenie zložiek, ktoré pôsobia v rámci systému, ale majú určitú samostatnosť.

Aj keď štát stále zohráva tú najvýznamnejšiu úlohu v svetovom bezpečnostnom prostredí, začína pomaly ustupovať svoje miesto „neštátnym aktérom“ bezpečnosti. Tento trend nastúpil po skončení druhej svetovej vojny, kedy sa medzinárodná bezpečnosť začala dosahovať spoločným úsilím štátov. Na medzinárodnej scéne sa tak objavilo množstvo neštátnych aktérov, ktorý pôsobia ako na nadštátnej, tak aj podštátnej úrovni a môžu mať na štátny systém stabilizujúci ale aj destabilizujúci účinok.

Za aktérov pôsobiacich na nadštátnej úrovni sa považujú hlavne medzinárodné organizácie. Počas studenej vojny vzrástol počet medzinárodných organizácií orientujúcich sa na zabezpečenie bezpečnosti. Medzi tie patria predovšetkým NATO a OVD. Druhú skupinu predstavujú organizácie alebo spolky ktoré sa sústredili na zlepšenie ekonomickej úrovne prostredníctvom vzájomnej spolupráce. Medzi také patria najmä EÚ, NAFTA, OPEC alebo OSEAN.

Po skončení studenej vojny markantne vzrástol počet nadnárodných spoločností, ktoré čím ďalej tým viac sústredujú v svojich rukách ekonomickú moc, čím dosahujú obrovský vplyv na národné parlamenty a tým aj na celý štátny systém. Medzi takéto spoločnosti sa radia korporácie s obchodným zameraním, ktoré vo významnej miere ovplyvňujú ako pohyb tovarov a služieb, tak aj obyvateľstva ale aj mediálne spoločnosti, ktoré majú obrovský vplyv na mienkotvorbu obyvateľstva mnohých štátov.

Neštátnych aktérov bezpečnosti predstavujú aj mnohé sociálne (protivojnové a pritiglobalistické) skupiny, náboženské, nacionalistické, rasistické a podobné hnutia ktoré pôsobia na území viacerých štátov. V minulosti sme napríklad mohli sledovať značný vplyv hnutia Greenpeace v USA proti vojne vo Vietname. Aj v súčasnosti sa môžeme pozorovať mobilizáciu americkej spoločnosti proti prítomnosti amerických vojsk v Iraku. V podstate každý summit NATO, WTO alebo iných medzinárodných organizácií, ktoré pre mnohých ľudí stelesňujú globalizáciu, sa neobíde bez protestných vystúpení antiglobalistov, proti ktorým musia organizátorské štáty prijímať bezpečnostné opatrenia. V poslednej dobe sa roztrhlo vreco s nacionalistickými vystúpeniami v štátoch Európskej Únie proti prisťahovalcom z iných krajín, čo do značnej miery môže ovplyvňovať azylovú politiku členských štátov. Náboženské inštitúcie ako napríklad Vatikán v mnohých krajinách vystupujú ako mienkotvorný aktéri čím ovplyvňujú politiku a ekonomiku štátov s nábožensky orientovaným obyvateľstvom. S náboženskými skupinami sú spojené aj mnohé teroristické skupiny, ktoré sa dajú tak isto považovať za aktérov medzinárodnej bezpečnosti. Mnohé z nich sú podporované národnými štátmi, čo vlastne s týchto skupín vytvára určitý politický nástroj. Štáty, ktoré sa často stávajú terčom útokov týchto organizácií sú donútené mobilizovať svoje sily a tak nie je pochýb že tieto skupiny môžeme takisto zahrnúť medzi aktérov medzinárodnej bezpečnosti.

S teroristickými organizáciami sú spojené aj mnohé militantné, alebo žoldnierske skupiny. Tento jav je následkom mnohých lokálnych konfliktov. Ich účastníci si následne nedokázali nájsť spoločenské uplatnenie a začali vytvárať militantné zoskupenia s cieľom zárobku. Ako príklad sa dá uviesť účasť Ukrajinských alebo Bieloruských skupín pôsobiacich v partizánskych armádach čečenského odboja proti Ruskej federácii. Títo účastníci konfliktu neboli vyznávači islamu a nemali ani žiadny vzťah k oslobodeniu čečenského územia s pod

nadvlády Ruska. Ich cieľ bol čisto finančného charakteru. Je však otázne, či ich ciele, prostriedky a zameranie ich pôsobenia spĺňajú kritériá aktérov medzinárodnej bezpečnosti.

František Škvrnda medzi aktérov medzinárodnej bezpečnosti zahŕňa aj mnohé nátlakové, alebo lobistické skupiny, ale aj mimovládne organizácie. Nátlakové alebo lobistické skupiny pri presadzovaní svojich zväčša ekonomických cieľov zasahujú aj do pôsobnosti iných krajín. Tento úkaz je najviac viditeľný najmä v afrických štátoch bohatých na nerastné suroviny.¹⁴

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. Krejčí, O.: *Mezinárodní politika*, Praha, Ekopress 2001
2. Zeman, P.: *Česká bezpečnostní terminologie*, MPÚ, ÚSS, Brno 2002
3. Lebedeva, A.: *Konfliktológia*, Moskva, MGIMO 2000
4. Bogoturov A.: *Velké mocnosti na Tichom oceáne*, Moskva, MGIMO 1998
5. Dwan R.: Building of regional security in the Baltic sea space, Prague, Institute for East-West 2000
6. Škvrnda F.: Hodnotenie bezpečnostného prostredia, Bratislava, Inštitút obrany a bezpečnosti ministerstva obrany SR
7. Mráz, S.: Slovenská republika a Európska únia, Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, Užhorodský inštitút ekonomiky a práva, Užhorod 2004
8. Mráz, S. – Poredoš, F. – Vršanský, P.: Medzinárodné právo verejné, 1.vydanie, Univerzita Komenského v Bratislave, 2003, Bratislava
9. www.nationalsecurity.ru
10. www.nationalsecurity.ru
11. www.sovrep.gov.by

KONTAKT

Mgr. Andrej Eštvánik
Katedra diplomacie a medzinárodných vzťahov
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
estvanik@euba.sk

¹⁴ Škvrnda F.: Hodnotenie bezpečnostného prostredia, Bratislava, Inštitút obrany a bezpečnosti ministerstva obrany SR, str. 24-28

YAOUNDÉ, LOMÉ, COTONOU BILANCIA VZŤAHOV EURÓPSKEJ ÚNIE A KRAJÍN ACP

Ing. Jozef Polakovič, M.E.S

ABSTRAKT

Výsledky doterajšej spolupráce medzi ES/EÚ a krajinami ACP nezodpovedajú očakávaniam partnerov. Strany preto pristúpili k podpísaniu novej dohody o partnerstve, ktorá výrazne mení doterajšiu filozofiu rozvojovej spolupráce. Dohoda okrem iného predpokladá nahradenie režimu jednostranných obchodných preferencií (ktorý je nezlučiteľný s princípmi WTO) systémom recipročných dohôd o hospodárskej spolupráci medzi EÚ a jednotlivými regionálnymi zoskupeniami krajín ACP. Podľa názorov niektorých odborníkov však nová dohoda o partnerstve nerieši kľúčové problémy rozvojových krajín a v dohode definovaný cieľ ich integrácie do svetovej ekonomiky nezodpovedá potrebám krajín ACP.

Článok sa zaoberá vývojom zmluvných vzťahov medzi ES/EÚ a krajinami ACP. Autor hľadá odpovede na dve kľúčové otázky: Po prvé, ktoré dôvody viedli EÚ k prehodnoteniu svojej doterajšej politiky voči krajinám ACP a rozhodnutiu nepredlžovať platnosť dohody Lomé IV, ale uzatvoriť úplne novú dohodu o partnerstve? Po druhé, ktoré principiálne zmeny prináša dohoda z Cotonou a či možno očakávať, že nová filozofia rozvojovej spolupráce výrazne prispieje k dosiahnutiu stanovených cieľov?

ABSTRACT

The results of the cooperation between the EC/EU and the ACP countries are far from being satisfactory. Therefore the partners decided to sign a new partnership agreement based on a new approach in development cooperation. In accordance with this agreement the existing regime of non-reciprocal preferential access (which doesn't comply with WTO rules) shall be replaced by Economic Partnership Agreements (EPAs) between the EU and regional groups of ACP countries. These agreements shall be fully reciprocal. Some experts affirm the new partnership agreement doesn't offer any answer to many central problems of developing countries and the integration of the ACP to the world trade system, as a chief objective of the new agreement, doesn't serve their needs at all.

The article reviews the evolution of the relations between the EC/EU and the ACP countries. The author tries to answer two central questions: Firstly, why the EU decided to revise its policy to the ACP and instead of prolongation of the Lomé IV. Convention the partners signed a qualitatively new partnership agreement. Secondly, which fundamental changes are foreseen in the Cotonou Partnership Agreement and if it is to expect that the new approach in the EU development cooperation will further the goal achievement.

1 Od Rímskych zmlúv k dohodám Lomé

Korene spolupráce medzi ES/EÚ a krajinami ACP¹ siahajú do počiatkov integračných snáh na európskom kontinente. Keď došlo v roku 1957 k podpísaniu Rímskych zmlúv, mnohé z krajín ACP boli kolóniami. Rímske zmluvy pre ne zakotvili štatút asociovaných krajín. Po získaní úplnej politickej nezávislosti sa väčšina bývalých kolónií vyslovila za pokračovanie doterajšieho štatútu asociovanej krajiny.

TABUĽKA Č. 1

Chronológia vzťahov ES/EÚ a krajín ACP

Rok	Dohoda	Počet zúčastnených krajín ACP	Počet členských štátov ES/EÚ	Objem disponibilných finančných prostriedkov (mil. EUR)
1957	Rímske zmluvy 1. Európsky fond rozvojovej spolupráce (1959)	31	6	569,4
1963	Yaoundé I 2. Európsky fond rozvojovej spolupráce (1964)	18	6	730,4
1969	Yaoundé II 3. Európsky fond rozvojovej spolupráce (1970)	18	6	887,3
1975	Lomé I 4. Európsky fond rozvojovej spolupráce (1975)	46	9	3 053,3
1979	Lomé II 5. Európsky fond rozvojovej spolupráce (1980)	58	9	4 207,0
1984	Lomé III 6. Európsky fond rozvojovej spolupráce (1985)	65	10	7 882,6
1990	Lomé IV 7. Európsky fond rozvojovej spolupráce (1990)	68	12	11 583,0
1995	rev. Lomé IV 8. Európsky fond rozvojovej spolupráce (1995)	70	15	13 151,1
2000	Cotonou 9. Európsky fond rozvojovej spolupráce (2000)	77	15	14 300,0
Zdroj: europa.eu.int				

Zmluvný základ spolupráce medzi ES/EÚ a krajinami ACP položila v roku 1963 prvá **Yaoundská konvencia**. V oblasti obchodnej výmeny konvencia predpokladala vytvorenie zóny voľného obchodu medzi EHS a vtedy výlučne africkými krajinamiⁱⁱ na princípoch reciprocity. Popri obchodných aspektoch Yaoundská konvencia upravovala otázky finančnej a technickej pomoci Spoločenstva. Na multilaterálnom základe EHS z prostriedkov Európskeho fondu rozvojovej spolupráce podporovalo projekty prevažne v bývalých francúzskych a belgických kolóniách na africkom kontinente. V dvoch etapách (1964-1969 a 1970-1975) bolo pre partnerské krajiny vyčlenených viac ako 1,6 miliardy ECU.

V roku 1973 sa pôvodná šesťka zakladajúcich členov EHS rozrástla o Veľkú Britániu, Írsko a Dánsko. Bývalá koloniálna veľmoc Veľká Británia udržiavala s väčšinou svojich bývalých kolónií osobitý vzťahy, ktorých súčasťou bolo aj poskytovanie rozsiahlych vzájomných obchodných výhod. Londýn bol rozhodnutý tieto osobité vzťahy zachovať aj po pristúpení k EHS. Pred Spoločenstvom sa tak vynorila úloha zahrnúť bývalé britské kolónie do svojho systému preferencií voči rozvojovým krajinám. Vyjednávania o novej asociačnej dohode s vtedy už 42 bývalými kolóniami na africkom kontinente, v karibskej oblasti a v regióne Tichého oceánu boli zavŕšené začiatkom roku 1975 v hlavnom meste Togo – **Lomé**.

Nová dohoda priniesla niektoré výrazné zmeny do doterajšej rozvojovej spolupráce Spoločenstva a krajín ACP. Najdôležitejšou zmenou v oblasti obchodnej výmeny bolo zrieknutie sa princípu vzájomnej reciprocity pri vývoze tovarov z členských krajín EHS do krajín ACP. Jedným z determinujúcich faktorov, ktorý vplýval na pripravenosť Spoločenstva urobiť významné ústupky vo vzťahu ku krajinám ACP, bol prvý ropný šok v rokoch 1973-1974. Práve v tomto období si členské štáty EHS v plnom rozsahu uvedomili negatívne dôsledky svojej závislosti na dodávkach surovín z rozvojových krajín. V súlade s dohodou z Lomé Spoločenstvo na nerecipročnom základe otvorilo prístup na svoj vnútorný trh pre 99 percent tovarových položiek z krajín ACP. Obmedzenia boli zachované pre dovoz cukru, banánov, ryže, rumu a niektorých ďalších poľnohospodárskych produktov, ktoré spadali do sféry spoločnej poľnohospodárskej politiky.

Pretože export nerastných surovín už tradične zohráva veľký význam pre hospodárstvo rozvojových krajín, kolísanie svetových cien týchto komodít predstavuje vážny sociálno-ekonomický problém. Súčasťou dohody z Lomé bolo vytvorenie systému stabilizácie exportných príjmov krajín ACP – Stabex (od roku 1975, dohoda Lomé I.) a Sysmin (od roku 1980, dohoda Lomé II.). Systém **Stabex** garantoval krajinám ACP minimálny príjem: Pokým exportné príjmy z predaja niektorého z 50 v dohode uvedených poľnohospodárskych produktov nepresiahol stanovenú hraničnú hodnotu, Spoločenstvo kompenzovalo krajinám ACP stratu prostredníctvom zodpovedajúcich výplat z vlastného rozpočtu. Systém **Sysmin** sa sústreďoval na výkyvy cien nerastných surovín na svetových trhoch a umožňoval poskytnúť vyrovnávacie platby pre podniky ťažobného priemyslu.

2 Priebežná bilancia rozvojovej spolupráce

V piatich etapách v rozmedzí rokov 1975 – 2000 vyčlenil Európsky fond rozvojovej spolupráce 40 miliárd EUR pre rôzne rozvojové projekty. Hoci rozvojová politika Spoločenstva prispela k hospodárskym úspechom niektorých krajín, jej celkové výsledky zostávajú po 25 rokochⁱⁱⁱ nanajvýš skromné: Podiel krajín ACP na celkových importoch ES/EÚ sa znížil zo 7 percent v roku 1976 na 4 percentá v roku 2000, hoci za rovnaké obdobie sa počet krajín ACP zapojených do mechanizmu rozvojovej spolupráce z pôvodných 46 (Lomé I.) zvýšil na 70 (1995, revidovaná dohoda Lomé IV.). V roku 2000 zodpovedal dovoz zo všetkých krajín ACP dovozu z Nórska. Pritom tretina hodnoty importu pripadla na Juhoafrickú republiku^{iv}, tri štvrtiny importu z krajín ACP generovalo len desať štátov.

TABUĽKA Č. 2

DOVOZ EÚ Z KRAJÍN ACP - PODĽA NAJVÝZNAMNEJŠÍCH OBCHODNÝCH PARTNEROV

Krajina	1995 (mil. EUR)	2000 (mil. EUR)	Podiel importe EÚ z krajín ACP ^{na}	Kumulatívny podiel
Južná Afrika	--	14 446	33,4 %	33,4 %
Nigéria	3 443	6 411	14,8	48,2
Pobrežie slonoviny	2 068	1 960	4,5	52,7
Kamerun	1 175	1 711	4,0	56,7
Angola	561	1 530	3,5	60,2
Maurícius	1 020	1 204	2,8	63,0
Ghana	839	1 159	2,7	65,7
Gabon	799	1 034	2,4	68,1
Kongo	843	1 026	2,4	70,4
Keňa	647	822	1,9	72,3
Zdroj: Eurostat (Comext)				

Približne polovicu hodnoty celkového importu z krajín ACP tvorí dovoz štyroch tovarových položiek: ropy, diamantov a zlata, dreva a rúd.^v

TABUĽKA Č. 3**DOVOZ EÚ Z KRAJÍN ACP - PODĽA NAJVÝZNAMNEJŠÍCH TOVAROVÝCH POLOŽIEK**

Tovarová položka	1995 (mil. EUR)	2000 (mil. EUR)	Podiel dovozu z krajín ACP na celkovom dovoze danej tovarovej položky do EÚ	Podiel dovozu na celkovom dovoze z krajín ACP	Kumulatívny podiel
Minerálne palivá	4 088	10 198	6,9 %	23,6 %	23,6 %
Drahokamy	2 520	8 646	24,2	20,0	43,5
Drevo a výrobky z dreva	1 277	1 584	11,2	3,7	47,2
Rudy	634	1 524	17,2	3,5	50,7
Ovocie	616	1 495	18,5	3,5	54,2
Kakao	1 276	1 400	74,1	3,2	57,4
Ryby	630	1 369	14,4	3,2	60,6
Káva, čaj, koreniny	1 888	1 236	23,2	2,9	63,4
Železo a oceľ	181	1 134	8,1	2,6	66,1
Plavidlá	201	1 104	17,1	2,6	68,6
Zdroj: Eurostat (Comext)					

Uvedené štatistické údaje ilustrujú, že problémy súvisiace s monokultúrnou orientáciou a nízkym stupňom diverzifikácie ekonomík krajín ACP sa ani v rámci rozvojovej spolupráce s ES/EÚ nepodarilo vyriešiť. Výrazný podiel na exporte tvoria naďalej tovary s nízkym stupňom spracovania a teda s nízkou pridanou hodnotou. Nemenej dôležitým problémom zostáva silné kolísanie svetových cien vybraných komodít, ktoré exportérom neumožňuje kalkulovať s pravidelnými a garantovanými príjmami. Analýza potvrdzuje tézu, že z rozvojovej spolupráce v rámci dohôd Lomé profitovali predovšetkým krajiny s väčším ekonomickým potenciálom a priemernými až nadpriemernými príjmami.

V odbornej literatúre prevláda názor, že filozofia rozvojovej politiky odrážajúca osobité vzťahy medzi bývalými materskými krajinami a ich kolóniami je historicky prekonaná a ekonomicky ako aj politicky neprijateľná.^{vi} Ekonomické reformy, ktoré boli a zostávajú nevyhnutným predpokladom pre rozvoj priemyselného potenciálu, modernizáciu poľnohospodárstva, zvýšenie produktivity práce a diferenciáciu exportnej štruktúry, boli v krajinách ACP pod vplyvom nesprávne definovaných akcentov v rozvojovej politike v minulosti často odsúvané do úzadia, prípadne neboli realizované dôsledne a v plnom rozsahu.^{vii}

3 Dohoda z Cotonou

V kontexte definovania nových obchodných pravidiel v rámci Svetovej obchodnej organizácie a predovšetkým ako dôsledok skutočnosti, že ekonomický vývoj väčšiny rozvojových krajín nezodpovedá pôvodným očakávaniam, dohodli sa členské štáty EÚ a krajiny ACP nepredlžovať platnosť revidovanej dohody Lomé IV., ale vypracovať úplne novú dohodu. Táto bola podpísaná v roku 2000 v hlavnom meste Beninu – **Cotonou**, vstúpila

do platnosti 1. apríla 2003 a v súčasnosti platí pre 77 krajín ACP, ktoré ju k tomuto termínu ratifikovali, príp. pristúpili neskôr. Geografickým ťažiskom dohody je región čiernej Afriky. V 48 štátoch tohto regiónu žije 95 percent obyvateľov krajín ACP a smeruje sem približne 80 percent celkovej rozvojovej pomoci EÚ.

Dohoda z Cotonou obsahuje nový rámec pre oblasť obchodnej spolupráce a rozvojovej pomoci. Ako **hlavné ciele** dohody sú definované **eliminovanie a následne úplné prekonanie chudoby a postupná integrácia krajín ACP do svetovej ekonomiky**.

Počas rokovaní o novej dohode sa medzi EÚ a krajinami ACP prejavili výrazné rozdiely v prístupe k ďalšiemu pokračovaniu hospodárskej a finančnej spolupráce. Hoci krajiny ACP priamo ani nepriamo nespochybňovali kľúčovú úlohu WTO v procese liberalizácie a regulácie svetového obchodu a nevyjadrovali ani zásadné námietky proti existujúcim pravidlám a princípom, aktívne vystúpili za zachovanie neregipročného režimu vo vzájomných obchodných vzťahoch s EÚ, odvolávajú sa na svoje osobité postavenie vo svetovej ekonomike. Brusel naproti tomu poukazoval na nezlučiteľnosť takéhoto obchodného režimu s pravidlami WTO.

Partnerom sa napokon podarilo nájsť kompromisné riešenie. V súlade s čl. 34 dohody z Cotonou má integrácia krajín ACP do svetovej ekonomiky prebiehať „smooth and gradual“, t.j. s ohľadom na oslabené postavenie a obmedzené možnosti krajín ACP.

Počas prvého prechodného obdobia, ktoré končí 31. decembra 2007, bude zachovaný režim neregipročných preferencií. Zároveň budú prebiehať **rokovania o uzatvorení zmlúv o hospodárskej spolupráci, kompatibilných s princípmi WTO**.^{viii} Doteraz ako celok vnímaný región ACP bude pritom rozdelený na regionálne zoskupenia. Nimi sa môžu stať už v súčasnosti existujúce resp. formujúce sa regionálne integračné zoskupenia (Západoafrická hospodárska a menová únia, Centrálnoafrická colná a hospodárska únia, Rozvojové spoločenstvo južnej Afriky, Východoafrické spoločenstvo, Karibské spoločenstvo (CARICOM) a pod.). Nové zmluvy budú uzatvorené medzi EÚ a týmito regionálnymi zoskupeniami a mali by vstúpiť do platnosti 1. januára 2008. Počas ďalšieho dvanásťročného prechodného obdobia má byť dosiahnutá úplná liberalizácia obchodných vzťahov. Doterajší režim jednostranných obchodných preferencií by mal byť zachovaný len pre skupinu najmenej rozvinutých krajín.

Krajiny ACP akceptovali nové pravidlá aj z toho dôvodu, že očakávajú, že EÚ sa stane akýmsi obhajcom ich záujmov v rámci WTO.

Explicitným zakotvením **politickej dimenzie** v texte dokumentu ide dohoda z Cotonou výrazne nad rámec tradičnej rozvojovej spolupráce. Jedným z centrálnych bodov rokovaní bola diskusia o dôležitosti zodpovedného riadenia štátu („**good governance**“). EÚ požadovala, aby bola zásada „good governance“ spolu s dodržiavaním ľudských práv, demokratických princípov a princípov právneho štátu zahrnutá do zoznamu tzv. „podstatných elementov“ zmluvy. Krajiny ACP sa dlho bránili voči takémuto podmieňovaniu spolupráce a považovali ho za zasahovanie do vnútorných záležitostí. Pod tlakom EÚ však museli ustúpiť.^{ix}

Čl. 96 zmluvy umožňuje prijať voči štátu, ktorý neplní svoje záväzky vo vzťahu k „podstatným elementom“ zmluvy, všetky potrebné opatrenia a sankcie (vrátane suspendovania zmluvy).^x

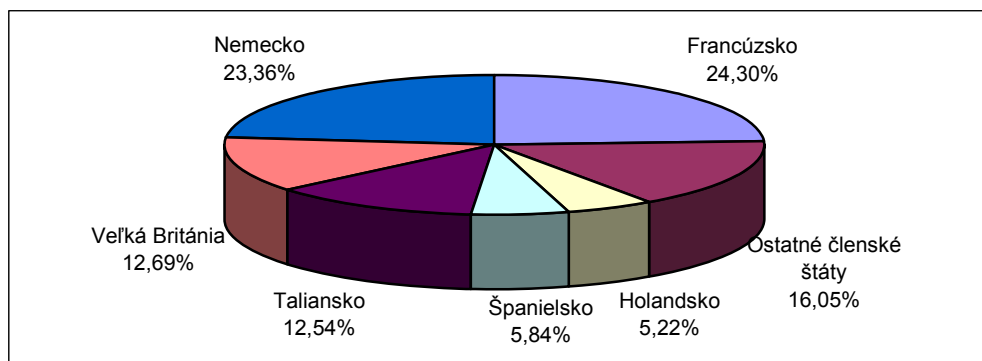
Rozvojová politika EÚ je často predmetom ostrej kritiky kvôli značne byrokratickej, komplikovanej a zdĺhavej procedúre schvaľovania a realizácie programov a projektov. Uvedené skutočnosti sú považované za jeden z hlavných dôvodov, prečo sa už niekoľko rokov nedarí vyčerpať prostriedky z Európskeho fondu rozvojovej spolupráce. Prekonať tieto chronické problémy by mala plánovaná **reforma finančnej spolupráce**. S cieľom zjednodušenia a spružnenia financovania má dôjsť k racionalizácii kooperačných inštrumentov. Reforma predpokladá okrem iného nasledujúce zmeny: Po prvé, posilnenie koordinácie finančnej pomoci. Po druhé, skrátenie obdobia pre poskytovanie finančnej pomoci na

maximálne päť rokov a zavedenie efektívneho systému priebežnej a následnej kontroly využitia finančných prostriedkov. Krajiny dosahujúce úspechy budú v nasledujúcom programovacom období „odmenené“ vyššou finančnou pomocou. Po tretie, vypracovanie tzv. „Country Strategy Papers“, ktoré budú definovať ciele a konkrétne opatrenia reflektujúce špecifiká jednotlivých krajín. V tejto súvislosti je dôležité spomenúť, že EÚ bude vo vzťahu k najmenej rozvinutým krajinám s geografickým znevýhodnením, napr. bez prístupu k moru (tzv. „landlocked countries“), uplatňovať preferenčné zaobchádzanie. Dôležitou zmenou je zapojenie neštátnych aktérov do mechanizmu spolupráce. Organizácie tretieho sektora môžu tak EÚ priamo požiadať o finančné príspevky na rozvojové projekty.

Na programovacie obdobie 2000-2007 bolo pre rozvojové projekty vyčlenených 13,5 miliárd EUR z prostriedkov Európskeho fondu rozvojovej spolupráce, 9,9 miliárd EUR ako zostatok z predchádzajúcich programovacích období a 1,7 miliardy EUR z prostriedkov Európskej investičnej banky.

Graf č. 1

Podiel jednotlivých členských štátov EÚ na príspevkoch do deviateho Európskeho fondu rozvojovej spolupráce

Zdroj: www.bmz.de

4 Kritické hodnotenie dohody z Cotonou

Na priemyselné a poľnohospodárske tovary z krajín ACP sa v súlade s hlavným princípom obchodnej spolupráce vzťahuje bezcolný dovoz do EÚ v neobmedzených množstvách, pokiaľ tieto tovary nie sú v konkurenčnom vzťahu s tovarmi spadajúcimi do oblasti spoločnej poľnohospodárskej politiky EÚ. Práve uvedené ohraničenie sa stáva kameňom úrazu. Poľnohospodárske tovary, pri produkcii ktorých rozvojové krajiny vykazujú komparatívne nákladové výhody, sú z bezcolného dovozu vylúčené.

Nemenovaný africký expert sumarizuje kritiku dohody z Cotonou týmito slovami: „Môžeme bezcolne vyvážať počítače, športové autá a jadrové technológie. Problém spočíva však v tom, že my tieto tovary vôbec nevyrábame. Sme vcelku dojatí, že môžeme do Európy exportovať cirok a maniok. Akoby na zlosť európski spotrebitelia vôbec o tieto tovary neprejavujú záujem. To, čo by sme mohli do Európy exportovať, je ovocie a zelenina. A práve na tieto produkty sa vzťahujú kvantitatívne obmedzenia.“^{xi}

Na rozdiel od svojej predchodkyne – dohody Lomé IV., ktorá definovala prioritné oblasti rozvojovej spolupráce a formulovala konkrétne ciele, uprednostňuje EÚ v novej dohode z Cotonou globálny prístup s globálnymi cieľmi. Formulácie dokumentu sú všeobecné a ponechávajú krajinám EÚ široké pole pôsobnosti. Únia tak môže kedykoľvek meniť svoje priority v oblasti rozvojovej spolupráce s krajinami ACP, čo nevytvára stabilné

a predovšetkým transparentné podmienky. Okrem toho dokument umožňuje EÚ pozastaviť spoluprácu a pomoc jednotlivým krajinám v prípade narušenia tzv. „podstatných elementov“ zmluvy. Dokument však jasne nedefinuje pravidlá a kritéria hodnotenia krajín.

Hlavným cieľom rozvojovej spolupráce je eliminovanie a následne úplné prekonanie chudoby.^{xii} Tento cieľ sa však zdá byť nerealistickým, pretože aj napriek značným objemom poskytnutej rozvojovej pomoci, sa problém chudoby v mnohých regiónoch tretieho sveta nielenže nepodarilo eliminovať, ale dochádza k jeho prehlbovaniu. Podľa aktuálnych štatistík OSN sa počet hladujúcich v deväťdesiatych rokoch minulého storočia znižoval len veľmi pozvoľne a momentálne dosahuje 815 miliónov ľudí.^{xiii} S obrovským odstupom najvyšší počet hladujúcich vykazuje čierna Afrika. Hoci dohoda z Cotonou obsahuje celý rad priorít a opatrení na boj proti chudobe, dokumentu chýba jasná stratégia. Mnohí odborníci sa obávajú, že chudoba bude práve v afrických krajinách naďalej narastať, pretože tu plne absentujú predpoklady pre dlhodobý udržateľný ekonomický rast. Aj v prípade naplnenia optimistických scenárov ekonomického rastu vo výške troch až štyroch percent možno očakávať len veľmi pozvoľný pokles chudoby v Afrike. Príčinou je rýchle tempo rastu obyvateľstva, ktoré v mnohých prípadoch dokonca prevyšuje tempo ekonomického rastu. V súlade s dohodou z Cotonou majú byť pre programovacie obdobie 2000-2007 vyčlenené finančné prostriedky v celkovom objeme 24 miliárd EUR. Z tejto sumy 9,9 miliardy EUR predstavujú nevyčerpané prostriedky z predchádzajúceho, v poradí ôsmeho, Európskeho fondu rozvojovej spolupráce, v ktorom bola alokovaná celková suma 14,6 miliardy EUR. Krajiny ACP sa oprávnené pýtajú, aký význam má široký finančný rámec, keď len štvrtina prostriedkov je skutočne využitá? Okrem toho je otázne, či 24 miliárd EUR predstavuje dostatočný objem finančných prostriedkov pre realizáciu odvážnych politických a sociálno-ekonomických cieľov.

Ďalšie kritické diskusie vyvoláva samotná európska iniciatíva smerujúca k úplnej liberalizácii obchodnej spolupráce s krajinami ACP. Dohody o hospodárskej spolupráci, ktoré by mali byť uzatvorené medzi EÚ a jednotlivými regionálnymi zoskupeniami krajín ACP, znamenajú koniec režimu jednostranných obchodných preferencií, z ktorého doteraz profitovali práve krajiny ACP. Prechod na systém vzájomných obchodných preferencií je vo väčšine týchto krajín vnímaný veľmi negatívne. Mnohí odborníci pritom upozorňujú na nejednoznačný charakter dlhodobých efektov integrácie krajín ACP do svetovej ekonomiky. To, ako budú nové princípy rozvojovej spolupráce realizované v praxi a akou mierou prispedia k dosiahnutiu stanovených rozvojových cieľov, ukáže ďalší vývoj.

-
- ⁱ ACP – Afrika, Karibik a Tichomorje. V súčasnosti patrí k skupine krajín ACP 79 štátov, z toho 48 na africkom kontinente, 16 v karibskom regióne a 15 menších tichomorských ostrovných štátov. (Kuba a Južná Afrika formálne patria k tejto skupine krajín, z rôznych dôvodov však nevyužívajú v plnej miere všetky výhody, ktoré sa vzťahujú na zostávajúce krajiny ACP.) Krajiny ACP predstavujú skupinu prevažne bývalých kolónií, ktoré majú v rámci rôznych opatrení a pravidiel ES/EÚ nárok na preferenčné zaobchádzanie. Okrem toho v súčasnosti asi polovica celkového objemu medzinárodnej rozvojovej pomoci určenej pre krajiny ACP pochádza práve z európskych krajín.
- ⁱⁱ Tzv. skupina AASM – skupina Asociovaných štátov Afriky a Madagaskar.
- ⁱⁱⁱ Platnosť poslednej z dohôd Lomé (rev. Lomé IV.) uplynula 29. januára 2000.
- ^{iv} Limitovaný prístup Juhoafrickej republiky k dohodám Lomé bol umožnený dohodou z 24. apríla 1997, ktorá vstúpila do platnosti 1. júna 1998. Hoci Juhoafrická republika nedisponuje právom na jednostranné obchodné preferencie a finančné prostriedky z Európskeho fondu regionálnej spolupráce, podieľa sa v plnom rozsahu na projektoch realizovaných v rámci dohôd Lomé a Cotonou a juhoafrické subjekty sa môžu zúčastňovať na verejných súťažiach a projektoch, financovaných Európskym rozvojovým fondom vo všetkých krajinách ACP.
- ^v Porovnaj napr. ALLEN, T. *Der Handel zwischen der EU und den AKP-Staaten*. In.: Statistik kurz gefasst, 2002, č. 3. Elektronická verzia je k dispozícii na adrese <<http://www.europa.eu.int/eurostat.html>>.
- ^{vi} Porovnaj napr. BRÜNE, S. *Die Konvention von Cotonou*. In.: Nord-Süd Aktuell (Hamburg), Jg. XV., 2001, č. 2, s. 338-343.
- ^{vii} Pozri viac napr. KAPPEL, R. *Europäische Entwicklungspolitik in Wandel. Perspektiven der Kooperation zwischen der EU und den AKP-Ländern*. In.: INEF-Report 17, Duisburg, 1996.
- ^{viii} Formálne rokovania medzi EÚ a krajinami ACP boli otvorené 27. septembra 2002.
- ^{ix} Porovnaj napr. SCHMIDT, S. *Aufbruch zu neuen Ufern? Aktuelle Aspekte der EU-Entwicklungspolitik*. In.: Aus Politik und Zeitgeschichte, 2002, č. 19-20.
- ^x V súlade s týmto ustanovením Komisia v roku 2000 v prípade Fidži rozhodla o pozastavení pomoci pre tento ostrovný štát. Pozitívne výsledky hodnotenia politickej situácie v krajine viedli Komisiu k tomu, aby v novembri 2003 zmenila svoje pôvodné rozhodnutie a obnovila spoluprácu s krajinou.
- ^{xi} Cit. podľa NTAMBUE, R. T. *Europas geschlossene Märkte*. In.: Le Monde diplomatique, 2002, č. 6774, 14. jún, s. 20-21.
- ^{xii} V súlade s oficiálnymi štatistikami OSN je hranicou chudoby príjem nižší ako jeden americký dolár na deň a osobu.
- ^{xiii} Porovnaj napr. KAPPEL, R. *Afrika: Illusionen über Entwicklung*. In.: Entwicklung und Zusammenarbeit, 2000, č. 41, s. 340-341.

POUŽITÁ LITERÁTURA

1. *AKP-Staaten und die EU*. Elektronická verzia je dostupná na adrese: <http://www.europa.eu.int/comm/trade/issues/bilateral/regions/acp/index_en.htm>.
2. ALLEN, T. *Der Handel zwischen der EU und den AKP-Staaten*. In.: Statistik kurz gefasst, 2002, č. 3. Elektronická verzia je dostupná na adrese: <<http://www.europa.eu.int/eurostat.html>>.
3. BOX, L. - BRAUN, L. - GABAAS, J.-J. *Was kommt nach Lomé IV? Die Politik muss sich stärker an der Praxis orientieren*. Elektronická verzia je dostupná na adrese: <http://www.oneworld.org/ecdpmpubs/look_de.htm>.
4. BRIGALDINO, G. *Europäische Lomé-Entwicklungszusammenarbeit 2000: Neue Karten, altes Spiel?* Elektronická verzia je dostupná na adrese: <<http://www.epo.de/specials/lome.html>>.
5. BRIGALDINO, G. *Entwicklungstheorie und die AKP Zusammenarbeit der EU im Wandel*. Elektronická verzia je dostupná na adrese: <<http://www.oneworld.org/euforic/ulpaa/bri05.htm>>.
6. BRÜNE, S. *Die Konvention von Cotonou*. In.: Nord-Süd Aktuell (Hamburg), Jg. XV., 2001, č. 2, s. 338-343.
7. BRÜNE, S. *Europas Außenbeziehungen und die AKP-Staaten: Das Abkommen von Cotonou. Eine erste Zwischenbilanz*. In.: Nord-Süd Aktuell (Hamburg), Jg. XVI., 2002, č. 2, s. 301-314.
8. BRÜNE, S. *Gibt es eine Zukunft für Lomé? Die EU-AKP-Beziehungen auf dem Prüfstand*. In.: Internationale Politik, 1998, č. 11, s. 37-40.
9. DAVID, D. *40 years of Europe-ACP relationship*. In.: The Courier. 2000. September. Special issue – Cotonou Agreement. P.11-14.
10. DESESQUELLES, G. *The non-governmental actors*. In.: The ACP-EU Courier, 2000, č. 181, s. 6. Elektronická verzia je dostupná na adrese: <http://europa.eu.int/comm/development/body/publications/courier/index_181_en.htm>.
11. *Die AKP-Staaten – traditionelle Partner der EU*. Elektronická verzia je dostupná na adrese: <http://www.bmz.de/de/wege/ez_eu/eu-wege/akpstaaten/index.html#02>.
12. DONATELLA, F. *The private sector in the new agreement*. In.: The ACP-EU Courier, 2000, č. 181, s. 21. Elektronická verzia je dostupná na adrese: <http://europa.eu.int/comm/development/body/publications/courier/index_181_en.htm>.
13. EID, U. *Hat das Lomé-Abkommen noch Zukunft? Eine Reform der europäischen Entwicklungszusammenarbeit ist notwendig*. In.: Kommune. Forum für Politik, Ökonomie, Kultur, 1997, č. 11, s. 25-27. Elektronická verzia je dostupná na adrese: <<http://www.oeko-net.de/kommune/kommune11-97/ZZEID11.html>>.
14. ELD-THORFFIN, C. *Improving financial cooperation*. In.: The ACP-EU Courier, 2000, č. 181, s. 24. Elektronická verzia je dostupná na adrese: <http://europa.eu.int/comm/development/body/publications/courier/index_181_en.htm>.

-
15. EUROPÄISCHE KOMMISSION. *Mitteilung der Kommission. Europäischer Entwicklungsfonds (EEF). Schätzung der Beschlüsse, Auszahlungen und von den Mitgliedstaaten zu leistenden Beiträge für die Haushaltsjahre 2003 und 2004 und Vorausschätzung der Beschlüsse und Auszahlungen für den Zeitraum 2005-2008.* Elektronická verzia je dostupná na adrese: <http://www.europa.eu.int/eur-lex/de/com/cnc/2003/com2003_0720de01.pdf>.
 16. GAKUNU, P. *What future for trade?* In.: The ACP-EU Courier, 2000, č. 181, s. 6. Elektronická verzia je dostupná na adrese: <http://europa.eu.int/comm/development/body/publications/courier/index_181_en.htm>.
 17. GILLSON, I. - GRIMM, S. *EU trade partnerships with developing countries.* Elektronická verzia je dostupná na adrese: <<http://www.eaadi.org/edc2010>>.
 18. GOMES, S. *The political dimension of the new ACP-EU partnership.* In.: The ACP-EU Courier, 2000, č. 181, s. 10. Elektronická verzia je dostupná na adrese: <http://europa.eu.int/comm/development/body/publications/courier/index_181_en.htm>.
 19. HEMKER, F. *Präferenzielle Handelsabkommen der EU mit Entwicklungsländern.* Elektronická verzia je dostupná na adrese: <<http://www.dgap.de>>.
 20. HOLTZ, U. *Partnership for the 21st Century. A Preliminary Assessment of the EU-ACP Agreement.* In.: Development and Cooperation, 2000, č. 2, s. 8-12.
 21. KAPPEL, R. *Afrika: Illusionen über Entwicklung.* In.: Entwicklung und Zusammenarbeit, 2000, č. 41, s. 340-341.
 22. KAPPEL, R. *Europäische Entwicklungspolitik in Wandel. Perspektiven der Kooperation zwischen der EU und den AKP-Ländern.* INEF-Report Nr. 17, Duisburg, 1996.
 23. KENNETH, K. *The ACP-EU Partnership Agreement. Time for Change.* In.: The ACP-EU Courier, 2000, č. 181, s. 3. Elektronická verzia je dostupná na adrese: <http://europa.eu.int/comm/development/body/publications/courier/index_181_en.htm>.
 24. KOCH, K. *Handelspräferenzen der Europäischen Gemeinschaft für Entwicklungsländer. Typologie, Konditionierungen, WTO-Konformität.* Europäischer Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main, 2004.
 25. LARYEA, G. *Effective poverty eradication.* In.: The ACP-EU Courier, 2000, č. 181, s. 14. Elektronická verzia je dostupná na adrese: <http://europa.eu.int/comm/development/body/publications/courier/index_181_en.htm>.
 26. MONAR, J. *Entwicklungspolitik.* In.: WEIDENFELD, W. - WESSELS, W. (HRSG.) *Europa von A bis Z. Taschenbuch der europäischen Integration.* Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn, 2002, s. 119-121.
 27. MOREAU, F. *The Cotonou Agreement – new orientations.* In.: The Courier, Special issue – Cotonou Agreement, 2000, č. 9, s. 6-10.
 28. NTAMBUE, R. T. *Europas geschlossene Märkte.* In.: Le Monde diplomatique, 2002, č. 6774, 14. jún, s. 20-21. Elektronická verzia je dostupná na adrese: <<http://www.monde-diplomatique.de>>.
 29. *Panorama des Handels der Europäischen Union. Daten 1988-2001.* Amt für amtliche Veröffentlichungen der Europäischen Gemeinschaften, Luxemburg, 2004.

-
30. *Partnerschaftsabkommen zwischen den Mitgliedern der Gruppe der Staaten in Afrika, im Karibischen Raum und im Pazifischen Ozean und der Europäischen Gemeinschaft und ihren Mitgliedstaaten.* In.: Amtsblatt der Europäischen Gemeinschaften, 42. Jahrgang, L 317, 15. december 2000, s. 3354.
 31. QUALMANN, R. - ROJAHN, A. *Der Cotonou-Vertrag. Gefährden die Verhandlungen die beginnende Regionalintegration in Afrika?* In.: Entwicklung und Zusammenarbeit, 2002, č. 12, s. 354-355.
 32. RACOTA, D. *Quo Vadis Lomé-Abkommen.* In.: EU-Nachrichten, 1998, č. 34, s. 2.
 33. SCHMIDT, S. *Aufbruch zu neuen Ufern? Aktuelle Aspekte der EU-Entwicklungspolitik.* In.: Aus Politik und Zeitgeschichte, 2002, č. 19-20.
 34. WARDENBACH, K. *Die ungeliebte Zivilgesellschaft. AKP-Staaten verzichten auf NRO-Hilfe bei Verhandlungen.* In.: Entwicklung und Zusammenarbeit, 1999, č. 10, s. 275-277.

KONTAKT

Ing. Jozef Polakovič, M.E.S.
Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: polakovic@euba.sk

ABSTRAKT

Myšlienku „európskeho právneho priestoru“ (espace judiciaire européen) prvýkrát spropagoval v sedemdesiatych rokoch dvadsiateho storočia vtedajší francúzsky prezident Valéry Giscard d'Estaing. Táto idea bola vnímaná ako pokus o vytvorenie určitého nástroja v boji s terorizmom v prípadoch, keď jednotlivé európske štáty boli vystavené vydieraniu zo strany blízkovýchodných teroristických skupín. Hoci boj s terorizmom je ešte aj v súčasnosti hlavným motívom tohto projektu, celá agenda je oveľa ambicióznejšia a zahŕňa spoluprácu nielen v trestných, ale aj v civilných veciach.

Zámerom tohto článku je charakterizovať súdnu spoluprácu v civilných veciach v Európskej únii.

ABSTRACT

The idea of an „European judicial space“ was first popularised by the former French President Valéry Giscard d'Estaing in the 1970s. It was then intended as an instrument to combat terrorism in a situation where individual European states were subject to pressure from Middle Eastern terrorist groups. Although repression of terrorism is still a driving force behind the idea, the project is much more ambitious. It involves cooperation in criminal and also civil matters.

The aim of this article is to describe the judicial cooperation in civil matters in the European Union.

Úvod

Rozlíšenie medzi civilnými a trestnými vecami v oblasti justičnej spolupráce je rozhodujúce pre pochopenie vývoja budovania európskeho právneho priestoru. V súčasnosti súdna spolupráca v civilných veciach s cezhraničnými dopadmi zahrňujúca zjednodušenie civilného konania, vykonávanie dôkazov a cezhraničnú právnu pomoc je obsiahnutá v prvom pilieri Európskej únie (ďalej aj „EÚ“), konkrétne v článku 65 Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva (ďalej aj „ES“) a má komunitárny charakter. Súdna spolupráca v trestných veciach a policajná spolupráca je súčasťou tretieho piliera EÚ (hlava VI Zmluvy o EÚ), obe sú aj naďalej doménou členských krajín, pričom európske inštitúcie len v malom rozsahu ovplyvňujú tvorbu týchto politík.

Jedným z cieľov budovania priestoru slobody, bezpečnosti a spravodlivosti je aj uľahčenie každodenného života občanov členských krajín pri uplatňovaní ich práv, vrátane prípadov, keď svoje práva presadzujú súdnou cestou. Efektívna súdna spolupráca v civilných veciach s cezhraničným prvkom je predpokladom právnej istoty a vymožitelnosti práva v rámci EÚ a zároveň prispieva k vytvoreniu jednotného európskeho právneho priestoru.

Kooperácia v civilných veciach sa rozvinula do nezávislého okruhu európskeho práva s vlastnými koncepciami a princípmi. Jej pravidlá sú založené na zásade rovnocennosti a stálosti súdnych systémov jednotlivých členských štátov aj ich rozhodnutí a rozsudkov. Stredobodom záujmu je cezhraničná spolupráca medzi jednotlivými súdmi a súdnymi orgánmi. Ak by jednotlivé členské štáty určovali, ktoré právne normy sa majú použiť pre konkrétny cezhraničný právny vzťah, prípadne rozsudok ktorého členského štátu má byť uznaný, viedlo by to k nedostatku právnej istoty fyzických i právnických osôb, a to z hľadiska právomoci

súdob i použiteľného práva. Preto nevyhnutnou podmienkou úspešnosti európskeho vnútorného trhu je aj európska právna istota.

Historický vývoj

Už pri vzniku ES v päťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia bolo zrejmé, že vytáranie spoločného trhu sa bude dotýkať aj súkromnoprávných otázok. Pôvodne však ES neboli koncipované tak široko a danú problematiku nebolo možné upraviť komunitárnym právom.¹

Za akýsi zárodok spolupráce v civilných otázkach je možné považovať pôvodný článok 220 Zmluvy o založení ES, ktorého znenie ostalo nedotknuté následnými revíziami zakladajúcich zmlúv až do prijatia Amsterdamskej zmluvy, kedy bol prečíslovaný. Tento článok stanovoval, že v prípade potreby pristúpia členské štáty k vzájomným rokovaniam s cieľom zaručiť svojim štátnym príslušníkom:

- ochranu osôb, ako aj užívanie a ochranu práv za rovnakých podmienok, aké každý štát zaručuje svojim vlastným štátnym príslušníkom;
- zrušenie dvojitého zdanenia v spoločenstve;
- vzájomné uznanie spoločností v zmysle článku 58 ods. 2 Zmluvy o založení ES, zachovanie právnej subjektivity v prípade premiestnenia sídla z jednej krajiny do druhej a možnosť zlúčenia spoločností, ktoré sa spravujú právom rôznych členských štátov;
- zjednodušenie formálnych požiadaviek, ktoré upravujú vzájomné uznávanie a výkon súdnych rozhodnutí a arbitrážnych nálezov.

Všetky štyri oblasti právnej spolupráce boli úzko späté s ES, a preto bol na ne kladený dôraz. Výsledkom rokovaní o vyššie uvedených otázkach boli viaceré medzinárodné zmluvy či dohovory uzavreté medzi členskými štátmi ES. Medzinárodné dohovory boli jedinou možnosťou, ako veci medzi členskými štátmi upraviť pri nedostatku právomoci ES na vydanie aktov sekundárneho práva. Dohovory podľa pôvodného článku 220 Zmluvy o založení ES neboli prijímané Radou, ale členskými štátmi a na nadobudnutie platnosti sa vyžadovala ich ratifikácia. Zároveň bolo dohodnuté, že v prípade sporov týkajúcich sa výkladu týchto dohovorov o nich rozhodne Európsky súdny dvor, čo potvrdzujú protokoly prijaté za týmto účelom.

Najvýznamnejším dohovorom dojednaným na základe pôvodného článku 220 Zmluvy o založení ES sa stal *Dohovor o súdnej právomoci a vykonávaní rozsudkov v občianskych a obchodných veciach (ďalej aj „Bruselský dohovor“)* uzavretý dňa 27.9.1968 šiestimi zakladajúcimi členskými štátmi ES (do platnosti vstúpil 1.2.1973), ktorý bol zmenený a doplnený dohovormi o pristúpení nových členských štátov k tomuto dohovoru. Bruselský dohovor sa stal účinným nástrojom v rukách súdov členských štátov pri riešení civilných sporov, s výnimkou rodinných vecí. Okrem skutočného uľahčenia vzájomného uznávania rozhodnutí súdov členských štátov ES a tým i zjednodušenia ich výkonu v štáte uznania, dohovor obsahoval aj normy o medzinárodnej právomoci súdov, čím vlastne riešil otázku, v ktorom členskom štáte má byť v konkrétnom prípade podaná žaloba.

Členské krajiny ES boli ekonomicky prepojené s členmi Európskeho združenia voľného obchodu (ďalej aj „EFTA“), preto sa obdobná úprava stala žiadúca aj v ich vzájomných vzťahoch. Keďže Bruselský dohovor bol výlučne komunitárny nástroj vzťahujúci sa iba na členov ES, dňa 16.9.1988 členské štáty ES a členské štáty EFTA uzavreli *Lugánsky dohovor o súdnej právomoci a vykonávaní rozsudkov v občianskych a obchodných veciach*, ktorý sa stal paralelným dohovorom k Bruselskému dohovoru z roku 1968.

¹ Rozehnalová, N. - Týč, V.: Evropský justiční prostor v civilních otázkách, s. 12.

Ďalším medzinárodným dohovorom prijatým členskými štátmi bol *Dohovor o rozhodnom práve pre zmluvné záväzky* (ďalej „*Rímsky dohovor*“) z 19.6.1980, ktorý vytvoril jednotný režim pre kolízne právo týkajúce sa záväzkov zo zmlúv. Rímsky dohovor určuje rozhodné právo, t. j. aplikovateľné právo, pre všetky záväzkové zmluvy, teda nielen obchodné, ale aj pracovné. Z jeho pôsobnosti sú vyňaté tie zmluvy, ktorých kolízny režim je upravený sekundárnym právom ES, napríklad smernicami týkajúcimi sa spotrebiteľských alebo poisťných zmlúv. Rímsky dohovor uzavreli členské štáty ES, má však charakter erga omnes, a teda musí byť aplikovaný súdmi členských štátov na všetky záväzkové zmluvy s medzinárodným prvkom vrátane zmlúv uzavretých subjektom z nečlenského štátu. Rímsky dohovor je stále platný vo svojej súčasnej podobe.

Potom, čo dňa 1.11.1993 do platnosti vstúpila Maastrichtská zmluva, t. j. Zmluva o EÚ, sa jednou z vecí spoločného záujmu podľa článku K.1 Maastrichtskej zmluvy stala súdna spolupráca v občianskych veciach. Článok K Maastrichtskej zmluvy vytváral podmienky pre dojednávanie medzinárodných dohovorov v oblasti súdnej spolupráce mimo rámca pôvodného článku 220 Zmluvy o založení ES.

Pôvodný článok 220 Zmluvy o založení ES však aj naďalej ostával v platnosti a na jeho základe boli prijímané ďalšie dohovory. Príkladom je *Dohovor o konkurznom konaní* zo dňa 23.11.1995, ktorý však nebol ratifikovaný všetkými členskými štátmi, a preto nevstúpil do platnosti.

Neustále tiež pokračovala diskusia o najvhodnejšom vzťahu medzi prácami spadajúcimi do tretieho piliera a činnosťou ostatných medzinárodných organizácií, ktoré tradične predkladali dohovory týkajúce sa medzinárodného práva súkromného a súdnej spolupráce, a to najmä Rada Európy, Haagska konferencia medzinárodného práva súkromného či OSN. V tejto súvislosti bola potrebná spolupráca medzi EÚ a ostatnými relevantnými medzinárodnými organizáciami za účelom dosiahnutia stanovených cieľov, ako aj predchádzania duplicitnej právnej úpravy.²

V oblasti súkromného práva na základe článku K Maastrichtskej zmluvy Rada iniciovala vypracovanie medzinárodných dohovorov medzi členskými štátmi mimo rámca pôvodného článku 220 Zmluvy o založení ES a zároveň odporučila členským štátom ich ratifikáciu v súlade s ich ústavnými predpismi. V praxi to znamenalo prijatie niekoľkých ďalších dohovorov, ktoré dopĺňali už skôr prijatú zmluvnú úpravu v oblasti civilného konania.

V civilnom konaní s medzinárodným prvkom sa vyskytovali praktické problémy pri doručovaní súdnych a mimosúdnych písomností z jedného štátu do druhého, a preto dňa 26.5.1997 prijali členské štáty podľa článku K.3 Maastrichtskej zmluvy *Dohovor o doručovaní súdnych a mimosúdnych písomností v občianskych a obchodných a veciach v členských štátoch Európskej únie*. Jeho cieľom bolo zlepšiť vzájomnú právnu pomoc v občianskych a obchodných veciach prostredníctvom zjednodušenia a urýchlenia doručovania písomností medzi členskými štátmi, a tým uľahčiť prístup občanov k spravodlivosti. Tento dohovor však nenadobudol platnosť.

Ďalším úspechom tretieho piliera v uvedenej oblasti bolo dňa 28.5.1998 prijatie *Dohovoru o právomoci a uznávaní a výkone rozsudkov v manželských veciach* (tzv. *Bruselský dohovor II*), a to na základe článku K.3 Zmluvy o EÚ. Vzťahoval sa na rozvod, rozluku a neplatnosť manželstva ako aj na rodičovskú zodpovednosť za deti z takého manželstva. Ratifikácia dohovoru však narazila na problémy, a preto nikdy nevstúpil do platnosti.

Okrem vyššie uvedených medzinárodných dohovorov, ďalším nástrojom spadajúcim do oblasti súdnej spolupráce sa stala *jednotná akcia 96/636/SVV* z 28.10.1996, ktorá zaviedla na obdobie rokov 1996 až 2000 program motivácií a výmen právnikov z praxe s názvom „Grotius“. Tento program bol ustanovený za účelom podpory vzájomného poznania právnych a

² Denza, E.: The intergovernmental pillars of the European Union. Oxford University Press 2002, s. 217.

súdnych systémov a uľahčenia súdnej spolupráce medzi členskými štátmi a pozostával zo školení, výmenných a praktických programov, organizovania zasadnutí, štúdií a výskumu a distribúcie informácií. Nariadením Rady 290/2001/ES z 12.2.2001 bol program Grotius predĺžený do roku 2001.

Nedá sa povedať, že by metódy a právne nástroje tretieho piliera zavedené Maastrichtskou zmluvou boli nevhodné či neadekvátne pre zlepšenie vzájomnej pomoci a spolupráce medzi súdnymi orgánmi členských štátov alebo pravidiel, ktoré sa majú používať v medzinárodnom súkromnom práve. Na druhej strane, pôvodný článok 220 Zmluvy o založení ES predstavoval vhodný príklad integrácie problematiky súdnej spolupráce v občianskych veciach do prvého piliera. Dá sa povedať, že členské štáty sa nevyjadrili nesúhlasne k rozšíreniu využívania komunitárnej metódy na dané oblasti, keďže mnohé zo súvisiacich otázok, ako napríklad rozšírenie uznávania rozsudkov prispievali k zlepšeniu slobodného pohybu osôb v EÚ.

Z uvedených dôvodov bola celá problematika súdnej spolupráce v civilných veciach prenesená Amsterdamskou zmluvou do prvého piliera EÚ. Podľa článku 61 písmena c) Zmluvy o založení ES s cieľom postupne vytvoriť priestor slobody, bezpečnosti a práva Rada prijme opatrenia v oblasti súdnej spolupráce v občianskoprávných veciach tak, ako je to stanovené v článku 65. Nový článok 65 Zmluvy o založení ES nerozšíril právomoci pôvodného článku K.1 Maastrichtskej zmluvy, ale detailnejšie popísal oblasti spolupráce. Pôvodný článok 220 Zmluvy o Založení ES ostal nezmenený, bol však prečíslovaný na článok 293 Zmluvy o založení ES.

V zmysle článku 65 Zmluvy o založení ES opatrenia v oblasti súdnej spolupráce v občianskoprávných veciach s cezhraničnými dopadmi, ktoré sa majú prijať, pokiaľ je to potrebné pre správne fungovanie vnútorného trhu, zahŕňajú:

- zlepšenie a zjednodušenie systému cezhraničného doručovania súdnych a mimosúdnych dokumentov, spolupráce pri získavaní dôkazov, uznávania a výkonu rozhodnutí v občianskoprávných a obchodných veciach vrátane rozhodnutí v mimosúdne riešených veciach;
- podporu zlučiteľnosti pravidiel uplatniteľných v členských štátoch týkajúcich sa kolíznych noriem a sporov o príslušnosť;
- odstraňovanie prekážok riadneho fungovania občianskoprávneho konania, ak je to nutné, podporovaním zlučiteľnosti pravidiel občianskeho súdneho konania uplatniteľného v členských štátoch.

Založenie právomoci orgánov ES pre túto oblasť viedlo k tomu, že uzatváranie medzinárodných zmlúv stratilo na význame. Otázky spadajúce pod súdnu spoluprácu v občianskoprávných veciach sa po prijatí Amsterdamskej zmluvy dali upravovať rýchlejšie a jednoduchšie pomocou aktov sekundárneho práva. Zatiaľ čo dojednávania medzinárodných dohovorov bolo zdĺhavé a pre nadobudnutie platnosti si vyžadovali ešte zdĺhavejšiu ratifikáciu všetkými zmluvnými štátmi, akty sekundárneho práva prijímajú orgány ES a do platnosti vstupujú okamžite.

Ďalšiemu rozpracovaniu koncepcie priestoru slobody, bezpečnosti a práva bolo venované zasadnutie Európskej rady v Tampere v roku 1999. Závery predsedníctva stanovili pre problematiku súkromného práva a civilného procesu nasledujúce priority:

- zlepšenie prístupu k spravodlivosti v Európe;
- vzájomné uznávanie súdnych rozhodnutí;
- zbližovanie v oblasti civilného práva.

Zlepšenie prístupu k spravodlivosti pokrýva najmä cezhraničné súdne spory, teda konania, účastníci ktorých majú bydlisko alebo sídlo v rôznych členských štátoch EÚ a konanie je vedené na súde jedného z týchto členských štátov. Pre takýto druh sporov má Rada prijať minimálne štandardy zabezpečujúce primeraný stupeň právnej ochrany ako aj zvláštne spoločné procesné pravidlá za účelom zjednodušenia a urýchlenia konania o spotrebiteľských a obchodných žalobách malého rozsahu, o žalobách o výživné a o žalobách nespochybňovaných druhou stranou. Zároveň by v členských štátoch mali byť zavedené mimosúdne spôsoby riešenia sporov. Okrem toho by mali byť stanovené minimálne pravidlá týkajúce sa ochrany obetí trestných činov, najmä ich prístup k spravodlivosti a právo na náhradu škody.

Vzájomné uznávanie súdnych rozhodnutí sa má stať základným kameňom súdnej spolupráce v civilných aj trestných veciach. Má dôjsť k ďalšiemu zjednodušeniu uznávacej procedúry. Ako prvý krok má byť automatické uznávanie bez možnosti akýchkoľvek námietok zavedené v prípade rozhodnutí o spotrebiteľských a obchodných žalobách malého rozsahu ako aj o žalobách o výživnom alebo úprave styku rodičov s deťmi. Uvedené opatrenia majú byť sprevádzané aj prijatím minimálnych štandardov pre určité oblasti civilného práva procesného.

V rámci zbližovania civilného práva je potrebné pripraviť nové procesné pravidlá pre cezhraničné civilné konanie s cieľom uľahčiť spoluprácu medzi súdmi členských štátov, a to napríklad v otázke predbežných opatrení, dokazovania, platobných rozkazov a lehôt.

Najdôležitejšie legislatívne nástroje upravujúce súdnu spoluprácu v civilných veciach prijaté v „poamsterdamskom“ období

Typickou pre celú oblasť súdnej spolupráce v civilných veciach v EÚ potom, čo dňa 1.5.1999 Amsterdamská zmluva vstúpila do platnosti, sa stala premena väčšiny už existujúcich medzinárodných dohovorov z oblasti medzinárodného práva súkromného a procesného na akty sekundárneho komunitárneho práva. V priebehu roku 2000 Rada prijala nariadenia, ktoré nahradili tri najvýznamnejšie dovtedy prijaté dohovory uvedené vyššie, a to Dohovor o súdnej právomoci a vykonávaní rozsudkov v občianskych a obchodných veciach, Dohovor o právomoci a uznávaní a výkone rozsudkov v manželských veciach a Dohovor o doručovaní súdnych a mimosúdnych písomností v obchodných a občianskych veciach v členských štátoch Európskej únie. Predmetom úpravy sa však stali aj ďalšie, dovtedy ešte neupravené právne otázky.

V oblasti medzinárodného civilného konania bránia zmysluplnému fungovaniu vnútorného trhu často krát rozdiely v pravidlách upravujúcich právomoc súdov a uznávanie súdnych rozhodnutí. Rada preto prijala *nariadenie 44/2001/ES z 22.12.2000 o súdnej právomoci, uznávaní a výkone rozsudkov v občianskych a obchodných veciach (tzv. Brusel I)*, ktoré nadobudlo účinnosť 1.3.2002. Bruselský dohovor zostal naďalej v platnosti a uplatňuje sa na vzťahy medzi Dánskom a členskými štátmi, keďže na Dánsko sa nariadenie nevzťahuje. Čo sa týka Írska a Veľkej Británie, tie sa k nariadeniu pripojili. Znamená to, že právna úprava je v tomto smere čiastočne roztrieštená.

Toto nariadenie rieši dva okruhy problémov:

- určuje právomoc súdov jednotlivých členských štátov;
- rieši otázky súvisiace s uznávaním a výkonom cudzích súdnych rozhodnutí najmä vo veciach obchodných a občianskych.

Hlavnou myšlienkou je zabezpečiť jednotný prístup k súdom členských štátov EÚ bez ohľadu na štátnu príslušnosť osôb. Základným princípom podľa článku 2 nariadenia je, že osoby so sídlom v členskom štáte sa žalujú na súde tohto členského štátu. Osoby, ktoré nie sú štátnymi príslušníkmi členského štátu, v ktorom majú sídlo, podliehajú pravidlám súdnej

právomoci, ktorá sa uplatňuje na štátnych príslušníkov tohto štátu. Podľa článku 4 nariadenia, osoba, ktorá má sídlo v členskom štáte, môže byť žalovaná v druhom členskom štáte iba na základe pravidiel uvedených priamo v nariadení.

Na základe článku 33 nariadenia sa súdne rozhodnutie vydané v členskom štáte uznáva automaticky v druhom členskom štáte, bez požiadavky na osobitné postupy. Na druhej strane však ostáva zachovaný proces uznania v sporných prípadoch, a to keď ktorákoľvek zaangažovaná strana nastolí uznanie rozsudku ako základnú otázku v spore a požiada o vydanie rozhodnutia o uznaní rozsudku.

Podľa článku 38 nariadenia, súdne rozhodnutie vydané v jednom členskom štáte a vykonateľné v tomto štáte, sa vykonáva v druhom členskom štáte, ak bolo na návrh ktorejkoľvek zainteresovanej strany vyhlásené za vykonateľné v tomto štáte, to znamená, ak bolo vydané rozhodnutie o jeho vykonateľnosti, tzv. exequatur alebo doložka vykonateľnosti. Proti rozhodnutiu o návrhu na vyhlásenie vykonateľnosti sa môže ktorákoľvek zo strán odvolať.

Bežným a rozšíreným javom je uzatváranie manželstiev medzi štátnymi príslušníkmi z rozličných členských štátov EÚ. V tejto súvislosti dochádza aj k rozvodom, rozlukám či anulovaniu manželstiev, a to na základe súdnych rozhodnutí. Problémom je však uznanie takýchto rozhodnutí v členských štátoch, v ktorých neboli vydané. Neuznanie rozvodu v inom členskom štáte znemožňuje bývalým manželom uzavrieť nové manželstvá a ovplyvňuje aj majetkové vzťahy medzi nimi. Problematická je aj úprava usporiadania pomerov rozvedených manželov k spoločným deťom, a to najmä výchova a výživné.³ Rada v tejto súvislosti prijala *nariadenie 1347/2000/ES z 29.5.2000 o právomoci a uznávaní a výkone rozsudkov v manželských veciach a vo veciach rodičovských práv a povinností k spoločným deťom manželov (tzv. Brusel II)*. Obsah tohto nariadenia je v podstate prevzatý z Dohovoru o právomoci a uznávaní a výkone rozsudkov v manželských veciach, ktorý nevstúpil do platnosti a zároveň ho i dopĺňa. Nariadenie sa vzťahuje na všetky členské štáty EÚ vrátane Veľkej Británie a Írska, Dánsko ním nie je viazané. Účinným sa stalo dňa 1.3.2001.

Podľa článku 1 odseku 1 sa nariadenie uplatní na:

- občianske konania týkajúce sa rozvodu, rozluky alebo anulovania manželstva, t. j. vyhlásenia manželstva za neplatné alebo zistenie, či tu manželstvo je alebo nie je;
 - občianske konania týkajúce rodičovských práv a povinností k spoločným deťom oboch manželov v rámci konaní v manželských veciach uvedených v predchádzajúcom bode.
- Kritériom pre založenie právomoci súdu niektorého z členských štátov v manželských veciach je podľa článku 2 nariadenia predovšetkým obvyklý pobyt manželov, ich štátna príslušnosť alebo domicil v prípade Veľkej Británie a Írska.

Na základe článku 3 nariadenia, súd vykonávajúci právomoc v manželských veciach má právomoc aj vo veciach rodičovskej zodpovednosti vo vzťahu k spoločným deťom oboch manželov, ak má dieťa svoj obvyklý pobyt v členskom štáte súdu vykonávajúceho právomoc v manželských veciach. Ak dieťa býva v inom členskom štáte, súd vykonávajúci právomoc v manželských veciach má právomoc vo veciach rodičovskej zodpovednosti za splnenia dvoch predpokladov, a to že aspoň jeden z manželov má rodičovské práva a povinnosti k dieťaťu a zároveň právomoc súdov manželstva prijali a jej výkon je v najlepšom záujme dieťaťa.

Podľa článku 14 nariadenia, rozsudok vydaný v členskom štáte sa uznáva v ostatných členských štátoch bez osobitného konania. Pojem „rozsudok“ znamená rozvod, rozluku alebo

³ Rozehnalová, N. - Týč, V.: Evropský justiční prostor v civilních otázkách, s. 343-344.

anulovanie manželstva vyslovené súdom členského štátu, ako aj rozsudok o rodičovských právach a povinnostiach manželov vydaný v konaní v takejto manželskej veci, bez ohľadu na jeho označenie, vrátane uznesenia, nariadenia alebo rozhodnutia. Nariadenie v článku 15 zároveň stanovuje dôvody neuznania takýchto rozsudkov.

Z nariadenia vyplýva, že predmetom výkonu môžu byť len rozhodnutia vo veciach rodičovskej zodpovednosti. V zmysle článku 21 nariadenia, predpokladom výkonu rozsudku o výkone rodičovských práv a povinností k spoločnému dieťaťu je jeho vykonateľnosť v štáte vydania a vyhlásenie za vykonateľný v štáte výkonu, a to na návrh ktorejkoľvek strany.

Rozsah vyššie uvedeného nariadenia Brusel II sa ukázal ako príliš úzky vo veciach rodičovskej zodpovednosti. V tejto súvislosti bolo prijaté *nariadenie Rady 2201/2003/ES z 27.11.2003 o súdnej právomoci a uznávaní a výkone rozsudkov v manželských veciach a vo veciach rodičovských práv a povinností, ktorým sa zrušuje nariadenie 1347/2000/ES*. Nariadenie sa uplatňuje od 1.5.2005 a vzťahuje sa na všetky členské štáty EÚ vrátane Veľkej Británie a Írska, Dánsko ním nie je viazané.

Toto nové nariadenie rozširuje rozsah pôvodnej právnej úpravy, keďže pokrýva všetky rozhodnutia o rodičovskej zodpovednosti bez ohľadu na manželský stav rodičov a bez ohľadu na to, či medzi rodičmi prebieha manželský spor. Jeho cieľom je zabezpečiť rovnosť pre všetky deti. V súlade s článkom 3, nariadenie sa uplatňuje v občianskych veciach, ktoré sa vzťahujú na:

- rozvod, rozluku alebo anulovanie manželstva;
- nadobúdanie, výkon, prenesenie, obmedzenie alebo odňatie rodičovských práv a povinností, ktoré sa môžu týkať napríklad opatrovníckeho práva a práva styku s dieťaťom, opatrovníctva a poručníctva, umiestnenia dieťaťa do pestúnskej starostlivosti alebo opatrení na ochranu dieťaťa týkajúcich sa správy, udržiavania alebo nakladania s jeho majetkom.

Nariadenie obsahuje špeciálne pravidlá pre prípady únosu dieťaťa v rámci EÚ, keď je neoprávnené premiestnené alebo zadržované v rozpore s právami starostlivosti. Cieľom právnej úpravy je zabrániť únosom a v prípade, že už k únosu došlo, zabezpečiť navrátenie dieťaťa. Nariadenie tak dopĺňa a upevňuje ustanovenia Haagskeho dohovoru o občianskoprávných aspektoch medzinárodných únosov detí z 25.10.1980, ktorý je účinný vo všetkých členských štátoch.

V civilnom konaní s medzinárodným prvkom sa vyskytovali praktické problémy pri doručovaní súdnych a mimosúdnych písomností z jedného štátu do druhého štátu, keďže súd je štátny orgán a doručovanie jeho písomností do cudziny je úkonom štátu, ktorý s ohľadom na zásadu zvrchovanej rovnosti nemôže byť bez všetkého vykonávaný na území iného štátu. Orgány jedného štátu nemôžu robiť svoje úkony na území iného štátu, ak by sa tak stalo, zasahovali by do zvrchovanosti štátu, na území ktorého cudzí súd taký úkon urobil. Doručenie písomností má často významné právne účinky, napríklad v súvislosti s plynutím lehôt. Kvôli zabezpečeniu fungujúcej spolupráce medzi súdnymi orgánmi členských štátov EÚ musí odovzdávanie dokumentov medzi súdmi prebiehať rýchlo a bezpečne. V tejto súvislosti bolo prijaté *nariadenie Rady 1348/2000/ES z 29.5.2000 o doručovaní súdnych a mimosúdnych písomností v občianskych a obchodných veciach v členských štátoch*. Nariadenie nadobudlo účinnosť 31.5.2001, je ním viazaná aj Veľká Británia a Írsko, nevzťahuje sa na Dánsko.

Nariadenie sa uplatňuje v občianskych a obchodných veciach, keď sa má zaslať súdna alebo mimosúdna písomnosť z jedného členského štátu do iného, aby sa tam doručila. Jeho cieľom je zjednodušiť doručovanie dokumentov v cezhraničných veciach.

Podľa článku 2 nariadenia, každý členský štát určí odosielajúce orgány, príslušné na odosielanie súdnych alebo mimosúdnych písomností určených na doručenie v inom členskom

štáte ako aj prijímajúce orgány, príslušné na prijímanie súdnych alebo mimosúdnych písomností z iného členského štátu.

Súdne písomnosti sa zasielajú priamo a čo najrýchlejšie medzi odosielaťcami a prijímajúcimi orgánmi. K zasielanej písomnosti sa pripojí žiadosť vypracovaná na vzorovom tlačive v úradnom jazyku prijímajúceho štátu. Adresát môže odmietnuť prijatie písomnosti, ak nie je vyhotovená v jazyku štátu doručenia. Náklady prekladu znáša navrhovateľ, teda subjekt, ktorý žiada o doručenie. Po prijatí písomnosti prijímajúci orgán zašle potvrdenie prijatia odosielaťcemu orgánu na vzorovom tlačive. Prijímajúci orgán sám doručí alebo zabezpečí doručenie písomnosti. Po splnení všetkých náležitostí doručenia sa na vzorovom tlačive vyhotoví osvedčenie doručenia a zašle sa odosielaťcemu orgánu.

Medzi iné spôsoby zasielania a doručovania písomností patrí zasielanie konzulárnou alebo diplomatickou cestou (článok 12 nariadenia), doručovanie diplomatickými zástupcami alebo konzulárnymi úradníkmi (článok 13 nariadenia), doručovanie poštou (článok 14 nariadenia), priame doručovanie (článok 15 nariadenia).

V cezhraničných civilných a obchodných konaniach dochádza často k tomu, že dôkaz potrebný pre súdne konanie je potrebné získať z iného členského štátu. Najbežnejším príkladom je výpoveď svedka alebo účastníka konania, ktorý sa nachádza v inom štáte a jeho prítomnosť na pojednávaní sa nedá zabezpečiť alebo je veľmi problematická. *Nariadenie Rady 1206/2001/ES z 28.5.2001 o spolupráci medzi súdmi členských štátov pri vykonávaní dôkazov v občianskych a obchodných veciach* sa stalo komunitárnym právnym nástrojom riešenia danej problematiky. Nariadenie sa uplatňuje od 1.1.2004, vzťahuje sa aj na Veľkú Britániu a Írsko, Dánsko ním nie je viazané.

Podľa článku 1 sa nariadenie uplatní v občianskych alebo obchodných veciach, ak súd členského štátu podľa vlastných právnych predpisov žiada príslušný súd iného členského štátu o vykonanie dôkazu alebo aby mohol sám vykonať dôkaz v inom členskom štáte.

Dožiadania o vykonanie dôkazu pred cudzím súdom zasiela súd, pred ktorým sa začalo alebo má začať konanie, t. j. dožadujúci súd, priamo príslušnému súdu iného členského štátu, t. j. dožiadávanému súdu. Je to najjednoduchší a najrýchlejší spôsob, pretože vylučuje akéhokoľvek sprostredkovateľa. Úlohou každého členského štátu je vypracovať zoznam súdov príslušných na vykonávanie dôkazov podľa tohto nariadenia. Okrem toho sú podľa článku 3 nariadenia členské štáty povinné určiť aj ústredný orgán zodpovedný za poskytovanie informácií súdom, hľadanie riešenia pri akýchkoľvek ťažkostiach, ktoré môžu vzniknúť v súvislosti s dožiadaním a vo výnimočných prípadoch aj za zaslanie dožiadania príslušnému súdu na žiadosť dožadujúceho súdu.

Nariadenie stanovuje požiadavky na formu a obsah dožiadania, pričom dožiadanie a písomnosti zasielané podľa tohto nariadenia sa vyhotovia v úradnom jazyku dožiadávaného členského štátu. V súlade s článkom 10 nariadenia, dožiadateľ súd vykoná dožiadanie bez odkladu najneskôr do 90 dní od doručenia dožiadania podľa práva štátu dožiadávaného súdu. V článku 14 nariadenia sú uvedené prípady, za ktorých je možné odmietnutia výkonu dožiadania. Dožiadateľ súd zašle bez odkladu dožadujúcemu súdu písomnosti potvrdzujúce vykonanie dožiadania a v odôvodnených prípadoch vráti písomnosti, ktoré mu zaslal dožadujúci súd (článok 16 nariadenia).

V súlade s článkom 17 nariadenia, ak súd požiada, aby mohol vykonať dôkaz priamo v inom členskom štáte, zašle žiadosť ústrednému orgánu alebo inému príslušnému orgánu v tomto štáte. Takýto ústredný orgán informuje do 30 dní od doručenia žiadosti dožadujúci súd, či sa žiadosť prijala a v prípade potreby o podmienkach podľa právneho poriadku tohto členského štátu, za ktorých sa dôkaz má vykonať. Z dôvodov uvedených v nariadení môže ústredný orgán odmietnuť vykonanie dôkazov. Priamy výkon dôkazu sa smie uskutočniť, len

ak sa dá vykonať na dobrovoľnom základe bez potreby uplatnenia donucujúcich prostriedkov. Dôkaz vykoná člen justičného personálu alebo akákoľvek iná určená osoba, napríklad znalec, podľa právneho poriadku členského štátu dožadujúceho súdu.

Na základe *rozhodnutia Rady 2001/470/ES z 28. mája 2001 o vytvorení Európskej súdnej siete pre občianske a obchodné veci* bola s účinnosťou od 1.12.2002 medzi členskými štátmi vytvorená Európska súdna sieť pre občianske a obchodné veci (ďalej aj „sieť“). Veľká Británia a Írsko sú viazané rozhodnutím, naopak na Dánsko sa nevzťahuje.

Táto sieť bola zriadená kvôli zlepšeniu súdnej spolupráce medzi členskými štátmi a aby bol umožnený účinný prístup k spravodlivosti pre osoby v cezhraničných konaniach.

Sieť sa skladá z kontaktných bodov určených členskými štátmi, ústredných úradov a ústredných orgánov v oblasti súdnej spolupráce v občianskych a obchodných veciach, styčných súdov, pre ktoré platí jednotná akcia 96/277/SVV z 22.4.1996, ak sú zodpovedné za spoluprácu v občianskych a obchodných veciach a iných vhodných súdnych alebo správnych orgánov so zodpovednosťou súdnej spolupráce v občianskych a obchodných veciach, ktorých členstvo v sieti sa považuje za užitočné pre členský štát, ku ktorému patria.

Podľa článku 3 rozhodnutia, sieť zodpovedá za zjednodušenie súdnej spolupráce medzi členskými štátmi v občianskych a obchodných veciach vrátane poskytovania progresívneho vytvárania a aktualizovania informačného systému pre členov siete ako aj poskytovanie, progresívne vytváranie a aktualizovanie informačného systému, ktorý je dostupný verejnosti. Sieť plní stanovené úlohy nasledovnými prostriedkami:

- vytvára vhodné kontakty medzi orgánmi členských štátov;
- organizuje pravidelné stretnutia kontaktných bodov a členov siete;
- navrhuje a obnovuje informácie o súdnej spolupráci v občianskych a obchodných veciach a právnych veciach členských štátov.

Podľa nariadenia sa má na internete postupne vytvárať informačný systém pre verejnosť vrátane určenej internetovej stránky pre sieť. Cieľom stránky siete je poskytnúť prehľad o rozličných právnych systémoch v oblasti občianskeho a obchodného práva. Za riadenie informačného systému pre verejnosť zodpovedá Komisia. Tento informačný systém je prístupný vo všetkých oficiálnych jazykoch EÚ na nasledovnej webovej stránke <http://ec.europa.eu/civiljustice/>.

Existencia jednotného vnútorného trhu vyvoláva špecifické problémy súvisiace s dôsledkami insolventnosti podnikov v členských krajinách EÚ a následnými konkurzmi. Podnikateľské aktivity majú stále viac cezhraničných dopadov, keďže majetok podnikov sa môže nachádzať na území viacerých členských štátov a veriteľmi nemusia byť subjekty z tej istej krajiny. Týmto nadobúda konkurzné konanie komunitárny charakter. Aby sa zabránilo presúvaniu majetku alebo súdnych konaní z jedného členského štátu do druhého v snahe získať výhodnejšie právne postavenie, bolo prijaté *nariadenie Rady 1346/2000/ES z 29.5.2000 o konkurznom konaní*. Nariadenie nadobudlo účinnosť 31.5.2002, vzťahuje sa aj na Veľkú Britániu a Írsko, Dánsko ním nie je viazané.

Predmetom nariadenia je súdne konanie vyvolané platobnou neschopnosťou dlžníka a zahŕňa čiastočné alebo úplné zbavenie majetku dlžníka a vymenovanie likvidátora. Dlžníkom môže byť fyzická i právnická osoba. Nariadenie sa však nevzťahuje na konkurzné konania týkajúce sa poisťovní, úverových inštitúcií a investičných podnikov, ktoré poskytujú služby spojené s držbou peňažných prostriedkov alebo cenných papierov za tretie strany.

Podľa článku 3 nariadenia, právomoc na začatie konkurzných konaní majú súdy členského štátu, na ktorého území sa nachádza centrum hlavných záujmov dlžníka. Pri obchodných spoločnostiach a u právnických osôb sa za centrum hlavných záujmov považuje obyčajne miesto, kde majú svoje registrované sídlo. Konkurzné konania a ich účinky sa riadia právom členského štátu, na území ktorého sa toto konanie začne, teda rozhodným právom pre procesné ale aj niektoré hmotnoprávne aspekty je *lex fori* (článok 4 odsek 1 nariadenia). Osobitne je však rozhodné právo stanovené napríklad pri vecných právach, započítaní, výhrade vlastníctva, zmluvách týkajúcich sa nehnuteľností či pracovných zmluvách.

Uznanie rozhodnutí súdov v konkurzných veciach, a to napríklad rozhodnutia o začatí, priebehu či uzavretí konkurzného konania, je vo všetkých členských štátoch automatické. Výnimku tvoria súdne rozhodnutia, ktoré sú v rozpore s verejným poriadkom štátu uznania, predovšetkým pokiaľ ide o jeho základné zásady, ústavné práva a slobody jednotlivca. Nariadením nie je dotknuté eventuálne vedľajšie konkurzné konanie v príslušnom členskom štáte, ktoré sa týka majetku dlžníka nachádzajúceho sa výhradne na území tohto členského štátu. Ak v nariadení nie je stanovené inak, vedľajšie konanie sa riadi právom členského štátu, na ktorého území sa vedľajšie konanie začne. Každý veriteľ môže prihlásiť svoju pohľadávku v hlavnom konaní aj v ktoromkoľvek vedľajšom konaní.

Novú právnu úpravu predstavuje *nariadenie Rady 805/2004/ES z 21.4.2004, ktorým sa vytvára európsky exekučný titul pre nesporné nároky*. Nariadenie sa uplatňuje od 21.10.2005 a vzťahuje sa aj na Veľkú Britániu a Írsko, Dánsko ním nie je viazané.

Podľa tohto nariadenia, pojem "nesporné nároky" by mal zahŕňať všetky situácie, v ktorých dlžník preukázateľne nepopiera charakter alebo výšku peňažného nároku, a v ktorých veriteľ získal proti dlžníkovi buď súdne rozhodnutie alebo vykonateľný titul, ktorý vyžaduje výslovný súhlas dlžníka, či už sa jedná o súdny zmier alebo o verejnú listinu.

V zmysle článku 1, účelom tohto nariadenia je vytvorenie európskeho exekučného titulu pre nesporné nároky, aby bol na základe stanovenia minimálnych pravidiel umožnený voľný pohyb rozhodnutí, súdnych zmierov a verejných listín vo všetkých členských štátoch bez toho, aby sa v členskom štáte výkonu pred uznaním a výkonom muselo konať akékoľvek ďalšie konanie.

Toto nariadenie sa uplatní v občianskych a obchodných veciach bez. Nevzťahuje sa najmä na daňové, colné alebo správne veci alebo na zodpovednosť štátu za konanie alebo nečinnosť pri výkone štátnej moci. Okrem toho sa neuplatňuje na osobný stav alebo právnu spôsobilosť fyzických osôb, majetkové práva vyplývajúce z manželského zväzku, dedenia zo závetu a zo zákona, konkurz, konania súvisiace so zrušením obchodných spoločností alebo iných právnických osôb nachádzajúcich sa v platobnej neschopnosti, súdne dojednania, vyrovnanie a iné obdobné konania, sociálne zabezpečenie a rozhodcovské konanie.

Článok 5 nariadenia hovorí o zrušení doložky vykonateľnosti (*exequatur*). Znamená to, že rozhodnutie, ktoré bolo v členskom štáte pôvodu osvedčené ako európsky exekučný titul, sa uzná a vykoná v iných členských štátoch bez potreby vyhlásenia o vykonateľnosti a bez akejkoľvek možnosti podať námietky proti jeho uznaniu. S takýmto rozhodnutím by sa teda malo pre účely výkonu nakladať tak, ako keby bolo vydané v členskom štáte, v ktorom sa výkon žiada. Osvedčenie o európskom exekučnom titule sa vydáva v jazyku rozhodnutia.

V súlade s článkom 20 nariadenia sa rozhodnutie osvedčené ako európsky exekučný titul vykonáva za tých istých podmienok ako rozhodnutie vydané v členskom štáte výkonu a riadi sa právnymi predpismi členského štátu výkonu.

Nariadenie nemá vplyv na možnosť požiadať o uznanie a výkon rozhodnutia, súdneho zmiernu alebo verejnej listiny o nespornom nároku v súlade s nariadením Rady 44/2001/ES o súdnej právomoci, uznávaní a výkone rozsudkov v občianskych a obchodných veciach.

Toto nariadenie je citeľným prínosom pre veriteľov, ktorí získali prístup k rýchlemu a účinnému výkonu rozhodnutí v zahraničí, a to bez zapojenia súdnictva členského štátu, v ktorom má dôjsť k výkonu. Je súčasťou skupiny opatrení zameraných na ďalšiu implementáciu zásady vzájomného uznávania súdnych rozhodnutí.

Cezhraničné spory nemusia mať vždy charakter veľkých súdnych sporov medzi právnickými osobami, ale môžu vznikať aj medzi malými podnikmi či súkromnými osobami. Je všeobecne známe, že súdne spory bývajú často krát veľmi nákladné a v prípade, že majú medzinárodný rozmer, náklady na ne ešte viac vzrastú. Takéto spory si vyžadujú právne zastúpenie v členskom štáte, v ktorom prebieha konanie, ale aj právnu pomoc v domovskom štáte. Na základe uvedených súvislostí Rada prijala *smernicu 2003/8/ES z 27.1.2003 o zlepšení prístupu k spravodlivosti pri cezhraničných sporoch ustanovením minimálnych spoločných pravidiel týkajúcich sa právnej pomoci pri takýchto sporoch*. Členské štáty s výnimkou Dánska boli povinné transponovať väčšinu ustanovení smernice do národnej legislatívy najneskôr do 30.11.2004.

Za cezhraničný spor sa považuje spor, v ktorom strana sporu žiadajúca o právnu pomoc v zmysle tejto smernice má trvalé bydlisko alebo obvyklé bydlisko v inom členskom štáte ako členský štát, v ktorom súd koná vo veci, alebo v ktorom sa má vykonať rozhodnutie.

Smernica sa snaží podporiť uplatňovanie právnej pomoci v cezhraničných sporoch pre osoby, ktoré nemajú dostatok finančných prostriedkov, ak je pomoc nevyhnutná pre zabezpečenie efektívneho prístupu k spravodlivosti. Jej účelom je ustanoviť minimálne spoločné pravidlá vzťahujúce sa na právnu pomoc v cezhraničných občianskych a obchodných sporoch, neuplatní sa na dane, clá a správne veci.

Členské štáty poskytnú právnu pomoc osobám, ktoré nie sú schopné čiastočne alebo úplne uhradiť náklady konania v dôsledku ich ekonomickej situácie, s cieľom zabezpečenia ich efektívneho prístupu k spravodlivosti. Fyzické osoby zúčastnené na spore, na ktorý sa vzťahuje smernica, sú oprávnené na primeranú právnu pomoc, ktorá zaručuje:

- poradenstvo pred súdnym procesom s cieľom dosiahnuť zmier skôr, ako sa začne súdne konanie;
- právnu pomoc a zastupovanie na súde a oslobodenie od nákladov konania príjemcu ako aj nákladov na tlmočenie, preklad dokumentov, cestovných nákladov a poplatkov.

ZÁVER

Všetky vyššie uvedené iniciatívy predstavujú určitý stupeň koordinácie medzi odborníkmi z členských krajín. Ich zámerom je určiť minimálne štandardy občianskoprávných postupov, ktoré sa stanú základom pre ďalšiu aproximáciu práva.

V oblasti civilného práva bude potrebné v nasledujúcom období venovať zvýšenú pozornosť nasledujúcim skutočnostiam. Princíp vzájomného uznávania cudzích rozhodnutí by mal byť aj naďalej základom európskej súdnej spolupráce v civilných veciach. Prioritou by sa malo stať vytvorenie európskeho poriadku, ktorý by zabezpečil skutočnú vykonateľnosť nespochybniteľných právnych nárokov vrátane rozhodnutí z oblasti rodinného práva, ako napríklad právo na cezhraničný styk s dieťaťom. Určenie minimálnych procesných štandardov, ktoré by zabezpečili zlučiteľnosť pravidiel občianskeho súdneho konania za súčasného

rešpektovania právneho poriadku členských štátov je nevyhnutnou podmienkou úplnej aplikácie princípu vzájomného uznávania cudzích rozhodnutí. Podpora zlučiteľnosti pravidiel uplatniteľných v členských štátoch týkajúcich sa kolíznych noriem, tak ako sa uvádza v článku 65 Zmluvy o založení ES, je ďalším predpokladom vzájomného uznávania rozhodnutí.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. Anderson, M. – Apap, J.: *Striking a Balance between Freedom, Security and Justice in an Enlarged European Union*. Centre for European Policy Studies 2002.
2. Apap, J.: *Justice and Home Affairs in the EU*. Edward Elgar Publishing 2004.
3. Denza, E.: *The intergovernmental pillars of the European Union*. Oxford University Press 2002.
4. Fiala, P., Pitrová, M.: *Evropská unie*. Brno 2003.
5. Gower, J.: *The European Union Handbook*. Fitzroy Dearborn Publishers 2002.
6. Miles, L.: *The European Union Annual Review 2004/2005*. Blackwell Publishing Ltd 2005.
7. Mráz, S.: Slovenská republika a Európska únia, Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, Užhorodský inštitút ekonomiky a práva, Užhorod 2004
8. Mráz, S. – Poredoš, F. – Vršanský, P.: *Medzinárodné právo verejné*, 1.vydanie, Univerzita Komenského v Bratislave, 2003, Bratislava
9. Rozehnálová, N., Týč, V.: *Evropský justiční prostor v civilních otázkách*. Masarykova univerzita, Brno 2003.
10. Walker, N.: *Europe's Area of Freedom, Security and Justice*. Oxford University Press 2004.
11. www.justice.gov.sk
12. www.eur-lex.europa.eu

KONTAKT

JUDr. Lucia Hurná
Katedra medzinárodného práva
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
e-mail: lucahurn@hotmail.com

**SPRÁVA Z 5. MEDZINÁRODNEJ DOKTORANDSKEJ KONFERENCIA
„EKONOMICKÉ, POLITICKÉ A PRÁVNE OTÁZKY MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV“**

Ing. Miloš Ondrušek

V dňoch 26. – 27. mája 2006 sa vo Virte v zariadení Ekonomickej Univerzity v Bratislave uskutočnila 5. medzinárodná doktorandská konferencia „**Ekonomicke, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov**“. Konferenciu usporiadali Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave a Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici v spolupráci s Konrad-Adenauer Stiftung. Cieľom konferencie bolo prezentovať najnovší vývoj teórie, praxe a stav poznatkov v ekonomicko-politicko-právnej dimenzii medzinárodných vzťahov, identifikovať výzvy a načrtnúť ich možné riešenia. Počas dvoch rokovacích dní na konferencii odznelo množstvo zaujímavých a podnetných referátov a príspevkov v ktorých doktorandi z viacerých dokonca i mimoeurópskych krajín prezentovali svoje názory a vedecké zistenia na vybrané rôznorodé problémy a otázky súčasnosti medzinárodných vzťahov. Konferenciu nesporne obohatili i výstupy účastníkov zapojených do vedecko-výskumných projektov a prezentované výsledky výskumu mladých doktorandov.

Medzinárodná doktorandská konferencia bola podnetným fórom na obohacujúcu vedeckú diskusiu všetkých účastníkov a umožnila nielen výmenu vedeckých výstupov a poznatkov v predmetnej oblasti spoločenskej praxe i vedeckého výskumu, ale i nadviazanie nových užitočných a ľudsky prospešných formálnych i neformálnych vzťahov.

Rokovanie prebiehalo v 3 jazykoch pod gesciou **Medzinárodného vedeckého a programového výboru v zložení:**

Predseda: prof.Ing. Ľudmila Lipková, CSc. FMV EU v Bratislave

Členovia: doc.PhDr. František Škvrnda, CSc. FMV EU v Bratislave

doc.PhDr. Ján Liďák, CSc. FMV EU v Bratislave

PhDr. Peter Weiss, CSc FMV EU v Bratislave

prof.PhDr. Peter Kulašik, PhD. FPVMV UMB v B. Bystrici

doc.PhDr. Ján Koper, PhD. FPVMV UMB v B. Bystrici

prof. Joachim Osinski, PhD. SGH-Warsaw School of Economics, Poľsko

Rokovalo sa v piatich sekciách:

Sekcia 1. Svetová ekonomika – trendy a aktuálne problémy

Garant: Ing. Ladislav Lysák, DrSc.

Sekcia 2. Európska únia – riešenie agendy komunitárnych politík

Garant: Ing. Martin Grešš, PhD

Sekcia 3. Európska únia – Európa regiónov a národných štátov

Garant: prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.

Sekcia 4. Politické a právne otázky medzinárodných vzťahov

Garant: JUDr. Roman Jurík

Sekcia 5. Politické a bezpečnostné otázky medzinárodných vzťahov

Garant: doc.PhDr. František Škvrnda, CSc.

Organizačné zabezpečenie konferencie a pohodu účastníkov sa staral **Organizačný výbor** v zložení :

Ing. Jana Hošková - predseda (FMV) Mgr. Pavol Hallon (FPVMV)
Ing. Mgr. Magdaléna Hašková (FMV) Mgr. Peter Jančovič (FPVMV)
JUDr. Lucia Hurná (FMV) Ing. Juraj Skovajsa (FMV)
Ing. Michal Fabuš (FMV) Ing. Miloš Ondrušek (FMV)
Ing. Iveta Fabianová (FMV) Mgr. Viktor Kovaľov (FPVMV)

Okrem podnetnej odbornej diskusie v rámci rokovania v sekciách mali účastníci priestor a príležitosť aj na príjemné odreagovanie sa a nadviazanie neformálnych vzťahov i ľudských priateľstiev počas spoločenského večera na záver prvého dňa konferencie, ktorý okrem občerstvenia hudby tanca a vzájomných rozhovorov okorenila aj hodnotná tombola . Celá konferencia prebehla v príjemnej atmosfére vedeckého záujmu a a ľudskej žičlivosti. Na záver konferencie sa účastníci zhodli na užitočnosti a potrebe tohto i ďalších ročníkov a vyjadrili túžbu po vzájomnom stretnutí a výmene nových poznatkov ako aj opätovné navodenie odbornej diskusie o aktuálnych problémoch medzinárodných vzťahov aj o rok.

Zo záverov konferencie:

- Zvýšenie kvality ľudského kapitálu je predpokladom ďalšieho rozvoja znalostnej spoločnosti.
- Potvrdením priority budovania znalostnej ekonomiky by mali byť zvýšené výdavky na vývoj, výskum vzdelávanie a ich prepojenosť s podmienkami a požiadavkami spoločenskej praxe.
- Pre stabilizáciu svetového systému medzinárodných vzťahov nevyhnutné posilniť prvok regionálnej stability v nestabilných regiónoch sveta, znižovať disparity v sociálno-ekonomickom rozvoji jednotlivých regiónov a premyslenými systémovými krokmi v otázkach energetickej, politickej, vojenskej a sociálno-ekonomickej oblasti, eliminovať svetovú chudobu a navodiť stav rozvoja.
- Boj proti terorizmu a ochrana ľudských práv by mali byť spolu s odstraňovaním nevojenských hrozieb z rozširujúcej sa priepasti medzi bohatými a chudobnými krajinami sveta prioritami svetovej politiky pre 21.storočie.
- Európsky integračný proces vyžaduje spoločný jazyk pre zjednodušenie a zefektívnenie komunikácie a rozhodovacích procesov na všetkých úrovniach EÚ Je nevyhnutné započat' odbornú i spoločenskú diskusiu o tomto probléme.. jedným z čiastkových krokov je výchova k multikulturalizmu a rasovej a kultúrnej znášanlivosti.
- Výskumné centrá a školy s cieľovo orientovaným prístupom by mali napomôcť k vyústeniu do ekonomického rastu ktorý bude založený na využívaní znalostí, ktoré sa v nich vytvárajú a majú vplyv na generovanie nových.
- Zvýšenie konkurencieschopnosti regiónov je strategickým cieľom v kontexte znižovania disparít v regionálnom ako EU tak i SR.
- Je dôležité aby EÚ vypracovala reálne uplatňovanú spoločnú jednotnú migračnú politiku v zmysle minimalizácie migračných rizík a maximalizácie prínosov v epoche globálnej ekonomiky a nárastu migračných tlakov.

KONTAKT

Ing. Miloš Ondrušek
Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: ondrusek@euba.sk

V dňoch 1.-2. decembra 2005 sa uskutočnila už 6. medzinárodná vedecká konferencia Medzinárodné vzťahy 2005 s podtitulom „Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky“. Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave, ktorá uvedené vedecké podujatie organizačne zastrešuje, tak opätovne nadviazala na medziasom už zavedenú tradíciu, ktorá vznikala počas predchádzajúcich ročníkov v Bratislave a Virte. Môžeme s potešením konštatovať, že ide o najširšie zameranú konferenciu v oblasti medzinárodných vzťahov na Slovensku. Medzinárodné vzťahy 2005 neponechali nepovšimnutými popri oblastiach medzinárodných politických a hospodárskych vzťahov ani otázky bezpečnosti, kultúrne, sociálne a právne aspekty medzinárodných vzťahov a, samozrejme, ani otázky európskej integrácie.

Konferencie sa zúčastnilo vyše 80 účastníkov z domova i zahraničia. Okrem odborníkov z materskej Ekonomickej univerzity v Bratislave sa konferencie zúčastnili pedagógovia, vedeckí pracovníci a doktorandi z ďalších slovenských univerzít, nevynímajúc Univerzitu Komenského, Trenčiansku univerzitu A. Dubčeka v Trenčíne, Univerzitu M. Bela v Banskej Bystrici, Akadémiu ozbrojených síl v Liptovskom Mikuláši a mnohé ďalšie. Zahraniční účastníci, ktorých bola opätovne takmer polovica, prišli zväčša z českých univerzít – Vysokiej školy báňskej TU v Ostrave, Slezskej univerzity v Karvinej a ďalších - ale tiež napr. z Poľska, Ukrajiny a Dánska.

V porovnaní s predchádzajúcimi ročníkmi konferencie, boli MV2005 predstavené v novom formáte, ako i v nových priestoroch kaštieľa v Mojmirovciach. Noví i tí už pravidelní účastníci boli v rámci štyroch sekcií rozdelení do užšie zameraných panelov.

V rámci 1. sekcie – Aktuálne otázky svetovej ekonomiky odznali príspevky v 5 paneloch zameraných na problematiku svetového trhu (s doc. Ing. Miroslavom Mečárom, CSc. ako vedúcim panelu), makroekonomické otázky (doc. Ing. Pavel Nezval, CSc.), postavenie firiem na svetovom trhu (doc. Ing. Christiana Kliková, CSc.), rozvojové štáty a obchod (Ing. Ladislav Lysák, DrSc.) a energetické otázky (doc. Ing. Christiana Kliková, CSc.).

Druhá sekcia sa zameriavala na problematiku **Európskej únie**. Príspevky s integračnou problematikou odznali v 4 paneloch: Eurozóna (pod vedením prof. Ing. Ľudmily Lipkovej, CSc.), Priame zahraničné investície a Európska únia (doc. RNDr. Ľudmila Lysá, CSc.), Regióny Európskej únie (prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.) a Európske otázky (JUDr. Peter Rusiňák).

Aktuálne otázky svetovej politiky boli v centre pozornosti **3. sekcie**, ktorá sa v rámci svojich panelov zaoberala regionálnymi problémami svetovej politiky (s moderátorom PhDr. Petrom Weissom, CSc.) a sociálnymi, právnymi a kultúrnymi problémami svetovej politiky (doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.).

Príspevky zaoberajúce sa **aktuálnymi otázkami svetovej bezpečnosti** odznali v rámci poslednej, **štvrtej sekcie**. Jej dva panely – Nevojenské aspekty medzinárodnej bezpečnosti a Bezpečnostné riziká v súčasnom svete – moderovali doc. PhDr. Ján Lidňák, CSc., resp. doc. RSDr. Jozef Matis, PhD.

Rokovania v sekciách boli rozdelené do dvoch dní. Na záver prvého dňa nasledoval spoločenský večer s recepciou a polnočnou tombolou, ktoré účastníkom umožnili lepšie sa spoznať, nadviazať kontakty i, v niektorých prípadoch, pokračovať v zaniatených odborných diskusiách zo sekcií v menej formálnom priateľskom prostredí. Po obede v druhý deň

konferencie poďakovala v rámci vyhodnotenia dekanka Fakulty medzinárodných vzťahov, prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc., všetkým účastníkom za prednesené príspevky, cenné reakcie a podnety v rámci odbornej diskusie a pozvala prítomných na ďalší ročník medzinárodnej konferencie Medzinárodné vzťahy 2006, ktorý sa bude konať opäť v tradičnom decembrovom termíne. Záverom poďakovala za odvedenú prácu i členom organizačného výboru konferencie, ktorý pracoval pod vedením prodekana pre vedu a výskum, doc. PhDr. Františka Škvrndu, CSc., v zložení: Ing. Emília Nováková, Eva Brúderová, Ing. Marek Csabay, Mgr. Andrej Eštvánik, Ing. Iveta Fabianová, Ing. Martin Grešš, PhD., Mgr. Ing. Magdaléna Hašková, Ing. Jana Hošková, PhDr. Bruno Hromý, Marta Nemešová, Ing. Roden Oravec, Mgr. Alisher Saifiddinov a Ing. Juraj Skovajsa.

KONTAKT

Ing. Marek Csabay, PhD.
Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: csabay@euba.sk

Slovensko sa pred dvoma rokmi stalo členom najvyspelejšieho integračného zoskupenia na svete – Európskej únie. Členstvo Slovenska v tejto organizácii je obrovským úspechom nášho štátu, prináša však so sebou aj nové výzvy. Jednou z týchto výziev je aj efektívne zorientovanie sa v spleťtom systéme Európskej únie (ďalej len EÚ) a úspešné presadzovanie záujmov Slovenska. Vzdelávanie diplomatov, manažérov, obchodníkov, študentov a vlastne všetkých občanov Slovenska je teda prioritnou otázkou, keďže možnosti EÚ a jej pomoc môžeme využiť iba vtedy, ak dôkladne spoznáme túto organizáciu, jej orgány a programy. Pre úspešné vzdelávanie je potrebná literatúra o EÚ v slovenskom jazyku, ktorá nám môže túto organizáciu priblížiť.

Medzi knihy, ktoré majú za cieľ dôkladne popísať EÚ, patrí aj titul *Európska Únia*, ktorý bol vydaný v roku 2006 v bratislavskom vydavateľstve Sprint. Knihu pripravil kolektív autorov pôsobiach na Fakulte medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity pod vedením profesorky Ľudmily Lipkovej. Fakulta medzinárodných vzťahov patrila medzi prvé fakulty na Slovensku, ktoré zaradili predmet Európska únia do svojho študijného plánu a väčšina členov autorského kolektívu sa na výučbe tohto predmetu priamo podieľala. Autorský kolektív je pritom zostavený na jednej strane zo skúsených autorov (ktorí majú skúsenosti z diplomacie alebo sú uznávanými odborníkmi vo svojich oboroch) a na druhej strane z mladých ambiciózných pedagógov pôsobiach na Fakulte medzinárodných vzťahov.

Knihá *Európska únia* je ambicióznym titulom, ktorý sa snaží poskytnúť komplexný obraz o tomto zložitom integračnom zoskupení. Štruktúra knihy má svoju vnútornú logiku, ktorá postupuje od teórií ekonomickej integrácie až k takým aktuálnym otázkam EÚ, akými sú Lisabonská stratégia alebo problematika vstupu Turecka do EÚ. Čitateľ knihy sa môže postupne zoznámiť so stručným vývojom EÚ, s jej orgánmi, s jednotným trhom EÚ, so Schengenským systémom alebo s Európskou menovou úniou. Ťažiskovú časť knihy pritom tvoria kapitoly o spoločných a koordinovaných politikách EÚ, ktoré zaberajú takmer jednu tretinu rozsahu celej knihy. Toto rozhodnutie možno len oceniť, keďže v dostupnej literatúre nie sú spoločné a koordinované politiky EÚ rozpracované v dostatočnej miere – tieto politiky sú pritom nesmierne dôležité, keďže Slovensko sa ich musí ako člen EÚ zúčastňovať. Obzvlášť dôležitá je regionálna politika (ktorá je rozpracovaná v časti 9.2), ktorá môže výrazne pomôcť pri znižovaní regionálnych rozdielov v rámci Slovenska.

Ako už bolo spomenuté, kniha je veľmi ambiciózna a snaží sa predstaviť čo najviac stránok EÚ – a možno práve táto prílišná ambicióznosť je trochu problémom knihy. Možno by sa autori mohli riadiť heslom menej je niekedy viac a mohli pouvažovať o vypustení niektorých častí, ktoré boli už v dostatočnej miere popísané v iných publikáciách. Kapitoly o vývoji EÚ, o jeho inštitúciách alebo o Európskej menovej únii mohli byť možno vypustené a takto uvoľnený priestor mohol byť venovaný otázkam, ktoré nie sú ešte tak detailne spracované v odbornej literatúre a ktoré mohli byť spracované v ešte väčšej hĺbke – ako príklad možno uviesť práve spoločné a koordinované politiky EÚ, budúce rozšírenia EÚ alebo otázky budúcnosti EÚ vo všeobecnosti. Treba si však uvedomiť, že kniha *Európska únia* je primárne určená ako učebná pomôcka na predmet s rovnakým názvom, a preto musí poskytovať ucelený obraz o EÚ pre potreby tohto predmetu. Možno by bolo preto na zváženie vytvoriť knihu, ktorá by sa venovala najmä aktuálnym otázkam vývoja EÚ.

Čo sa týka formálneho spracovania knihy *Európska únia*, tá je na adekvátnej úrovni. Najdôležitejšie myšlienky a pasáže sú dostatočne označené a text je dopĺňaný grafmi, obrázkami alebo tabuľkami. Práve k týmto doplnkom však možno smerovať menšiu výhradu – text takého veľkého rozsahu by možno mohol byť obohatený ešte väčším množstvom grafom a tabuliek, ktoré by urobili knihu ešte zaujímavejšou a pútavejšou. Ako už bolo spomenuté, kniha je primárne určená ako učebná pomôcka. Čitatelia knihy by práve preto iste uvítali pomôcky, ktoré by uľahčili použitie knihy ako učebnej pomôcky. Úžitkovú hodnotu knihy by určite zvýšili krátke zhrnutia jednotlivých kapitol a kontrolné otázky za kapitolami alebo zvýraznené kľúčové slova na vonkajších okrajoch stránok vedľa textu. Treba však dodať, že tieto pomôcky sú pomerne ľahko aplikovateľné v nasledujúcom vydaní knihy.

Aj keď kniha *Európska únia* má svoje menšie nedostatky, ide o kvalitné dielo, ktoré poskytuje čitateľom široké spektrum kvalitných a užitočných informácií o EÚ. Kniha je síce primárne určená ako učebná pomôcka pre študentov vysokých škôl, je však hlbokým a kvalitným zdrojom informácií pre každého, kto sa zaujíma o problematiku EÚ.

KONTAKT

Ing. Tomáš Dudáš, PhD.
Katedra svetovej ekonomiky
Fakulta medzinárodných vzťahov
Ekonomická univerzita v Bratislave
E-mail: dudas@euba.sk

Fakulta medzinárodných vzťahov sa 3. novembra 2005 v hlbokom smútku rozlúčila
s jedným zo svojich zakladateľov

a dlhoročným pedagógom Ekonomickej univerzity v Bratislave

prof. Ing. Jaroslavom Filipom, CSc.

Profesor Filip bol pre všetkých váženým kolegom. Pôsobil ako člen Vedeckej rady
Ekonomickej univerzity i Vedeckej rady Fakulty medzinárodných vzťahov. Bol
členom akademického senátu fakulty. Od založenia Fakulty medzinárodných vzťahov
viedol Katedru svetovej ekonomiky. Všestranne sa angažoval pri rozvoji
Ekonomickej univerzity i Fakulty medzinárodných vzťahov.

V profesorovi Filipovi stratila Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej
univerzity v Bratislave jedného zo svojich najvýznamnejších odborníkov, študenti
profesora s mimoriadne erudovanými a originálnymi prednáškami.

prof. Ing. Jaroslav Filip, CSc.

* 1.09.1945

† 3.11.2005

Medzinárodné vzťahy

Vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave, ročník IV., 1/2006.

Hlavná redaktorka:

Redakčná rada:

prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.
prof. Ing. Vítázoslav Balhar, CSc.
prof. Dr. Otmar Höll
prof. PhDr. Zuzana Lehmanová, Csc.
Ing. Július Kostolný
JUDr. Ing. Juraj Králik, CSc.
prof. PhDr. Peter Kulašík, CSc.
doc. PhDr. Ján Lidák, CSc.
Ing. Ladislav Lysák, DrSc.
doc. PhDr. Milan Márton, CSc.
Mgr. Boris Mattoš
doc. Ing. Miroslav Mečár, CSc.
doc. JUDr. Stanislav Mráz, CSc.
doc. Ing. Pavel Nezval, PhD.
prof. Dr. Joachim Osinski
JUDr. Peter Rusiňák, PhD.
doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.
prof. JUDr. Ľudovít Tóth, CSc.
prof. Ing. Eduard Urban, CSc.
PhDr. Peter Weiss, CSc.
prof. Ing. Dana Zadrazilová, CSc.